

HAK-İŞ ULUSLARARASI EMEK ve TOPLUM DERGİSİ

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi / Cilt 5 / Sayı 12 / Yıl 5 / 2016 (2) ISSN 2147-3668

Hak-İş International Journal of Labour and Society

HAK-İŞ KONFEDERASYONU

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel +90 312 417 80 02 - 417 79 00 Faks: +90 312 425 05 52

www.hakis.org.tr

12

Kenan Ören | Hakan Acar | Hamza Kandemir | Osman Akgül
Ülkü İleri | Yüksel Bayraktar | Serap Elüstü | Ersan Bocutoğlu
Ali Şafak | Ahmet Kızılkaya | Adem Palabıyık
Mustafa Güçlü | M. Çağatay Özdemir

12

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 12
2016/2

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 12 / 2016 (2) /ISSN: 2147-3668

Sahibi / Owner:

HAK-İŞ Konfederasyonu Adına Genel Başkan: Mahmut Arslan

Editör / Editor: Dr. Osman Yıldız

Yayın Danışmanı / Publishing Consultant: Yahya Düzenli

Akademik Danışman / Academic Advisor: Prof. Dr. Mehmet Karataş

Genel Yayın Yönetmeni / Genaral Director: Emir Osmanoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor: Av. Hüseyin Öz

Yayın ve Hakem Kurulu / Editorial Board*

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal, Kocaeli Üniversitesi • Prof. Dr. Adnan Mahiroğulları, Cumhuriyet Üniversitesi • Doç. Dr. Ahmet Özcan, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tak, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Prof. Dr. Aşkın Keser, Uludağ Üniversitesi • Prof. Dr. Banu Uçkan, Anadolu Üniversitesi • Prof. Dr. Burhanettin Duran, SETA • Doç. Dr. Bünyamin Bacak, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi • Prof. Dr. Cengiz Anık, Marmara Üniversitesi • Doç. Dr. Emel İslamoğlu, Sakarya Üniversitesi • Prof. Dr. Erdal Karagöl, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Doç. Dr. Erdiç Yazıcı, Gazi Üniversitesi • Prof. Dr. Faruk Sapancalı, Dokuz Eylül Üniversitesi • Doç. Dr. Fatih Tayfur, ODTÜ • Prof. Dr. Fatmagül Berktaş, İstanbul Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. İbrahim Yenen, Karabük Üniversitesi • Doç. Dr. İdiris Demirel, Celal Bayar Üniversitesi • Dr. Murat Yılmaz • Doç. Dr. Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Münir Dedeoğlu, Karabük Üniversitesi • Doç. Dr. Orçun İmga, Polis Akademisi • Doç. Dr. Osman Özkul, Sakarya Üniversitesi • Prof. Dr. Tekin Akgeyik, İstanbul Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Yavuz Bayram, Karadeniz Teknik Üniversitesi • Doç. Dr. H. Yunus Taş, Yalova Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board*

Prof. Dr. Zakir Avşar, Gazi Üniversitesi • Prof. Dr. Adem Esen, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Kırıkkale Üniversitesi • Prof. Dr. Alâattin Karaca, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi • Prof. Dr. Ali Şafak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi • Prof. Dr. Alpay Hekimler, Namık Kemal Üniversitesi • Prof. Dr. Bilal Eryılmaz, İstanbul Medeniyet Ünv. • Prof. Dr. Birol Akgün, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Celalettin Vatandaş, Karadeniz Teknik Üniversitesi • Prof. Dr. Fatih Uşan, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Fevzi Demir, Yaşar Üniversitesi • Prof. Dr. İbrahim Erol Kozak, Karatay Üniversitesi • Prof. Dr. İsmail Hakkı Genç, American University of Sharjah • Prof. Dr. Mehmet Karataş, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi • Prof. Dr. Necati Engeç, South Carolina State University • Prof. Dr. Refik Korkusuz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi • Doç. Dr. Şennur Özdemir, Ankara Üniversitesi • Prof. Dr. Şükrü Karatepe, T.C. Cumhurbaşkanlığı • Prof. Dr. Vedat Bilgin, TBMM • Prof. Dr. Yasin Aktay, TBMM • Prof. Dr. Yavuz Atar, YÖK

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order by surname*

Baskı: Ağustos 2016 / **Printed in:** August 2016

DergiPark: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/>

Web: www.hakisemekvetoplum.org

HAK-İŞ Konfederasyonu

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/06680 Ankara

Tel: +90 312 417 80 02 Faks: +90 312 425 05 52

W: www.hakis.org.tr

E-mail: hakis@hakis.org.tr

Hazırlık ve İçerik Danışmanlığı

Preparation and Content Consultancy

ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99

W: www.adamor.com.tr

E-mail: hakisdergi@gmail.com

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, yılda üç sayı yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların tüm hakları dergiye aittir. **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi) ve ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi tarafından taranmaktadır.

HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is a refereed journal which is published three times a year. The responsibility of published articles belongs to the authors. The rights of the published articles belong to the journal. HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is searched through ASOS (Akademia Social Sciences Index) and ARASTIRMAX.

YAYIN İLKELERİ

- Çalışma hayatının önemli kurumlarından biri olan **HAK-İŞ Konfederasyonu** tarafından yayımlanan **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, gelen makalelerin herşeyden önce bilimsel yeterlilik kriterlerine uygun hazırlanmış olup olmadığına bakar.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** aynı zamanda, hazırlanan makalelerde çalışma hayatı alanında faaliyet yürüten kurumlara ilişkin görüşlerin objektif olarak yansıtılmasına büyük önem vermektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışma hayatı, toplum, siyaset, ekonomi ve sosyal politika kavramlarını merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi **dört aylık** olmak üzere yılda üç (3) kez yayımlanır.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nin yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.
- Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yaygın organında yayımlanmamış, ilk defa **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildirimler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

İÇİNDEKİLER

06 • Takdim

07 • Editörden

08 • Yüksel Bayraktar • Serap Elüstü

Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Yükselen Piyasalar ve Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz

30 • Ersan Bocutoğlu

Piketty'nin İkiz Günahı: Gelir ve Servet Dağılımı Meselesini Tekrar İktisadi Analizin Merkezine Yerleştirmek ve Küresel Servet Vergisi Önermek

54 • Ali Şafak

Anayasa Çalışmaları Perspektifinden Siyâsî Partiler ve Seçim Sistemi

84 • Ahmet Kızılkaya

Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi

96 • Osman Akgül

Türkiye'de Asgari Ücretin Mahzurlu Alanları ve Öneriler

128 • Ülkü İleri

Sosyal Politikalarda Kadın ve Cinsiyet Ayrımcılığı İle İlgili Başlıca Uluslararası ve Ulusal Hukuki Düzenlemeler

154 • Kenan Ören • Hakan Acar • Hamza Kandemir

Refah Devleti Paradoksu Olarak Kamuda Taşeron Çalışma Sistemi: Isparta Örneği

184 • Adem Palabıyık

Ortadoğu Hareketleri/Devrimleri ve Marksist Yaklaşımların Geleceği

208 • Mustafa Güçlü • M. Çağatay Özdemir

1950 ve 1980 Yılları Arasında Genel ve Mesleki Teknik Eğitimle İlgili Sorunların Değerlendirilmesi: Eğitim Hareketleri Dergisi Örneği

CONTENTS

06 • Preface

07 • Editorial

08 • Yüksel Bayraktar • Serap Elüstü

Measuring Macroeconomic Vulnerability: A Comparative Analysis of the Emerging Markets and Turkey

30 • Ersan Bocutoğlu

The Twin Sins of Piketty: To Put The Issue of Income and Wealth Distribution Problem Back At the Center of Economic Analysis and to Propose a Global Wealth Tax on Capital

54 • Ali Şafak

Political Parties and General Election System from the Viewpoint of Constitutional Studies

84 • Ahmet Kızılkaya

Economic and Political Dimensions of Varlık Vergisi (Wealth Tax)

96 • Osman Akgül

Objectionable Areas and Recommendations for Minimum Wage in Turkey

128 • Ülkü İleri

The Woman in Social Policy and Main International and National Legal Regulations Related to Woman and Gender Discrimination

154 • Kenan Ören • Hakan Acar • Hamza Kandemir

Subcontracting Working System in the Public Sector as the Paradox of the Welfare State; Isparta Sample

184 • Adem Palabıyık

The Middle East Revolutions and the Future of the Marxist Approaches

208 • Mustafa Güçlü • M. Çağatay Özdemir

An Evaluation of the Problems Concerning General Education and Vocational Technical Education Between the Years 1950 and 1980: A Sample of Education Movements

TAKDİM

Türkiye, tarihinin en zor zamanlarından geçiyor. Hem bölgemizdeki savaşlar hem de 15 Temmuz akşamı teşebbüs edilen darbe girişimi tarihin bu kırılma noktasında aynı anda içeride ve dışarıda çok ciddi bir mücadelenin de başlangıcını işaret etmektedir. Sınırlarımız yeni bir kuşatmanın baskısı altındayken içeriden de FETÖ, DAES ve PKK gibi terör örgütlerinin saldırıları ülke olarak her zamankinden daha fazla birlik içinde olmamızı gerektiriyor. Bizler millet olarak her zorluğu aşacak güce ve kudrete sahip olduğumuzun bilincindeyiz ve bu zor süreçten de güçlenerek çıkacağız.

Terör örgütü FETÖ, uluslararası çeşitli aktörlerle işbirliği halinde ülkeyi işgal etme girişiminde bulunmuş ve milletin yumruğu ile karşılaşmıştır. Halkımız bu cuntaya gerekli dersi vermiş ve kendisine çevrilen soğuk namıyuyu çelik gibi iradesiyle kırmıştır.

Bu aşamadan sonra devlete ve STKlar olarak bizlere düşen, ordu başta olmak üzere güvenlik teşkilatlarımızı milletimizin bizatihi kendisi ile yeniden inşaa etmektir. Güvenlik bürokrasisi de dahil devletin bürokratik yapılanması mutlak manada milletin iradesinin egemenliğinde olması için sistemi baştan sona gözden geçirerek millet aleyhine olan herşeyi tarihin çöp sepetine atmak zorundayız. Bunun için ise sloganlarla konuşmak yerine, bilimsel verileri esas alarak konuşmak ve sorunlarımıza bilimsel verilerin ışığında çözüm üretmenin endişesini taşımalyız.

Bu vesileyle dergimizin yeni sayısında emeği geçen bilim insanlarına teşekkür ediyorum.

Mahmut ARSLAN

HAK-İŞ Genel Başkanı

EDİTÖRDEN

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, çalışma hayatının nabzının attığı en önemli bilimsel platformlardan birisi olmayı başarmıştır. Bu çerçevede dergimizin ulusal ve uluslararası alanda daha fazla noktaya ulaşması için çalışmalarımız sürüyor.

Ulusal ve uluslararası indekslerle ilgili başvuru ve izleme süreçlerinin devam ettiğini ve çok yakın zamanda tarandığımız indeksleri arttırma gayretimizi başta yazarlarımız olmak üzere okuyucularımıza haber vermek isteriz.

Bu sayıyla da yine önemli çalışmaları sizinle buluşturuyoruz. Emek ve Toplum Dergisi olarak 12. Sayımız olan elinizdeki dergide bir çok değerli çalışmayı size sunuyoruz.

15 Temmuz darbe girişimi ile önemli bir badireyi atlattığımız bu süreçte dergi olarak daha fazla çalışmamız gerektiğini, daha fazla üretmemiz gerektiğini biliyoruz.

Dr. Osman Yıldız

Editör

MAKROEKONOMİK KIRILGANLIĞIN ÖLÇÜLMESİ: YÜKSELEN PİYASALAR VE TÜRKİYE İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ¹

Yüksel Bayraktar² - Serap Elüstü³

Öz

Ekonomik kırılganlık, başta yükselen piyasalar olmak üzere, ekonomileri şoklara karşı savunmasız hale getiren ve sistemin işleyişini bozan önemli bir sorundur. Kırılganlık, piyasalarda risk ve belirsizliği artırarak istikrarsızlığa yol açmaktadır. Çalışmada Türkiye ve seçilmiş yükselen piyasalar için makroekonomik kırılganlığın karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Analiz, FED tarafından yükselen piyasalarda kırılganlığı ölçmek için yararlanılan altı temel gösterge çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Uluslararası kuruluşların verilerinden faydalanılarak yapılan analizin bulguları şu şekildedir: i) Yükselen piyasalarda kırılganlığa sebep olan en önemli gösterge, cari açık ve enflasyondur. ii) Mısır, Pakistan, Türkiye, Nijerya, Brezilya, Kolombiya ve Güney Afrika üç veya daha fazla gösterge için kırılganlığa sahiptir. iii) Türkiye, cari açık, enflasyon ve toplam dış borcun yüksekliği, döviz rezervlerinin yetersizliği göstergeleri için kırılganlığa sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomik Kırılganlık, Yükselen Piyasalar, Türkiye

¹ Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi SBE'de 2016 yılında tamamlanan "Yükselen Piyasalarda Makroekonomik Kırılganlık ve Türkiye Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta: ybayraktar@istanbul.edu.tr

³ İstanbul Üniversitesi, SBE, İktisat Bölümü, Doktora Öğrencisi, E-posta: serapelustu@gmail.com

MEASURING MACROECONOMIC VULNERABILITY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EMERGING MARKETS AND TURKEY

Yüksel Bayraktar - Serap Elüstü

ABSTRACT

Economic vulnerability is an important problem that makes economies, especially emerging markets, defenseless against to shocks and damages the mechanism of the system. Vulnerability increase risks and uncertainty, therefore generate instability. This study aims to make comparative analysis of macroeconomic vulnerability in the selected emerging markets and Turkey. The analysis will rely upon the six main indicators used by FED in order to measure vulnerability in emerging markets. The findings of the analysis that is reached by using the data of international organizations are as follows: i) The most important indicators which cause vulnerability in emerging markets are current deficit and inflation. ii) Egypt, Pakistan, Turkey, Nigeria, Brazil, Colombia and South Africa are vulnerable according to three or more indicators. iii) Turkey is vulnerable considering the current deficit, high inflation and external debt rate, insufficiency of the forex reserves.

Keywords: Macroeconomic Vulnerability, Emerging Markets, Turkey

GİRİŞ

Ekonomik kırılganlık, günümüzde yükselen piyasalar başta olmak üzere ekonomileri şoklara karşı savunmasız hale getiren ve krize eğilimli yapılar oluşturan bir sorundur. Kırılganlığın yüksek olduğu ekonomilerde, krizler daha şiddetli ve yıkıcı olmaktadır. Bu açıdan 2000'lerin başlarından itibaren dünya ekonomisinde dikkat çekici bir ilerleme kaydeden ve "yükselen piyasa" olarak adlandırılan ekonomiler, hızlı büyümeleri gibi avantajlarının yanı sıra, ekonomik kırılganlık gibi bir dezavantaja da sahiptirler. Özellikle son yıllarda büyük ekonomik kuruluşlar tarafından sıklıkla dile getirilen kırılganlık, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı birçok yükselen piyasa için tehlike oluşturmaktadır. Dolayısıyla ekonomik kırılganlığı işaret eden göstergeler, ekonomilerin zayıf olduğu alanları, krize eğilimli olup olmadığını ya da dış kaynaklı bir krizden etkilenme düzeyini anlamak açısından önemlidir. Zira kaynağı belirlenemeyen bir sorunun çözülmesi zordur.

Türkiye ve yükselen piyasalar için makroekonomik kırılganlığı karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlayan çalışmanın ilk kısmında kavramsal çerçeveye ele alınacaktır. İkinci kısımda ise, yükselen piyasalarda ekonomik kırılganlığı arttıran faktörler kısaca açıklandıktan sonra, kırılganlığın tespit edilmesinde kullanılan göstergeler üzerinden seçilmiş yükselen piyasalar ve Türkiye için karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

1. EKONOMİK KIRILGANLIK

Ekonomik kırılganlık, özellikle yükselen piyasaları olumsuz etkileyen bir sorundur. Henüz gelişimlerini tamamlayamamış, fakat potansiyel güç sahibi bu ekonomiler, küçük bir ekonomik şok karşısında ani tepkiler vermekte ve eski durumlarına hemen dönememektedirler.

Ekonomik dayanıklılık, sistemin karşılaştığı küçük şoklara karşı çok fazla zorluk yaşamaması; dirençlilik ise, sistemin yaşanan şoktan sonra kendini hemen toparlayabilmesi, yani eski haline sıçramasıdır. Ekonomik kırılganlık ise bu iki kavramın tam karşındadır ve küçük bozukluklar ya da değişiklikler karşısında sistemin büyük tepki vermesi ve eski haline bir anda dönemesidir. Kırılganlık ve dirençlilik arasındaki ilişki sağdan sola bir hat şeklinde düşünülürse, bir ekonomik birimin dirençlilik-kırılganlık durumunun bu hat üzerindeki yeri, birimlerin nakit akışı (kar, ücret, vergiler ve kendi varlıklarından nakit akışı) ve borç yapısının belirlediği ödeme taahhüdü arasındaki

ilişkiye göre belirlenecektir (Minsky, 1995: 8). “*Ekonomik şoklara karşı hassasiyet*” olarak tanımlanan ekonomik kırılganlık; ekonominin likiditesi, ödenmemiş zorunlu borcu kabul edip karşılığını ödemek için borçlanmaya ihtiyacı olan firmaların oranı, borç/özsermaye oranları, toplam borç içinde kısa vadeli borcun payı gibi faktörlerden kaynaklanır. Ayrıca ekonomik kırılganlık, faiz oranlarının yükselmesi ve hızlı bir yatırım artışı süresince hakim olan aşırı derecede iyimser beklentilerden dolayı artabilir (Sundararajan ve Baliño, 2013: 5). Ekonomik kırılganlık, ekonomik sistemin bir özelliğidir. Kırılgan bir ekonomik sistemde, normal fonksiyonlar bazı olağan dışı durumlar tarafından engellenebilir. Sistematik kırılganlık adı verilen durum, yalnızca kazalar ya da politika hatalarından değil, normal fonksiyonlardan da kaynaklanan kırılgan bir ekonomik yapının gelişimi anlamına gelir. Bu yüzden sistematik kırılganlığın bir teorisi, ekonominin içsel olarak neden kırılgan geliştiğini veya krize eğimli yapısını açıklamaya çalışır (Minsky, 1976:3).

Özellikle yükselen piyasalarda görüldüğü vurgulanan ekonomik kırılganlığın oluşturduğu etkiler, her ülke için kırılganlığın seviyesine bağlı olarak değişir. Daha az kırılganlığa sahip olan ekonomilerde herhangi bir finansal şok sonrası ekonominin eski haline dönmesi daha az zaman alırken, kırılganlığı yüksek olan ekonomilerde bu süreç uzamakta ve zorlaşmaktadır. Kırılganlığın meydana getirdiği olumsuz etkiler, ekonominin geleceğine dair endişeleri de artırır.

2. YÜKSELEN PİYASALAR

60'lı ve 70'li yılların sonuna kadar “*kalkınmakta olan ekonomiler*” şeklinde anılan yükselen piyasalar, iktisat politikasında sanayi ve kalkınma yerine, uluslararası finans kuruluşlarının kısa dönemli faiz, kur ve borsaya dayanan hesaplarına dayalı politikaların gündeme gelmesiyle yeni ismiyle anılmaya başlamıştır (Yeldan, 2005). Yükselen piyasalar çeşitli kuruluşlara göre küçük farklılıklar gösterebilmektedir. Kuruluşların bir ekonomiyi “*yükselen piyasa*” olarak değerlendirmek için ele aldığı kriterlerdeki farklılıklar sebebiyle, birkaç ülke kuruluşların bazılarında yükselen piyasa olarak değerlendirilirken, diğerlerinde yükselen piyasa olarak yer almamaktadır. Yükselen piyasaların değişik tasnifine dayalı bu örnekler şu şekilde ifade edilebilir:

BRICS, en çok gündemde olan yükselen piyasa şekillenmesidir. İlk kez “*BRIC*” şeklinde 2001 yılında Goldman Sachs ekonomisti Jim O'Neill tarafından yazılan raporda kullanılmıştır. “*BRIC*” açılımı, hızla büyüyen yükselen

piyasaların en öne çıkanlarından Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in baş harfleridir. Jim O'Neill'in BRIC ismini ilk kez kullandığı bu raporda, yükselen piyasaların, özellikle bu dört piyasanın dünya ekonomisindeki artan rolüne vurgu yapılmıştır. Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in 2000'lerin sonunda Amerikan Doları cinsinden, satın alma gücü paritesine dayanan GSYİH'sinin, dünya genelinin %23,3'ünü; cari fiyatlar üzerinden oluşturulan GSYİH'sinin ise dünyanın %8'ini oluşturduğu ifade edilmiş; ilerleyen yıllarda da özellikle Çin olmak üzere BRIC ülkelerinin GSYİH'sinin yükselerek dünya ekonomisinde daha önemli bir yere sahip olacağı öngörülmüştür (Goldman Sachs Economic Research Group, 2001). 2011 yılında Güney Afrika'nın da BRIC ülkelerine katılmasıyla bu gayri resmi birlik, Güney Afrika'nın da ismi eklenerek artık "BRICS" olarak anılmaya başlanmıştır.

Güney Afrika'nın BRIC ülkelerinden ayrılan birtakım özellikleri sebebiyle diğer dört ülkeyle çok da bağdaşmadığı ileri sürülmüş ve Meksika, Güney Kore ve Türkiye gibi güçlü rakipler varken, BRIC oluşumuna göre ekonomisi küçük olan Güney Afrika'nın dahil edilmesi şaşırtıcı karşılanmıştır. Bu birleşmenin arkasında hem Güney Afrika'nın kendisini hem de Afrika kıtasının tamamını etkileyebilecek farklı ekonomik ya da siyasi sebeplerin olma ihtimali düşünülmüştür (Besada ve Tok, 2014). Dünya Bankası verilerine göre 2014 yılı için BRICS ülkelerinin milli gelirleri toplamı, dünya gelirin %19,2'sini oluşturmaktadır. Milli gelir bakımından dünya sıralamasında Çin 2, Brezilya 7, Hindistan 9, Rusya 10 ve Güney Afrika 33. sırada yer almaktadır. Yani 2014 yılında dünyanın en yüksek milli gelirine sahip ülkeler sıralamasında Güney Afrika dışında BRICS ülkelerinin ilk 10'da yer aldığı görülmektedir (The World Bank, 2015).

Diğer bir yükselen piyasa grubu da "Next 11" ya da kısaca "N-11" olarak adlandırılan oluşumdur. Next 11, Goldman Sachs'ın ilk olarak 2005 yılında duyurduğu, BRICS ekonomilerinden sonra gelen yükselen ekonomileri içeren ve G7'ye rakip olma potansiyeline sahip ülke ekonomileri topluluğudur. Bu grup; Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Güney Kore, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Türkiye ve Vietnam'ı içermektedir. Bu ülkelerin içinde yatırımcılar tarafından iyi bilinen Meksika ve Güney Kore gibi ülkelerin yanı sıra, Nijerya, Vietnam, Pakistan ve Bangladeş gibi pek iyi bilinmeyen ülkelerin de bulunduğu dikkat çekmektedir. (Wilson ve Stupnytska, 2007)

IMF'in yükselen piyasa değerlendirmesinde BRICS ve Next 11'den farklı birçok ülke görülmektedir. Ortak ülkeler yalnızca Brezilya, Endonezya, İran, Kolombiya, Malezya, Rusya, Şili ve Venezuela olarak görülürken; diğer

BRICS ve Next 11 ülkeleri IMF'in belirlediği yükselen piyasalar listesinde yer almamaktadır (IMF, 2015). Bu durum, Tablo 1 yardımıyla gösterilebilir:

Tablo 1. IMF İçin Yükselen Piyasalar

IMF İÇİN YÜKSELEN PİYASALAR		
Angola	Guatemala	Peru
Arjantin	Guyana	Rusya
Azerbaycan	İran	Suriye
Bahreyn	Katar	Suudi Arabistan
Birleşik Arap Emirlikleri	Kazakistan	Şili
Brezilya	Kolombiya	Trinidad ve Tobago
Brunei Darussalam	Kosta Rika	Türkmenistan
Cezayir	Kuveyt	Umman
Ekvador	Libya	Uruguay
Endonezya	Malezya	Venezuela
Gabon	Paraguay	

Kaynak: IMF (2015)

Morgan Stanley Capital Index (MSCI)'e göre belirlenen yükselen piyasalar listesinde ise daha önce söz edilenlerden farklı olarak Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Yunanistan yer almaktadır. Bazı kuruluşlara göre gelişmiş ekonomi kabul edilen bu ekonomiler, MSCI listesinde yükselen piyasa olarak görülmektedir (MSCI, 2014). Bu durum Tablo 2 yardımıyla gösterilebilir:

Tablo 2. MSCI'ye Göre Yükselen Piyasalar Listesi

MSCI İÇİN YÜKSELEN PİYASALAR		
Birleşik Arap Emirlikleri	Hindistan	Polonya
Brezilya	Katar	Rusya
Çek Cumhuriyeti	Kolombiya	Suudi Arabistan
Çin	Macaristan	Şili
Endonezya	Malezya	Tayland
Filipinler	Meksika	Tayvan
Güney Afrika	Mısır	Türkiye
Güney Kore	Peru	Yunanistan

Kaynak: MSCI (2015)

Son olarak Tablo 3'te verilen Standard&Poors'un belirlediği yükselen piyasalar listesine bakıldığında diğer listelerden farklı olarak; Fas, İsrail, Lübnan, Sri Lanka, Ürdün ve Zimbabve'nin yer aldığı görülmektedir (Dow Jones Indexes, 2011).

Tablo 3. Standard&Poors'a Göre Yükselen Piyasalar Listesi

S&P İÇİN YÜKSELEN PİYASALAR		
Birleşik Arap Emirlikleri	Hindistan	Polonya
Brezilya	Katar	Rusya
Çek Cumhuriyeti	Kolombiya	Şili
Çin	Macaristan	Tayland
Endonezya	Malezya	Tayvan
Fas	Meksika	Türkiye
Filipinler	Mısır	Yunanistan
Güney Afrika	Peru	

Kaynak: Dow Jones Indexes, Country Classification System, 2011, (Çevrimiçi) https://www.djindexes.com/mdsidx/downloads/brochure_info/Dow_Jones_Indexes_Country_Classification_System.pdf (Erişim Tarihi: 17 Ekim 2015)

Görüldüğü gibi yükselen piyasaların gruplandırılmasında homojen bir durum söz konusu değildir. Ortak bazı ülkeler olsa da, kuruluşların bir ekonomiyi “yükselen piyasa” olarak değerlendirme kriterlerinin çeşitlilik göstermesi nedeniyle, yükselen piyasa olarak anılan ülkeler farklılaşabilmektedir.

3. YÜKSELEN PİYASALARDA MAKROEKONOMİK KIRILGANLIĞI ARTIRAN FAKTÖRLER

Yükselen piyasalar, hem kendi ekonomik sistemlerinin henüz tam olarak gelişmemiş olması, hem de gelişmiş ülkelerin etkisinde kalmaları nedeniyle finansal şoklara daha açıktırlar. Bu şokların etkisi, zaten kırılğan olan ekonomik yapılarını daha da kırılğan hale getirmektedir. Finansal risklere karşı çok duyarlı olan bu piyasaların makroekonomik kırılğanlık kaynaklarının tespit edilmesi, tespit edilen sorunların çözümüne yönelik önlemler alınması ve gerekli durumlarda yapısal reformlar ile iyileştirilmesi, ekonomik sistemin kırılğanlığını azaltarak daha güçlü bir yapı oluşmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan ekonomik kırılğanlık göstergelerinin belirlenmesi büyük önem taşır. Yükselen piyasalarda ekonomik kırılğanlığı artıran faktörler şunlardır:

Finansal ve Ticari Liberalizasyon: Finansal sınırlamaların kötü etkilerine tepki olarak, birçok ülke 1970'lerin ortalarında liberalizasyon stratejilerine yönelmiştir (Galindo vd., 2002). Finansal ve ticari liberalizasyonun kırılğanlığı artırdığı en önemli nokta “uluslararası ekonomik bağımlılık”tır. Uluslararası ekonomik bağımlılık, “doğrudan bağımlılık” ve “dolaylı bağımlı-

lık” olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan ekonomik bağımlılık, yabancı ülkelerin “bağımlı” olan söz konusu ülkede direkt olarak üretime sahip olup üretim süreçlerini kontrol edebildiği bağımlılıktır. Dolaylı ekonomik bağımlılık ise, bağımlı ülkenin dünya ticaret ağındaki kısıtlı durumu veya uluslararası alanda emeğin marjinal değerinin düşük olduğu bölümlerde uzmanlaşmasından kaynaklanır (Chase-Dunn, 1975: 721). Yükselen piyasalarda dolaylı bağımlılığın daha yaygın olduğu görülmektedir.

Yükselen piyasalar, henüz kalkınmalarını tamamlamamışken, halihazırda oldukça güçlü olan gelişmiş ülkelerle rekabet etmek durumunda kalmışlardır. Bu durum, ticari liberalizasyonun yükselen piyasalar için risklerinden biridir. Yine bu ülkeler için ticari liberalizasyonun ardından finansal liberalizasyon politikalarının uygulanması, ancak ülkelerin yasal düzenlemeleri ve kurumsal yapılarının bu politikalara uyum sağlayacak ölçüde gelişmiş olmaması nedeniyle uzun vadede dengesizlikler meydana gelmektedir. Portföy yatırımlarının liberalizasyon sayesinde ülkelere hızlıca girmesi, fakat bunun yanında aynı hızla çıkabilmesi, makroekonomik sorunları ve finansal krizleri de beraberinde getirmiştir (Çağlar vd., 2011: 130-141). Finansal ve ticari liberalizasyonun artması ile birlikte kırılganlığı artıran dışa bağımlılık, yükselen piyasaların gelişmiş ekonomilerdeki hareketlerden önemli ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır. Daha önce tecrübe edildiği gibi gelişmiş bir ülke ekonomisinde doğup yayılarak tüm dünyayı etkileyen finansal krizler, kırılgan ekonomiler üzerinde daha hızlı etki yaratabilmektedir.

Düşük İç Tasarruf Oranı: Gelişmekte olan ülkelerde iç tasarruf düzeyinin düşük olmasının nedenleri arasında; gelir dağılımının eşit olmaması nedeniyle nüfusun büyük bölümünün zaten düşük olan gelirinin çok büyük kısmını tüketime ayırması, gösteriş için yapılan tüketime çokluğu ve halkı tasarruf yapmaya yöneltecek kurumlaşmanın yeterince sağlanamaması yer almaktadır (Minibaş Doğan, 1986: 296). Gelişmekte olan ülkelerde tasarrufa ayrılan kaynağın sınırlı olmasının yanı sıra, tasarruf bilinci yerleşmediği için tasarrufun artması zorlaşmaktadır. Geleneksel toplumlarda tasarruf edilen paranın tahvil akışı veya banka mevduatlarına yöneltilmesinde engeller çıkabilmekte, bireyler tasarrufunu yatırıma dönüştürerek risk almaktan kaçınabilmektedirler (Erkal, 2006: 82-83). 2010-2014 dönemi için iç tasarruf oranı en düşük olan yükselen piyasalar Pakistan, Mısır, Türkiye ve Filipinler’dir. Brezilya, Güney Afrika, Meksika, Bangladeş ve Kolombiya da iç tasarruf oranı yetersiz ülkelerdir. Bu ülkelerin diğer yükselen piyasalara

göre iç tasarruflardan kaynaklanan kırılğanlıkları daha yüksektir (The World Bank, 2015). Bu kırılğanlıkların azaltılması için, söz konusu ülkelerde iç tasarrufu artırıcı önlemler alınması gereklidir.

Cari Açık: Cari açık sorunu olan bir ekonomi, açığını kapatabilmek için ya rezervlerini kullanacak, ya da borçlanmaya başvuracaktır. Bu noktada, cari açığın nasıl finanse edildiği çok önemlidir ve ekonomik kırılğanlık oluşturması finansman türüyle yakından ilgilidir. Cari açığını sürekli kısa vadeli finansman ile kapatmaya çalışan bir ekonomide kırılğanlık yüksek olacaktır. Yetersiz rezervler, yüksek cari açık ve cari açığın sağlıksız bir finansman ile kapatılmaya çalışılması, ülkenin borçlarını geri ödeyebileceğine olan güveni azaltmakta, bu nedenle de ekonomik kırılğanlığı artırmaktadır.

Siyasi Konjonktür: Yatırım yapılan ülkedeki bir ekonomik ya da siyasi istikrarsızlık, likiditesi düşük olduğu için en çok doğrudan yabancı yatırımlar için risk oluşturur. Böyle güvensiz bir ortamda en risksiz yatırım, kaçışı kolay olan kısa vadeli yatırımlardır. Kısa vadeli yatırımların toplam yatırımlar içindeki payının yüksek olması, bir olumsuzluk durumunda hızla sermaye çıkışına yol açacak; bu da ya bir krize yol açacak ya da mevcut krizi derinleştirecektir (Bayraktar, 2003: 11-16). Bu bağlamda Brezilya ve Türkiye'deki siyasi belirsizlikler ile bu belirsizliklerden kaynaklanan ekonomik istikrarsızlıklar, Rusya ve Türkiye'nin Suriye sorununda önemli figürler olarak attıkları diplomatik adımlar ve bu adımların finans ve mal piyasalarına olumsuz yansımaları gibi örnekler, siyasi konjonktürün yükselen piyasalarda kırılğanlığı artırdığını göstermektedir.

4. MAKROEKONOMİK KIRILGANLIĞIN ÖLÇÜMÜ

Ekonomik kırılğanlığın saptanması ve ölçülmesi için rehberlik eden bazı göstergeler vardır. Bu göstergeler, ekonomilerin belirli alanlardaki performanslarına ve yeterliliklerine göre kırılğan olup olmadıklarını ve kırılğanlığının hangi boyutlarda olduğunun tespiti için önemlidir. FED, yükselen piyasalarda kırılğanlığı ölçmek için altı temel göstergely kullanmaktadır (FED, 2014: 28-29). Makroekonomik kırılğanlığın ölçümünde FED'in yaklaşımı baz alınarak Türkiye ve bazı yükselen piyasa ekonomileri için makroekonomik kırılğanlık ele alınacaktır.

4.1. Cari Dengenin GSYİH'ye Oranı

Cari açığın yükselmesi, finansman için borçlanma zorunluluğunu gündeme getirebilmektedir. Borçlanmanın kısa vadeli yatırımlarla gerçekleş-

mesi ise ekonomileri krize açık bir hale getirmektedir. Yükselen piyasaların birçoğunda kısa vadeli finansmanın, toplam finansman içinde ağırlığının yüksek olduğu düşünüldüğünde, ekonomilerinin kırılgan bir yapıya sahip olduğu anlaşılabilir. Tablo 4, cari dengenin GSYİH'ye oranını yükselen piyasalar için göstermektedir:

Tablo 4. Cari Dengenin GSYİH'ye Oranı (%)

	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	1	-0.1	1.9	1.4	-1
Brezilya	-2.1	-2	-2.2	-3.4	-4.4
Çin	3.9	1.8	2.5	1.9	2.1
Endonezya	0.7	0.2	-2.7	-3.2	-2.9
Filipinler	3.6	2.5	2.8	4.2	4.4
Güney Afrika	-1.5	-2.2	-5	-5.8	-5.5
Güney Kore	2.6	1.6	4.2	6.2	6.3
Hindistan	-3.2	-3.4	-5	-2.6	-1.5
Kolombiya	-3	-2.9	-3.1	-3.2	-5.2
Malezya	10.9	11.6	6.1	3.7	4.6
Meksika	-0.5	-1.1	-1.3	-2.4	-2.1
Mısır	-2.1	-2.3	-2.7	-1.3	-2
Nijerya	3.9	3	4.4	3.9	2.6
Pakistan	-0.8	-1	-1	-1.9	-1.4
Rusya	4.4	5.1	3.5	1.7	3.1
Şili	1.6	-1.2	-3.6	-3.7	-1.2
Tayland	3.1	2.6	-0.4	-1	3.6
Türkiye	-6.2	-9.7	-6.2	-7.9	-5.8
Vietnam	-3.7	0.2	6.1	4.5	5.1

Kaynak: The World Bank (2015), IMF (2015), tradingeconomics.com (2015) verilerinden derlenmiştir.

Yükselen piyasalarda genellikle cari açık verilmesine rağmen, Çin, Filipinler, Güney Kore, Malezya, Nijerya ve Rusya 2010-2014 döneminde cari açık vermeyen ülkelerdir. Diğer taraftan dönemin tümü için Brezilya, Güney Afrika, Hindistan, Kolombiya, Meksika, Mısır, Pakistan ve Türkiye cari açık veren ülkeler olmuştur.

Tablo 4'e göre 2010-2014 dönemi boyunca, belirtilen yükselen piyasalar arasında en yüksek cari açık oranı 2011 yılında Türkiye'ye aittir. 2010-2014 döneminde, 2013 yılı cari açığa artışların, 2014 yılı ise cari açıklarda düşüşlerin en çok olduğu yıllar olarak görülmektedir. Türkiye, belirtilen beş

yılda da en yüksek cari açık oranına sahip yükselen piyasa olarak, bu göstergeye göre kırılganlığı en yüksek olan ülkedir. Brezilya ve Kolombiya, 2011 yılı dışında, cari açıkları sürekli arttığı için kırılgan ülkeler arasındadır. Güney Afrika ve Meksika'da ise yalnızca 2014 yılında cari açıktaki düşüş yaşanmış, diğer yıllarda cari açık oranı sürekli artmıştır. Bu iki ülkeden yüksek cari açık oranlarına sahip olan Güney Afrika da kırılgan ekonomiler grubundadır. Mısır'ın ise cari açık oranı yalnızca 2013 yılında düşmüş, diğer yıllarda sürekli olarak artmıştır; genel olarak çok yüksek oranları görmese de, Mısır da risk altında olan bir ekonomidir. 2010-2014 döneminde cari fazladan cari açığa geçiş yapan ülkeler olan Endonezya ve Şili de riskli gruptadır. Ancak Mısır gibi, bu iki ülkenin de diğer yükselen piyasalarla kıyaslandığında cari açık seviyesi çok yüksek oranlarda değildir. Türkiye'den sonra cari açığın GSYİH'ye oranı en yüksek olan ülkeler Güney Afrika, Kolombiya ve son dönemlerde Brezilya'dır.

4.2. Brüt Kamu Borcunun GSYİH'ye Oranı

Kamu borcu birikimi, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği için kilit unsurdur. Bir ülkenin toplam brüt kamu borcu miktarının, o ülkenin GSYİH'sinin yüzdesi olarak hesaplandığı kamu borcu/GSYİH oranı, bir ekonominin sağlık durumu göstergelerinden biridir (OECD, 2014: 205). Borçlanmanın kırılganlığı artırması, borçlanmanın etkileri açısından şu şekilde ele alınabilir (Elmendorf ve Mankiw, 1999: 1628-1633) :

- Uzun vadede toplam tasarrufları ve tasarrufun etkilerini azaltır.
- Yüksek kamu borcu olan ülkeler, yüksek faiz oranları ile karşı karşıyadır. Para otoriteleri, genişletici politika vasıtasıyla bu faiz oranını azaltmak için baskı oluşturur.
- Büyük vergi kaybına neden olur.
- Ekonominin uluslararası güvenilirliğini kırılgan hale getirir.
- Mali politikayı belirleyen politika sürecini değiştirir.
- Politik bağımsızlığı ve uluslararası liderliği azaltır.

Brüt kamu borcunun GSYİH içindeki payının yüksek olduğu piyasalarda borcun geri ödenme durumu riskli olduğu gibi, özel yatırımlara ayrılan kredi payı da olumsuz etkilenmektedir. Bu durum da ekonominin kırılganlığını artıracaktır. Tablo 5'te yükselen piyasaların brüt kamu borcunun GSYİH içindeki payları verilmiştir. Tablo 5'e göre brüt kamu borcunun GSYİH içindeki payı en düşük ülkeler sırasıyla Nijerya, Şili, Rusya ve Endonezya olurken; bu oranın en yüksek olduğu ve bu nedenle kırılganlığa yol açtığı ülkeler ise öncelikle Mısır,

ardından da Hindistan, Brezilya ve Pakistan'dır. Tablo 5'e göre, beş yılın her birinde brüt kamu borcunun GSYİH içindeki payı en yüksek olan ülke Mısır; en düşük olan ülkeler ise 2010 yılında Şili, 2011-2014 döneminde ise Nijerya'dır. Brüt kamu borcunun GSYİH içindeki payı 2010-2014 döneminde sürekli artan ülkeler G.Afrika, G.Kore, Mısır, Rusya ve Şili iken; sadece 2011-2012 yıllarında sabit olan Meksika ve sadece 2013-2014 döneminde sabit olan Nijerya oranları da diğer yıllarda sürekli olarak artış göstermiştir.

Tablo 5. Brüt Kamu Borcunun GSYİH İçindeki Payı (%)

	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	36.6	35.3	33.8	34.7	33.9
Brezilya	63.0	61.2	63.5	62.2	65.2
Çin	36.6	36.5	37.3	39.4	41.1
Endonezya	24.5	23.1	23.0	25.0	25.0
Filipinler	43.5	41.4	40.6	39.1	37.2
G. Afrika	34.4	37.6	40.5	43.3	45.9
Güney Kore	31.0	31.8	32.3	34.0	35.6
Hindistan	67.5	68.1	67.5	65.5	66.1
Kolombiya	37.0	35.7	32.0	35.8	38.0
Malezya	53.5	54.2	56.2	57.7	52.8
Meksika	42.2	43.2	43.2	46.3	50.1
Mısır	73.2	76.6	78.9	89.0	90.5
Nijerya	9.6	10.2	10.4	10.5	10.5
Pakistan	61.5	59.5	64.0	64.3	64.2
Rusya	11.3	11.6	12.7	14.0	17.9
Şili	8.6	11.2	12.0	12.8	15.1
Tayland	42.6	41.7	45.4	45.9	47.2
Türkiye	42.3	39.1	36.2	36.2	33.0
Vietnam	48.4	46.7	48.5	52.1	50.5

Kaynak: IMF World Outlook Database April 2015 (2015) ve tradingeconomics.com (2015) verilerinden derlenmiştir.

Yine Tablo 5'e göre brüt kamu borcunun GSYİH içindeki payı sürekli azalan tek ülke Filipinler'dir. Türkiye'de yalnızca 2012-2013 yılında bu oran değişmemiş, diğer yıllarda sürekli olarak azalmıştır. Yükselen piyasalar arasında brüt kamu borcunun GSYİH içindeki payı göstergesine göre 2010-2014 döneminde olumlu gelişme gösteren ülkeler yalnızca Filipinler ve Türkiye'dir. 2010-2014 dönemi ortalamasına göre, Türkiye ile yakın oranlara sahip olan ülkeler Çin ve Kolombiya'dır. Ancak Türkiye'nin, Çin ve Ko-

lombiya'nın aksine bu beş yılın sonunda daha düşük brüt kamu borcu/GSYİH oranı ile daha iyi performans sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye için bu gösterge kırılmalık oluşturmamaktadır.

4.3. Son Üç Yılın Enflasyon Oranı Ortalaması

Enflasyonist belirsizlik; tüketim, tasarruf ve uzun vadeli yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Uzun vadeli yatırımların azalması ise kısa vadeli sermayenin ağırlığının artmasına neden olarak kırılmalığı artırmaktadır. Enflasyonun artması, reel faiz oranını da yükselterek borçlanma maliyetini arttırdığı için yatırımları olumsuz etkilemektedir. Yüksek enflasyon, aynı zamanda belirsiz ve yüksek fiyat nedeniyle uluslararası piyasada rekabet gücünü azaltarak ihracatı düşürmekte ve ödemeler dengesini bozmaktadır (TCMB, 2013: 6-7). Dolayısıyla bütün göstergeleri olumsuz yönde etkileyen yüksek enflasyon, kırılmalığı artıran önemli faktörlerden biridir.

Tablo 6. Yükselen Piyasaların Son Üç Yıllık Enflasyon Oranları (%)

	2012	2013	2014	Ortalama
Bangladeş	6.2	7.5	7.0	6.9
Brezilya	5.4	6.2	6.3	6.0
Çin	2.7	2.6	2.0	2.4
Endonezya	4.3	6.4	6.4	5.7
Filipinler	3.2	3.0	4.1	3.4
Güney Afrika	2.2	3.3	5.6	3.7
Güney Kore	2.2	1.3	1.3	1.6
Hindistan	9.3	10.9	6.4	8.9
Kolombiya	3.2	2.0	2.9	2.7
Malezya	1.7	2.1	3.1	2.3
Meksika	4.1	3.8	4.0	4.0
Mısır	7.1	9.4	10.1	8.9
Nijerya	12.2	8.5	8.1	9.6
Pakistan	9.7	7.7	7.2	8.2
Rusya	5.1	6.8	7.8	6.6
Şili	3.0	1.8	4.4	3.1
Tayland	3.0	2.2	1.9	2.4
Türkiye	8.9	7.5	8.9	8.4
Vietnam	9.1	6.6	4.1	6.6

Kaynak: The World Bank (2015)

Tablo 6'da yükselen piyasalarda son üç yılın tüketici fiyatlarına göre enflasyon oranları ve bu üç yılın enflasyon oranlarının ortalamaları verilmiştir.

Tablo 6'ya göre Nijerya, Hindistan, Mısır, Türkiye ve Pakistan en yüksek orana sahip ülkeler olarak, aynı zamanda en yüksek kırılganlığa da sahip yükselen piyasalardır. Güney Kore, Çin, Malezya, Tayland ve Kolombiya ise en düşük enflasyon oranı ortalamasına sahip olan ülkeler olarak, bu göstergeye göre kırılganlıkları düşüktür. Güney Afrika, Malezya, Mısır ve Rusya'nın enflasyon oranları, 2012-2014 dönemi içerisindeki üç yılda sürekli olarak artmıştır. Enflasyon oranının artışı, bu ülkelerin kırılganlığını da artırmaktadır. Bu dönem içerisinde Çin, Nijerya, Pakistan, Tayland ve Vietnam'ın ise enflasyon oranları sürekli azalmıştır. Nijerya, en yüksek enflasyon oranına sahip ülke olmasının yanında, sürekli azalan oranlar ile kırılganlığını azaltsa bile; hala bu göstergeye göre en riskli ülke olarak kırılganlığı en yüksek yükselen piyasadır.

Türkiye, uzun yıllar boyunca enflasyonla mücadele etmiş, hatta doksanlı yıllarda üç haneli enflasyon oranlarını görmüş bir ülke olarak son yıllarda enflasyon oranında olumlu yönde aşama kaydetse de, mevcut enflasyon oranları hala hedeflenenin üstündedir. Bu durum diğer göstergeleri de olumsuz etkilemektedir. Bu kritere göre Türkiye'nin enflasyon oranının diğer yükselen piyasalar arasında kırılganlık oluşturacak düzeyde olduğu söylenebilir.

4.4. Son Beş Yılda Bankaların Özel Sektöre Kullandığı Yurt İçi Kredilerin GSYİH'ye Oranındaki Değişme

Gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi, yükselen piyasalarda da özel sektör kredilerinin gelişimi, finansal derinlik ve tepe-dip olaylarına göre karakterize edilmektedir. Finansal derinliği fazla olan ekonomilerde sunulan kredi miktarı da artacaktır (Dembiermont vd., 2013: 65-77). Özel yatırımlar, uzun vadede; özel sektöre bankalar tarafından sağlanan krediler, kamu yatırımları ve özel tasarruflar tarafından belirlenmektedir. Bankaların özel sektöre sunduğu kredilerdeki artış, özel yatırımları kredilerdeki artış oranından daha yüksek oranda artırmaktadır (Munir vd., 2010: 143).

2010-2014 dönemini kapsayan son beş yılda bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi kredilerin GSYİH'ye oranındaki değişim Tablo 7'de verilmiştir. Son beş yılda özel sektöre bankalar tarafından sağlanan yurt içi kredilerin 2010-2014 dönemi verilerine göre, Brezilya, Filipinler, Kolombiya, Meksika ve Tayland, bu dönem boyunca kredilerde sürekli artış olan ülkelerdir. Bu ülkelerde kırılganlık riski söz konusu değildir. Kredilerde sürekli olarak azalma yaşayan iki ülke olan Mısır ve Pakistan ise, hem izle-

dikleri trend hem de mevcut düşük oranları sebebiyle, bu göstergeye göre en kırılgan ülkelerdir. Hindistan ve Türkiye’de ise belirtilen beş yıl içinde yalnızca 2014 yılında kredilerde azalma olmuştur.

Tablo 7. Son Beş Yılda Bankaların Özel Sektöre Kullandıkları Yurt İçi Kredilerin GSYİH İçindeki Payında Değişme (%)

	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	4.8	1.5	0.5	-1.2	0.3
Brezilya	5.2	5.3	5.8	2.5	2.7
Çin	2.2	-3.5	5.9	5.4	6.4
Endonezya	-0.5	2.5	3.0	2.5	0.6
Filipinler	0.4	2.3	1.5	2.4	3.4
Güney Afrika	-4.2	-2.8	0.8	-1.0	-0.2
Güney Kore	-8.6	2.2	-1.4	-1.8	3.6
Hindistan	2.3	1.1	1.0	0.2	-0.8
Kolombiya	2.5	2.6	2.9	1.9	3.0
Malezya	-1.1	1.3	6.0	6.3	0.7
Meksika	0.3	1.2	0.6	2.3	0.1
Mısır	-3.0	-1.9	-2.1	-1.3	-0.5
Nijerya	-22.9	-2.9	-0.7	0.8	1.9
Pakistan	-1.3	-3.3	-1.2	-0.9	-0.6
Rusya	-2.5	2.0	3.3	4.9	6.3
Şili	-4.0	4.2	3.6	3.2	2.7
Tayland	0.5	11.8	6.8	5.4	3.6
Türkiye	7.9	6.0	4.8	12.3	-0.2
Vietnam	11.4	-12.9	-7.0	2.0	3.5

Kaynak: The World Bank (2015)

Görüldüğü gibi 2010-2014 döneminde bankalardan özel sektöre sağlanan yurt içi kredilerdeki azalma, belirli ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu ülkeler başta Mısır ve Pakistan, ardından da Güney Kore ve Güney Afrika’dır. Bu dört ülkenin bu göstergeye göre kırılganlıkları diğer yükselen piyasalardan daha fazladır. Vietnam’da ise bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi kredilerde yıllara göre artış ve azalışlar dengesiz bir durumdur. Yüksek oranda artış, ardından yüksek oranda azalışlar söz konusudur. Bu durum ise, Vietnam için kırılganlık riski oluşturmaktadır. Türkiye’de bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi krediler 2014 yılına kadar sürekli olarak artmıştır. Hatta Türkiye; 2010, 2011 ve 2013 yıllarında kredilerdeki artışın en yüksek olduğu ülkelerden ilk iki sıranın birinde yer

almış, yalnızca 2014 yılında kredilerde küçük miktarda azalma meydana gelmiştir. Bu tabloya göre, bu göstergenin Türkiye için kırılganlık riski taşımadığını söylemek mümkündür.

4.5. Toplam Dış Borcun Yıllık İhracata Oranı

Açık ekonomilerde politika yapımcıların hedefi iç ve dış dengenin sağlanmasıdır. İç denge, ülke kaynaklarının tam istihdamda kullanımı ve yurt içi fiyat seviyesi istikrarıdır. Dış dengenin sağlanabilmesi için ise; ülkenin cari hesabında ne ülkenin yabancı borçlarını gelecekte geri ödeyemeyeceği derinlikte açık, ne de borç verdiği yabancı ülkelerin gelecekte borçlarını kendisine ödeyemeyeceği seviyede güçlü bir cari fazla bulunmalıdır (Krugman ve Obstfeld, 2003: 533). Cari açık durumunda yabancı borçlanmaya gidilmesi kaçınılmazdır. Bu borçlanma seviyesinin yıllık ihracat miktarına oranının yüksek olması, borcun geri ödenebilme gücünü azaltacağı ve açığı derinleştireceği için ekonomideki kırılganlığı artıracaktır.

Tablo 8. Yükselen Piyasaların Toplam Dış Borcunun Yıllık İhracata Oranı (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	1,09	1,01	1,03	1,06	1,06
Brezilya	1,51	1,37	1,56	1,72	2,10
Çin	0,34	0,36	0,34	0,37	0,39
Endonezya	1,19	1,03	1,20	1,30	1,48
Filipinler	1,20	1,16	1,05	0,99	1,07
Güney Afrika	1,01	0,92	1,23	1,23	1,32
Hindistan	0,84	1,58	1,87	0,92	0,95
Kolombiya	1,39	1,15	1,13	1,33	1,60
Malezya	0,43	0,42	0,73	0,82	0,84
Meksika	0,78	0,80	0,90	1,01	1,03
Mısır	0,75	0,75	0,82	0,99	0,84
Nijerya	0,19	0,17	0,19	0,22	0,32
Pakistan	2,28	2,09	1,98	2,00	2,03
Rusya	1,11	0,98	1,08	1,23	1,06
Tayland	0,47	0,42	0,49	0,48	0,48
Türkiye	1,90	1,66	1,64	1,86	1,86
Vietnam	0,56	0,50	0,48	0,46	0,45

Kaynak: The World Bank (2015) ve Bank of Russia (2015) verilerinden derlenmiştir.

Tablo 8’de yükselen piyasaların toplam dış borcunun yıllık ihracatına oranları verilmiştir. Tabloya göre 2010-2014 döneminde toplam dış borcunun ihracatına oranı en yüksek olan ülkeler sırasıyla Pakistan, Türkiye ve Brezilya olarak görülmektedir. Bu ülkeleri Kolombiya, Endonezya ve Güney Afrika izlemektedir. Dolayısıyla bu göstergeye göre, bu ülkelerin kırılganlıkları diğer ülkelerden daha yüksektir. Yine aynı tabloya göre toplam dış borcunun yıllık ihracatına oranı en düşük olan ülkeler ise başta Nijerya olmak üzere, sırasıyla Çin, Tayland ve Vietnam’dır; bu ülkelerin kırılganlıkları ise bu gösterge baz alındığında oldukça düşüktür. 2010-2014 döneminde toplam dış borcunun yıllık ihracatına oranı sürekli olarak artan tek ülke Meksika olurken, bu oranın sürekli azaldığı tek ülke de Vietnam olmuştur. Türkiye, yükselen piyasalar içinde bu göstergeye göre en riskli üç ülkeden biri olarak yüksek kırılganlığa sahiptir. 2012’den sonra da bu oranda azalma yaşanmaması, kırılganlığını artırmaktadır.

4.6. Döviz Rezervlerinin GSYİH’ye Oranı

Döviz rezervleri ülke koşullarına göre farklılık göstereceği için optimal bir seviye belirlemek zordur. Ancak yine de optimal rezerv seviyesini belirlemek üzere geliştirilen çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, rezervlerin ithal edilen mal ve hizmetlere oranı, yani ihtiyaç duyulan dış girdileri yardıma ihtiyaç duymadan karşılayabilme gücü; ikincisi ise, rezervlerin kısa vadeli borçlara oranı, yani yine dış desteğe ihtiyaç duymadan kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücüdür. Rezerv seviyesinin yüksek olması risk primini, dolayısıyla borçlanma maliyetini düşürürken; düşük olması yabancı ve yerli yatırımların azalmasına ya da yatırım için yüksek risk primi talebine neden olmaktadır (TCMB, 2005: 4-6). Esnek döviz kurlarında resmi müdahaleye gerek olmayacağı için merkez bankalarının döviz rezervi bulundurması zorunlu değildir. Yalnızca resmi ticari muameleler için bir miktar döviz rezervi bulundurmak yeterlidir (Ertürk, 1994: 26). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin döviz rezervi bulundurma sebebi, ekonomilerini iç ve dış şoklara karşı korumak, ekonomik güveni arttırmak ve dış borçlarının ödemelerini rahatça yapabilmek olduğundan, döviz rezervinin düşük olması bu ülkelerin kırılganlığını artıracaktır (TCMB, 2005).

Tablo 9’da yükselen piyasaların döviz rezervlerinin GSYİH’ye oranları verilmiştir. Tabloya göre 2010-2014 döneminde döviz rezervlerinin GSYİH’ye oranı en yüksek olan ülkeler Tayland, Çin, Malezya, Filipinler, Rusya ve Güney Kore; en düşük olduğu ülkeler öncelikle Pakistan, Mısır,

Nijerya, ardından da Bangladeş ve Kolombiya'dır. Ortalama ve birbirine yakın değerlere sahip olan Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika, Şili, Türkiye ve Vietnam'da bu oran %10-20 arasındadır. Ancak daha önce saydığımız ülkeler kadar düşük değerlere sahip olmamaları, bu göstergenin söz konusu ülkeler için kırılganlık oluşturmayacağı anlamına gelmez. Çünkü döviz rezervini ilgilendiren başka bir gösterge daha vardır: Cari denge. Cari açık durumunda öncelikle rezervlere başvurulacağı için, cari açığın yüksek olması, döviz rezervini yetersiz hale getirebilir. Türkiye, Güney Afrika, Kolombiya ve Brezilya yüksek cari açık sahibi ülkeler olarak yüksek döviz rezervine sahip olmamaları durumunda borçlanmaya başvurarak kırılganlıkları artacak ülkeler konumundadır. Özellikle Türkiye çok yüksek cari açığa sahip bir yükselen piyasa olarak, cari açığını finanse edebilecek yeterlilikte döviz rezervine sahip olmak zorundadır. Döviz rezervlerinin bu yeterlilikte olmaması, Türkiye için yüksek derecede kırılganlık oluşturmaktadır.

Tablo 9: Döviz Rezervlerinin GSYİH'ye Oranı (2010-2014)

	2010	2011	2012	2013	2014
Bangladeş	0,10	0,07	0,10	0,12	0,13
Brezilya	0,13	0,13	0,15	0,15	0,15
Çin	0,48	0,43	0,40	0,41	0,38
Endonezya	0,13	0,12	0,12	0,12	0,13
Filipinler	0,31	0,34	0,34	0,29	0,28
Güney Afrika	0,12	0,12	0,13	0,14	0,14
Güney Kore	0,27	0,26	0,27	0,26	0,26
Hindistan	0,18	0,16	0,16	0,16	0,16
Kolombiya	0,10	0,10	0,10	0,11	0,12
Malezya	0,42	0,45	0,44	0,42	0,34
Meksika	0,11	0,13	0,14	0,16	0,15
Mısır	0,17	0,08	0,06	0,06	0,05
Nijerya	0,10	0,09	0,10	0,09	0,07
Pakistan	0,10	0,08	0,06	0,03	0,06
Rusya	0,31	0,26	0,27	0,25	0,21
Şili	0,13	0,17	0,16	0,15	0,16
Tayland	0,50	0,47	0,46	0,40	0,39
Türkiye	0,12	0,11	0,15	0,16	0,16
Vietnam	0,11	0,10	0,16	0,15	0,18

Kaynak: The World Bank (2015)

SONUÇ

Ekonomik şoklara duyarlılığı ifade eden ekonomik kırılma arttıkça, yükselen piyasaların temel ekonomik göstergeleri bozulmakta ve bu durum büyüme oranlarını olumsuz etkilemektedir. Yükselen piyasalarda, 2000'lerin başından itibaren, uygun dış koşulların da etkisiyle hızlı büyüme oranları yakalanmış ve küresel ticarete de bu ülkeler dikkat çekmeye başlamıştır. Ancak bu hızlı yükseliş, beraberinde bir takım sistemsel dezavantajları da getirmiş ve bu dezavantajlar, büyük güçler karşısında yükselen ekonomilerin zaten var olan kırılma risklerini daha da arttırmıştır.

Ekonomik kırılma, sistemin bir özelliği olduğu gibi, bu özelliğin oluşmasına yol açan bazı etkenler vardır. Liberalizasyonla birlikte uluslararası dışa bağımlılığın, sıcak para akışının ve rekabetin artmasının yanı sıra; sistemde var olan düşük iç tasarruf oranı, cari açıklar ve siyasi belirsizlikler de yükselen piyasalarda kırılma riskini artırmıştır. Cari açığın finansmanında kullanılan sağlıksız (kısa vadeli) finansman, kredibilitiyi azaltan ve riskten kaçan yabancı yatırımcının beklentilerini olumsuzlaştıran siyasi belirsizlikler de birçok yükselen piyasaların karşı karşıya olduğu sorunlardır. Meydana gelen bir kriz, küreselleşmenin de etkisiyle kırılma riskini yüksek olduğu ekonomileri hızla olumsuz etkilemekte, kriz sona erdikten sonra önceki seviyeye geri dönmek zaman almaktadır. Kırılma, yükselen piyasalarda gelişmiş ülkelere oranla rekabet gücünün azalmasına; döviz kurunda dalgalanmalara sebep olarak dış ticaret hacminin daralmasına ve dolaylı olarak da iç piyasada fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca döviz kurundaki belirsizlikler, beklentileri olumsuz etkilemek suretiyle yatırımları azaltmaktadır.

Çalışmada makroekonomik kırılma riski analiz etmek için 2014 FED Para Politikası Raporu referans alınarak incelenen altı kırılma göstergesi, seçilmiş yükselen piyasalar ve Türkiye açısından değerlendirilmiştir. Cari dengenin GSYİH'ye oranı olan ilk gösterge, başta Türkiye olmak üzere Güney Afrika, Kolombiya ve özellikle son dönemde Brezilya için risk oluşturmaktadır. Brüt kamu borcunun GSYİH'ye oranında ise Mısır, Hindistan, Pakistan ve Brezilya, kamu borcu yüksekliğinin kırılma riski meydana getirdiği yükselen piyasalar olarak görülmüştür. Türkiye'de ise brüt kamu borcunun GSYİH'ye oranı gittikçe azalmakta ve var olan haliyle de kırılma riski vermemektedir. Son üç yıl enflasyon oranları değerlendirmesinde ise Nijerya, Hindistan, Mısır, Türkiye ve Pakistan, yüksek enflasyon sorunu yaşayan ve bu sorunun kırılma riski oluşturduğu ekonomiler olarak görülmektedir.

Yükselen piyasalar arasında enflasyon oranı en yüksek olan ülkelerden biri Türkiye'dir. Son beş yılda bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi kredilerin GSYİH'ye oranındaki değişim ise Mısır ve Pakistan'da sürekli olarak negatif yönde olmuştur ve bu durum kırılganlık göstergesidir. Türkiye'de bankaların özel sektöre kullandığı kredilerin GSYİH'ye oranındaki değişim 2014 yılı dışında artış yönünde ve dengelidir. Son beş yıl ortalamasına bakıldığında Türkiye, diğer yükselen piyasalarla benzer bir orana sahiptir. Bu nedenle önemli derecede kırılganlık oluşturduğu söylenemez. Diğer bir gösterge olan toplam dış borcun yıllık ihracata oranı; Pakistan, Brezilya, Türkiye, Kolombiya, Endonezya ve Güney Afrika'da diğer yükselen piyasalara göre fazla olup, tehlike oluşturmaktadır. Son olarak döviz rezervinin GSYİH'ye oranı Mısır, Pakistan, Nijerya, Bangladeş ve Kolombiya için diğer yükselen piyasalara göre daha fazla kırılganlık oluşturacak seviyededir. Bununla birlikte başta Türkiye olmak üzere, Brezilya ve Güney Afrika'da döviz rezervleri diğer yükselen piyasalarla kıyaslandığında ortalama seviyede olmasına rağmen, cari açık çok yüksek seviyelerde olduğu ve döviz rezervleri cari açığın finansmanında kullanıldığından, bu rezervler yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle döviz rezervlerinin GSYİH'ye oranı da birincil olmasa da kırılganlık meydana getiren bir göstergedir. Belirtilen bu altı gösterge göz önüne alındığında "*cari dengenin GSYİH'ye oranı*", "*son üç yılın enflasyon oranı ortalaması*", "*toplam dış borcun yıllık ihracata oranı*" ve "*döviz rezervlerinin GSYİH'ye oranı*", Türkiye için kırılganlık oluşturan dört önemli makroekonomik göstergedir.

Çalışmada ekonomik yapılarına göre farklı sistemsel zayıflıkları bulunan yükselen piyasaların her biri için, farklı kırılganlık göstergelerinin tehlike oluşturduğu ve bazı yükselen piyasalarda birden fazla kırılganlık göstergesinin öne çıktığı görülmüştür. Mısır ve Pakistan, yükselen piyasalar arasında en çok göstergede alarm veren ve kırılganlığı en yüksek piyasalar olarak görünmektedir. Bu ülkeleri Türkiye, Nijerya, özellikle son dönemlerde Brezilya, Güney Afrika ve Kolombiya izlemektedir. Üç ya da daha fazla göstergesi olumsuz olan bu ülkelerin, sahip oldukları farklı kırılganlık göstergeleri dikkate alınarak, kırılganlığın giderilmesine yönelik politikalar uygulanmak suretiyle ekonominin direncinin artırılması amaçlanmalıdır.

Sürdürülebilir büyüme ve daha yüksek refah seviyesi için, Türkiye'nin ekonomik kırılganlığının kaynağı olan cari açık, yüksek enflasyon oranı, yüksek dış borç ile yetersiz ihracat, düşük döviz rezervleri göstergeleri,

uygun politika kombinasyonları uygulanarak iyileştirilmeli ve ekonomi soklara karşı daha dirençli hale getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- BANK OF RUSSIA. (2015). <http://www.cbr.ru/eng/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2015)
- BESADA, H., TOK, E. (2014). South Africa in the BRICS: Soft Power Balancing and Instrumentalization, *Journal of International and Global Studies*, Volume 5, Number 2, pp.76-95
- BAYRAKTAR, F. (2003). Dünyada ve Türkiyede Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2003-GA/GA-03-01-01_Dogrudan_Yabanci_Sermaye_Yatirimlari.pdf, (Erişim Tarihi: 11.03.2014)
- CHASE-DUNN, C. (1975). The Effects of International Economic Dependence on Development and Inequality: A Cross-National Study, *American Sociological Review*, Vol.40, ABD: American Sociological Association, pp.720-738
- ÇAĞLAR, Ü. v.d.. (2011). *Küreselleşmenin Sektörel Etkileri Araştırma Projesi*, Editör:Cengiz Ceylan, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No:2010-98
- DEMBIERMONT, C., DREHMANN, M., MUKSAKUNRATANA, S. (2013). How Much Does the Private Sector Really Borrow? A New Database For Total Credit To The Private Non-Financial Sector, *BIS Quarterly Review: International Banking And Financial Market Developments*, Basel: Bank for International Settlements, pp.65-81
- ERKAL, M. E. (2006). *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul: Der Yayınları
- ERTÜRK, E. (1994). *Döviz Ekonomisi*, İstanbul: Der Yayınları
- FED. (2014). Monetary Policy Report, http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/20140211_mprfullreport.pdf, (Erişim Tarihi: 15.08.2015)
- GALINDO, A. , MICCO, A., ORDONEZ, G. (2002). Financial Liberalization and Growth: Empirical Evidence, http://siteresources.worldbank.org/INTFR/Resources/financial_liberalization_version23.pdf, (Erişim Tarihi: 15.01.2015)
- GOLDMAN Sachs Economic Research Group. (2001). Building Better Global Economic BRICs, <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.07.2015)
- IMF. (2015). *World Economic Outlook: Adjusting to Lower Commodity Prices*, Washington: IMF Publications
- IMF. (2015). World Outlook Database, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx>, (Erişim Tarihi: 03.01.2016)

- KRUGMAN, P. R., OBSTFELD, M. (2003). *International Economics Theory And Policy*, Sixth Edition, Boston: Pearson Education
- MINSKY, H. P. (1976). A Theory Of Systematic Fragility, http://digitalcommons.bard.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1230&context=hm_archive, (Erişim Tarihi: 05.05.2015)
- MINSKY, H. P. (1995). Sources of Financial Fragility: Financial Factors in the Economics of Capitalism, http://digitalcommons.bard.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1068&context=hm_archive, (Erişim Tarihi: 02.05.2014)
- MİNİBAŞ D. T., (1986). Gelişmekte Olan Ülkelerde Kalkınmanın Finansmanı, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:XLIV Sayı.1-4, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, ss.295-301
- MSCI. (2014). MSCI Market Classification Framework, https://www.msci.com/documents/1296102/1330218/MSCI_Market_Classification_Framework.pdf/d93e536f-cee1-4e12-9b69-ec3886ab8cc8, (Erişim Tarihi: 02.10.2015)
- MUNIR, R. , AWAN, R. U. , HUSSAIN, Z. (2010). Investment, Savings, Interest Rate and Bank Credit to the Private Sector Nexus in Pakistan, *International Journal of Marketing Studies*, Vol.2 No.1, Canada: Canadian Center of Science and Education, pp.140-146
- OECD. (2014). *OECD Factbook 2014:Economic, Environmental And Social Statistics*, Paris: OECD Publishing
- S&P DOW JONES INDICES. (2015). Country Classification Consultation, <http://www.spindices.com/documents/index-policies/20150618-spdji-country-classification-consultation.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.10.2015)
- SUNDARARAJAN, V., BALINO, T. J. T. (2013). *Banking Crises:Cases And Issues*, Washington: IMF Publications
- TCMB. (2005). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda Döviz Rezervi Yönetimi, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/190faaac-0065-48a4-8550-cfdd698abf02/Doviz-Rezerv-Yonetimi.pdf?MOD=AJPERES>, (Erişim Tarihi: 10.09.2015)
- TCMB. (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*, Ankara: TCMB Yayınları
- THE WORLD BANK. (2015). <http://data.worldbank.org/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2015)
- TRADING ECONOMICS. (2015) <http://www.tradingeconomics.com/>, (Erişim Tarihi:01.09.2015)
- WILSON, D., STUPNYTSKA, A. (2007). The N-11: More Than an Acronym, *Goldman Sachs Global Economics Paper*, No:153, <http://www.chicagobooth.edu/~media/E60BDC EB6C5245E59B7ADA7C6B1B6F2B.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.05.2015)
- YELDAN, E. (2005). "Yükselen Piyasa Ekonomisi" Olarak Türkiye, http://yeldane.bilkent.edu.tr/Yeldan14_2Mar05.pdf, (Erişim Tarihi: 16.07.2015)

PIKETTY’NİN İKİZ GÜNAHI: GELİR VE SERVET DAĞILIMI MESELESİNİ TEKRAR İKTİSADİ ANALİZİN MERKEZİNE YERLEŞTİRMEK VE KÜRESEL SERVET VERGİSİ ÖNERMEK

Ersan Bocutođlu¹

Öz

21. Yüzyılda Kapital adlı kitabında Thomas Piketty, a) iki dünya savaşından beri gelir ve servet dağılımlarının sermaye lehine ve emek aleyhine bozulduğu sonucuna varmakta ve b) bu durumu iyileştirmek için küresel bir servet vergisi önermektedir. Piketty bu çalışmasıyla gelir ve servet dağılımı meselesini tekrar iktisadi analizin merkezine yerleştirmiş, ütopyik te olsa emek ve sermaye payları arasındaki açığın kapatılması için bir küresel servet vergisi önermiştir. Bu sonuçlar Anglosakson finans dünyasını kontrol eden finansal elit açısından hoş karşılanmadığı için, makalede “Piketty’nin İkiz Günahı” olarak nitelendirilmektedir. Dünya ekonomisinin gerçekte nasıl işlediğini göstermesi ve emek-sermaye ilişkilerini olumsuz etkileyen adaletsizliklere ışık tutması bakımından son derece yararlı olan bu bulgular, finansal elitin eleştirilerine hedef olmuştur. Finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor, medya ve iktisat öğretimi endüstrilerinde oligopolcü yapılar oluşturan ve gelir ve servetin emek ile sermaye arasındaki bölüşümünü gözlerden uzak tutmaya çalışan finansal elit, eleştirilerini oligopolcü medya, oligopolcü iktisat eğitim kurumları ve oligopolcü think-tanklar aracılığıyla seslendirmektedir. Piketty’ye soldan da eleştiriler gelmekle birlikte, bunlar kitabın ulaştığı sonuçlara değil sadece önerilen küresel sermaye vergisinin uygulanmasının mevcut sistemde imkansızlığı ile ilgilidir. Bu makalenin amacı, esasen finansal elitin Piketty’yi hedef alan eleştirilerini analiz etmek ve eleştirilerin arka planındaki oligopolcü yapılanmayı ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Thomas Piketty, 21. Yüzyılda Kapital, Finansal Elit, Gelir ve Servet Dağılımı, Küresel Servet Vergisi, Oligopol

¹ Prof. Dr., İktisat Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, E-posta: ebocutoğlu@ktu.edu.tr

THE TWIN SINS OF PIKETTY: TO PUT THE ISSUE OF INCOME AND WEALTH DISTRIBUTION PROBLEM BACK AT THE CENTER OF ECONOMIC ANALYSIS AND TO PROPOSE A GLOBAL WEALTH TAX ON CAPITAL

Ersan Bocutoğlu

ABSTRACT

Thomas Piketty in his book *Capital in the 21th Century* comes to the conclusion that income and wealth distribution among capital and labor has deteriorated against labor since the two World War and b) proposes a global wealth tax on capital to ameliorate the deterioration. With his book Piketty has put the issue of income and wealth distribution problem back at the center of economic analysis and proposed a global wealth tax on capital, although it is utopic, to bridge the gap between capital and labor shares of income. In this paper these conclusions are called "Twin Sins of Piketty" that are not welcomed by the financial elite that has controlled anglo-saxon finance. The very valuable and meaningful findings of Piketty that show how real economy works and address to the injustice that affects negatively the labor-capital relations have become the target of critics of the financial elite. The financial elite that set up oligopolistic structures in financial services, credit rating, labor, media and economics education industries and kept the issue of distribution of income between capital and labor out of economic research agenda has voiced its critics via oligopolistic media, oligopolistic economics education institutions and oligopolistic think-tanks. The leftist critics to Piketty are principally not about the findings of the book but about the impossibility of implementing a global wealth tax on capital given the present state-capital network. The aims of this paper are to analyze mainly the critics to Piketty by the financial elite and to reveal the oligopolistic background that supports these critics.

Keywords: Thomas Piketty, *Capital in the 21th Century*, Financial Elite, Income and Wealth Distribution, Global Wealth Tax on Capital, Oligopoly

1.GİRİŞ

Bu makale, Profesör Thomas Piketty'nin "21. Yüzyılda Kapital" adlı kitabının ulaştığı sonuçlar ve politika önerileri ile bu sonuç ve önerilere finansal elit tarafından yöneltilen eleştirilerle ilgilidir. Piketty'nin kitabında ulaştığı sonuçlar ve önerdiği politikalar, iki dünya savaşı sonrası dönemde gelir ve servet dağılımının emek faktörü aleyhine sürekli bozulduğu bir dünyada, çalışma hayatını ve emek örgütlerini yakından ilgilendirmektedir.

7 Mayıs 1971 yılında Fransa'da doğan Thomas Piketty, 1990 yılında Ecole Normale Supérieure'den matematik lisansı almış, iktisat doktorasını 1993'te L'ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales ve London School of Economics'te tamamlamıştır. 1993-1995'te MIT İktisat Bölümünde asistan profesör, 1995-2000'de Centre National de la Recherche Scientifique'te araştırmacı, 2000'de L'ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'te profesör olarak görev yapmış olup, 2007 yılından beri Paris School of Economics'te çalışmaktadır.

Quarterly Journal of Economics, The Journal of Political Economy, the American Economic Review ve the Review of Economic Studies'de makaleleri yayınlanmıştır. Öncülüğünü yaptığı ve ortak direktörlüğünü yürüttüğü, World Wealth and Income Database, en yüksek gelir gurubunun milli gelir içindeki paylarının uzun dönemli evrimi ile ilgili sayısal bilgiler sağlamaktadır. Piketty, bu alanda uzun soluklu ekip çalışmaları sonucunda ulaştığı verilere dayanarak "21. Yüzyılda Kapital" adlı kitabını yazdı. 2013'te Fransızca basılan kitap, 2014'te Arthur Goldhammer tarafından İngilizceye çevrilerek Harvard Üniversitesi tarafından yayınlandı (Piketty Webpage,2016). Bir buçuk milyon kopyayı aşan satış rakamları ile kısa zamanda çok satanlar listesine giren kitap, ardından lehte ve aleyhte büyük tartışmalara yol açtı.

Bu tartışmalar içinde en önemlisi Anglosakson dünyasındaki en yüksek gelir gurubunun, yani en üst %0.1'lik (binde birlik) dilimde yer alanların kendilerine bağlı basın ve araştırma kurumları aracılığıyla Piketty'ye yönelttikleri eleştirilerdir. Anglosakson dünyasındaki bu en üst %0.1'lik dilime bu makalede "Finansal Elit" adı verilmektedir. Bu çalışma Anglosakson dünyasındaki finansal elit ile Thomas Piketty arasındaki tartışmaların formal yapısından ziyade enformel yapısı üzerine odaklanmakta, bir başka ifade ile Piketty aleyhine tartışmaya katılan aktörlerin arkasında bulunan oligopolcü yapıları ortaya koymaya çalışmaktadır. Anglosakson ülkeleri

terimi ile başta ABD ve Birleşik Krallık kastedilmekle birlikte, ağ etkisi ile bu ikilinin İngilizce konuşan ülkelerdeki finansal eliti de temsil ettiği varsayılabilir. Bununla birlikte diğer Anglosakson ülkelerindeki gelir ve servet dağılımı iraksamasının, ABD ve Birleşik Krallık kadar büyük olmadığı akılda tutulmalıdır.

2007 Küresel Finansal Krizinin nedenleri araştırılırken, ana akım iktisat teorileri aracılığıyla, tam rekabet piyasalarının şampiyonluğunu yapan Anglosakson dünyasında, 1970 sonu ve 1980 başından beri yürütülen sistematik de-regülasyonlar sonucunda; finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor ve media endüstrilerinde oligopolcü yapıların ortaya çıktığı gösterilmiştir. Askeri endüstri, ilaç, enerji ve ekonomi eğitimi alanlarındaki oligopolcü yapılanmalar da dikkate alındığında; ABD'de "Wall Street", Birleşik Krallık'ta da "the City" merkezli finansal elitin tam rekabet felsefesine aykırı bir yapılanmaya gittiği endişesi yaygınlık kazanmıştır. Ekonomi eğitimi alanındaki oligopolcü yapılanmanın, iktisadi meseleye sadece finansal elitin çıkarları açısından bakma geleneği doğurduğu, iktisadi araştırmanın gelir dağılımı sorununa ve sosyal devlete sırtını dönmesine yol açtığı söylenebilir. İktisadın, bu şekilde, bir ilmi disiplin konumundan çıkarılıp ideolojik bir aygıtla dönüştürülmesi meselesi, üzerinde ağırlıklı olarak durulması gereken bir husus olarak ayrı bir önem kazanmaktadır.

Piketty'nin işaret ettiği gelir ve servet dağılımı adaletsizliğinin doğurduğu tabii sonuçlardan birisi de, yüksek gelir guruplarının ve bilhassa finansal elitin, piyasalarda "piyasa gücü" elde etmesi, bu güç aracılığıyla elde ettikleri ve miras yoluyla aktardıkları serveti "lobiler" vasıtasıyla siyasal güce dönüştürmesi ve sistematik de-regülasyonlar aracılığıyla belirli endüstrilerde oligopolcü yapılar oluşturmasıdır. Seçim kampanyalarının daha başından itibaren, finanse ediliş yöntemleri tarafından önemli derecede etkilendiği bilinmektedir. Servetin yoğunlaşması, seçim sonuçlarını etkileyecek bir iktisadi güç yoğunlaşması anlamına gelir (Klein,2006: s.335).

Bu makalede, ABD ve Birleşik Krallıktaki finansal elit ile sözü edilen oligopolleşme süreci arasında, formel verilerle kanıtlanması güç olsa da, belirli bir bağlantının bulunduğu varsayımı yapılmaktadır. Piyasa gücü ve onun doğal bir sonucu olan iktisadi gücün siyasi seçim süreçlerinin etkilenmesinde kullanılması ile, finansal elitin ABD hazinesi, Fed, SEC gibi regülasyon kurumları, IMF, Dünya Bankası üzerinde etkili olduğu, söz konusu etkinin yüksek öğretim kurumları, vakıflar, think-tank kuruluşları ve medya aracılığı ile gizlendiği de ileri sürülen iddialar arasındadır.

Piketty ile finansal elit arasındaki tartişmanın temelinde, Piketty'nin kitabında ulaştığı önemli bir bulgu ile bu bulguya dayanarak önerdiği bir politika yatmaktadır. Bu makalede bu ikiliye Piketty'nin ikiz günahı adı verilmektedir. Bu ikiz günah şöyle özetlenebilir:

a) Piketty kitabında, dünyanın belli başlı sanayileşmiş ölkelerinde gelir ve servetin getiri oranı (r) ile büyüme oranı (g) arasında gelir ve servet lehine ve büyüme aleyhine bir iraksamanın ortaya çıktığını göstermiştir. Bu bulguya göre, tarihi olarak iki dünya savaşı dönemi hariç, sanayileşmiş ölkelerde gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlik, özellikle veraset yoluyla giderek artmiş, 1970-2010 döneminde de son derece belirgin hale gelmiştir. Piketty $r > g$ iraksamasına, 'kapitalizmin temel çelişkisi' adını vermektedir (Piketty, 2014, s. 625). Piketty ulaştığı bu bulgu ile gelir ve servet dağılımı meselesini tekrar iktisadi analizin merkezine taşımiştır.

b) Piketty, önerisinin ütöpic olduğunun farkında olmasına rağmen, söz konusu eşitsizliği azaltmak için küresel bir servet vergisi uygulanmasını önermektedir. (Piketty, 2014, s. 560). Küresel servet vergisi önerisinin, finansal elitin tepkisini çekmiş olduğu sonucuna kolayca ulaşılabilir.

Bu makalede izlenecek yöntem esas itibariyle ana akım karakterli olmayıp, ana akım dışı tarihçi (historical) ve kurumcu (institutional) bir muhteva taşımaktadır.

Makalede sırasıyla Anglosakson ölkelerindeki finansal elit; Anglosakson Ölkelerinde 1970-2010 Döneminde Finansal Elitteki Gelir, Servet ve Ekonomik Güç Yoğunlaşması; Anglosakson Finansal Hizmetler, Kredi Derecelendirme, Libor ve Medya Endüstrilerindeki Oligopolcü Eğilimler; Anglosakson İktisat Eğitimi Endüstrisindeki Oligopolcü Eğilimler; Oligopolcü Eğilimler ve 2007 Küresel Finansal Krizi; Piketty'nin 21. Yüzyılda Kapital Kitabının İktisadi Analize Katkıları; Piketty'ye Yöneltilen Eleştiriler; Piketty'ye Soldan Gelen Eleştiriler; Piketty'ye Finansal Elit'ten Gelen Eleştiriler ele alınmakta ve ulaşılan sonuçlar genel değerlendirme ve sonuçlar bölümünde verilmektedir.

2. ANGLOSAKSON ÖLKELERİNDE 1970-2010 DÖNEMİNDE FİNANSAL ELİTTEKİ GELİR, SERVET VE EKONOMİK GÜÇ YOĞUNLAşMASI

Piketty'ye göre (2014, s.17), "Çok uzun bir süre boyunca, zenginliğin paylaşımı sorunu ekonomistler tarafından, kısmen Kuznets'in vardığı iyimser

sonuçlar, kısmen de bu meslek erbabının 'temsili birey modelleri' olarak adlandırılan basit matematiksel modellerle çalışmak konusunda duyduğu iştah sebebiyle göz ardı edilmiştir". Kitap bu eşitsizliğin öyküsünü bazen teorinin can sıkıcı labirentlerine girerek bazen de edebiyatın, tarihin ve kurumların dolambaçlı galerilerinde dolaşarak anlatmaktadır. Bu bildiri öykünün tamamı üzerinde değil, sadece kendi hipotezini kanıtlamak üzere gerekli olan veriler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Anglosakson ülkelerinde 1970-2010 döneminde ortaya çıkan gelir ve servet hiyerarşisinin %1 ve %0.1'lik dilimlerinde yer alan gelir grupları bakımından gelişimi, Piketty'nin 21. Yüzyılda Kapital adlı kitabında yer alan Grafik 9.2 ile Grafik 9.5'ten izlenebilir (Piketty,2014,ss. 338,342).

Kitaptaki Grafik 9.2'de 1910-2010 döneminde Anglosakson ülkelerindeki en üst %1'lik kesimin toplam gelirden aldığı payın tarihi seyri verilmektedir. Grafiğe göre, Birleşik Krallık ve ABD'ndeki en üst %1'lik kesimin, 1910 yılında toplam gelirden aldığı pay sırasıyla %22 ve %18 iken; zamanla azalarak derin bir U dönüşü yaptıktan sonra, 1970'li yıllardan itibaren yükselmekte ve 2010 yılı itibariyle tepe yapmaktadır. 1910 yılında ilk sırayı alan Birleşik Krallık, 2010 yılında sırasını ABD'ne kaptırmış olup; ABD'deki en üst %1'lik kesimin 2010 yılında toplam gelirden aldığı pay %18, Birleşik Krallıktakilerin aldığı pay ise % 15 mertebelerindedir.

Kitaptaki Grafik 9.5'de ise 1910-2010 döneminde Anglosakson ülkele-
rindeki en üst %0.1'lik (binde birlik) kesimin (yani finansal elitin) toplam gelirden aldığı payın tarihi seyri izlenebilir. Grafiğe göre, Birleşik Krallık ve ABD'ndeki en üst %0.1'lik kesimin, 1910 yılında toplam gelirden aldığı pay sırasıyla %11 ve %9 iken; zamanla azalarak derin bir U dönüşü yaptıktan sonra, 1970'li yıllardan itibaren yükselmekte ve 2010 yılı itibariyle tepe yapmaktadır. 1910 yılında ilk sırayı alan Birleşik Krallık, 2010 yılında sırasını ABD'ne kaptırmış olup; ABD'deki en üst %0.1'lik kesimin 2010 yılında toplam gelirden aldığı pay %7.5, Birleşik Krallıktakilerin aldığı pay ise % 5.5 mertebelerindedir.

Tablolara göre, Kanada ve Avusturalya gibi Anglosakson ülkelerinde eşitsizlik, her iki gelir dilimine göre ABD ve Birleşik Krallığa kıyasla daha düşük oranlarda seyretmektedir.

Bununla birlikte resmi yayınlar bu gerçeğin açıkça gözlemlenmesini perdelemektedir. Piketty'e göre (2014,s.284), "bu istatistikleri derleyen uluslararası kuruluşların ya da istatistik kurumlarının yayınlarından bu konuda hiç bir şey öğrenemeyiz, çünkü bu raporlar genellikle dağılımın

tepe noktasını görmezden gelir ve 90. basamağın üstündeki (yani tepe %10'a ait) gelir ve servete dair hiç bir iz taşımayan endekslere yoğunlaşmayı tercih ederler”.

Tam rekabet piyasalarının toplumun bütünü için yararlı olacağını ileri süren Smith, girişimcilerin yürüttükleri iktisadi faaliyetleri sırf tüketicilerin hayrına yapmadıkları, bütün bunları kar amacıyla gerçekleştirdikleri gerçeğinin farkındadır. Smith'e göre (Smith,1776) “aynı işle meşgul olanlar nadi-ren bir araya gelirler... ve aralarındaki sohbet halka karşı bir tertip veya fiyatların yükseltilmesine yol açan bir tezgahla sona erer. Bu tür toplantıları... yasalarla engellemek gerçekten imkansızdır.” İş dünyası örgütlü hareket etmek ve belirsizliği azaltmak amacıyla piyasalarda tekelci yapılar oluş-turmaya eğilimlidir.

Piketty “2008'deki finansal krizin ortaya çıkmasında ABD'deki eşitsizlik-lerde gözlemlenen bu artışın etkisi olabilir mi?” sorusunu ortaya atmakta ve “ABD milli gelirinden en üst onda birlik kesimin aldığı payın iki rekor sevi-yeye daha önce 1928'de (1929 Krizi arifesinde) ve daha sonra da 2007'de (2008 krizi arifesinde) ulaştığı düşünülürse, bu soruyu sümen altı edemeyiz” sonucuna varmaktadır (Piketty,2014,s.316). Piketty, eşitsizlikteki artışı 2008 krizinin ve daha genel olarak küresel finans sisteminin kronik denge-sizliğinin tek -ya da başlıca- sebebi olarak saymanın aşırı bir değerlendirme olacağını; ancak eşitsizlikteki artışın halk ve orta sınıfın satın alma gücünde durgunluk yarattığını, bu da mütevazi şartlarda yaşayan hane halkındaki borçlanma eğilimini arttırdığını ve orta sınıfın finansal hizmetler endüstrisi ile borç ilişkilerini sıkılaştırdığını ifade etmektedir (Piketty, 2014, ss. 317-318).

Bir kere daha hatırlatmakta fayda vardır ki bu makalede, %0.1'lik (bin-de birlik) gelir ve servet dilimi içinde yer alanların finansal eliti meydana getirdiği varsayılmaktadır.

3.ANGLOSAKSON FİNANSAL HİZMETLER, KREDİ DERECELENDİRME, LİBOR VE MEDYA ENDÜSTRİLERİNDEKİ OLİGOPOLCÜ EĞİLİMLER

Anglosakson ülkelerinin öncüleri olan ABD ve Birleşik Krallıkta finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor ve medya endüstrilerindeki oligopol-cü eğilimler ayrıntılı olarak tartışılmıştır (Bocutoğlu,2015b). İktisat eğitimi endüstrisindeki oligopolcü eğilimler ise, taşıdığı önem nedeniyle, ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Tekelleşme eğilimlerini önlemek amacıyla çıkarılmış olan Glass-Steagall Yasasının delinerek ortadan kaldırılmasının Anglosakson finansal hizmetler endüstrisinde oligopolcü eğilimlere yol açtığı ileri süren çok sayıda çalış- ma bulunmaktadır (Crawford,2011; Kuttner,2013; Roubini ve Mihm, 2010; The National Commission Report,2011, Bocutoğlu, 2014a; Bocutoğlu, 2014b; Bocutoğlu,2015b). Finansal hizmetler endüstrisindeki oligopolleş-meyi engellemeye çalışan önlemlerin ortadan kaldırılması, bankacılık en- düstrisindeki banka birleşmelerine yardım etmiş; 1999 ile 2005 yılları, her biri 10 milyar dolardan fazla varlığı olan bankalar birleşerek 'megamerger' haline dönüşmüştür. Böylece en büyük 10 ticari bankanın, toplam bankacı-lık varlıkları içindeki payı, % 25'ten, % 55'e yükselmiş; 1998'den 2007'ye kadar, en büyük beş ABD ticari bankasının -Bank of America, Citigroup, JP Morgan, Wachovia ve Wells Fargo- birleşik varlıkları, üç katından fazlasına yükselerek 2.2 trilyon Dolardan, 6.8 trilyon Dolara çıkmıştır (2007 ABD GSYİH'sının % 51'i). Bu arada yatırım bankaları da hızla büyümüş; Smith Barney, 1993'te Shearson'u ve 1997'de Salomon Brothers'i; Paine Webber, Kidder, Peabody'yi 1995'te satın alarak megamerger haline dönüşmüştür. Özetle ABD'nin en büyük beş yatırım bankasının -Goldman Sachs, Morgan Stanley, Merill Lynch, Lehman Brothers ve Bear Sterns- varlıkları beş katına çıkarak, 1998 yılında 1 trilyon Dolardan, 2007 yılında 4 trilyon Dolara yük- selmiş (2007 ABD GSYİH'sının % 30'u), bu yolla 2007 yılında ABD'deki en büyük 5 ticari ve en büyük 5 yatırım bankasının (topluca finansal hizmetler endüstrisinin) sahip olduğu varlıkların büyüklüğü, 2007 ABD GSYİH'nın % 81'ine ulaşmıştır. Bu veriler; finansal hizmetler endüstrisindeki piyasa gü- cü, ekonomik güç yoğunlaşmasının ve oligopolcü eğilimlerin güçlü bir gös- tergesi olarak okunabilir.

ABD Sermaye Piyasası Kurulunun (SEC), kredi derecelendirme endüstri- sine girişi sınırlamak ve de az sayıda kredi derecelendirme kuruluşuna (Moody's, Standard&Poors ve the Fitch) faaliyet izni vermek suretiyle Ang- losakson kredi derecelendirme endüstrisinde oligopolcü bir yapı oluşturu- duğu ileri sürülmektedir (Bocutoğlu, 2015c; Ryan, 2012; McVea 2010, Benmelech ve Dlugosz, 2010; Ekins ve Calabria,2012; Darcy, 2009; Hunt,(Tarihsiz); Gudzowski, 2010; Partney,1999; Whitehouse, 2015).

Anglosakson libor endüstrisinde de oligopolcü bir yapının oluşturuldu- ğu; bu yapının az sayıda büyük bankaya, libor oranı aracılığıyla 400-800 trilyon dolarlık bir itibari türev finansal ürünler piyasasını kendi çıkarına

kontrol etme imkanı sağladığı, bu durumun 1991-2012 döneminde 19 yıl süre ile devam ettiği ortaya konmuştur (Colombo,2014; BBC, 2015; Easterly, 2012; Bocutoğlu, 2015b). 2012 yılı Haziran ayında; başta Barclays, UBS, Rabobank ve Royal Bank of Scotland olmak üzere büyük bankaların 1991 yılında beri, kendi çıkarlarına olmak üzere libor oranını manipule ettikleri; büyük bankalarda görev yapan treydrların, türev ürünlerdeki pozisyonlarından daha fazla kar sağlamak ve 2008 küresel finansal krizinde bankalarının finansal durumunu olduğundan daha iyi göstermek amacıyla, düşük libor oranlarının belirlenmesi için gizli işbirliği yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bankaların ellerinde tuttıkları ödünçlerin ve türev finansal ürünlerin itibari (notional) değerlerinin büyüklüğü nedeniyle (değerin 400-800 trilyon dolar olduğu hatırlansın), libor oranındaki minik değişiklikler bile, milyonlarca dolarlık kayıplara ve kazançlara yol açabilmektedir. Mesela Citigroup'un ifadesine göre, 2009 yılının ilk çeyreğinde, %0.25'lik bir libor oranı düşüşü, bankaya 936 milyon dolar net faiz kazancı sağlamaktadır. libor oranındaki %1'lik bir düşüşün bankaya sağladığı net faiz kazancı ise yaklaşık 2 milyar dolardır.

Benzer şekilde Anglosakson Medya endüstrisinde de benzer bir oligopolcü yapının bulunduğu; medyanın mülkiyetini elinde bulunduran ve reklamcı olarak onları finanse eden, haberleri birincil olarak tanımlayan ve içeriğini belirleyen, kamuoyunun zihninde beliren soruları cevaplandırın ve kamuoyunu yönlendiren uzmanları üreten ve aynı zamanda temel ilkele-ri ve ideolojileri belirlemede anahtar rol oynayan elitlerin bu yapıya hakim olduğu (Bagdikian,1983; Herman ve Chomsky,2002); 2012 yılı itibariyle ABD medyasının %90'ını kontrol eden 6 dev şirketin, bağlı şirketleri ile birlikte General Electric (COMCAST, NBC, Universal Pictures, Focus Pictures), News-Corp (Fox, Wall Street Journal, New York Post), Via-Com (MTV, Nick Jr, BET, CMT, Paramount Pictures), Disney (ABC, ESPN, PIXAR, MIRAMAX, Marvel Studios), Time Warner (CNN, HBO, Time, Warner Bros), CBS (Show Time, Smithsonian Chanell, NFL.com, Jeopardy, 60 Minutes)'tan meydana geldiği ortaya konmuştur (Lutz, 2012; Bocutoğlu,2015b).

Bu veriler, ana akım iktisat teorilerinin nerdiklerinin aksine, Anglosakson dünyasında finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor ve medya endüstrilerine tam rekabet piyasalarının değil, oligopolcü yapıların hakim olduğunu göstermektedir. Gelir ve servet ıraksamasının, oligopolcü yapıların artan bir fonksiyonu olduğu ileri sürülebilir. Bir başka ifade ile piyasalara oligopolcü yapıların hakimiyeti, gelirin emek ve sermaye arasındaki b-

lüşümünü sermaye lehine ve emek aleyhine değiştirmektedir. Bu yapıların finansal elitin çıkarlarını maksimize ettiğini ileri sürmek akla aykırı olmaz.

4. ANGLOSAKSON İKTİSAT EĞİTİMİ ENDÜSTRİSİNDEKİ OLİGOPOLCÜ EĞİLİMLER

David Colander, iktisatçılık mesleğini ve eğitimini şöyle özetlemektedir (Colander, 2008; Colander vd, 2003): Hekimlik ve avukatlık gibi belirli bir diploma ile elde edilen mesleklerin aksine, iktisat diploması kişiyi iktisatçı yapmaz. Bu nedenle kime iktisatçı deneceği meselesi önemlidir. Lisans seviyesinde iktisat eğitimi alanların temel amaçlarının iktisatçı olmak olmadığı bilinmektedir. İktisat derneklerine üye olanları da iktisatçı saymanın anlamlı olmadığı açıktır. Çünkü aidatını ödeyen herkes buralara üye olabilir ve kendisine iktisatçı diyebilir. Öyleyse kimler “gerçek” iktisatçıdır? İktisatta lisansüstü çalışma yapanlara iktisatçı denir. Bunun anlamı şudur: bir iktisatçıyı tanımlayan özellik, lisansüstü eğitimde öğrendikleridir.

ABD’de yılda 900 iktisat doktorası verilir. Toplam iktisat doktoralılarının sayısı 25 000’dir. Doktora eğitimi ortalama dört yıldır. İktisat doktorası alanların %25’i ABD’yi terk eder. İktisatçıların doğası, emeklilerin yerini alan genç kuşaklarla birlikte değişir. Her yıl ortalama olarak iktisat doktorasına sahip olanların %2’si, yani yaklaşık 500 kişi, emekli olmaktadır. ABD vatandaşlarının iktisatta doktora yapma eğilimlerinde bir düşüş bulunmaktadır. Bir başka ifade ile doktora yapanların çoğunluğu yabancılardan oluşmakta ve ihtiyaç halinde bu yabancıların istihdamı söz konusu olmaktadır. Bayan sayısı artsa da iktisatçılığın bir erkek mesleği olduğu söylenebilir. Öğrencilerin büyük bir kısmı eğitimlerini aldıkları burslar, araştırma ve/veya öğretici asistanlığı yoluyla finanse eder. Doktora çalışmalarını kendi finanse edenlerin oranı, toplamın %30’udur.

ABD’de 100’den fazla iktisat doktora programı mevcut olmakla birlikte, “elit lisansüstü okullar” iktisatçılık mesleğinin normlarını ve dünya görüşünü belirler. Elit okullar elit iktisatçılar yetiştirir. Bir başka ifade ile ABD’de çok sayıda lisansüstü program bulunmasına rağmen, iktisat mesleğinin kapsamını belirleyen lisansüstü programların sayısı sınırlıdır. Bu nedenle iktisat eğitimi endüstrisinde oligopolcü bir yapının bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Elit okullara düşük kaliteli/dereceli okullardan öğretim üyesi alınmaz. Elit okullar iktisadın nasıl yapılacağını belirler. Bunların sayısı kabaca 20’dir. Elit lisansüstü eğitimi veren okulların sıralamasının belir-

lenmesi süreci, başlı başına bir endüstrinin görev alanına girer. Üniversiteler sıralanırken ankete dayalı sıralama, yayına dayalı sıralama ve atıflara dayalı sıralama yöntemleri kullanılır. Harvard, Stanford, Chicago, MIT, Princeton ve Yale üniversiteleri en başarıyı öğrencileri kendilerine çekebilmek için çeşitli programlar uygular. Aday öğrencileri misafir eder, kurumlarını gezdirir ve onları ağırlar. Bazıları eğitim ücretleri yanında yıllık 30-35 000 \$ arasında burs önerir. Bu programlara katılanlar çoğunlukla eğitimlerini tamamlarlar. Bu lisansüstü programlardan mezun olanlar iktisat mesleğinde hakim konuma geçer ve iktisadi araştırmanın yöntemini ve inceleme alanını belirler. Mezunların büyük bir çoğunluğu American Economic Association üyesidir. Medya endüstrisi bu mezunların görüşlerine başvurur ve kamuoyu oluşturur. Bu mezunlar genellikle üniversitelerde görev yaparlar ve hükümetin oluşturduğu kurum ve kurullarda görev alır.

İktisat doktora programı ortalama 5 yıldan fazla bir süreyi kapsar. İlk 1-2 yılda mikro, makro ve ekonometri okunur. Her doktora kuru, iki veya üç profesör tarafından yürütölür. Mikro, makro ve ekonometri temel kurları oluşturur ve dersler bitince öğrenciler bu derslerden temel sınava tabi tutulur. Temel kurlar bitince, alan kurlarına geçilir ve iki uzmanlık alanı seçilir. Alan kurlarının sonunda alan sınavları yapılır ve başarılı öğrenciler için 1 ila 3 yıl sürecek bir tez yazım aşaması başlar. Tez hazırlayan öğrenci üniversitede araştırmacı ve öğretici yardımcılığı gibi kısmi zamanlı çalışma imkanı bulur. Doktora adayı seminerlere katılır ve makaleler yazar. Öğrenci doktora tezi için üç makale yazmak zorundadır. Doktorada esas olan kitap değil dergi makalesi (journal articles)'dir.

İktisat eğitimi endüstrisinin yetiştirdiği doktoralı iktisatçı tipolojisi, özden ziyade şekle, bir başka ifade ile iktisadi meselelerden ziyade matematiksel analiz tekniklerine yoğunlaşan bir akademisyen tipolojisi ile örtüşür. Bu iktisatçı tipolojisini yetiştiren üniversiteler, ilke olarak, Piketty'nin işaret ettiği finansal elit ile yakından ilişkilidir. İktisat eğitimi endüstrisi, finansal elitin çıkarlarını zedeleyecek meseleleri ya araştırma gündeminin dışında tutar veya ekonometrik modelleri besleyecek veri bulunmadığı gerekçesiyle bu alanlarda çalışma yapmayı reddeder. Önerdikleri iktisadi dünya görüşü; içinde bulunulan gerçek hayattan uzak, geçmişten kopuk (ergodik), tam rekabet piyasalarına ve de-regölasyonlara dayalı ve hükümet müdahalelerine karşıdır. İktisat eğitimi endüstrisinin akademik iktisatçıları, iktisadi diğer sosyal bilimlerden tamamen ayırarak, onu uygulamalı matematiğin bir alt dalı haline getirmiştir. Onların çizdiği çerçeveyi kabul etmeyenler,

Anglosakson akademiyasında nadiren yer bulabilir, nadiren yayın yapabilir ve nadiren hükümet ve medya tarafından görüşlerine başvurulur (Klein,2006:ss.269-318). Bu durum elit üniversitelerin finanse edilmiş modeli ve finansal elit ile elit üniversiteler arasındaki mali ilişkilerle yakından ilgili olmalıdır.

İktisat eğitimi endüstrisi ile ilgili olarak G.M. Hodgson'un değerlendirmeleri şöyle özetlenebilir (Hodgson,2009, ss. 1205-1221): Bugün iktisat alanının önde gelen dergilerinde makale yayımlayabilmek için, yakın geçmişin ötesindeki iktisatçıları okumaya veya onlara atıf yapmaya gerek yoktur. Çoğu iktisatçı matematiksel modellerle ilgilenmekte ve onlara analitik problemlerin doğduğu entelektüel, tarihi ve kurumsal bağlantıları araştırmak yerine matematiksel analiz aletleri öğretilmektedir. Matematik, önde gelen üniversiteler ve enstitülerin ders programlarını istila ettiği için, iktisat öğrencileri gerçek dünyanın ekonomileri ve kurumlarını öğrenme hususunda teşvik edilmemektedir. Milletlerin zenginlik ve yoksulluğunun sebepleri ve doğası gibi büyük sorunlarla uğraşmak, bu sorunların analizini ana akım iktisat tarafından kabul edilebilir bir formalizme indirgemedikçe ödül getirmemektedir. İktisat biliminde teknik, iktisadi özün (gerçeğin) emrinde değil, iktisadi öz (gerçek) tekniğin kontrolü altındadır.

20 yıldır, iktisat biliminde tekniğin iktisadi öz üzerindeki hakimiyetine itirazlar gelmektedir. 1988'de American Economic Association, ABD'de lisanüstü eğitimin durumunu değerlendirmek üzere bir komisyon kurdu. Komisyonun araştırmaları sonucu ulaştığı sonuç şu oldu: Lisansüstü programlar, teknikte uzmanlaşmış fakat gerçek ekonomik sorunlar hakkında bilgisiz çok sayıda ahmak bilgiden (idiot savants) oluşan bir nesil yetiştirmeye evrilme tehlikesi taşımaktadır. Söz konusu komisyonun üyelerinden biri olan Alan Blinder'e göre, hem öğrenciler hem de öğretim üyeleri, iktisadi tekniğin iktisadi öze, aracın amaca hakim olduğu bir yolda ısrarla ve taktıntılı bir şekilde yürümektedir. Çoğu mikro ve makro teori sınavları, matematiksel problem çözme becerisini test etmekte fakat iktisadın özü ile ilgili bilgileri dışlamaktadır. Öğrencilerin sadece %14'ü, temel kurlarda iktisat teorisinin gerçek/reel iktisadi sorunlara eğildiğini ifade etmiştir. Arjo Klamer ve David Colander'in 1990 yılında iktisat eğitimi üzerine yayınladıkları rapora göre, elit üniversitelerdeki lisansüstü öğrencilerin %3'üne göre mesleki başarıda ekonominin doğru bilgisine sahip olmak, %65'ine göre problem çözmek ve %57'sine göre matematikte mükemmeliyet çok önemlidir.

1988 komisyonundan bu yana, tekniğin iktisadi öze hakimiyeti konusunda; Bruno Frey ve Reiner Eichenberger, Donald McCloskey, Mark Blaug, Wassily Leontief, Ronal Coase, Milton Friedman, David Colander, Mark Blaug, Robert Kuttner ve Geoffrey Hodgson gibi mesleğin önde gelen temsilcilerinden sürekli Őikayetler gelmektedir. Ancak bu eleştirilerin iktisat eğitimi endüstrisindeki oligopolcü yapı tarafından dikkate alınmadığını vurgulamak gerekir.

Finansal elitin iktisat eğitimi endüstrisinde oluşturduğu oligopolcü yapı, tekniği iktisadi gerçeğin önüne alarak; iktisadi araştırmanın gündemini belirlemede, gelir ve servet dağılımı adaletsizliği, ekonomik güç yoğunlaşması, sosyal devlet ve vergi politikaları gibi toplumun büyük bir kısmını ilgilendiren konuları iktisadın araştırma alanının dışında tutmaktadır. Finansal elitin, elit üniversiteler aracılığıyla iktisat eğitimi endüstrisinde oluşturduğu oligopolcü yapı; iktisadi araştırmanın gündemini belirlemede ve finansal elitin çıkarlarına aykırı konuları iktisadi araştırmanın gündeminden uzak tutmaktadır.

5.OLİGOPOLCÜ EĞİLİMLER VE 2007 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ

Piketty, 2007 küresel finansal krizinin patlamasında, ABD'deki gelir ve servet eşitsizliklerinin rolünü tartışmakta, konunun önemini kabul etmekte lakin söz konusu eşitsizlerin tek başına krizi açıklamada yeterli olamayacağını ifade etmektedir (Piketty,2014,ss.316-318). Bununla birlikte 2007'de başlayan ve 2008'de derinleşen Büyük Durgunluğun nedenleri hakkında, özellikle heterodoks ağırlıklı, zengin bir literatür bulunmaktadır (Bordo, 2008; Soros, 2008; Blanchard, 2009; Romer, 2009; Krugman, 2009; Blankenburg-Palma, 2009; Galbraith, 2008; Crotty, 2009; Perez, 2009; Morgan, 2009; Wade, 2009; Stiglitz, 2010; Bocutoğlu, 2011, 2015c; Crawford, 2011; The National Commission, 2011; Roubini ve Mihm, 2012; Kuttner, 2013; Bocutoğlu,2015d).

2008 Büyük Durgunluğun nedenleri R. Kuttner'e göre; konut kredilerinin spekülasyona dönüştürülmesine izin verilmesi, Moody's ve Standard&Poors gibi regüle edilmemiş bazı kredi derecelendirme kuruluşlarının bono derecelendirmesi yapmasına izin verilmesi, eşik altı kredilerin denetlenmesinde zaaf gösterilmesi, aşırı kaldıracı sınırlamada başarısızlık, çıkar çatışmalarını gözetim altında tutmada başarısızlık, hedge fonları ve girişim sermayesinin regüle edilmesinde başarısızlık ve Glass-Steagal Yasası'nın yü-

rürlükten kaldırılması (Kuttner, 2013,1-4), N. Roubini ve S. Mihm'e göre; finansal yenilikler ve menkulkiymetleştirme, kredi derecelendirme kuruluşları, ahlaki tehlike, de-regülasyon, Glass-Steagall Yasasının yürürlükten kaldırılması ve gölge bankacılık sistemi, küresel finansman ve kaldıraç (Roubini ve Mihm, 2010,ss.69-94), ABD Kongresi Finansal Krizi Araştırma Komisyonu'nda Komisyon Başkanı P. Angelides ile B. Born, B. Georgiou, H.H. Murren, B. Graham ve J. W. Thompson'a göre; finansal regülasyonlar ve rehberlikteki yaygın başarısızlıklar, sistemik önem taşıyan çoğu finansal kurumdaki anonim şirket idaresi ve risk yönetiminin başarısızlığı, aşırı borçlanma, riskli yatırımlar ve yetersiz şeffaflık, hükümetin krize hazırlıksız yakalanması ve krize karşı geliştirdiği tutarsız tedbirlerin finansal piyasalarda hüküm süren belirsizliği ve paniği arttırması, finansal piyasalardaki hesap verilebilirlik ve ahlak ilkelerinde sistemik çöküş, konut kredisi standartlarının ve kredi geri ödeme kanallarının çökmesi, tezgah-üstü türev ürünler ve kredi derecelendirme kuruluşlarının başarısızlıklarıdır (The National Commission, 2011,ss.xv-xxviii).

Yukarıda sıralanan konut kredilerinin spekülasyona dönüştürülmesine izin verilmesi, Moody's ve Standard&Poors gibi regülasyona tabi olmayan bazı kredi derecelendirme kuruluşlarının bono derecelendirmesi yapmasına izin verilmesi, eşik altı kredilerin denetlenmesinde zaaf gösterilmesi, aşırı kaldıraç sınırlamada başarısızlık, çıkar çatışmalarını gözetim altında tutmada başarısızlık, hedge fonları ve girişim sermayesinin regülasyonunda başarısızlık ve Glass-Steagal Yasası'nın yürürlükten kaldırılması, gölge bankacılık sistemi, finansal regülasyonlar ve rehberlikteki yaygın başarısızlıklar, sistemik önem taşıyan çoğu finansal kurumdaki anonim şirket idaresi ve risk yönetiminin başarısızlığı, konut kredisi standartlarının çökmesi gibi nedenlerin 'finansal piyasaların de-regülasyonu (ve regülatörlerin görevlerini yerine getirmemeleleri)' başlığı altında toplanması şartı ile 2008 Büyük Durgunluğun ortaya çıkış mekanizması şöyle kurgulanabilir:

ABD'deki de-regülasyona uğramış, oligopolleşmiş ve ahlaki tehlikeye batmış finansal hizmetler, kredi derecelendirme ve libor endüstrilerinde, kredi genişlemesi ve aşırı kaldıraç kullanımı küresel finansman ile birleşerek, finansal yenilikler (finansal türev ürünler) aracılığı ile fiyat balonlarına yol açmıştır. Krizin yönü finansal piyasalardan reel sektöre doğru olup, Soros'un ifadeyle kriz, dışsal şoklar tarafından değil, bilhassa finansal piyasaların içindeki dinamikler tarafından gerçekleştirilmiştir (Bakınız Soros,2014). Buna göre finansal hizmetler, kredi derecelendirme ve libor endüstrilerinin oligopolleşmesi ve küreselleşmesi, krizin oluşum ve yayılım süreçlerinden sorumludur.

Medyanın, krize yol açan bu oligopolleşme eğilimlerine uzun süreden beri kulak tıkamış olduğu hususu da bugün fark edilen bir gerçektir. İktisat eğitimi endüstrisinin oligopolleşmesi; dikkatleri iktisadi özden (gerçekten) ziyade iktisadi tekniğe, gerçek iktisadi meseleler yerine esoterik matematiksel modellere uygun “fiktif” meselelere yönelttiği için; konjonktür teorileri, gelir dağılımı ve sosyal devlet gibi hayati araştırma alanları, ana akım iktisadın araştırma gündemine alınmamış, bu alanlarla ilgilenenler de ana akım iktisadın dışında tutularak, bir tür “komplo teorisyenleri” sınıfına sokulmuş ve bu yolla 2007 Küresel Finansal Krizi sürecinin perdelenmesine yol açmıştır. Ana akım iktisatçıların 2007 Küresel Finansal Krizinin mayalanma sürecindeki suskunlukları, dikkat çeken bir başka husustur. Bu durumun iktisat mesleği için bir “ahlaki tehlike” oluşturduğu ileri sürülmektedir (Colander, 2009: ss.4-5). Kriz sürecinde medya ile ana akım akademiyanın suskunluğu özellikle önemlidir.

Özetlemek gerekirse, 2007 Küresel Finansal Krizinin oluşumundan; finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor, medya ve iktisat eğitimi endüstrilerindeki oligopolleşme eğilimleri ortak olarak sorumludur. Bu bulgu doğru ise, finansal elitin 2007 Küresel Finansal Krizinin oluşum ve yayılım sürecindeki sorumluluğu aşikar hale gelir.

Piketty’nin gösterdiği şekliyle Anglosakson dünyasındaki servet ve ekonomik güç konsantrasyonu, politik karar mekanizmalarını etkilemiş; ABD Hazinesi, Sermaye Piyasası Kurulu, FED, Bank of England, seçkin Anglosakson üniversiteleri ve tink-thankları, IMF, Dünya Bankası ve ana akım medyanın gözleri önünde finansal hizmetler, kredi derecelendirme ve libor endüstrilerinde bir tür tekelleşmenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu tekelleşmenin 2008 Büyük Resesyonunun doğuşundaki etkilerine Piketty de dikkat çekmektedir. Büyük Resesyon, küresel dünyada kazançların özelleştirilmesine karşılık zararların kamusallaşmasına yol açarak finans dünyasındaki gelir ve servet yoğunlaşmasını arttırmış, zararların ödenmesini de krizin ‘mağduru’ olan alt ve orta gelir dilimlerinin üzerine yıkmıştır.

Bütün bu olup bitenlerin ana akım iktisadın beşiği olan Anglosakson dünyasında cereyan etmesi, tam rekabet piyasalarının bayraklaştırıldığı bir zihniyet dünyasında, finansla ilgili piyasaların fiilen tekelci piyasalara dönüştürülmesi ve medya tekelinin de bu durumu kamuoyundan gizlemesi, ana akım iktisat paradigmasının yeniden sorgulanmasını gerektirmektedir. Ana akım iktisadın bilimsel olgu olarak sunduğu şey ile Anglosakson dünyasının uyguladığı şey arasındaki dikotomi, ilmi bir disiplin olarak iktisadın

kapsadığı 'bilimsel alan' ile 'ideolojik alan' arasına sınır çekilmesini acil bir araştırma programı haline getirmektedir.

6. PİKETTY'NİN 21. YÜZYILDA KAPİTAL KİTABININ İKTİSADİ ANALİZE KATKILARI

Wolf, 21. Yüzyılda Kapital adlı kitabın iktisadi analize belli başlı dört katkısının bulunduğuna dikkat çekmekte olup bu makalenin yazarı da bu görüşe katılmaktadır (Wolf, 2014):

Birinci olarak Piketty bu kitabı ile politik iktisadı, iktisadın gündemine taşımıştır. Ona göre iktisat; tarih, sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi ile birlikte sosyal bilimlerin bir alt disiplini. İktisadi sosyal bilimlerden ayırıp uygulamalı matematiğin bir alt dalı haline getirmek doğru değildir. Kitapta normatif ve siyasi karakterli bir yöntem izlenmektedir. Piketty; sosyal adalet, vergi sistemi ve kamu borçları gibi hususlarda sosyal bilimlerin taraf tutması, yani normatif olması gerektiği konusunda ısrar etmektedir.

İkinci olarak kitap, 200 yıllık dönemde yüksek gelirli ülkelerde gelir ve servetin (kapitalin) evrimi konusunda on beş yıllık bir çabanın ürünü olup, iki dünya savaşı esnasında, artan oranlı vergiler ve savaşın miras alınan serveti tahrip etmesi nedeniyle göreceli bir eşitlik söz konusu olsa da, dünyada gelir ve servet dağılımında eşitliğe doğru bir yakınsamanın bulunmadığını ortaya koymaktadır. Ona göre şu anda, miras olarak edinilen servetin hakimiyetini temsil eden 19. Yüzyıl "patrimonyal kapitalizmi" hüküm sürüyor. Beşeri olmayan sermaye tıpkı 19. Yüzyılda olduğu gibi yine vazgeçilemez konumunu korumaya devam ediyor. Servetin gelire oranı, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa'da tekrar ABD'nin sahip olduğu seviyenin üzerine çıkmıştır. 1980 yılından bu yana İngilizce konuşan ülkelerdeki tepe %1'lik dilimin gelir payı sürekli olarak artmaktadır. 1977-2007 döneminde, ABD'deki milli gelir artışının %60'ı, en zengin %1'lik dilime gitmektedir. Bu durum teknolojik ilerleme ve küreselleşme ile açıklanamaz. Çünkü teknolojik ilerleme ve küreselleşme bütün yüksek gelirli ülkelerde eşanlı olarak ortaya çıktığı için, gelir dağılımının mevcut durumunu bozmaması gerekirdi. ABD'de "süper yöneticiler" yükselmekte, Avrupa patrimonyal kapitalizme geri dönmektedir.

Üçüncü olarak kitap, ABD'de emek faktörü içinde sayılan "süper yöneticilerin", yüksek tepe gelirler elde ettiğini tespit ediyor. Bunun nedeni olarak ta marjinal vergilendirmenin düşük olmasını gösteriyor. Süper yöneticilerin

marjinal verimliliklerinin yüksek olduğu ileri sürülemez, çünkü bunların marjinal verimliliğini ölçmek imkansızdır. Kaldı ki 1960'dan beri ABD'nin toplam ekonomik performansının iyileştiği söylenemez. Servetin getirisi büyüme hızından yüksek olduğu sürece, sermaye/gelir oranı sürekli olarak yükselecektir. Bu konuda Piketty'nin teorisinin iki dayanağı bulunmaktadır. Birinci olarak, sermaye ile emek arasındaki ikame esnekliği 1'den büyüktür (Piketty'ye göre ikame esnekliği 1.5). Bu nedenle makina daima emeğin yerine ikame edilir. İkinci olarak, en azından normal zamanlarda kapitalistler, sermayelerini en az ekonominin büyüme hızı kadar büyütecek tedbirler geliştirirler. Bu durumda zenginler daha fazla biriktirir ve büyük sermayeler kendini korurken, küçük sermayeler erir. Nüfus veya teknolojik ilerlemenin zayıflaması nedeniyle, ekonomik büyüme yavaşladığında, sermaye getiri hızının büyüme hızından daha fazla artması muhtemeldir. Sermayenin hakim olduğu ekonomiler aynı zamanda düşük büyümenin hakim olduğu ekonomilerdir.

Dördüncü olarak, Piketty tepe gelirlerinden yüksek marjinal vergi alınması ve küresel artan oranlı servet vergisi konmasını önermekte; en tepe gelir gurubunun beyan ettiği vergilerin, gerçek ekonomik gelirlerinden daha düşük olduğunu, zenginlerin kendilerini mali hukukun dışında tutacak tedbirleri aldıklarını ileri sürmektedir. Her iki önerinin açık ve gerçekçi olmadığı aşıkardır ve Piketty de bunu kabul etmektedir.

7. PİKETTY'YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

7.1. Piketty'ye Soldan Gelen Eleştiriler

Piketty'nin kitabında ulaştığı sonuçlara ve politika önerilerine batılı jargonda soldan ve sağdan (finansal elitten) eleştiriler gelmiştir. Soldan gelen eleştiriler kitabın ulaştığı sonuçlarla ilgili olmayıp, politika önerilerinin uygulanmasının güçlüğü ile ilgilidir. Nitekim sol iktisatçılardan Antoine Dolcerocca ile Gökhan Terzioğlu'nun Piketty ile yaptığı röportaj (Dolcerocca ve Terzioğlu,2015) incelendiğinde, solun Piketty'nin ulaştığı bulguları kabul ettiği görülmektedir. Buna karşılık sol adına ileri sürülen eleştiriler şöyle özetlenebilir: a) Günümüz dünyasında sermaye ile devlet arasındaki sıkı bağlar dikkate alındığında, küresel sermaye vergisi asla uygulanamaz. Bu nedenle sınıf mücadelesi ve devletin, küresel sermaye vergisi uygulamasında aktif rol alması gibi daha köklü yapısal değişmelerin harekete geçirilmesi gerektir. Küresel servet vergisi yanında piyasaların devletçe denetlenmesi

ve sıkı sermaye kontrolleri getirilmesi gibi tamamlayıcı politikalar da dikkate alınmalıdır. b) Piketty'nin Neo-klasik gelenek içinde kalarak, gelir ve servet dağılımını analiz etmesi teorik bir çelişki doğurmaktadır. Çünkü Neo-klasik geleneğe göre gelir ve servet eşitsizliği, emek ve sermayenin marjinal produktivitelerinin tabii bir sonucudur. Bu nedenle Piketty'nin Neo-klasik geleneği tümüyle reddetmesi gerekir. Halbuki Piketty, Neo-klasik geleneği tamamen onaylamamakla birlikte tümüyle de reddetmemektedir.

7.2. Piketty'ye Finansal Elit'ten Gelen Eleştiriler

Thomas Piketty'ye finansal elitten gelen eleştiriler, finansal elite bağlı oligopolcü medyaya mensup gazeteciler ile iktisat eğitimi endüstrisindeki oligopolcü üniversitelerdeki akademisyenler aracılığıyla yapılmaktadır.

Thomas Piketty'nin kitabına yöneltilen ilk eleştiri Financial Times yazarlarından Chris Giles'ten gelmiştir. Financial Times gazetesinin finansal elitin medya oligopolü içindeki önemli enstrümanlarından biri olduğu göz önüne alındığında, eleştirinin aslında finansal elitten geldiği sonucuna kolayca varılabilir. Giles eleştirilerini şöyle ortaya koymaktadır (Giles,2014): "Piketty'nin ana tezi, servet eşitsizliğinin I. Dünya Savaşı öncesi seviyesine geri dönmüş olduğudur. Ancak tetkikler bu iddianın zayıf olduğunu göstermekte, toplam servetin büyük kısmının en zengin bir azınlığın elinde toplandığı tezini doğrulamamaktadır. Piketty son 200 yıldır Avrupa ve ABD'de servet eşitsizliğinin tahmininde ayrıntılı kaynaklar sunmaktadır. *Bununla birlikte tablolarında, orijinal kaynaklardan kopyalama hataları ve yanlış formüller yer almaktadır. Aynı zamanda bazı verilerin keyfi olarak seçildiği veya orijinal bir kaynağa dayanmadan kurgulandığı görülmektedir.* Mesela Financial Times, verileri temizleyip basitleştirdiğinde, Avrupa ile ilgili veriler, 1970 yılından sonra servet eşitsizliğinin arttığına dair bir eğilim göstermemektedir."

Piketty, Financial Times'ın sorularını şöyle cevaplandırmaktadır (Giles, 2014): "Çalışmamda çok farklı ve heterojen veri kaynakları seti kullandım. Bu nedenle ham veri kaynaklarında bazı ayarlamalar yapmak durumunda kaldım. Şurası muhakkak ki kullandığım tarihi veri seti iyileştirilebilir ve gelecekte mutlaka iyileştirilecektir. Fakat itiraf edeyim ki servet dağılımının uzun dönemli evrimiyle ilgili bu verilerin yaptığım ayarlamalardan çok fazla etkilendiğinin söylenmesi beni çok şaşırtmıştır." Financial Times'a verdiği cevapta, Piketty'ye göre, çalışmasında yer almayan taze veriler, geçen on

yıllarda ABD’de tepe servet paylarındaki artışın kitapta gösterilenden çok daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Giles eleştirisinde küresel servet vergisine temas etmeden, Piketty’nin tespit ettiği gelir ve servet eşitsizliğinin artmakta olduğunu tezine itiraz etmektedir. İtirazına gerekçe olarak ta Piketty’nin oluşturduğu tablolarda, orijinal kaynaklardan kopyalama hataları yaptığını, yanlış formüllere yer verdiğini, bazı verileri keyfi olarak seçtiğini veya orijinal bir kaynağa dayanmadan kurguladığını iddia etmektedir. Financial Times’ın yaptığı hesaplamaların Piketty’nin tezinin yanlış olduğunu ortaya çıkardığını ileri sürmektedir.

Thomas Piketty’nin kitabına yöneltilen ikinci eleştiri Massachusetts Institute of Technology’nin (MIT) doktora öğrencilerinden Matthew Rognlie’den gelmiştir. MIT, iktisat eğitimi endüstrisinde oligopol oluşturan özel (land-grant) yüksek öğretim kurumlarından biridir. Finansal elitin önde gelen üniversitelerinden MIT’nin hocaları eliyle değil de özellikle bir doktora öğrencisi eliyle Piketty’ye yapılan eleştiriler, doğrudan doğruya Piketty’yi küçük düşürme amacı taşımaktadır. Piketty kitabındaki, finansal elitin çıkarlarına tecavüz edeceği aşikar olan $r > g$ ıraksaması, yani gelir ve servet dağılımı adaletsizliğinin artması ile küresel servet vergisi önerisi nedeniyle, finansal elit tarafından bir doktora öğrencisi aracılığıyla küçük düşürülmeye çalışılmaktadır. Bir başka ifadeyle, finansal elite göre, Piketty’nin bulguları öylesine tutarsızdır ki bu konuda unvanlı bir akademisyenin eleştiri yapmasına gerek yoktur, bir doktora öğrencisi bile Piketty’nin fikirlerinin yanlış olduğunu ortaya koyabilir.

MIT doktora öğrencisi Rognlie, “A Note on Piketty and Diminishing Returns to Capital” (Rognlie,2014) adlı çalışmasında Piketty’yi eleştirmektedir. Ona göre, 21. Yüzyılda Kapital adlı soyut çalışmasıyla Piketty, milli gelirdeki sermaye payında ve $r-g$ arasındaki (sermaye getiri oranı ile büyüme hızı arasındaki) farkta bir büyüme öngörmektedir. Buna göre sermayenin milli gelirden aldığı pay zaman içinde artmakta ve gelir dağılımı adaletsizliği yükselmektedir. Piketty sermayenin azalan getirisini hesaba katmadığı için yanlış sonuçlara ulaşmıştır. Çünkü eğer zaman içinde milli gelirdeki sermaye payı artıyorsa, Neo-klasik iktisadın temel prensiplerinden azalan verimler yasası gereğince, sermayenin marjinal getirisi azalacaktır. Sermaye ile emek arasındaki ikame oranı Piketty’nin ileri sürdüğü gibi 1’den büyük değildir. Bu nedenle sermayenin milli gelirden aldığı payın zaman içinde artması beklenemez. Sermaye ve milli gelirdeki son zamanlardaki artış

eğilimi, sermayeden değil konut değerlerinin artmasından kaynaklanmaktadır.

Aynı doktora öğrencisinin, “Deciphering the Fall and the Rise of the Net Capital Share” adlı çalışması (Rognlie,2015), finansal elitin en itibarlı think-tank kuruluşlarından olan Brookings Institute tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmada da Rognlie, Piketty'nin kitabında ulaştığı sonuçları eleştirmekte, arazi kullanımı ve konut inşaatlarına getirilen kısıtlamaların konut maliyetlerini şişirdiğini, bu şişkinliğin de milli gelir içindeki servet payını yükselttiğini ileri sürmekte ve milli gelirdeki net sermaye payı artışının, dayanak varlıklar (underlying assets) aracılığıyla açıklanmasının güçlüğüne işaret etmektedir. Ona göre, Piketty ile Karabarounis ve Neiman'ın milli gelirin bölüşümünde sermaye payının uzun dönemde yükseleceği tezinin teori ve verilerle uyumlaştırılması zordur.

Fortune'dan Chris Matthews, Rognlie'nin çıkışını “26 Yaşındaki Bir Doktora öğrencisi Thomas Piketty'yi Yere Serdi Mi?” başlığı altında haber yapmakta ve Piketty'i küçük düşürmeye çalışmaktadır (Fortune, 2015).

8.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Anglosakson finansal elitin en rahatsız olduğu konular, emek ile sermaye arasındaki gelir dağılımı adaleti ve sermayenin vergilendirilmesi ile ilgili tartışmalardır. Ana akım iktisat, marjinalist devrim ile bölüşüm sorununun tamamen ortadan kalktığını ileri sürmektedir. Onlara göre gelirin emek ve sermaye arasındaki bölüşümü, üretim faktörlerinin marjinal produktivitesi tarafından belirlendiği için, gelir dağılımının mevcut durumu bu bölüşüm yasasının tabii bir sonucudur ve tartışılması manasızdır. Bu nedenle gelir dağılımı meselesi, yaklaşık son kırk yıldır, ana akım iktisadi araştırmanın gündeminde yer almamaktadır. Devletin özel sektöre özellikle maliye politikası aracılığıyla müdahalesinin minimize edilmesi, ana akım iktisat geleceğinin temel ilkeleri arasındadır (laissez faire-laissez passer). Bu nedenle mevcut vergi oranlarının yükseltilmesinin ve yeni vergilerin konmasının ana akım iktisadın karşı çıktığı aktivist politikalar arasında yer alması tabiidir.

Bir yandan 2007 Küresel Finansal Krizi, ekonominin finansal piyasalarında oluşturulan oligopolcü yapıları gün yüzüne çıkarırken; öte yandan da Piketty'nin 21. Yüzyılda Kapital adlı kitabı, gelirin emek ile sermaye arasındaki bölüşümündeki ıraksama, artan oranlı marjinal vergiler ve küresel ser-

maye vergisi konularını tartışmaya açmıştır. 2007 Küresel Finansal Krizini öngörememesi, anlayamaması ve açıklayamaması nedeniyle ana akım iktisadın uğradığı itibar kaybı, gelir dağılımları ve vergi politikaları konusunda ateşlenen yeni tartışmalarla birlikte daha da artmıştır.

Piyasa ekonomilerinin kalesi konumundaki Anglosakson lkelerinde; finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor, medya ve iktisat eğitimi endüstrilerindeki oligopolcü yapıların varlığı, belki de, 21. Yüzyılın en dikkat çeken hadisesidir. Söz konusu oligopolcü yapıların, finansal elitin milli gelir ve servet bölüşümündeki payını arttırdığına şüphe yoktur. Piketty'nin açtığı gelir dağılımları iraksaması ve küresel servet vergisi tartışmaları da, oligopolleşme olgusuna tuz biber ekmiştir.

Piketty'nin, a) gelir ve servet dağılımları meselesini tekrar iktisadi analizin merkezine taşıması ve b) küresel servet vergisi önermesi; bir yandan emek örgütlerinin yürüttüğü sendikal mücadelelere teorik destek sağlarken, öte yandan da kendisini finansal elitin eleştiri oklarının hedefi haline getirmiştir. Bu nedenle bu makalede bu iki konuya Piketty'nin ikiz günahı adı verilmektedir.

Piketty'nin kitabına finansal elitin kontrol ettiği medya, think-tank ve iktisat eğitimi kurumları aracılığıyla yapılan eleştiriler, Piketty'yi itibarsızlaştırma amacı taşımaktadır. Gerek Financial Times gerek Brookings Institute gerekse MIT aracılığıyla yürütülen anti-Pikettyci kampanyanın arkasında, oligopolcü finansal elitin bulunduğuna şüphe yoktur. şurası son derece dikkat çekicidir ki, elit üniversitelere mensup hiç bir unvanlı üretim yesi, şu ana kadar Piketty'ye ciddi bir teorik eleştiri getirememiştir. Yapılan mevcut eleştiriler de Piketty'nin ulaştığı sonuçların özüne değil, kabuğına yapılan tenkitleri kapsamaktadır. Kitabın metodolojisi, veri toplama ve değerlendirme yöntemi ve gelir dağılımları adaletsizliğinin nedenlerine yöneltilen eleştirilere rağmen, iki dünya savaşı döneminden bu yana Anglosakson dünyasında gelir ve servetin emek-sermaye arasındaki bölüşümünde emek aleyhine ve sermaye lehine bir gelişmenin olduğu gerçeği öz olarak ortada durmaktadır. Bu durumun tedavisi için, bütün güçlüklere rağmen, maliye politikası en temel müdahale aracı olarak önemini korumaktadır.

Piketty sırtladığı bu iki günahla iktisat biliminin yöntemini ve araştırma gündemini derinden etkilemiş, dikkatlerin insanlığın hayati meselelerine yönelmesine kapı aralamıştır. İktisat biliminin yeni gündemi, iktisadın finansal elitin kontrolünden çıkarılması konusundaki çalışmalara öncelik

vermek olmalıdır. Emek örgütlerine düşen sorumluluk ise, Piketty'nin bıraktığı bilimsel mirasa sahip çıkmaktır.

KAYNAKÇA

- BAGDIKIAN, B., (2000), *The Media Monopoly*, 6th edition., Beacon Press, Boston.
- BBC, (2015), "Libor: What Is It and Why Does It Matter?", May 27, 2015.
- BENMELECH, E., Dlugosz, J., (2010), "The Credit Rating Crisis", National Bureau of Economic Research.
- BOCUTOĞLU, E., (2014a), "ABD'de Glass-Steagall Yasasının Yürürlükten Kaldırılması 2007 Küresel Finansal Krizini Tetikledi mi?: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Bankacılar Dergisi*, Sayı 90: 83-111.
- BOCUTOĞLU, E., (2014b), "Hukuk ve İktisat İlişkileri İçin Bir Örnek Olay Olarak Glass-Steagall Yasası ile 2007 Küresel Finansal Krizi Bağlantısı", *UEK-TEK 2014, Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Kongresi, Küresel İstikrar ve Büyüme ve İktisadın Durumu*, 18-20 Ekim 2014, Kemer, Antalya.
- BOCUTOĞLU, E., (2015a), "Have Credit Rating Agencies Got a Role in Triggering 2007 Global Financial Crisis?", *International Conference on Eurasian Economies*, Kazan, Russia, 2015.
- BOCUTOĞLU, E., (2015b), "Servetin Yoğunlaşması, İktisadi Güç ve Ekonomi İlişkileri: Anglosakson Finansal Hizmetler, Kredi Derecelendirme, Libor ve Media Endüstrilerindeki Oligopolcü Eğilimlerin Pikettyci Açından Analizi", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Piketty Özel Sayısı*, 26:1, 2015. ve *EYC International Conference on Economics II: Growth, Inequality and Poverty*, Ankara, 2015.
- BOCUTOĞLU, E., (2015c), "Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve 2007 Küresel Finansal Krizi", *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Sayı:10, 2015.
- BOCUTOĞLU, E., (2015d), "2008 Küresel Finansal Krizinin Nedenleri", *İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi (Prof. Dr. İlker Parasız'a Armağan)*, Orion Kitabevi, Ankara, 2015.
- BOCUTOĞLU, E., (2015e), "İktisadi Konjonktür Teorileri", *İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi (Prof. Dr. İlker Parasız'a Armağan)*, Orion Kitabevi, Ankara, 2015
- COLANDER, D., Holt, R., Rosser, B., (2003), "The Changing Face of Mainstream Economics", *Middlebury College Discussion Paper*, No:03/23.
- COLANDER, D., (2009), "The Financial Crisis and the Systematic Failure of Academic Economics", *Kiel Working Papers No: 1489*, February 2009.
- COLANDER, D., (2008), *Making of an Economist, Redux*, Princeton University Press.
- COLOMBO, J., (2014), "The New Libor 'Scandal' Will Cause A Terrifying Financial CRISIS", *Forbes*, March 6, 2014.
- CRAWFORD, C. (2011). "The Repeal of The Glass-Steagall Act and The Current Financial Crisis", *Journal of Business and Economic Research*, Volume:9, Number:1.

- DARCY, D., (2009), "Credit Rating Agencies and the Credit Crisis: How the 'Issuer Pays' Conflict Contributed and What Regulators Might Do About It", *Columbia Business Law Review*, 605 (2009).
- EASTERLY, W., (2012), "Cartel of Good Intentions", *Foreign Policy* (131):40-49.
- EKINS, E. M., CALABRIA, M.A., (2012), "Regulation, Market Structure, and Role of Credit Rating Agencies", *Policy Analysis*, No:704. August 1, 2012.
- DOLCEROLCA, A., Terzioğlu, G., (2015), "Interview: Thomas Piketty Responds to Criticism From the Left", www.potemkinreview.com/pikettyinterview.html, January 215.
- Giles, C., (2014), "Piketty's Findings Undercut by Errors", ft.com/globaleconomy, May 23, 2014.
- GUZOWSKI, M., (2010), "Mortgage Credit Ratings and the Financial Crisis: The Need for a State-Run Mortgage Security Credit Rating Agency", *Columbia Business Law Review*, 1 (2010).
- HERMAN, E.S., Chomsky, N., (2002), *Manufacturing Consent: The Political Economy of Mass Media*, Pantheon Books, New York.
- HODGSON, G.M., (2009), "The Great Crash of 2008 and the Reform of Economics", *Cambridge Journal of Economics*, 33.
- HUNT, J.P.,(Tarihsiz), *Credit Rating Agencies and the 'Worldwide Credit Crisis': The LIMITS of Reputation, the Insufficiency of Reforms and a Proposal for Improvement*, www2.wiwi.hu-berlin.de/institute/finanz/skript_semfin/t12.pdf
- KLEIN, A.P., (2006), *Economics Confronts the Economy*, Edward Elgar Publishing, Cornwall, UK.
- KUTTNER, R. (2013). "Seven Deadly Sins of Deregulation and Three Necessary REFORMS", *The American Prospect*, prospect.org/article/seven-deadly-sins-deregulation-and-three-necessary-reforms
- LUTZ, A., (2012), "These 6 Corporations Control 90% of Media in America", *Business Insider*, June 14,2012.
- MATTHEWS, C., (2015), "Did a 26-year-old Just Take Down Thomas Piketty?", April 6, 2015, fortune.com
- MCVEA, H., (2010), "Credit Rating Agencies, Subprime Mortgage Debacle and Global Governance: The EU Strikes Back", *International and Comparative Law Quarterly*, 59.
- The National Commission. (2011). *The Financial Crisis Inquiry Report*, Official Government Edition, FCIC Website.
- PARTNEY, F., (1999), "The Siskel and Ebert of Financial Markets?: Two Thumbs Down For the Credit Rating Agencies", *Washington University Law Quarterly*, Vol:77, No: 3 (1999).
- PIKETY, T., (2015), 21. Yüzyılda Kapital, (Çeviren: Hande Koçak), *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Genel Yayın: 3144, İstanbul.
- ROUBINI, N., ve Mihm, S. (2012). *Kriz Ekonomisi, Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve*

Piketty'nin İkiz Günahı: Gelir ve Servet Dağılımı Meselesini Tekrar İktisadi Analizin Merkezine Yerleştirmek ve Küresel Servet Vergisi Önermek

Geleceği, (Çeviren: Işıl Tezcan), Pegasus Yayınları: 422, Ekonomi: 3., İstanbul.

ROGNLIE, M., (2014), "A Note on Piketty and Diminishing Returns to Capital", www.mit.edu, June 15, 2014.

ROGNLIE, M., (2015), "Deciphering the Fall and the Rise of the Net Capital Share", Brookings Papers on Economic Activity, BPEA Conference Draft, March 19-20, 2015.

RYAN, J., (2012), The Negative Impact of Credit Rating Agencies and Proposals for Better Regulation, Working Paper, FG 1, No: 01., Research Division EU Integration, German Institute for International and Security Affairs, SWP Berlin.

SMITH, A., (1776), The Wealth of Nation.

SOROS, G. (2008). "The Worst Market Crisis in 60 Years", *Financial Times*, (January 22, 2008).

SOROS, G., (2014), "Anatomy of a Crisis", www.georgesoros.com/interview. 22.08.2014.

The Economist, (2014), "Housing in the Twenty-First Century", June 17, 2014.

WHITEHOUSE, K., (2015), SEC Charges Ratings Agency S&P over Ratings, USA Today, 21 Ocak 2015.

WOLF, M., (2014), "Capital in the Twenty-First Century" by Thomas Piketty, www.ft.com/intl/cms/s/2/0cbe9302-c3e2-11e3-a8e0-0014fabdc0.html, April 15, 2014.

ANAYASA ÇALIŞMALARI PERSPEKTİFİNDEN SİYÂSÎ PARTİLER VE SEÇİM SİSTEMİ

Ali Şafak¹

ÖZET

'Siyâsî Parti'ler, sivil toplum kuruluşlarının (STK) en yaygın bilinenlerinden birisidir. Demokratik yönetimlerde iktidara giden yol bunlardan geçer. Siyâsî parti deneyim ve uygulanması bizde, 1870'li yıllardan bugüne gelmiştir. Parlamenter sistemle, yaklaşık 140 yıllık sürede hem demokrasinin parçası siyâsî partiler, rejimi kurtarmakta yetersiz kalmış hem de on yılda bir askerî müdahaleler, demokrasimizi kesmiştir. Şu anda çok partili dönemde bile askerî yönetimlerin Anayasası ve siyâseti düzenleyen yasaları, hâlâ uygulanmaktadır. Buna bir son vermek, ezberleri bozmak zorunlu olmuştur. Öyle olunca 'Parlamenter Demokrasi'mizi bir de 'Başkanlık Sistemi Demokrasi'sine çevirsek ne mahzuru vardır? Kaliteli demokrasi hatırına, seçim sistemimizi köklü değişikliğe tabi tutmak, 'dar bölge seçim sistemi'ni benimsemek, 'yedek milletvekilliği' kurumunu kabulle siyâsî iktidarın elini rahatlatmak kaçınılmazdır.

Genel seçimler zamanında seçime katılan partiler noktasından 'teklikte çokluk' ilkesinden hareketle, birleşik cepheler oluşmasına, imkân sağlanmalıdır. 'Türkiye milletvekilliği' kurumunu kabullenmek ve 'iki aşamalı seçim sistemi'ni uygulamak daha yerinde olacaktır. Bunlar *katılımcı demokrasi* ve *temsilde adâlet* ilkeleri için önemlidir. Şayet bu önlemler alınmaz ve uygulanmaya konulmazsa, daha çok parti kurulur, kapanır ya da kapatılır. Zira bu ülke insanı için artık tuttuğu siyâsî parti, Katolik nikâhlısı olmaktan çıkmıştır. Halkın sezgisi, kendisini yenilemesi, kendilerini yenilemeyen lider kadrolarını çöktürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyâsî Parti, Dar Bölge Seçim Sistemi, Teklikte Çokluk, Yedek Milletvekilliği, Türkiye Milletvekilliği.

¹ Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, (e-posta: alisa-fak@hotmail.com)

POLITICAL PARTIES AND GENERAL ELECTION SYSTEM FROM THE VIEWPOINT OF CONSTITUTIONAL STUDIES

Ali Şafak

ABSTRACT

'The political parties, are one of the most commonly known non-governmental organizations (NGO). The way to power goes through them in democratic governance. The practice and the experience of the political parties backed to 1870s in our political history. For nearly 140 years with parliamentary system, political parties, as being one of the main parts of the democracy, have been insufficient to defend and save the democracy and military interventions, happened in almost every ten years, have interrupted our democracy. Today, even in multi-party system, The Constitution and the laws governing the political system, enacted by the military rule, are still in force.

To put an end to this practice and to break the routine has become unavoidable. Therefore, why not we change our "Parliamentary Democracy" to "Presidential Democracy". For the sake of high quality democracy, it is inevitable to give help to the political power by changing our electoral system radically, by adopting the "district electoral system", and by accepting the "spare membership of parliament".

During the general elections the parties standing for elections could form united fronts, with the principle of "multiplicity in unity". Accepting "Turkey deputyship " and practicing "two-tier selection system" would be more appropriate. These are important for the principles of participatory democracy and fair representation. If such measures are not taken and put into practice, more and more political parties are established, closed or banned from politics. People of this country are no longer connected to the political parties with the Catholic marriage. The people have already exceeded the political leaders in terms of intuition and self-renewal. That is where the culture of blind allegiance is.

Keywords: Political Party, District Electoral System, Multiplicity in Unity, Spare Membership of Parliament, Turkey deputyship

1. 'SİYÂSÎ PARTİ' KAVRAMI

Siyâsî parti, belli bir dönem veya daha fazla dönem için siyâsî iktidarı elde etmeyi ve iktidar olmaktan aldığı gücü kullanmayı amaçlayan, bunu gerçekleştirebilmek için de iç içe olduğu halkın tamamının ya da çoğunluğunun desteğini seçim yolu ile sağlamaya çalışan, ülke genelinde teşkilâtlanmış sürekli bir siyâsî-sivil toplum kurumudur.

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan siyâsî partilerin Türk siyâsî hayatındaki yeri ve önemi herkesçe bilinir. Cumhuriyet döneminde çok partili demokratik hayatın başladığı 1945'den bu yana bizde 180'den fazla siyâsî parti kurulmuştur. 12 Eylül 1980 askerî darbesiyle siyâsî hayat kısa bir süre kesintiye uğramış, askıya alınmıştır. O zamanlarda var olan 20'ye yakın siyâsî parti *16 Ekim 1981'de çıkarılan 2533 sayılı Siyâsî Partilerin Feshine Dair Kanunla* kapatılmıştır (2533 sayılı Kanun, RG 16/10/1981 tarih ve mükerrer 17846 sayı; Kaldıran Kanun sayı 3281, RG 03/07/1992 tarih ve 21273 sayı).

1980'lerde siyâsî faaliyetlere yeniden izin verildiğinde, kurulan ilk siyâsî parti, o zaman mevcut askerî Konseyin desteğiyle, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur, tarih 16/05/1983'dür. O tarihten günümüze kadar kurulan parti sayısı 80'ni aşmıştır. Halen hukuken tüzelkişiliği süren parti sayısı 30'u aşar. Bunlardan şu anda dört tanesi parlamentoda temsil edilmektedir.

Çok partili dönemde kurulmuş siyâsî partilerden en uzun ömürlü olanı CHP'dir (1923'de '*Cumhuriyet Halk Fırkası*' adı ile kurulmuş, 1981 yılında kapatılmış, 1992'de yeniden bu adla örgütlenmiştir). 1945'de çok partili hayata geçişten sonra, demokrasimiz en az beş kez askerî müdahaleye maruz kalmıştır. Üstelik de uygulamasına alıştığımız sıklıkla savunulan Parlamenter sistemde olmuştur. Bu sistem, demokrasinin kesilmesini önlemeye çare olmamıştır. Bu müdahalelerden ikisinde Anayasa tümüyle yenilenmiş, diğerlerinde ise Anayasada önemli değişiklikler yapılmıştır. Askerî müdahaleler ve çalkantılar sonrası, siyâsî partiler yeterince olumsuz etkilenmiş, siyaset edenler hapslere konulmuş ve uzun bir süre siyâsî hayattan yasaklanmışlardır. Oysa yetişkin bir insanın millete ve topluma neye mal olduğu ortadadır. Onun da ötesinde ülkenin iç ve dışta itibarı sarsılmış, ekonomik krizler kapıya gelip dayanmıştır.

Siyâsî partiler, demokratik yönetim sisteminde, halkın yönetime katılımının, temsiline doğrudan ve en önde gelen aracıdır. Partiler, siyâsî kadroların oluşmasını ve eğitimlerini sağlamak işlevine de sahiptir. Parti içi demokrasinin işleyişi, çalışmalarda katılımcı bir anlayışın hâkim kılınması, nitelikli kad-

roların siyaset sürecine kazandırılması hususları, siyâsî sistemin sağlıklı işleyişi ile yakından ve doğrudan ilgilidir.

Günümüz demokrasilerinin işleyişinde seçim sistemleri aracılığıyla istikrar arayışı öne çıkarılmış gözükmektedir. Oysa siyâsî istikrar yalnızca seçim sistemine bağlı değildir. Bir ülkede siyâsî istikrarın, toplumun demokratik birikimiyle; kurumlaşma, kültür, refah düzeyiyle, ekonomik gelişmelerdeki dalgalanmalarla, siyâsî liderlik kurumuyla ve nihayet siyâsî partilerin yapılanma ve işleyişleriyle yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Yaşadığımız son üç genel seçim bunun en güzel göstergesidir. 1950'li yıllarda yaşadığımız, 'Yeter artık söz milletindir!' sloganı bu dönemlerde de geçerliliğini göstermiş, oyların daha fazla parçalanmasına toplumun daha fazla tahammülü olmadığı, kullanılan oylarla ifade edilmiştir.

Yaşanan bu son durum da şu gerçeği ortaya koymuştur; seçim sistemi ve bu sistem aracılığıyla istikrar arayışlarının sürdürüldüğü dönemde, siyâsî partiler de kendilerine bir çeki düzen vermek, parti içi düzenleme ve demokrasiye yol açıcı girişimlerde bulunmak kaçınılmazdır. Siyasî lider kadrolarının böyle kendilerini bir özeleştiriyeye tabi tutmaları aynı zamanda, siyâsî hayattaki yenileşmenin ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü *demokratik sistem ve yönetimlerin iki önemli ayağından birisi serbest seçim ise, diğeri de siyâsî partilerdir.*

2. SİYÂSÎ PARTİLERİN DEĞİŞME EĞİLİMLERİ

Başlıkla ilgili olarak şu hususlara yer verilecektir:

Siyâsî partileri çağdaş demokrasi uygulamasında anlamlı kılan temel nokta; onların toplumla devlet arasındaki ana bağlantı ve iletişim araçları olmasıdır. Ama maalesef, günümüzde siyâsî partilerin bu temel işlevlerini gitgide yitirdiği görülür. Son zamanlarda, seçmenleri politikayla bütünleştirmek veya politikayı yönlendirmek için sivil toplum içinden yeni rakipler çıkmış veya böyle bir rekâbet potansiyeli taşıyan yapılar bugün daha etkili hale gelmiştir. Bu sivil teşkilat arasında, çok geniş alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları özel bir önem taşır. Demokrasi uygulamasında bu tamamen yeni bir durumdur. Ayrıca, haberleşme teknolojisindeki değişme ve gelişmeler de demokrasilerde partilerin 'siyâsî iletişim' kanalları olma rolünü azaltmıştır.

Son dönemlerde seçmenlerin parti bağlılıkları zayıflamış, seçmenler daha faydacı düşünür hale gelmiştir. Küreselleşmenin yoğunlaşması ve modernliğin yaygınlaşması da sınıf ve din temelli gerilimleri yumuşattığı ölçüde iste-

nen bu sonuca katkıda bulunmaktadır. **Küreselleşme** bir başka yönüyle millî toplum içindeki grup veya topluluklarda kimlik bilincini beslemek suretiyle, siyâsî partiler eksenine yeni bir boyut kazandırmakta veya var olan bu boyutu eskisine göre daha etkili hale getirmektedir.

Küreselleşmeye paralel olarak, bir yandan ekonomik rekâbetin millî düzeyde kalmasından çok milletlerarası düzeyde gerçekleşmesi, öbür yandan piyasa ekonomisi düşüncesinin yaygınlaşması da klasik tarz sosyalist partileri geriletmiştir. Bu durum, onların durum ve konumlarını önemli ölçüde gözden geçirmeye veya yeniden konuşlanmaya zorlamıştır.

Siyâsî partiler, birçok ülkede geniş toplum kesimleri için siyâsî katılımı sağlayan bir aracı konumundadır. Türkiye’de, siyâsî partilerin ‘*kollektif ifade araçları*’ olarak güvence altında olması vatandaşlar için hayatî önemi haizdir. Çünkü başka alanlarda özgür tartışma ve kamu siyasetine ilişkin önerilerde bulunma imkânları son derece kısıtlanmış olan vatandaşlar için siyâsî partiler bir ölçüde ‘*kurtarılmış bölgeler*’ gibi görülmektedir. Nitekim 1980 sonrası Türkiye’inde siyâsî partilerin yoğun devlet baskısı veya denetimi altında tutulmasının temel nedeni, otoriter eğilimli devlet seçkinlerinin partilerin bu kendine has işlevinin farkına varmış olmalarıdır. İşte 1980’lerde gerçekleştirilen hukuk metinleri de bunun bir göstergesidir. Otoriter anlayışla hazırlanmış olan siyasi partiler ve seçim yasaları, maalesef hâlen uygulamadadır. O günden bu yana kurulmuş, iktidara veya muhalefete gelip oturmuş tüm siyasî partilerimize bu ayıp yeter de artar bile.... (Tuncer, E, 2005).

Bu cümleden olarak **Anayasa Mahkemesi** bir kararında “... *Çağdaş demokrasilerde yurttaşların devlet yönetimine katılmaları temel koşuldur.... Kişilerin ayrı ayrı güçleriyle sonuç almaları zordur. Bireysel iradelerini birleştirip yönlendirerek onlara ağırlık kazandıran özgün kuruluşlara gereksinim duyulmuştur. Bu kuruluşlar, demokrasiler için asla vazgeçilmez öneme sahip olan siyâsî partilerdir. Partiler, belli siyâsî düşünceler çerçevesinde birleşen yurttaşların özgürce kurdukları ve özgürce katılıp ayrıldıkları kuruluşlardır. Kamunun oluşumunda önemli etkinliği olan partiler... siyâsî katılımları somutlaştıran hukukî yapılarıdır. Siyâsî partiler, demokratik rejimin olmazsa olmaz şartıdır.*” demek suretiyle onların, demokratik hayattaki önemini vurgulamıştır (Sağlam, F., 1999, s. 196).

Günümüzde siyâsî partiler hukukunun en önemli sorunlarından biri, parti içi demokrasinin olmaması veya iyi işlememesidir. Mevcut siyasî partilere bakıldığında hiyerarşik bir şekilde parti lideri ve yakın çevresinin tartışılmaz egemenliği görülür. Parti içi demokrasinin işlemesine engel olan bu seçkin-

lerden oluşan yapı, hem demokrasiye, hem de her türlü değişime kapalıdır. Partiçi demokrasi, partinin bütün kademelerinde görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini, ülkenin önemli sorunları hakkında çözüm önerilerinin alt kademelerden yukarıya doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde ulaşabilmesini gerektirir. Siyasî partilerin topluma öncülük edebilmesinin ve çoğulcu demokrasiyi hayata geçirebilmesinin ön şartı, parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşayıp, yarışmasına imkân veren bir demokrasi düzeninin kurulması ve işlerlik kazanmasıdır. Demokrasiyi yaşatmak ve sürdürmek için siyasî partilerin demokratik bir içyapıya sahip olmaları gerekir. Aksi halde kendi içlerinde demokrasiyi uygulayamayan partilerin ülke bazında demokrasi mücadelesi vermesi gerçekçi ve inandırıcı olamaz. Parti içi demokrasinin önündeki birçok engel siyasî kültür yoksunluğundan kaynaklanır (Özok, Ö., 2005).

Demokrasi, birbirimizi ikna yerine öncelikle farklı düşünceli bizlerin bir arada olmasının yolunu bulabilmektir. Bir arada yaşama kültürü olmayan kişilerin birbirlerini iknaya çalışmasından, ortaya çatışma ve dikta kültürü çıkar. Dolayısı ile zararlı fikir, bölücü fikir zehirleyici fikir gibi tanımlamalarla yasaklamalar getirilmesi demokrasiyi tek kurşunla öldürmek demektir. Anayasayla veya kanun yapmak suretiyle bir çerçeve çizmek ve onu değişmez yapmak, değiştirmeyi düşünenleri yasaklamak hakkını vermez. *Demokrasiyi korumak için yasağa gerek yok. O kendisini kendi içinden korur. Demokrasi, yine demokrasinin kurallarına uyularak korunabilir. Başka bir usulle mümkün değil, özellikle de yasaklamakla hiç korunamaz* (Sağlam, F., 1999, s. 196-97).

3. DEMOKRATİK SEÇİMİN ŞARTLARI VE SEÇİM KANUNUNUN KIYMETİ

Demokratik yönetim hukukunda bir seçim kanununun değeri, şu üç soruya verdiği cevapla ölçülür:

- Seçim işlerini kolaylaştırmış mıdır? (***kolaylık***)
- Seçmene tam bir oylama serbestliği ve vicdanen bağımsızlık sağlamış mıdır? (***serbestlik***)
- Seçimin dürüstlüğünü ve ciddiliğini sağlama sağlamış mıdır? (***dürüstlük***) (Başgil, A.F., Demokrasi Yolunda, 1961, s. 201).

Mevcut seçim kanununda bu durumlar araştırıldığında bizlere ne denli bir ortam sağlandığı daha iyi anlaşılır. **Öncelikle** Kanun seçim işlerini seçmenin görevlerini kolaylaştırmış mıdır? Bu sorunun cevabı genelde olumludur. Zira bu kanunla sandıklara gitme ve oylama koşul ve işlemleri bir hayli basitleş-

tirilmiştir. Formaliteler en aza indirilmiştir. Oy sandığı bölgeleri de oy kullanacaklara yakınlaştırılmıştır.

İkinci olarak, seçim kanunlarımız ve son Kanun seçmene tam bir *oyverme serbestliği* ve vicdanî bağımsızlık sağlamış mıdır? Bu sorunun cevabı da hiç kuşkusuz olumludur. Evet sağlamıştır. Yeter ki, vatandaş bu serbestliği, bu özgürlüğü hakkıyla kullanma cesareti göstere; resmî güç ve otoriteler de kanunla sağlanan oy kullanma özgürlüğünü gerçekleştirici önlemler alsın. Ne var ki, bizde bazı bölgelerde bu serbestlik son iki genel ve yerel seçimde kâmilan ihlal edilmiştir.

Oy kullanma serbestliğinin **iki düşmanı, iki engeli vardır:**

I. Dışarıdan tehdit edici düşman; seçmene dilediğinden başkasına reyini verdirmek için *korkutmak, vaadlerde bulunmak, aldatmaktır*. Bu tür eylemlerin faili kamu görevlileri ya da sade vatandaşlar olabilir.

II. *Seçmenin kendi içinden, özünden kaynaklanan düşmandır*. Bu da onu etkileyen, vesvese, kuruntu, korku, çekingenlik, zarar görme, *'dertsiz başıma dert açarım'* korkusu gibi kendi irade zaafından doğan durumlardır.

İşte bunlara karşı seçim kanunları, TCK ve diğer bazı yasalar yaptırımlar içermektedir. Yeni usulde seçmenin, sırf vicdanının sesine uyarak verdiği oyu kimse bilmeyecek, sandığa attığı oy pusulasını kimse görmeyecek, seçmen yurttaş, kendisini geniş bir irade muhtariyeti içinde hissedecektir (Başgil, A.F., Demokrasi Yolunda, 1961, s. 206).

Hukukçular ve filozoflar arasında hangi tür oy kullanmanın demokrasinin yararına olacağı tarihten günümüze kadar tartışılmışlar. *Sağlıklı demokrasilerde en isabetli olanın **alenî oy kullanma** olduğu savunulmuştur. Çünkü bu usul bir erdem, bir fazilet sınavıdır. Herkes görüşünü açıkça ve çekinmeden ifade eder. O tür toplumlarda seçmen, fikrini ve oyunu korkuya ve çıkara feda etmeksizin açıkça ortaya koyacak bir seciye bir olgunluk gösterir.*

Açık oy açık sayım sistemi geçekten bir meziyet bir asâlet ise de son asırda gelişen toplumlarda geliştirilen yeni seçim sistemleri hep ***gizli oy açık sayım dökümü*** kabul eder. Çünkü düşünce ve kanaatlerini açıkça ortaya koyma cesareti ve yalnızca vicdanının sesine kulak asma, ona uyarak oy verme erdemi, pek az kişiye nasib olan bir ayrıcalıktır. Binaenaleyh şimdilerde bütün ülkelerin seçim sistemlerinde hep aynı ilke; *gizli oy, açık döküm-sayım kabul edilmiştir*. Bunun temel nedenleri;

- Bir taraftan ülkenin silahlı kuvvetleri,
- Diğer taraftan parti veya ilgili sendikal kuruluşlar,
- Kilitlenmiş zümre çıkarlarıdır.

İşte bunlar karşısında kendisini zayıf ve âciz hisseden vatandaş, oy verme serbestliğinin güvencesini ancak anılan ilkenin sağladığı güvencede bulmaktadır. Seçmen, oy kullanma gizliliğini kendisi için bir koruyucu kale olarak görür. Uygulamada oy kullanma gizliliğini tam olarak sağlamamış ülkelerde ne seçimlerin ne de seçime dayanan demokrasinin bir anlamı vardır. Bu gizliliği gerçekleştirmek için bazı ülkelerde oy pusulası resmî olarak basılır. Nitekim bizde de oy pusulasını devlet bastırmaktadır. Bunun yanında oy pusulasının konulduğu zarflar da yine resmî olarak ve belli renklerde basılır. Gizliliği gerçekleştirmek için de seçmen, oy pusulasını hücrede zarfa koyup, kapatıp sandığa bizzat kendi eliyle atmaktadır (Başgil, A.F., Demokrasi Yolunda, 1961, s. 207).

4. SİYÂSÎ PARTİLERİN FAALİYETLERİ

Siyâsî partilerin faaliyetleri dört grupta toplanabilir. Bunlar;

- Toplum içindeki farklı ve dağınık düşünce, görüş ve eğilimleri bir araya getirip belli gruplar içinde toplayarak açıklık ve süreklilik kazandırır.
- Siyâsî partiler, kendileri aracılığıyla devlet yönetimine katılmayı isteyen kitleleri bilinçlendirip, eğitir. Onların siyâsî ve sosyal kültürlerini geliştirir.
- Seçimlerde aday göstermek ve seçmenlerin adayları tanımalarına yardımcı olmak suretiyle bu adayların seçilmelerini sağlar.
- Seçimlerde çoğunluğu sağlayan siyâsî parti, siyâsî iktidarı kullanır. Azınlıkta kalanlar ise, muhalefet olarak iktidarı denetleme görevini yüklenir (Teziç, E., 1998, s. 326-327; Gökdere, A., 2000, s. 1484-1485; Kocaoğlu, M., 1998, s. 213-214).

5. YAPI BAKIMINDAN SİYÂSÎ PARTİLER

Her siyasi partinin, iktidara geldiğinde uygulayacağı bir programı vardır. Parti programı ise, partinin siyâsî iktidarı elde ettiğinde ülkenin hem içte hem de dıştaki ilişkileri ve karşılaşılabileceği sorunları günün ve toplumun şartlarını dikkate alarak nasıl değerlendirip çözeceğini ve çözümü nasıl uygulayacağını gösteren yöntem ve esaslardır (Teziç, E., 1998, s. 328; Gökdere, A., 2000, s. 1487; Gözübüyük, Ş., 1986, s. 77-79, 1986).

Bir icra, uygulama programına sahip partiler, yapı, disiplin ve çeşitlilik yönlerinden şu üç grupta toplanabilir.

a) Yapı Yönünden Siyâsî Partiler iki kısma ayrılır;

1. Kadro Partileri; az sayıda, saygın ve varlıklı bir zümrenin kuruculuk ettiği bir siyâsî kurumdur. *Bunlar, üye kayıt etmekten çok, seçim dönemlerinde nüfuzlu kişileri bünyelerinde toplayan ve bu dönemlerde etkinliklerini arttıran partilerdir. Partiçinde sıkı bir disiplin, hiyerarşi ve merkezilik görülmez. ABD’de faaliyet gösteren partiler böyledir. Diğer ülkelerdeki kadro partileri, yerlerini kitle partilerine bırakmıştır.*

11. Kitle Partileri; ferdiyetçi ve siyâsî alanda hür ve yarışmacı bir sistemin unsurları olmalarına karşılık, otoriter ve tek partili rejime yönelik bir sistemin unsurudur. *Kitle partileri, disiplinli bir içyapıya sahiptir. Bu tür partiler yalnız seçim zamanları değil, her zaman etkinliklerini sürdürür. Ülkenin tamamını kapsayan, küçük yerleşim birimlerinden merkeze doğru geniş ve hiyerarşik bir içyapıya sahiptir. Bu tip partiler üyeliğe çok önem verdiği için tüm seçmenlerini parti üyesi yapmaya çalışır.*

b) Disiplin Yönünden Siyâsî Partiler: Siyâsî parti yöneticilerinin, parti üyeleri üzerinde bir otoriteye sahip olup olmayışına göre ise ikiye ayrılabilir; **1. Disiplinli Parti, 11. Serbest Parti**

c) Hemicins (Aynı türden) olup olmama bakımından Siyâsî Partiler: 1. Aynı türden partiler, 11. Aynı türden olmayan partiler, şeklinde ikiye ayrılır.

6. SİSTEM YÖNÜNDEN SİYÂSÎ PARTİLER

Klâsik olarak siyâsî parti sayısına göre bunlar; **1. Tek parti sistemi, 11. Çift partili sistem ve 111. Çok partili sistem** olmak üzere üçe ayrılabilir.

a) Tek Parti Sistemi: *Siyâsî iktidarın devamlı ya da uzunca bir süre tek bir partinin elinde ve denetiminde bulunduğu sistemdir. Bu sistemde parti ve devlet sanki bütünleşmiştir. Partinin görevi, kendi politikasını devlet yapısı içinde egemen kılmak ve herkese benimsetmektir. Tek parti, açıklığı ve siyâsî muhalefeti kabul etmediği gibi, kendi içinde de muhalefete yer vermez. Tek parti sisteminde demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan seçim de özelliğini kaybeder ve sadece tek partinin belirlemiş olduğu listelerinin sandığa atılmasından öteye gidilemez.*

İtalya, Almanya, İspanya ve Portekiz de faşist tek parti rejimleri uygulanmış ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi halk demokrasilerinin tümünde komünist tek parti rejimi uygulanmış ya da uygulanmaktadır. Ülkemizdeki tek parti rejimi olarak Cumhuriyet Halk Partisi, bu rejimi kabul etmiş ve 1945 yılına kadar uygulanmıştır.

b) Çift Partili Sistem: Bu sistemde **iki parti siyâsî hayata hâkimdir**. Dolayısıyla bu partiler arasında siyâsî iktidar sanki bir görev devir ve teslimi gibi el değiştirir. Çift parti sisteminde, üçüncü bir büyük partiye yer yoktur. Üçüncü parti büyük parti durumuna gelince, o zaman iki büyük partiden birisinin yerini alır. Yerini aldığı parti ise, küçük parti durumuna düşmüştür. Temsîlî demokrasinin kolay işlediği bir sistem olan çift parti sisteminin verimli bir şekilde işleyebilmesi bu sistemde yer alan iki büyük partinin, rejim üzerinde anlaşmalarına bağlıdır. İngiltere ve ABD, çift parti sistemi uygulamalarının görüldüğü en belirgin ülkelerdir.

c) Çok Partili Sistem: İki den fazla partinin siyâsî hayatta etkili olduğu bir sistemdir. Çok farklı görüşlerin temsiline imkân veren bu sistemde, hükümet kurulmasında çoğu kez güçlüklerle karşılaşılır ve ortak hükümet kurma yoluna yani koalisyonla gidilir. Bunun sonucunda da *zayıf ve istikrarsız hükümetler ortaya çıkar*. Avrupa'da, İskandinav ülkelerinde ve ülkemizde bu sistem geçerlidir (Teziç, E., 1998, s. 335; Gökdere, A., 2000, s. 1487; Gözübüyük, Ş., 1986, s. 79-80).

7. SİYÂSÎ HAYAT VE SİYÂSÎ PARTİLERLE İLGİLİ MER'İ MEVZUÂT HÜKÜMLERİNİN KISA BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Burada dört kadar yasada yer alan bazı kurallara değinilecektir:

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (AY),
- Siyâsî Partiler Kanunu (SPK) (Kanun No 2820, RG 24/04/1983),
- Milletvekili Seçimi Kanunu (MSK) (Kanun No 2839, RG 13/06/1983),
- Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (STHSHK) (Kanun No 298, RG 02/05/1961).

8. SEÇME, SEÇİLME VE SİYÂSÎ FAALİYETTE BULUNMA HAKLARI BAKIMINDAN (AY md. 67)

“Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyâsî parti içinde siyâsî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.” (AY md. 67/1) Demek ki, **i.** Seçme, **ii.** Seçilme, **iii.** Bağımsız olarak faaliyette bulunma, **iv.** Bir siyâsî parti içinde siyâsî faaliyette bulunma, **v.** Halkoylamasına katılma, vatandaşlar için birer siyâsî hak kabul edilmiştir. Seçme ve seçilme yalnızca ülke genelinde yapılan genel seçimlere katılma anlamında değil, bir tüzelkişilik organlarına seçilme veya

organlarını seçme de yine birer siyâsî ve medenî haktır.

Her iki siyâsî hakkın kullanılmasında da yine bir kısım özel koşullar getirilmiştir. “Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylaşmasına katılma haklarına sahiptir.” (AY md. 67/3) denilirken Milletvekili seçilme yeterliliği bakımından “Yirmibeş yaşını dolduran her Türk, milletvekili seçilebilir.” (AY md. 76/1) olarak belirlenmiştir.

Genel anlamda her türlü seçimlerin ve halkoylaşmasının yapılabilme tarzı da; “Seçimler ve halkoylaşması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır....” (AY md. 67/2) ana hatlarıyla belirlendikten sonra işin icra tarzı özel kanunlarına bırakılmıştır. Gönderme yapılan seçim kanunlarında izlenecek temel ilkelerin neler olacağı da yine Anayasada ifadesinin bulmaktadır:

‘Seçim kanunları, temsilde adâlet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.’ (AY md. 67/6). Şayet bu iki ilkeden yalnız birisi değil her ikisi birlikte yoksa o tür düzenlemelerin ve yapılan seçimin bir anlamı kalmaz. Burada geçen (ve) bağlacı (veya) anlamında değildir. Yapılan bir seçimde her iki ilkenin de birlikte olması ve gerçekleştirilmesi düşünülür. İşte bu noktadan hareketle her hangi bir siyâsî sapmanın olmaması için Anayasa yapan organ, kurucu irade; “Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.” (AY md. 67/7) demek suretiyle kamu düzeni ve kamu yararı bakımından, diğer yasal düzenlemelerden farklı olarak bir **geçiş dönemi** tanımıştır.

Siyasi teşkilatlanmada işin aktif boyutu gerçek kişi olan vatandaş, pasif boyutu ise, koşullarına göre onların oluşturduğu siyâsî partilerdir. ‘Siyâsî partiler, demokratik siyâsî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.’ (AY md. 68/2) Binaenaleyh siyâsî partiler herhangi bir sıradan sivil toplum kuruluşuna benzememektedir. Sivil toplum kuruluşlarından her hangi bir grubun olması ya da olmaması demokrasiye ve onun işlemesine etki etmez. Ama günümüz dünyasında her yerde hâkim olan temsili demokrasilerde siyâsî partiler rejimin temel unsurudur. Kuruluşu bakımından da diğer bazı sivil toplum kuruluşlarından farklı olarak “Siyâsî partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.” (AY md. 68/3) âmir hükmü getirilmiştir. Nitekim bu serbest kuruluş sistemi nedeniyedir ki, hemen çoğu demokrasilerde ve bizde bir *parti enflasyonu* vardır. Ama onlardan ancak halkın teveccühünü kazananlar, yönetime katılabilme şansını yakalar.

Türk siyâsî tarihinde öteden beri partilere hep kuşkulu nazarla bakılmış-

tır. Bir yandan demokrasinin vazgeçilmez kuruluşlarıdır, denilirken öbür taraftan *ülkede ufak tefek sosyal, ekonomik ya da siyâsî çalkantılar oldu mu, fatura hep bunlara çıkarılmıştır*. Bu bakış açısı nedeniyledir ki, temel yasaların düzenlenmesi sırasında daha işin başında onlar potansiyel suçlu gibi görülerek ona göre önlemler alınmıştır. Şöyle ki,

“Siyâsî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.” (AY md. 68/4).

İlk bakışta bu sınırlama ve yönlendirmeler yerindedir. Ama *yoruma açık ifadelerdir*. Zaten bu, kişiye göre yoruma açık ifadeler nedeniyledir ki, günümüze kadar pek çok siyâsî parti hakkında kapatma davaları açılmış, pek çoğu ya kapatılmış ya da kapanmıştır. Anılan türden esnek ifadeler ve bunlara dayanılarak hazırlanan kanunlarda yer alan sınırlamalar kesinlikle gözden geçirilmelidir. Özellikle *parti kapatmalarla ilgili koşullar ve eylemler kendi yasalarına bırakılmalıdır*.

9. SİYÂSÎ PARTİLERİN, PARTİİÇİ DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Herkesin demokrasiyi istediği ve herkesin kendisini demokrat olarak savunduğu bir ülkede, demokrasi nerede ve demokrat nerede diye düşünmek üzücü ama gerçektir. Aslında demokrasiyi farklı anlamamız biraz da şuradan kaynaklanır; bizde herkes kendisine ve yakın çevresine göre demokrat ama karşısındakine göre otoriter ve yasağcıdır. Daha doğrusu demokrasinin içini farklılaştırmaktayız. *Demokrasiyi ne kadar biliyorsak, kendimize göre nasıl algılıyorsak öyle tanımlıyor, onu da istediğimiz gibi tanımlayarak başkalaştırıyor ve ona yabancılaşıyoruz*.

Millet kendisini bir teşkilâtlanma, bir siyâsî parti ile yönetir ve siyâsî partiler egemenlik amacının birer aracıdır. Bir araç olmadan amaca ulaşmak mümkün değilse, o zaman onlar amaca ulaşmanın aracı ve vasıtasıdır. Siyâsî parti deyince demokrasi, demokrasi deyince siyâsî parti anlaşılır. Demokrasi ve siyâsî partiler zorunlu, gerekli iç içe geçmiş, etkileşim halinde olup biri olmadan diğeri olmuyor. Siyâsî partiler demokrasinin varlığı ile özdeş âdetâ demokrasiyi var eden kurumlar haline gelmiştir.

10. BİAT KÜLTÜRÜ VE DEMOKRASİ

Son zamanlarda ülkemizde süren ya da bilerek sürdürülen bir tartışma ortamı da **'Biat kültürü'** sorunudur. Konu hakkında ileri-geri sözler edilmekte, yazılar yazılmakta, biraz da lider kadroları için alay konusu yapılmaktadır. Oysa doğu kültüründeki *'biatta'* gerektiğinde ve öyle bir ortam hazırlandığında; biat edenlerin, biat edilenleri –onların hak yoldan ayrılmaları durumunda- kılıçlarıyla düzeltme cesaretleri vardır. Müslümanlar bunu tarihlerinin ilk yıllarından, ilk halife Hz. Ebu Bekir ve ikinci halife Hz. Ömer zamanında göstermiş, devlet başkanlarının (halifelerinin) yüzüne karşı da çekinmeden söylemişlerdir (el-Maverdî, 1994, s. 26-34; Şafak, A., 1977, s. 179-184). Nitekim yoldan ayrılanlara karşı bu durum ve tutumu rahatlıkla sergileyen toplumlar olmuş, yönetenlere öğütler, nasihatlar içeren eserler yazan yazarlar, bilim adamları çıkmış, bir yanda Bel'am b. Baun örnekleri varken karşı tarafta, yöneticilere karşı hakkı savunan, yönetenlerin istekleri doğrultusunda konuşma yerine hapse girmeyi tercih eden hukuk adamları, âlimler olagelmıştır.

İslam muhitinde biat (bağlılık bildirme) işleminin ilki Hz. Peygamberle arkadaşları (sahabeleri) arasında, Mekke'nin Fethi öncesinde yapılan **Biat-ı Rıdvan**, ikincisi ise, ilk halife Hz. Ebu Bekir'in halife seçilişinde yapılan biattır. Sonra da Müslüman toplumlarda tarih sayfalarında yer alan; en baştaki yöneticiye bağlılık bildirme (biat) kültürü sürüp gelmiştir. Her birisinde de irade açıkça beyan edilmekte, işin gizli yanı ya da gizli sayım dökümü olmamaktaydı. Günümüzde sergilenen sandıktan çıkan biat ya da gizli oy-açık sayım döküm işlemi ile eski uygulamaya kıyaslayanlar şimdiki sistemin daha yerindeliğini savunurlarken geçmişi de eleştirmekten geri durmazlar. Oysa anayasa hukukçuları en iyi ve doğrudan demokrasinin eski Yunanda site devletlerinde gerçekleşmiş olduğu üzerinde dururlarken oy kullanma ve oy sayımının her ikisinin de açık-aleî olduğunu söylerler. Şimdilerde seçimlerin, oy kullanmanın adaylar üzerinden değil partinin lider kadrosunun eğilimine göre şekillendiği herkesçe bilinmekte ve bir gözü bağlı sadakat sürüp gitmektedir. Bu bakımdandır ki, demokrasi adına yola çıkan siyâsî partilerde, karşı ses çıkaranlar, haklı da olsalar yine de sesleri kesilmekte, siyâsî geleceklere ket vurulmaktadır. İşte o rejimlerde, *'İtaat et! Engel çıkarma'* yaklaşımı demokrasiye hâkimdir. Son yüzelli yıllık siyasi tarihimizde, bu tür hareket eden insanların adları, sergiledikleri tutum ve izledikleri yol ve yöntemler, hâlâ anılmaktadır. Aslında çok haklı çıkışları olmuş ama siyasi mevtaya dönüştürülmüş pek çok siyaset adamlarımız vardır.

11. SİYASÎ PARTİLER KANUNU (SPK)

Siyâsî partilerin seçimlere katılması ve aday tespiti: Demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi için siyâsî partilerin seçimlere katılması konusunda kabul edilen kurallar, en öne çıkan konulardandır. Katılımcı bir demokrasi isteniyorsa, partilerin seçime katılımını engelleyici kuralların kaldırılması gerekir. Şöyle ki,

“Siyâsî partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması şarttır. /Bir ilde teşkilatlanma, merkez ilçesi dahil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmayı gerektirir.” (SPK md. 36).

Bu duruma göre bir siyâsî parti, Türkiyede en az 41 ilde ve bu illerin her birisine ait ilçelerin üçtebirinde kuruluşunu ikmal edecektir. Böyle bir koşul hem lehe hem de aleyhe düzenlemedir. Parti enflasyonunu ve seçim sırasındaki karmaşayı önleme bakımından... iyidir ama örgütlenme özgürlüğü ve katılımı sağlama bakımlarından kötüdür.

Parti adaylarının tespiti bakımından söylenecek çok şey vardır. Zira bizde bazı siyâsî partilerce ön seçim, kamuoyu eğilimini tespit (temâyül yoklamaları) yoklamaları, bazılarında merkez yoklaması yapılırsa da genelde *sonucu belirleyen yine parti liderlik kadrosu olmaktadır*. Diğerlerinin hepsi zevâhiri kurtarma kabilindedir. Yakın çevremizde hep şunu görmeye alışmışızdır; önseçimle ya da temâyül yoklamasıyla yerel delegelerin ya da halkın tercihi az çok belirlenmiş, netleşmiş iken bir de bakmışsınız ki, başka bir sonuç ilan edilmiştir. Ya da oluşan listeye parti merkezinden yapılan merkez adayları yerleştirmekle, delege veya temâyül yoklamasıyla listebaşı olanlar ya sona kaydırılmış ya da liste dışı bırakılmıştır. Anketler ve yoklamalar doğru ama bu doğru haberi değerlendirenler yalan ve yanlış yapmaktadırlar.

Bu tür uygulamalara son vermenin yolu, demokrasinin beşiği olarak sunulan İngiltere (neden ben değilsem) gibi ülkelerde uygulanan; çıkarılacak milletvekili sayısı en az 1 en fazla 3 arasında değişen **dar bölge sistemidir**. Böylece partiler, bölgeleri için yetenekli adaylar bulur. Seçmenler de çarşaf listelerde karşılaştığı, tanımadığı ve istemediği insana oyunun gitmesi gibi bir durum yaşamazlar. Çünkü vatandaş şu anda ve genelde partiye, hatta parti liderine oy vermekte, genel seçimlerde sanki liderler oylanmaktadır. Oysa siyâsî sorumluluğu tek başına yüklenen liderler kadar vekilleri de önemlidir. Dar bölge seçim sistemiyle siyasette özlenen kalite de yakalanmış olur.

Şu anda yapılan aday belirlemeleri md. 37’de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık döküm-sayım esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler, denildikten sonra da sistemler; **1.** Önseçim; **11.** Aday yoklaması; **111.** Merkez adayı şeklinde anılır. İşin bir diğer boyutu da önseçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyâsî partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya bir kaçını ile aday belirleme yetkileri saklıdır, denilerek lider kadrosunun tümüyle dizginleri ele almasına da kapı aralanmaktadır. O nedenle de işte günümüzde esas itaat et engel çıkarma! İlkesi (**biat kültürü**) burada görülür. Adaylarda aranan nitelik ikinci planda kalır.

12. SEÇİMLERİN TEMEL HÜKÜMLERİ VE SEÇMEN KÜTÜKLERİ HAKKINDA KANUN (STHHK) HÜKÜMLERİ VE SİYÂSÎ PARTİLER

Bu yasada ‘Seçim esasları’ şu şekilde belirtilir: “Seçimler, serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılır. /Seçmen, oyunu kendisi kullanır. /Oy gizli verilir. /Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması açık olarak yapılır.” (STHHK md. 2) kurala bir diyecek yoktur. Olması gereken bir düzenlemedir. Ancak ‘Seçim çevresinin’ düzenlendiği md. 3, üzerinde durulması gerekir. Zira buna göre “Özel kanunlarındaki çevre ayırmaları saklı kalmak şartıyla, seçimlerde her il bir seçim çevresidir.” (STHHK md. 3) hükmüne göre, birkaç il hariç, genelde her il tümüyle bir seçim çevresi kabul edilir. Bu ise, temsilde adâlet ilkesine uymaz. Tabanın oyunun TBMM’ne tam ve sağlıklı yansımaları isteniliyorsa hem partilerin yok olmadan birlik kurmalarına hem de **dar bölge seçim sistemine** imkân verilmesi gerekir.

13. MİLLETVEKİLİ SEÇİMİ KANUNU (MSK)

Demokrasimizin işlemleriyle ilgili bazı hükümler de bu yasada yer alır. Madde 2 ile ilgili kısa açıklamalar şöyledir;

a. Seçim sistemi ve usulü: “Milletvekili seçimi tek derecelidir. Seçim nisbî temsil sistemine göre, genel, eşit ve gizli oyla, bütün yurttan aynı günde yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. /Seçmen, oyunu tam bir serbestlikle kendisi kullanır. /Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması, açık olarak yapılır.” (MSK md. 2)

Burada ilk fıkra ilk cümlede yer alan husus; '*Milletvekili seçimi tek derecelidir.*' cümlesi, uygulamada **geniş bölge sistemi** uygulandığından bir kez oylama sonunda her şey bitmektedir. Ama sistem, yine bu fıkrada değinilen '*...nisbî temsil...*' gerçekleştirilecek midir? Bunun böyle olmayışı, dağılan oylar ve birkaç oy farkıyla seçilen milletvekillerinden bellidir. **Dar bölgede**, milletvekili olabilmek için gerekli seçmen oyu sayısı ne kadar ise bunu yakalamak için, diğer bazı ülkelerde olduğu gibi ikinci bir oylama günü belirlenip en çok oy alan adaylar tekrar oylamaya sunulmalıdır. Bu seçim sonucu belirleyici nihâî seçim olmalıdır.

Birinci Dünya Harbinden sonra; **i. çoğunluğun temsili sistemi**, **ii. nisbî temsil sistemi** olmak üzere, iki tür seçim sistemi var idi. Zamanla nisbî temsil sistemi yaygın hale gelmiştir. Bu iki sistemin her biri hakkında söylenecek çok söz vardır. Bunların özeti şöyledir:

i. Çoğunluğun temsili sosyal fayda ve kamu yararı fikrine; **nisbî temsil** ise, sosyal adâlet, temsilde adâlet düşüncesine dayanır. Bir başka ifadeyle çoğunluğun temsili sistemi, seçimlerde izlenen usulden ziyade gayeye yani devletin selâmetine ve iyi bir şekilde yönetimine bakar ve neticeye değer verir. Usulün kıymeti, neticenin kıymetiyle ölçülür. Nisbî temsil ise, önce vasıtaya bakar, seçimlerde izlenen temsil usulünün adâlet duygularına uygunluğunu arar, neticeye de buna göre değer verir... (Başgil, A. F., Esas Teşkilat, 1957, c. 1, s. 402-403 vd.).

ii. Çoğunluk usulü ülkede yerleşmiş büyük partilere geniş şans kapıları aralar ama diğer taraftan da yeni ve küçük partilerin tutunmasına, fantezi kabilinden fikirlerin gelişmesine engel olur.

iii. Çoğunluk usulü, aynı zamanda hükümette istikrara neden olur. Çoğunluk sistemini kabul eden Devletlerde kabineler devamlı işbaşındadır ve sıklıkla kabine değişikliğine gidilmez.

iv. Çoğunluk usulü, yürütme organının üstünlüğünü sağlar ve başbakanın şahsında hükümete bir güç kazandırır. Bundan da hükümet istikrarı ve programın insicamı, kesintisiz uygulanması ve sürekliliği doğar (Başgil, A.F., Esas Teşkilat, 1957, c. 1, s. 403-404).

b. Seçim çevreleri ve çıkaracağı milletvekili sayısı sorununa gelince: Konu MSK md. 4'de ele alınmıştır "**(1)**... her il'e önce bir milletvekili verilir. **(2)**... Türkiye nüfusu, birinci fıkradaki illere verilen milletvekili sayısı çıkarıldıktan sonra kalan milletvekili sayısına bölünmek suretiyle bir sayı elde edilir. İl nüfusunun bu sayıya bölünmesi ile her ilin ayrıca çıkaracağı milletvekili sayısı tespit olunur. **(3)** Nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusları ile

artık nüfus bırakan illerin artık nüfusları büyüklüklerine göre sıraya konulur ve ilk hesapta iller arasında bölüştürülmemiş bulunan milletvekillikleri bu sıraya göre dağıtılır. (4) Son kalan milletvekilliğinin verilmesinde, iki veya daha fazla ilin eşit nüfus veya nüfus artışı göstermesi halinde, bunlar arasında ad çekilir. (5) Yapılan tespit sonunda, çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller, bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünür. (6).....(7)...." (MSK md. 4).

Bu maddenin uzun oluşunun nedeni; seçim bölgeleri ya da seçim çevrelerinin geniş tutulması ve ortaya çıkabilecek sorunların yasayla giderilmeye çalışılmasıdır. Günümüzde bilgilerin elektronik ortama dökülmesi, oy dökümü ve sayımı mükerrer oy kullanmanın önemli ölçüde engellenmesi nedeniyle ki, savunduğumuz dar bölge seçim çevresi usulünün kabulüyle bu türden sorunların doğması en aza inecek veya hiç kalmayacaktır. Üçüncü fıkrada değinildiği gibi nüfusu bir tek milletvekili bile çıkarmaya ya yeter ya yetmez illerimiz var iken öbür yanda milletvekili olabilmek için en azından bir ilin nüfusu kadar bir oy almak gerekmektedir. Dar bölge seçim çevresiyle (burada il mülkî sınırlarıyla da sıkışmaya gerek yoktur), hem seçmenler arzuladığı seçmene oy vermiş olacak, hem de siyâsî partiler, yetenekli, o yörede halkın teveccühüne mazhar olmuş adaylar aramak zorunda kalacaktır.

Şimdiki durumda listelerin nasıl oluşturulduğuna yukarıda değinilmişti. Maddenin 5. fıkrası oldukça önemlidir. Mesela İstanbul şehri düşünüldüğünde; 2015 yılı genel seçiminde üç seçim bölgesi (birinci bölge 31, ikinci bölge 26 ve üçüncü bölge 31) ve toplamda **seksensekiz** milletvekili. Normal koşullarda her seçim bölgesi 18'e kadar milletvekili çıkaracak il bir seçim bölgesinden hareketle dahi sınırlar çoktan aşılmıştır. Böyle durumlarda seçmenler, hangi şahsı kendisine vekil seçti bunu bilememektedir. Oysa seçim bölgeleri belirlemede, milletvekili sayısı **en fazla 3 ile sınırlı** tutulursa temsilde daha âdil, daha gerçeğe yakın nisbî temsil vs. ilkeleri gerçekleşmiş olur. Yeteri kadar sayıyı yakalayamayanlardan en çok oyu alanlar ikinci tura bırakılır, adayların başkalarından da oy alabilmesi, onların desteğini kazanmasına çalışılır ve gerçekleştirilir.

Bu konuda A. F. Başgil merhum yıllar önce şunları okutmuş ve yazmıştı: '*Bugün İngiltere'de, tâ onüçüncü asırdan kalma bir gelenekle, 'her bölgeye bir mebus' sistemi tatbik olunmaktadır. Türkiyede ise, bölge hesabıyla değil çevre hesabıyla mebus listesi yapılır. Her vilayet bir seçim çevresi itibar olunur. Mesele birbuçuk milyona yakın nüfusuyla İstanbul vilâyeti bir seçim çevresi teşkil*

eder ve otuz küsur mebus çıkarır. Her seçmen sandık başında otuz küsur aday adı taşıyan uzun bir listeye oy verir. Bu usulde her seçmen geniş bölge içinde birden çok namzede rey verdiği için buna '**çevre seçim usulü**' yahut çarşaf '**listeli seçim usulü**' denir...' Oysa dar bölge seçim sisteminde her seçmen birden çok aday arasından yalnız birisine rey verir ve bir bölgeden bir tek mebus çıkar ve netice itibarıyla, mesela İstanbul vilayeti yine otuz küsur mebus çıkarmış olur. Bu iki usulden her birinin faydalı ve mahzurlu tarafları vardır. Seçmen; birincisinde, il bazında geniş liste sisteminde, daha çok partiye, ikincisinde, dar bölge sisteminde ise, kişiye rey vermektedir. Birincisinde seçmen, çoğu kez mebusları tanımaz, yalnız partisini tanır. İkincisinde ise, seçmen partiden ziyade adayı tanır ve ona rey verir. Orada seçmenler kanaatlerine göre kendisine yakın bildiği adayı bulur ve oyunu ona kullanır. Dar bölge *listeli seçim sisteminde*, yeni kurulmuş ve tecrübeden geçmemiş küçük partilerden ziyade, işi ve eserleri belli olmuş, teşkilatı yerleşmiş partiler şanslıdır.' (Başgil, A. F., Esas Teşkilât, 1957, c. 1, s. 401).

c. Seçilme yeterliği konusuyla ilgili MSK md. 10'da yer alan hüküm şöyledir; '*Yirmibeş yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir.*' denilmektedir. Anayasada yapılan değişiklik doğrultusunda bu kanunda da değişikliğe gidilmiştir. Milletvekili seçilme yeterliliği konusunda getirilen bu yaş durumuna kaygıların olduğu belirtilmişti. Demokrasilerde, özellikle de kemâle ermiş demokrasilerde hisler, heyecanlar geri plandadır. Tecrübeler, deneyimler, hissiyattan uzak değerlendirmeler öne çıkar. Binaenaleyh bizde yapılan bu düzenleme biraz da siyâsî partilerin sempatik ikmâl kaygılarından doğmuştur.

d. İller toplamının en az yarısında tam aday göstermeyen siyâsî partilerin ve bağımsız adayların durumu: MSK md. 13'de yer alan hükme göre; seçime katılacak bir siyâsî parti, iller toplamının en az yarısında aday göstermesi gerekiyor. Listesinde eksiklikler varsa tamamlaması istenir. Tamamlamazsa o siyâsî parti bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybeder. Böyle bir kurala ihtiyaç vardır ama katılımcı demokrasinin gerçekleştirilmesi için partilerin seçim öncesi, kendilerini feshetme zorunluluğu ya da partisinden istifa zorunluluğu olmaksızın birlikler, beraberlikler kurmaları imkânı tanınmalıdır. Temsilde adâletin gerçekleşmesinden sözedilecekse '**çoklukta birlik**' ilkesi doğrultusunda; '*birleşik cephe*', '*grup*' şeklinde nitelenen dayanışmalara imkân tanınmalı, dar bölge seçim sistemiyle bağımsız, yetenekli adaylara kolaylıklar sağlanmalıdır.

Burada yakınılan bir diğer konu ve kural ise, MSK md. 16'daki düzenlemedir. Hüküm şöyle; “**(1) Siyâsî partiler anlaşarak müşterek liste halinde aday gösteremezler. (2) Siyâsî partilere kayıtlı olmayan kimselerin, herhangi bir siyâsî parti tarafından aday gösterilmeleri, kendilerinin yazılı muvafakatlarına bağlıdır. (3) Bir kimse aynı zamanda değişik siyâsî partiden veya aynı partiden aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden aday olamaz, aday gösterilemez ve seçilemez. (4) Bağımsız adaylar da aynı seçim için birden fazla seçim çevresinde aday olamaz ve seçilemez.**”

Şimdi demokrasi adına bu hükmün neresinden tutulabilir? Seçimde ve temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmesi özlemi ancak tek liste halinde girilebilecek birleşmelere imkân sağlamakla mümkündür. Parti disiplinine tahammülü olmayan ama karizmatik kişiliğe sahip, ülkenin yetkin ve etkili kişilerine yol açılacaksa onun birkaç yerden bağımsız aday gösterilmesine imkân sağlanmalı, parti lider kadrosunun buyruğuna girme zorunluluğu kaldırılmalıdır.

Bu cümleden olarak MSK md. 18 ile getirilen ‘**kamu görevinden istifa zorunluluğu**’, kuralı kaldırılmalıdır. Geliri yalnız maaşa bağlı, okumuş, tecrübeli kesimin aday olabileme arzusu engellenmemelidir. Zira uygulamada, kamu görevlisi aday olmak için seçim tarihinden birkaç ay öncesinden istifa ediyor sonra ne oluyor? Ya listenin seçilemeyecek bölgesine konuluyor ya da o siyâsî parti iktidar olduğundan bu kez parti nüfuzunu kullanarak daha iyi bir göreve getirilme yol ve yöntemini ele geçiriyor. Her iki durumda da siyaset ahlâkı yara alıyor. (bak MSK md. 18, 19)

e. Genel baraj ve hesaplanması sorunu: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) kararına göre, baraj sorunu ve oy oranının her ülkenin kendi iç sorunudur. Doğrudan insan hakkıyla ilgili değildir. MSK md. 33'de; “**(1) Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların % 10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramaz. Bir siyâsî parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyâsî partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde yüzde onluk barajı aşması ile mümkündür. (2)....(3) Yüksek Seçim Kurulu, bütün illerden bu şekilde alınan bilgilere göre, Türkiye genelinde geçerli oyların toplamını yapar ve her siyâsî partinin aldığı geçerli oy toplamını genel geçerli oy toplamına bölerek, siyâsî partilerin ülke genelinde aldığı oy yüzdesini hesaplar ve yüzde onluk barajı aşan siyâsî partilerin isimlerini il seçim kurullarına bildirir ve ilan eder. (4)....**” (MSK md. 33)

Barajlı seçim sistemimizde görüldüğü gibi, % 10'luk bir baraj vardır. Güçlü iktidar için, yasama organının bir ölçüde rahat çalışıp içinden hükümet çıkarabilmesi için böyle bir baraja gerek vardır. Ama ülkede ondan fazla partinin seçime katıldığı, uzunluğu, neredeyse metreye varan çarşaf listede yer aldığı bir vâkiadır. Bunların çoğu barajın altında kalmakta, verilen oylar sanki boşa gitmektedir. Partilerin birleşmeleri durumunda da birleşen partilerin oyları matematiksel olarak artmamaktadır. Neden? Çünkü yukarıda değinildiği gibi MSK md. 16/1. fıkrada yer verildiği gibi “(1) Siyâsî partiler anlaşarak müsterek liste halinde aday gösteremezler.” hükmü karşısında, adaylar kendi partilerinden ayrılarak bir başka parti listesinden aday olabilmekte ya da terim yerinde ise, bir ‘**hülle partisî**’ kurmaktadırlar. Tüm bunlar, seçmenler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Belirtilen % 10'luk baraj yine kalmalı ama temsilde adâletin hatırı için boşa giden oyların durumu da gözardı edilmemelidir.

Son yirmi yıldır yapılan genel seçimlerde birinci sırayı alan partinin oy oranı, ilk kez 1991 seçimlerinde, % 30'un altına düşmüştür. Siyâsî partilerin oy oranlarının sürekli olarak düşmesi sonucu, 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde, ilk üç sıradaki partinin oyları % 20 dolaylarında gerçekleşmiştir. Bu gibi durumlar da toplumla partiler arasında bir çeşit ‘**güven bunalımı**’nın varlığını gösterir. Millet artık her alanda istikrar ve kendisine güven duyulur lider istemektedir. O nedenle de uygulamada iki partili siyâsî hayata, siyâsî yönetime doğru bir eğilim vardır. Böyle bir durum da belki parti otokrasisine neden olabilir. Onun da önünü almanın yolu, küçük partilerin birliktelik oluşturmalarına imkân sağlama yoludur.

Bir başka yol da **ülke milletvekilliği**dir. Ülke geneli için kabul edilen baraj sebebiyle milletvekili çıkaramayan siyasî partilere ülke genelinde aldıkları oy oranında Mecliste temsil imkânı sağlanması faydalı olacaktır. Ülke barajının, AY veya seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenmesi gerektiği savunulur. Bu çerçevede ayrıca seçim kanunlarında yer alan ve demokratik bir seçim sisteminin önünde engel olarak görülen %10'luk ülke barajının yüksekliği üzerinde de fazla durulmaz. (SDE, 2013, md. 42).

14. SİYASÎ PARTİ LİSTELERİNDE YER ALACAK ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ

a) Blok liste yöntemi: Bu yöntemde seçmenlerin, kendilerine sunulan aday listelerinde hiçbir değişiklik yapma imkânları yoktur. Oyların sayımı sonu-

cunda, o çevreden ne kadar oy almışsa parti listesinde, baştan başlayarak o kadar aday seçilmiş sayılır. Blok liste usulü, seçmenlere parti listesindeki adaylarla ilgili bir değerlendirme yapma fırsatı tanımamakta, seçmen oyunu kullanırken, aslında adaylara değil, doğrudan bir partiye oy vermektedir. Sistem, uygulaması kolay olan bir yöntemdir.

b) Tercihli oy yöntemi: Seçmenler, kendilerine sunulan parti aday listesindeki adayların sırasında değişiklik yapmadan kendi tercihini, listedeki adaylar karşısına, yasanın belirlediği biçimde işaretler. Bu işaretlerden yasanın belirlediği sayının üstüne çıkanlar, en büyükten başlayarak yeniden sıralanırlar.

Bu sistem seçmene, siyasal partilerin belirlediği temsilci aday sırasını değiştirme hakkını vermektedir. Bu nedenle, demokratik bir yöntemdir. Partinin tercihleri ile seçmenin istekleri arasında bir denge sağlayabilir. Ancak, sistemin kullanılması için seçmenin çok bilinçli olması yanında, aynı zamanda adayları da yakından tanınması gerekir.

c) Karma liste yöntemi: Partilere oy verme ile kişilere oy verme arasında bir uzlaşma sağlanır. Diğer bir deyişle seçmen, kendisine sunulan değişik parti listelerindeki temsilci adaylarından dilediklerini seçerek, ayrı bir aday listesi oluşturabilmektedir. Ancak seçmen karma liste yaparken, o çevreden seçilecek toplam temsilci sayısından fazla aday belirleyemez. (Başgil, A. F., Türkiye Siyâsî Rejimi, 1957, c. 1, s. 43, 45)

15. MİLLÎ HÂKİMİYET (DEMOKRASİ) PRENSİBİ

Türkiye’de tek hâkimiyet vardır. O da millete ait bir hâkimiyettir. Millî sınırlar içerisinde yaşayan herkes bir tek hâkimiyete, onu temsil eden millî hükûmetin emrine ve kumandasına tabidir. Hâkimiyet, parçalara ayrılması kabil olmayan bir bütündür. Çünkü hâkimiyetin sahibi olan millet ve hâkimiyete sahne olan ülke birer bütündür. Millî hâkimiyet rejiminde temsil ancak vekâlet mânâsında alınabilir. Kamu hukukundaki temsil vekâlet anlamında düşünmek zorunluluğu vardır. Meclis ile halk arasındaki ilişki bir tür vekâlettir ve Meclis yahut geniş anlamıyla hükûmet halkın, Devlet işlerinde vekilidir.

Fakat buradaki vekâlet özel hukukta anlaşılan vekâletle eşdeğer değildir. Çünkü böyle bir vekâlet, hâkimiyetin parçalanmaz niteliğine ters düşer. Parçalanabilen vekâlet bugünün millî devlet ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Zira özel hukukun kuralları kamu hukukunun kural ve kurumlarından gâye ve sonuçta her zaman birleşmez. Özel hukukta amaç bireyseldir ve

mâlidir. Kamu hukukunda ise, millî ve siyâsîdir.

Kıscacası hâkimiyet ve temsil anlamında vekâlet denilince;

- Bu vekâlet özel değildir,
- Bu vekâlet ferdî değil millîdir.
- Bu vekâlet siyâsîdir.

Mademki, hâkimiyet hakkının sahibi millettir ve Meclis bunu sadece kullanmaya vekildir. Meclis bu hakkı Türk milleti adına kullanmaktadır. Milletvekilleri sırf kendi keyfine göre indî bir şekilde yahut bir parti veya bir zümre hesabına değil, milletin genel menfaatlarını, eğilimlerini, düşünceleri ve kanaatlerini gözönünde tutarak hareket etmeye mecburdurlar. Böyle hareket etmezse her biri millet önünde sorumludur. Yine hâkimiyet mademki, parçalanmaz, bir bütün olarak millettir, o halde Meclis, bu yetkiyi partizanca kullanamaz, muayyen bir partinin çıkarına, diğerlerinin zararına olarak kullanamaz. Çünkü Meclis, belli bir partinin değil, bütünlüğü ve birliğiyle tüm milletin temsilcisidir.

Meclisin sahip olduğu vekâlet siyasî mahiyette bir vekâlettir. O nedenle de Meclis işlerinden ve kararlarından dolayı devre içinde hesap vermekle yükümlü değildir. Devre devam ettiği sürece Meclisin taşıdığı millî güven devam ediyor kabul edilir. O nedenle de Meclisin kabul ettiği kuralların her zaman oybirliğiyle çıkacağı şartı sözkonusu değildir. Az bir çoğunlukla da çıksa bu kurallara herkesin uyma zorunluluğu vardır. Milletvekilleri de yalnızca kendilerini seçenlerin veya her hangi bir yörenin, bölgenin vekili değil, tüm milletin vekilidir. O halde bölge, sınıf, zümre kodamanlarının talimâtıyla bağlı olmayacağı gibi mensubu bulunduğu parti şeflerinin talimâtıyla da bağlı değildir. Milletvekilinin işi, ülke için hayırlı ve yararlı gördüğü her şeyi benimsemek ve savunmak, yararlı görmediklerini de reddetmek ve onlarla mücadele etmektir. Temsilî hükûmet sisteminin mantığı bunu gerektirir. Aksi halde milletvekilleri, kişiler, parti ve parti şefleri elinde bir kuklaya döner (Başgil, A. F.; Türkiye Siyasî Rejimi, 1957, c.1, s. 150-151, 157 – 159; Okandan, R.G., 1966, s. 4; Şahinoğlu, N., 1991, s. 36, 61, 79, 111-112).

Devlette her kamu hizmeti gören kimse işinden ve hizmetinden sorumludur. Devlet reisi de kamu hizmeti gören bir kimsedir. Binaenaleyh o da bir ölçüde siyasî sorumluluklar taşır. Milletvekillerinden bir kısmı, bir yörenin veya bir zümrenin dertlerini mecliste dile getirebilir ama kendilerini sadece bir yörenin yegâne temsilcisi ve savunucusu olarak göremezler. Onun işi, ülke için hayırlı ve yararlı gördüğü her şeyi benimsemek ve savunmak; yararlı görmediklerini de reddetmek ve onlarla mücadele etmektir. Temsilî hükûmet

sisteminin mantığı bunu gerektirir. Aksi halde milletvekilleri, kişiler, parti ve parti şefleri elinde bir kuklaya dönerler. Bu ise, hem millî menfaatle hem milletvekilinin millî vazife ve şerefleriyle uzlaştırılması kâbil değildir (Başgil, A. F., Türkiye Siyâsî Rejimi, 1957, c.1 s. 181 – 184; Okandan, R. G., 1966, s. 4; Şahinoğlu, N., s. 119-120, 1991).

Müslüman düşünürler, *'Allah, âdil Devlete, kâfir de olsa yardım eder ama Müslüman da olsa zâlim devlete yardım etmez. Bu nedenle 'dünya adâlet ve küfürle devam eder, fakat zulüm ve İslâmla devam etmez.'* derler. Çünkü adâlet her şeyin temeli ve ölçütüdür. Adaletle hükmetmek her zaman herkes üzerine ve her şey için gereklidir. Kısacası zulmü yok etmek ve adâleti hâkim kılmak devletin, toplumun ve bireylerin görevidir (Şahinoğlu, N., s. 251-253, 1991).

16. VESÂYETSİZ BİR DÜZEN BEKLENTİSİ

Dünya demokrasilerinin performansını ölçen uluslararası çalışmalarda Türkiye *'yarı-demokrasi'* ya da *'kısmen özgür'* ülkeler arasında gösterilmektedir. Yarı-demokrasi, genel seçimlere ve çok partili bir yapıya dayanmasına rağmen, seçilmişleri, bürokratik ya da seçkinlerden oluşan bir grup tarafından kontrol edilen demokrasidir. *'Yarı-demokrasi'* kavramı, başta siyâsî haklar olmak üzere insan haklarını demokrasiyle bağdaşmayacak ölçüde sınırlandırılan, çoğulculuğa ve katılımcılığa kısıtlı yer veren rejimleri ifade etmek için kullanılır. Türkiye'nin yarı-demokrasi olarak nitelendirilmesinde anılan faktörlerin hepsi etkili olmuştur. Zira seçilmişleri kontrol etmeye yönelik katı bir vesâyet rejimi, siyâsî haklara yönelik kısıtlamalar, siyâsî partilerin yoğun bir şekilde kapatılması ve siyâsî, dînî ve kültürel değerlerin kamusal alanda ifadesi önündeki engeller, demokrasimizin başlıca zaafı haline getirilmiştir.

Vesâyetçi anlayışın sonucudur ki, hem 1961 Anayasasında hem de halen mer'û 1982 Anayasasında en çok tartışılan hükümler siyâsî partilerin konumu, uyacakları esaslar ve siyâsî partilere uygulanacak yaptırımlarla ilgili, mesela md. 68 ve 69'dur. Anasadaki kısıtlayıcı düzenlemeler nedeniyle Türkiye'de siyaset yapmanın güçleştiği, siyâsî partilerin âdetâ birer kamu kurumu niteliğine büründüğü ve başta kapatma yaptırımı olmak üzere yaptırım kararlarının, oldukça sübjektif ölçütlere göre verilerek siyâsî teşkilâtlanma hakkı sınırlandırılmıştır. İşte bu ve benzeri durumlar Türkiye'de demokrasinin çoğulculuk standartlarının tartışılır hale gelmesine neden olmuştur.

Uluslararası belgelerde de genellikle temsil, katılım ve demokrasi gibi kavramlardan bahsedilmesine rağmen siyâsî partilerle ilgili özel hükümlere uzun

süre yer verilmemiştir. Ancak 1996 tarihli Tsatsos Raporu ve 1999 tarihli Venedik Komisyonu Raporu gibi özel raporlarda siyâsî partilerle ilgili ilkelere yer verilmiştir. Bu metinlerde de genellikle siyâsî partilerin serbestçe örgütlenme ve propaganda yapabilme hakkı ile bu hakkın sınırlandırılmasına ilişkin prensipler yer alır.

Tsatsos Raporu ve bu raporu kabul eden Avrupa Parlamentosu kararı siyâsî partilere demokrasiye, insan haklarına ve hukuk devleti ilkelerine saygı göstermek ve vatandaşların dilediği zaman parti içinde siyasal iradesini açıklayabilmesine uygun zemin hazırlamak gibi yükümlülükler sıralanmıştır. Ardından da siyâsî partilerin kendilerine tanınan ayrıcalıkları demokratik düzene karşı mücadele için kullanılmayacağı ifadesine yer verilmiştir.

'*Siyasi Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında Temel İlkeler*' başlığını taşıyan Venedik Komisyonu Raporu, siyâsî partilerin serbestçe kurulması ve vatandaşların siyâsî partilere serbestçe üye olabilmesi imkânının güvence altına alınmasına dikkat çeker. Komisyon bunu, vatandaşların hiçbir sınırlama ile karşı karşıya kalmaksızın siyâsî düşüncelere ulaşma, öğrenme ve yayma hakkı kapsamında ele almıştır. Devamında da bu hakkın ancak *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* ve diğer insan hakları sözleşmeleri kapsamında sınırlandırılabilceği belirtilmiştir.

17. 'SİYASİ PARTİLERİN YASAKLANMASI, KAPATILMASI HAKKINDA VENEDİK KOMİSYONU RAPORU

Komisyonun sunduğu Raporun en önemli hükümlerinden birisi siyâsî partilere ilişkin yasaklama ve kapatma yaptırımını ancak ve ancak şiddet kullanmayı teşvike ya da anayasal düzeni yıkmak için şiddet kullanma şartına bağlamış olmasıdır. Düzenlemede, program ve tüzüklerinde şiddeti teşvik eden, vatandaşları silahlı çatışmaya, terörizme, ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına yönlendiren siyâsî partilerin bu yaptırımla karşı karşıya kalabileceklerine değinilir. Raporda ayrıca siyâsî partilerin karar organlarının desteklenmediği süreç üyelerinin bireysel davranışları nedeniyle sorumlu tutulmamaları gerektiği de belirtilir. Son kısmında ise, kapatma ve yasaklama yaptırımlarının bu konuda başvurulacak son çare olması ve konu ile ilgili yargı kararının mutlaka âdil yargılanma ilkesine uygun olarak verilmesi gerektiği üzerinde durulur.

Binaenaleyh yeni anayasa, siyâsî partilerle ilgili yasaklayıcı ve sınırlayıcı ifadelerle yer vermemeli ve yasa metinlerindeki antidemokratik hüküm ve

tanımlamalara kaynaklık etmemelidir. Mesela; 'Siyasi partiler demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Şiddete başvurmamak, şiddeti teşvik etmemek, ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını savunmamak koşuluyla siyâsî partilerin her türlü faaliyetleri anayasanın güvencesi altındadır.' şeklindeki bir hüküm anayasa metninde mutlaka yer almalıdır.

18. SONUÇ, TESPİT VE ÖNERİLER

Seçim serbestliğinin gerçek bir anlam taşıması; seçmenlerin önüne çıkarılan alternatifler ve seçenekler arasından serbestçe bir intihapta bulunma, tercihini yapabilme iradesine sahip olmasına bağlıdır. Bu da ancak çağdaş demokratik devlette, siyasî partiler tarafından hazırlanıp oluşturulacak alternatiflerle mümkündür. Mesela bir yanda yirmi-otuz isimden oluşan bir aday listesi bir taraftan da bunlar arasından tercihte bulunma hakkı tanımak zorluklarından birisidir.

Modern demokrasi denilince vatandaş hala partiler demokrasisini anlayıp algılamaktadır. Bizde hala seçmene nasıl oy kullanacağı, partisinin listedeki yerini nasıl bulabileceği konusunda iplik endazesini (eline verilen iplik boyu ile belirleme) olduğu müddetçe orada sağlıklı demokrasi nasıl tecelli edebilir? Genel seçimlerde, seçmen sayısı yüz milyonlara varan ve oyların kullanımı ve sayım-dökümünde son derece yüksek teknolojinin kullanıldığı ve sonuçların sekiz on saat gibi kısa zamanda ilan edildiği ülkelerde bile adaylar seçimlere hile karıştırılabileceğini söylerse diğer ülkelerde acaba bu durumlar, sağlıklı olarak nasıl tecelli edebilir?

Dar bölge seçim sisteminde seçmen partileri tarafından kendilerine sunulan adaylar ve de alternatif siyasal programlar arasından bir seçme yapma imkânını bulur ve oyverdiği parti iktidara geldiğinde sözkonusu programın uygulanacağına güvenebilir. Hem partisiz bir toplumda hem de merkezin gösterdiği ve oylanmak üzere gönderdiği adaylardan 'illa ki, birilerini beğenip belirleyeceksin' sisteminin uygulandığı yerlerde işte buna imkân yoktur. Böyle bir toplumda seçme hürriyetinin varolabileceği bir an için farz edilse bile seçmen, seçtiği temsilcilerin çeşitli kamu hizmetleri ve sorunları karşısında nasıl bir tutum takınacağını önceden bilemez, sağlıklı tespit ve tercihte bulunamaz.

İşte verilen bu bilgilerin sonucunda **tespit ve temenniler** de şu şekilde sıralanabilir;

• Hizip, fırka, parti, tarih boyunca hep olagelmıştır. Bunlar, artan nüfus karşısında, *doğrudan demokrasinin* uygulanamadığı ortamlarda *temsîlî demokrasinin* olmazsa olmazlarıdır. Yeter ki, dayandığı siyasî yönetim ve rejime ters düşüp, çatışma göstermesin. Başta kutsal kitabımız Kur'ândan ve şu anda uygulamadaki hukuk metinlerinden çıkarılan durum budur. Topluma rağmen kendisine göre bir şeyler yapmaya kalkışan, onu kendi hevâ ve hevesine göre yönetmeye niyetlenen partiler, temel ilkelerden, adâletten ayrılma (tunç kanunlarını uygulamaya girişme) durumunda hep meşruiyetini yitirmiştir.

• Bir genel seçim ve sonrasında temsilde adâletin tahakkuku için tercih nisbî çoğunluk ve barajlı sistem veya bir başkası hangisi olursa olsun hem parti dayanışmasına, birlikte-çokluk ilkesine hem de dar bölge seçim sistemine ortam hazırlamalıdır. Böylece pek çok oy Mecliste temsil edilmiş olur, merkezin otoritesi, hizmetin kalitesi, milletvekilleri aracılığıyla taşraya taşınır ve yayılır.

• Sağlıklı demokrasinin gerçekleşmesi için yönetenler açısından yetki karmaşasının önü kesinlikle alınmalı, millî hâkimiyeti her kim temsil ediyorsa en son karar ve icra yetkileri de onun olmalı, ona verilmelidir. Böylece hükümet edenlerin, yürütme organının itibarı da sarsılmamış olur. Siyasî sorumluluğu olmayanlara, siyasî sorumluluğu olanlar yanında ikinci dereceden ve yalnız **tenfiz yetkisi** tanınmalıdır. Bir diğer ifadeyle bürokrasi verilen emir ve talimâtı yerine getirmelidir, takdir hakkını tanınmamalıdır. Şayet bir kural koyma yani **Tefviz yetkisi** (hem kural koyma hem de uygulama yetkisinin birlikteliği) kesinlikle yürütme organında (icrada), illerde ise bu yetki en üst il yöneticisinde (mesela vâlîde) olmalıdır. Zira bizde mesela son otuz yılda anayasada yer alan kurumlar kendilerini siyasi iktidarın paydaşı görmeleri nedeniyle ki, vesâyetsiz bir düzenin gerçekleştirilmesi iyiden iyiye zorunlu hale gelmiştir. Her kesim kendisine, '*durumdan vazife çıkarır*' eğiliminde olursa, işte o zaman demokrasi kendilerince aksadığı her ortamda, kendilerini demokrasi havvârisi görür. Savunduğu demokrasiyi yine kendisi katlederek kendisince yeni bir demokrasi gerçekleştirmeye çalışır. İşte bu tür zihniyetlere artık bir son vermek kaçınılmazdır. 'Vesâyetsiz bir düzen' ifadesi, sadece '*askerî vesâyet*'ten kurtulma şeklinde algılanmamalı; yasama - yürütme - yargı erkleri dışında tüm kurum ve kuruluşlar anlaşılmalı ve bunların adları Anayasadan ayıklanmalıdır.

• Anayasada yer verilen **Devlet Tüzelkişiliği** herkesi kucaklayıcı nitelikte olmalıdır. Hâkimiyeti manevî kişiliğinde mündemiç **Meclis**, bu otoriteyi, içinden çıkardığı hükûmet eliyle tam olarak kullanılmasına destek vermelidir.

Bu durum partilerüstü bir sorundur. Şayet otoriteyi (hâkimiyeti) kullanmada icranın bir suiistimali var ise, bunun hesabını Meclise karşı ya da halk huzurunda kesinlikle verecektir. Bir başka ifadeyle hâkimiyeti kullanma ve temsil noktasında seçilmişleri, atanmışlar yanında ikinci plana düşürücü girişimlere ve yoruma müsait düzenlemeler, yeni anayasa metninde aslâ yer almamalıdır.

- Sistemlerarası (parlamenter sistem mi, başkanlık sistemi mi) tartışmasında biri savunulup diğerinin eksik yanları dile getirilirken tarihî gerçekler ikinci plana itiliyor. Mesela yaygın bir kanı şudur: *'Bu toplum 1876'danberi yapılan anayasalarda hep parlamenter sistemi benimsenmiş, toplumumuz da buna alışmıştır. O nedenle bu toplum için başkanlık sistemi yabancı ve uzaktır.'* Bunlar iyi ve güzel sözler olabilir ama koca Osmanlı Devleti de getirilen bu yeni düzenlemelerle parçalanıp sonlandırılmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinde, istenmeyen olaylar ve demokrasiye askerî müdahaleler parlamenter sistem döneminde olmuştur. Her on yılda bir vukubulan demokrasiyi kesme girişimleri nasıl sona erdirilebilir?

- Biz Türk kamuoyunda herkes, maalesef *'görüş benim görüşümdür, başka görüşleri aslâ kabul etmem'* mantığı ile olaylara ve sorunlara yaklaşmaktadır. Hukukta karar verilirken, özellikle de kurul halinde tartışılarak verilen karara muhalif kalanlar ve hatta muhalefet şerhi koyanlar da çoğunluğun objektif olarak verdiği karara uyacaktır. *Konsensusun* anlamı budur. Bir konuda, özellikle siyasî bir konuda, katılımcıların yüzde yüz mutabakatını sağlamak mümkün değildir. Sağlanır diyenler yalan söylüyordur. Müzakereler sonunda ülkenin ve kamunun yararı böyle bir düzenlemeyi gerektiriyorsa işte ona artık herkes uyacaktır.

- Katılımcı ve çoğulcu demokrasilerde beklenen bir husus da seçime katılan partilerin seçim ittifakı oluşturma konusunda var olan yasal engellerin kaldırılmasıdır. **Erime ve fesih sistemi** olmadan dayanışma, ittifak (birleşme ve erime değil) oluşturulabilmelidir. Fransa, Almanya, Malezya ve diğer bazı demokratik devlet ve yönetimler bunu uygulamaktadır. Hatta belirlenen sayıya ulaşamamış adaylarla ilgili olarak iki türlü bir seçim sistemi benimsebilirse çoğunluğun sesine ve yakın görüşlerin birleşmesine imkân sağlanmış olur. Barajsız Dé Hond Sistemi (Millî Bakıyye Sistemi)'nin 1963 - 1970 yılları arasında ülkeyi ne maceralara sürüklediği, o dönemleri görmüş ve yaşamış olan herkesin malumudur.

- Ülkemiz için önemli, tartışılan bir konu da; halen uygulanan *geniş seçim bölge sistemi* mi yoksa *dar bölge seçim sistemi* mi? Büyük hukukçu A. F.

Başgil ve onun gibilerin tahayyül ettikleri ve şu anda Sn. Cumhurbaşkanımızın da zaman zaman telaffuz ettikleri **dar bölge seçim sistemidir**. Barajsız yerel mutlak çoğunluk seçim sistemi demokrasimizin kalite açısından yükselmesinde daha yararlı olacağı düşünülür. Burada liderin gösterdiği adaylar yerine halkın, dar bölgenin yakından tanıdığı, bildiği adaylar öne çıkacaktır. Dar bölgeden salt çoğunlukla seçilen milletvekilinin parti genel başkanının tercihinden ziyâde o bölge seçmeninin iradesi ile milletvekili olduğu gözönünde tutulduğunda, bu yolla seçilen milletvekilleri daha rahat hareket etme imkânına sahip olacağı ve siyasal sistemin işleyişinde sistem daha demokratik sonuçlar doğuracağı umulur.

- 12 Eylül 1980 sonrasında yapılmış olup da halen uygulamada bulunan mevzûât teressübâtından (işe yaramaz kurallarından) kurtulmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Burada tıpkı İl Genel Meclisi veya Belediye Meclisi üyeleri seçimlerinde; asıl üyeler ve yedek üyeler listelemesinde olduğu gibi, millî yasama meclisi seçimlerinde de asıl adaylar ve yedek adaylar listesi oluşturulmak suretiyle **'yedek milletvekilliği'** uygulaması da gerçekleştirilebilir. Böyle bir düzenlemeyle, iktidarı seçime zorlamak için istifa müessesesi, tehdid unsuru olmaktan çıkarıldığı gibi ülkenin de bir erken genel seçime ya da ara seçime gitme götürülmesinin önü alınmış olur. Bu uygulama halen Kuzey Batı Avrupa ülkelerinde mevcuttur.

- Ayrıca **Türkiye Milletvekilliği Kurumunun** ihdası ile de barajı aşmayan partiler için ülkede **temsilde adâlet ilkesi** gerçekleşmiş olabilir. (Rapor; TOBB'un, TESEV'in ve SDE'nin Anayasa Taslak Teklifleri, 2013)

KAYNAKÇA

Temel Kaynaklar

- BAŞGİL, A.F., (1961). Demokrasi Yolunda, Yağmur Yayınevi, İstanbul,
- BAŞGİL, A.F., (1957). Esas Teşkilat Hukuku, üç cilt İstanbul;
- BAŞGİL, A.F., (1957). Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri, İstanbul 1957.
- El-Maverdî, Ebu'l-Hasan (1994); el-Ahkâmu's-Sultâniyye (çev. A. Şafak), 2. baskı İstanbul.
- GÖKDERE, A., (2000). Müfettişlik ve Uzmanlık Sınavlarına Giriş, Turhan Kitabevi, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, Ş., (1986). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, " S " Yayınları, Ankara

- KOCAOĞLU, M., (1998): Anayasa Hukuku, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Kırıkkale, OKANDAN, R. G., (1966). Umumî Âmme Hukuku, İstanbul.
- ÖZOK, Ö., (2005). "Siyâsî Partiler Ve Demokrasi" Sempozyumunda yaptığı konuşmadan, 26/05/2005, İstanbul.
- SAĞLAM, F., (1999); Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, s. 196, 1. baskı, İstanbul.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)'nin Anayasa Çalışmaları Taslağı md. 42, 2013.
- ŞAFKAK, A., (1977); Mukâyeseli Ceza Hukuku, Erzurum.
- ŞAHİNOĞLU, N., (1991); Sa'dîy-i Şirâzî ve İbn-i Teymiyede Fert ve Cemiyet İlişkileri, İşaret Yayınları, İstanbul.
- TEZİÇ, E., (1998); Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, E., (2005); "Siyâsî Partiler Ve Demokrasi Sempozyumu", İstanbul.
- TOBB; Yeni Anayasa Çalışmaları Platform Çalışmaları Raporu, Ankara 2012.
- TESEV Raporu; 'Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu -Şubat 2012- Haziran 2012, İstanbul 2012.
- SDE Anayasa Taslak Teklifleri; 'İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa Raporu', Ankara 2011 ve 2013.

Yedek Kaynaklar

- ALDIKAÇTI, O., (1973); *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 2. Baskı, Yenilik Basımevi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- AKGÜN, B., (2002). *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi Ve Siyasal Güven*. Ankara: Nobel.
- BAYRAM, A.K., (2003), *Siyaset Teorisinde Demokratik Meşruluk ve Sorunları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniv. SBE.
- BİLGİN, M.F., (2008); "Constitution, Legitimacy and Democracy in Turkey", *Constitutional Politics in the Middle East*, Ed. Saïd Amir Arjomand, Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon
- BORATAV, K., (2004), "Seçim çeşitlemeleri," *Yeni Dünya Düzeni Nereye*, 2 baskı, Ankara, İmge.
- ÇAHA Ö., TOPRAK M. ve DALMIŞ İ., (2008a). "Seçmenin Parti Tercihinde Rol Oynayan Faktörler: Kırıkkale Örneği". *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler*. Der. Ömer Çaha, İstanbul: Orion.
- Ç ÇAHA Ö., TOPRAK M. ve DALMIŞ İ., (2008b). "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği". *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler*, Der. Ömer Çaha, Ankara: Orion.
- ERDER, N. ve TÜZÜN S., (2004). *Türkiye'de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar (1994-2004)*. İstanbul: TÜSES.
- ERDOĞAN, M., (1997); *Anayasal Demokrasi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- GÜL, S. (2009). *Ak Parti Üsküdar Seçim Koordinasyon Merkezi Kadın Kolları Başkanı*. Söyleşi Ömer Çaha, Michelangelo Guida ve Fatih Muslu. 12 Mart.

- İNCE, Barış (2008). "Sağcı Popülizmin Yeni Bir Örneği Olarak CHP'nin Son Açılımları". *Birgün*, 7 Aralık 2008.
- ÖZBUDUN, E., (2004); *2002 Seçimleri Işığında Türk Siyasetinde Eğilimler*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- ÖZKAN, N., (2002). *Seçim Kazandıran Kampanyalar*. İstanbul: MediaCat.
- SAYDAM, A., (2009). "Prof. Dr. Tarık Yılmaz Liderlerin Hitabet Karnesini Çıkardı". *Akşam*, 30 Mart, 2009.
- ŞEKER, M., (1995). Türkiye'de Seçmenin Algılama Süreci. *Ankara: İmaj*.
- TOSUN, Gülgün E. ve Tanju Tosun (2007); "Voter Preference in İzmir from the November 2, 2002 to the July 22, 2007 Elections: Has the Election Map Altered?". *Turkish Studies* (9):
- TURAN, A. E., (2004). Türkiye'de Seçmen Davranışı: Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi. *İstanbul: Bilgi Üniversitesi*.
- YAZICI, S., (2009); *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye/Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul*.

EKONOMİK VE SİYASAL BOYUTLARIYLA VARLIK VERGİSİ

Ahmet Kızılkaya¹

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz koşulları istismar ederek zenginleşen vurguncu ticaret burjuvazisini vergilendirmek amacıyla yürürlüğe konulan Varlık Vergisi, uygulamada din ve ırk ayrımını esas alan ve yabancı düşmanlığına kadar giden olumsuz bir siyasal ve ekonomik mirasın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Çalışmada, Varlık Vergisi'nin yol açtığı bu olumsuz mirasın ortaya çıkış süreci ve uygulanma aşaması ile ülke genelindeki ekonomik ve siyasal etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Vergisi, Ticaret Burjuvazisi, Azınlıklar

¹ Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi, (E-posta: ahmetkizilkaya111@gmail.com).

ECONOMIC AND POLITICAL DIMENSIONS OF VARLIK VERGISI (WEALTH TAX)

Ahmet Kızılkaya

ABSTRACT

Varlık Vergisi that was levied in order to tax the profiteer trade bourgeoisie flourished with the exploitation of negative conditions of World War II, caused an undesirable economic and political inheritance that based on religion and ethnic discrimination and led a way to anti-foreigner sentiment in its application. This study examines the appearance and application phase of this negative inheritance, and its country-wide economic and political influences.

Keywords: Varlık Vergisi (Wealth Tax), Trade Bourgeoisie, Minorities

GİRİŞ

Türkiye, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarmış olsa da, savaş yılları boyunca süregiden ağır siyasal ve ekonomik sorunlarla muhatap olmuştur. Bu sorunlar, bir yanyıla dönemin uluslararası konjonktürünün ürettiği dinamiklerden beslenirken, diğer yanyıla da tek parti iktidarının ülke genelindeki politika ve uygulamalarının doğal sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin yakın dönem siyasal tarihinin en trajik olaylarından birini oluşturan Varlık Vergisi uygulamasını da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

11 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ve bu kanunun uygulanma biçimi, iç ve dış kamuoyunda yıllarca süren tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Esasında bir vergi tasarrufu olan bu kanunun böyle bir tartışmaya yol açmasının temel nedeni, uygulama aşamasında ortaya çıkan olumsuzluklardır. Söz konusu kanunun benzerleri, savaş yıllarının olağanüstü şartları altında, başka ülkelerde de çıkarılmıştır. Ancak diğer ülkelerdeki bu benzer düzenlemeler, Varlık Vergisi'nin yol açtığı türden bir tartışmaya neden olmamıştır. Çünkü Varlık Vergisi, dünyadaki benzer uygulamalardan farklı olarak, sıradan bir vergilendirme işleminin ötesinde sonuçlar doğurmuş ve ekonomik hayatı olduğu kadar, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatını da derinden etkilemiştir.

Bu makalenin amacı, Varlık Vergisi'nin Türkiye'nin ekonomik ve siyaset dünyasında yarattığı etkileri, tarafsız ve mümkün olduğu kadar farklı görüşlere yer veren nesnel bir yaklaşımla ele alarak incelemektir. Bunun için, ilk olarak Varlık Vergisi'nin çıkarılmasına zemin hazırlayan ekonomik arka plan ele alınmış ve daha sonra Varlık Vergisi Kanunu ve uygulaması üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise, Varlık Vergisinin ekonomik ve siyasal etkileri incelenmiştir.

1. VARLIK VERGİSİ'NDEN ÖNCE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları, ülkenin ekonomik ve toplumsal yönden kalkınması için gerekli olan reformların yapılmasına dönük arayışlarla geçmiştir. Bir taraftan ekonomik kalkınmayı sürekli kılacak ve buna finansman sağlayacak dinamik ve dışa açık bir ekonomi politikası izlenirken; diğer taraftan da tarım, sanayi ve ticareti geliştirmek için çeşitli teşvik tedbirleri

uygulamaya sokulmuştur. Ekonomideki yabancı etkisinin önüne geçmek amacıyla, imtiyazlı yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolları, limanlar, maden işletmeleri ile büyük kentlerin elektrik, su, havagazı, haberleşme ve taşıma ihtiyacını gideren işletmeler devlet tarafından satın alınarak millileştirilmiştir (Zarakolu, 1982: 89-90).

Ekonomik sorunların çözümlenebilmesi ve ülkenin en kısa zamanda modernleştirilmesi amacını güden bu politikalar, özel girişim ilkelerinin korunması koşuluyla, devlete ekonomik alanda etkin bir rol biçmiştir. Başlangıçtan bu yana Cumhuriyetin ekonomi politikasına yön veren bu anlayış, 1930'lu yıllarda devletçilik olarak nitelendirilen müdahaleci ve mümkün olduğunca dışa kapalı dönemin başlamasıyla sonuçlanmıştır. Devletçi ekonomi politikasının kapsadığı önlemler dizisi, özel girişimin devlet tarafından desteklenmesi ve korunmasından, tüm ekonomi dallarının millileştirilmesine kadar uzanmaktadır (Steinhaus, 2002: 132-133). Ancak ekonomik kalkınma açısından izlenen bu devletçi politika, Cumhuriyeti yöneten siyasal kadronun doktrinel bir tercihi olmaktan çok, pragmatist bir yaklaşımın sonucunda ortaya çıkmıştır. Çünkü 1923-1929 döneminde özel girişime dayalı bir sanayileşme politikası benimsenmiş, özel girişimin çabaları sayesinde sanayileşmenin ve buna bağlı olarak ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceği beklenmiştir. Fakat liberal ekonomi modeline dayalı bu uygulamalarla, zayıf olan özel girişimin devlet teşvikleri ile istenilen düzeyde kalkınmadığı/kalkınamayacağı yönünde bir eğilim belirmiştir. Kapitalizmin ortaya çıkmasından bu yana ekonomik sistemlerin yaşadığı en büyük kriz olan 1929 Büyük Dünya Bunalımının da etkileriyle, liberal ekonomi modeli sorgulanmaya başlamış ve devletin ekonomiye müdahalesini temel alan bir modele geçilmiştir. 1929-1938 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik kalkınma açısından izlenen devletçi politikanın ana hedefleri; sanayideki üretim artışı yoluyla hızla kalkınmak, ödemeler bilançosunu iyileştirmek, ekonomik büyümeyi sağlamak, tarımsal ve sosyal reformlar aracılığıyla hayat standardını yükseltmek ve ekonomik bağımsızlığı elde etmek olmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2007: 261-262). Bu dönemde sanayinin gelişmesi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. 1934-1939 yıllarını kapsayan sanayi planı gereğince, Sümerbank ve Etibank gibi Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) kurulmuş ve söz konusu KİT'ler aracılığıyla yapılan yatırımlar sonucunda Türkiye'deki sermaye oluşumunda belirli artışlar sağlanmıştır. Plan çerçevesinde alınan önlemler aracılığıyla, Türkiye dünyadaki ekonomik bunalımın etkilerinden bir ölçüde kurtulmayı başarmış ve aynı zamanda sanayileşme yolunda bir takım atılım-

lar yapma olanağı da bulmuştur. Özellikle 1930'ların ikinci yarısında Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hâsılası dünya ekonomisindeki iyileşmeye paralel olarak düzenli bir artış göstermiş ve dış ticaret bilançosu, 1932'den başlayarak 1938 yılına kadar sürekli fazla vermiştir (Zürcher, 1999: 288).

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar, Türk ekonomisi tek başına büyümek için gerekli olan dinamizmi yakalamaktan hala uzak olsa da, belirli bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Türkiye'yi büyük ekonomik zorluklara uğratmış ve ekonomik hayata yönelik devlet müdahalesinin çapını ve şiddetini artırmıştır. Gerçekten de Türkiye, dışında kalmayı başarmış olsa da, savaşın olumsuz etkilerini, başta ekonomi olmak üzere, her alanda hissetmiş ve bu olumsuz etkilerin önüne geçmek için bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda, hem devletin ekonomik hayata müdahalesi hem de olası bir saldırı tehdidine karşı yapılan hazırlıklar dolayısıyla savunma harcamaları arttırılmıştır. 18 Ocak 1940'da kabul edilen Milli Korunma Kanunu ile hükümete olağanüstü geniş ekonomik yetkiler verilmiştir. 1939'da başlanılmış olan ikinci beş yıllık plan, askeri harcamaların artması ve ham madde kıtlığı dolayısıyla iptal edilmiştir. İlan edilen kısmi seferberliğin bir sonucu olarak tarım üretiminde de belirli bir düşüş yaşanmıştır. Diğer taraftan dış ticaret genişlemeye devam etmiştir. Savaş koşullarında büyük bir talep gören Türk ürünleri, ticari fiyatlardan çok stratejik fiyatlarla satılmıştır. Bu gelişme, yüksek devlet masrafları ve temel malların kıtlığıyla birlikte, önemli bir enflasyonist baskıya yol açmıştır (Lewis, 1984: 295-296). Yine bu dönemde, temel tüketim mallarında ciddi kıtlıklar içinde kalan geniş halk yığınları sefaletle itilmiş, savaş yıllarındaki özel ekonomik koşulların ve güçlüklerin yarattığı verimli vurgun ortamını ustalıkla sömüren bir grup tüccar ve büyük toprak ağaları olağanüstü kazançlar elde etmiş, hatta yönetici kadroların bir bölümü de bu kazançlara ortak olmuştur (Tezel, 1986: 223-224). Ancak modern ve etkili bir vergi tahsil sisteminin yokluğu dolayısıyla, bu kazançlar vergilendirmenin ya da hükümet kontrolünün büyük ölçüde dışında kalmış ve bir karaborsa ortamının oluşmasına yol açmıştır. İşte bu şartlar altında, Hükümet olağanüstü bir mali tedbire başvurmaya karar vermiştir. Savaş vurguncularının kazançlarını vergilendirmek için başvuru olan bu tedbir, 11 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'dur. Gelir toplamak ve milli ekonomi üzerinde kontrol sağlamak amacıyla çıkarılan bu kanun, uygulanma biçimi dolayısıyla ulusal ve uluslararası alanda büyük tartışmalara ve tepkilere neden olmuştur (Lewis, 1984: 296).

2. VARLIK VERGİSİ KANUNU VE UYGULAMASI

Varlık Vergisi, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz koşullarda yürürlüğe konan bir uygulamadır. Bu savaşta, tarım fiyatlarının yükselmesinden ötürü olağanüstü kazançlar sağlayan büyük çiftçiler ile hem Türk ihracat ürünlerinin yüksek değerinden hem de zorunlu ithal mallarının kıtlığından istifade ederek büyük gelirler elde eden İstanbul tüccar ve komisyoncuları çok büyük karlar kazanmıştı. Büyük çiftçilerin tamamı Müslüman Türklere oluşurken, tüccar ve komisyoncuların büyük çoğunluğunu Rum, Yahudi ve Ermeniler oluşturmaktaydı (Lewis, 1984:296). Savaşın olumsuz etkileri nedeniyle yaşam standartlarında büyük düşüşlerin yaşandığı böyle bir dönemde, büyük çiftçilerden ve tacirlerden oluşan bu gruplara karşı büyük bir öfke bulunmaktaydı (Zürcher, 1999: 290). Bu türden bir ekonomik ve sosyo-psikolojik ortamda çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun resmi gerekçesi şu şekilde belirtilmiştir: “Şu tasnif dâhilinde vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip derecede vergi veremeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları da kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek maksadını gütmektedir.” (Resmi Gazete, 12 Kasım 1942).

Resmi gerekçesinden de anlaşılabilceği gibi, bu kanun vurguncu ticaret burjuvazisini vergilendirmek amacıyla getirilmiştir. Ancak uygulama aşamasında bu amaca pek riayet edilmemiş ve ikincil bir amaç daha güdülmüştür. Dönemin önde gelen gazetecileri arasında bulunan Nadir Nadi (1964: 178), Varlık Vergisi'nin, biri gazetelerde yazılan resmi, diğeri de kulaktan kulağa fısıldanan özel iki gerekçesi olduğundan bahisle şunları kaydetmektedir: “Kulaktan kulağa fısıldanan, hatta yüksek sesle anlatılan özel gerekçeye göre bu kanun piyasayı azınlık unsurlarının egemenliğinden kurtarıp Türklere açmak gibi, birincisinden bekleyebileceğimiz hizmeti yok edici bir ikinci amaç daha taşıyordu”. Nadir Nadi'nin özel gerekçe olarak ifade ettiği, piyasanın azınlık unsurlarından temizlenerek Türklere açılması amacı, dönemin milletvekillerinden Faik Ahmet Barutçu tarafından da doğrulanmaktadır. Barutçu (1977: 263), dönemin Başbakanı Saraçoğlu'nun, basına kapalı olarak yapılan CHP grup toplantısında konuya ilişkin olarak yaptığı şu konuşmayı aktarmaktadır: “Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşındayız. Piyasamıza egemen olan

yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz". İşte bu nedenle Varlık Vergisi Kanunu'nun, din ve ırk ayrımını esas alan bir uygulamaya dönüştürüldüğü iddia edilmiştir (Boratav, 1989: 66; Oran, 2002: 392; Akşin, 2009: 248; Tezel, 1986: 225). Aslında kanun metninde Varlık Vergisini ödemekle mükellef olanların dört gruba ayrıldığı belirtilmekte ve bu gruplar tek tek sayılmaktadır: "1) Kazanç vergisi mükellefleri ile bu vergiden muaf olmakla beraber buhran vergisine tabi tutulan bir kısım mükellefler, 2) Kazancı olan çiftçiler, 3) Muayyen bir gayri safi iradın veya kıymetin fevkinde binaları ve arsaları bulunanlar, 4) Bu zümrelerin dışında kalan ve 1939 senesinden beri ticaret ve sanatla uğraştığı halde layihanın gireceği tarihte işlerini bırakmış bulunanlar." (Resmi Gazete, 12 Kasım 1942). Varlık Vergisi'ni ödemekle yükümlü bulunan kişiler, kanun metninde bu şekilde sınıflandırılmış olmasına rağmen, uygulamada başka bir sınıflandırma biçimi kullanılmıştır. Uygulamada kullanılan bu sınıflandırma biçiminin temel belirleyicisi din ve etnik köken olmuştur. Buna göre, savaş zamanında olağanüstü kazanç elde edenler Müslümanlar (M), gayrimüslimler (G), dönmeler (D) ve ecnebler (E) olarak listelenmiştir (Ökte, 1951: 48).

Fakat mükelleflerin ödeyeceği vergi miktarı veya oranı kanun metninde belirtilmemiştir. Vergi miktarının tespiti; yerel hükümet memurları, belediye meclislerinin temsilcileri ve ticaret odalarının temsilcilerinden oluşan yerel komisyonlara bırakılmıştır. Bu durum, Varlık Vergisi'nin uygulamada keyfiliğe dönüşmesinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur (Şahin ve Özenç, 2008: 90). Vergi miktarının kanunla sabitlenmemiş olması, bu verginin büyük bir kısmının, başta İstanbul olmak üzere, büyük kentlerdeki tüccarlar tarafından ödenmesine neden olmuştur. Ödenen bu verginin de yüzde 55'i Müslüman mükelleflerin tabi olduğundan on misli daha yüksek oranlara tabi olan gayrimüslim topluluklar tarafından ödenmiştir. Ayrıca gayrimüslimlerin kendilerinden istenen vergi miktarını taksitle ödemelerine izin verilmemiş ve bu kişiler ödeme yapabilmek için çoğunlukla işlerini ve mülklerini Müslüman işadamlarına satmak zorunda kalmışlardır. Vergi borcunu ödeyemeyecek durumda olanlar ise sürülmüş veya zorunlu çalışmaya mahkûm olmuşlardır (Zürcher, 1999: 290; Tezel, 1986: 225). Bu kapsamda, borcunu ödeyemeyen otuz iki kişilik ilk sürgün kafilesi, 27 Ocak 1943'te İstanbul'dan Aşkale'ye hareket etmiştir. Aşkale'ye sevk edilmek üzere 2057 gayrimüslim mükellef kampa alınmıştır. Bunlardan 579'u kampta vergisini ödemiş ve geri gönderilmişlerdir. Sevk için kampa alınan 2057 mükelleften 1869'u İstanbulludur. Kampa gönderilen 21 kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak Aşkale'de yaşanan

ölüm olayları çalışma koşullarından ziyade yaşlılık, hastalık ve benzeri nedenlerle meydana gelmiştir (Şahin ve Özenç, 2008: 92).

Varlık vergisi yaklaşık 16 ay yürürlükte kalmış ve 15 Mart 1944 tarihli ve 4350 sayılı kanun ile tasfiye edilmiştir. Bu tarihe kadar tarh edilen, ancak tahsili gerçekleşmeyen vergiler silinmiştir. Buna göre, 23.610 mükellefin toplam 12.266.966 TL vergisi silinmiştir. Borcu silinenlerin büyük bir kısmını gayrimüslimler oluşturmuştur. Çünkü Müslüman grubuna dâhil olanların önemli bir kısmı daha önce vergiden muaf tutulmuştur. Varlık Vergisi'nin uygulama dönemi içinde tahakkuk eden vergi miktarı ise 465.384.820 milyon TL olmuştur. 1944 Şubatının sonu itibarıyla, tahakkuk eden bu miktarın yüzde 74,11'ine denk düşen 314.920.940 TL'si tahsil edilebilmiştir. Söz konusu miktarın tahsil edildiği mükellef sayısı ise 114.368 kişidir. Varlık vergisi aracılığıyla elde edilen yaklaşık 315 milyon liralık verginin yüzde 52'sine denk düşen 223 milyon liralık kısmını gayrimüslimler ödemiştir. Buna karşılık, Müslümanlar yüzde 29'a denk düşen 122,5 milyon lira, Ecnebler ise yüzde 19'luk bir oranı temsil eden 79,5 milyon lira ödemek durumunda kalmışlardır. Verginin en çok tahsil edildiği şehir ise, elde edilen gelirin yüzde 54'üne karşılık gelen bir oranla İstanbul olmuştur (Şahin ve Özenç, 2008: 92).

Esasında varlık vergisi, o dönemde savaş koşulları altında servet sahiplerinden alınan ve örnekleri İngiltere, ABD, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde de görülen yaygın bir uygulamadır. Söz konusu ülkelerde de savaş giderlerinin önemli bir bölümü, bir defaya mahsus olmak üzere konulan bu tür vergilerle karşılanmıştır. Dolayısıyla Varlık Vergisi Kanunu, hukuki açılardan bir eleştiri konusu olmamıştır. Ancak aynı kanun, uygulama aşamasında ortaya çıkan Müslüman-gayrimüslim ayrımcılığı ve zorunlu çalışma kampları, sürgünler, sabit bir vergi oranının tespit edilmemesi gibi nedenler dolayısıyla yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Şahin ve Özenç, 2008: 94). Örneğin Lewis (1984: 300), savaş zamanında ve ekonomik bir bunalım döneminde alınan böyle bir verginin normal şartlar altında haklı görülebilecek bir vergi olduğunu, fakat uygulama aşamasında meydana gelen olumsuzluklar nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri dini hoşgörüsü dolayısıyla kazanmış olduğu ünü ve dış itibarını tahrip ettiğini belirtmekte ve bu durumun yabancı müdahalesine gerekçe oluşturduğunun altını çizmektedir: "Türk vatansveri için, Varlık Vergisinin en affedilmez yanı, Türkiye'nin egemenliğini ve vakarını düşürmesiydi. Ecnebi vatandaşlarına haksız ve ayrıcalıklı vergiler koymak suretiyle, Türkiye diğer devletlerin kendi iç işlerine müdahalesini davet etti; sonra yabancı baskısıyla bu vergileri düzeltmekle de Atatürk

cumhuriyetinin hükümeti, çok önce kaldırılmış olan Kapitülasyonların en utanç verici ve küçültücü durumlarına yeniden düştü.”

Varlık Vergisi'nin ırkçı ve insan haklarına aykırı uygulamalarına dikkat çeken Akşin de, bu uygulamanın genç Cumhuriyetin imajına büyük bir zarar verdiğini ifade etmektedir. Akşin'e göre (2009: 236), borç ödemek için insanların bedenlen zorunlu çalışmaya tabi tutulması, eşitlik kuralına aykırı olarak Müslüman olanlarla olmayanlar arasında alınan vergi açısından bir ayrıma gidilmesi ve zor durumda bırakılan insanların mülkiyet hakkının istismar edilmesi gibi hususlar, genç Cumhuriyetin idealleriyle bağdaşmayan bir görüntünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ancak Varlık Vergisi'ni, savaş koşullarında kabul edilen ve dünyada da örnekleri görülen bir uygulamadan çok, kökeni İttihat ve Terakki Partisi'nin Müslüman burjuvazi yaratma yönündeki ekonomi politikasına kadar uzanan bir geçmişle ilişkilendirerek ele alan yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Tezel'e göre (1986: 225), resmi düzeyde inkâr edilse de, Varlık Vergisi'nin arkasında yatan asıl amaç, Türkleştirme politikalarıyla koşut bir şekilde sürdürülen, gayrimüslimler yerine Müslüman burjuvazi yaratma amacıdır. Varlık Vergisi'ni din ve ırk ayrımcısı bir uygulama olarak değerlendiren Oran da benzer düşünceleri savunmaktadır. Oran'a göre (2002: 392), Varlık Vergisi'ni; gayrimüslimler açısından ekonomiden tasfiye edilme operasyonu, devlet açısından uzun süredir devam eden iktisadi millileştirmenin yeni bir aşaması, siyasal açıdan Türk burjuvazisinin rahat ve emeksiz bir sermaye edinme fırsatı, İstanbul açısından gayrimüslimlerin yerini Anadolu toprak ağasının ve tüccarının alması, Türkiye açısından ise paranın el değiştirmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Görüleceği gibi, ister dönemin olağanüstü koşullarında ortaya çıkan keyfi dayatmaların bir sonucu olarak değerlendirilsin ister kökeni daha eskilere giden ırk ve din ayrımcısı bir politika ile ilişkilendirilsin, Varlık Vergisi hem yürürlükte olduğu dönemlerde hem de sonraki dönemlerde Türkiye'ye büyük zararları olan olumsuz bir tarihsel miras bırakmıştır.

3. VARLIK VERGİSİ'NİN EKONOMİK VE SİYASAL ETKİLERİ

Varlık Vergisi, uygulama aşamasında ortaya çıkan olumsuzlukların yanı sıra, yürürlükten kaldırıldıktan sonra da devam eden önemli bir takım ekonomik ve siyasal etkilere yol açmıştır. Bu ekonomik ve siyasal etkiler, Türkiye'nin hem dış dünyayla kurduğu/kuracağı ilişkiler açısından hem de iç kamuoyundaki siyasal yansımaları bakımından önemli bazı sonuçlar doğurmuştur.

Ekonomik etkileri açısından bakıldığında, Varlık Vergisi'nin gayrimüslim vatandaşların malvarlığında önemli bir azalmaya yol açtığı söylenebilir. Bu vergi nedeniyle gayrimüslim ticaret ve sanayi burjuvazisinin mal varlığının bir kısmı devlete aktarılmış, bir kısmı da Müslüman-Türk burjuvazisinin eline geçmiştir. Müslüman-Türk burjuvazisi, zengin Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşların panik içinde elden çıkarmak durumunda kaldıkları taşınmaz mallara, fabrikalara ve mal stoklarına çok ucuz fiyatlarla sahip olmuştur. Bu durum da, başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'deki sanayi ve ticaret yaşamının etnik ve dini yapısında belirgin bir değişimin meydana gelmesine neden olmuştur (Tezel, 1986: 225). Varlık Vergisi yoluyla elde edilen gelirlerle bütçe açığını kapatamayan hükümet, katı para politikasından vazgeçerek para basmaya girişmiştir. Böylece Cumhuriyet döneminde ilk kez enflasyon süreciyle karşı karşıya kalınmıştır (Tokgöz, 2004: 122). Ayrıca Varlık Vergisi'nin amaçları arasında olmasına rağmen, ülkedeki karaborsa ortamına son verilememiştir. Çünkü bu vergi dolayısıyla işlerini tasfiye etmek zorunda kalan gayrimüslimler, kısa sürede toparlanabilmek için karaborsaya yönelmiştir. Bu nedenle, karaborsa ortamı ortadan kalkacağına, yeniden canlanmış ve istenilen amaca ulaşamamıştır. Varlık Vergisi'nin önemli ekonomik etkilerinden biri de, ekonomik yaşamda güven ortamının yitirilmesi olmuştur. Güven ortamının yitirilmesi, girişimcilerin yatırım yapma isteğinin azalmasına yol açmış ve gayrimüslimler yatırımlarını yurtdışına yöneltmeye başlamıştır (Şahin ve Özenç, 2008: 95). Ayrıca bu durum, devletin ne kadar keyfi ve beklenmedik biçimde hareket edebileceğini de ortaya koymuştur (Ahmad, 1995: 144).

Varlık Vergisi, siyasal etkileri bakımından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu vergi uygulaması, devlet içinde sermayeye düşman gruplar bulunduğu kanısının yayılmasına ve mevcut iktidarın siyasal gücünün zedelenmesine yol açmıştır. Mülkiyet hakkını tam olarak güvence altında tutabilmek için, hükümetin etkin bir biçimde dizginlenmesi ve hatta onun yerine yeni bir hükümetin desteklenmesi gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu düşünce, Varlık Vergisi uygulamasından en olumsuz şekilde etkilenen gayrimüslim vatandaşlarla sınırlı kalmamış, benzer bir uygulamanın gelecekte kendileri için de söz konusu olabileceğinden şüphe eden Müslüman-Türk burjuvazisi tarafından da desteklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kurulan Demokrat Parti, mevcut hükümete karşı duyulan bu öfke ve tedirginlikten azami derecede istifade etmiştir. Bu durum, Varlık Vergisi'nin tekrar ülke gündemine taşınmasına ve Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde kullanılan siyasal bir malzemeye dönüşürülmesine neden olmuştur. Böylece Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı sıra-

sında hızlı bir büyüme kaydeden ve tek parti hükümetlerinin uyguladığı ekonomi politikalarına karşı daha liberal bir ekonomi politikasını savunan özel sektörün taleplerine hitap etmeye çalışmıştır. Bu durum, Demokrat Parti'ye seçimden galip çıkma imkânını sağlamış ve Türk siyasal hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Varlık Vergisi'nin siyasal etkileri yalnızca iç politikayla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dış politikada da önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu vergi, Türkiye'nin Batı cephesinde yer alma çabalarını da olumsuz yönde etkilemiş ve Yahudi karşıtı olmakla suçlanmasına neden olmuştur. NATO'ya üyelik sürecinde ve dışarıdan düşük faizli kredi arayışlarında, birçok faktörün yanında, Varlık Vergisi de Türkiye'yi suçlayıcı bir koz olarak kullanılmıştır. Bunun da etkisiyle Türkiye, Marshall Planı'na ilk yılda katılmadığı gibi, 1949 yılında kurulan NATO'ya da alınmamıştır. Türkiye'nin NATO içinde yer bulması, 1950 yılında Kore Savaşı'na katılması ve Sovyetler Birliği'nin atom bombası dengesini gerçekleştirmesiyle mümkün olmuştur (Şahin ve Özenç, 2008: 95-96).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartları altında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ve uygulaması, trajik sonuçların oluşmasına yol açmıştır. Sıradan bir vergilendirme işleminin çok ötesinde sonuçlar doğuran ve ekonomik hayatı olduğu kadar, Türk siyasal hayatını da derinden etkileyen bu vergiyle birlikte, Türk ekonomisine hâkim sınıflar arasındaki denge bozulmuştur. Etnik ve dini parametrelere göre yapılan vergi sınıflandırması, gayrimüslimlerin ekonomiden tasfiye edilmelerine neden olduğu gibi, Cumhuriyetin eşit yurttaşlık ve hukuk devleti olma yönündeki iddialarına da ciddi bir darbe vurmuştur. Gayrimüslim vatandaşların mal varlıklarının önemli bir bölümü Anadolu kökenli Müslüman-Türk burjuvazisinin eline geçmiştir. İstanbul sermayesine karşı Anadolu sermayesinin ve gayrimüslim ticaret burjuvazisine karşı Müslüman-Türk burjuvazisinin güçlenmesine olanak sağlayan bu uygulama dolayısıyla, Cumhuriyet din ve ırk ayrımı yapmakla suçlanmıştır. Varlık Vergisi'nin uygulanma sürecinde yaşanan bu olumsuz durumların kaynağında, dönemin uluslararası ortamının ırkçı niteliği kadar, tek parti iktidarının yabancı düşmanlığının da etkisinin bulunduğu belirtilmelidir. Sabit olmayan vergi oranları, malvarlıklarına el koyulması ve zorunlu çalışma kampları gibi uygulamalar, Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan azınlık unsurlarını toplumsal ve eko-

nomik yaşamın dışına çıkarmış ve Türkiye'nin hem iç hem de dış itibarına telafi edilmesi zor bir leke sürmüştür.

Varlık Vergisi uygulaması ile birlikte, hükümetlerin ne kadar keyfi ve umulmadık bir biçimde hareket edebilecekleri görülmüştür. Bu durum, devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirecek serbest piyasa ekonomisi modelinin revaç bulmasına olanak tanımış ve devletçi ekonomi politikaları gözden düşmüştür. Her ne kadar Varlık Vergisi uygulamasından karlı çıkmış olsalar da, Müslüman-Türk burjuvazisi de, ileride olması muhtemel bir devlet müdahalesine karşı kendisini güvencede hissedeceği liberal ekonomi politikalarından yana tavır koymuştur. Bütün bu etkenler, Cumhuriyeti kuran ve yöneten kadroların siyasal iktidarı kaybetmelerinde büyük bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Varlık Vergisi yalnızca uygulandığı dönemin aktüalitesi içinde yol açtığı sonuçlarla değil, sonraki dönemlere yansıyan etkileriyle de Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yaşamına ciddi tesirlerde bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F., (1995), Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- AKŞİN, S., (2009), Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BARUTÇU, F. A., (1977), Siyasi Anılar (1939-1945), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- BORATAV, K., (1989), Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- LEWIS, B., (1984), Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara: TTK Yayınları.
- NADİ, B., (1964), Perde Aralığından, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- ORAN, B., (2002), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖKTE, F., (1951), Varlık Vergisi Faciası, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- ÖZÇELİK, Ö. ve TUNCER, G., (2007), "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. IX, No. 1, s. 253-266.
- RESMÎ GAZETE, Sayı 5255, Kanun No 4305, 12 Kasım 1942.
- STEINHAUS, K., (2002), Türk Devrimi, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- ŞAHİN, M., ve ÖZENÇ, Ç., (2008), "Varlık Vergisi ve Toplumsal Etkileri", Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt. 45, No. 516, s. 87-98.
- TEZEL, Y., S. (1986), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara: Yurt Yayınları.
- TOKGÖZ, E., (2004), Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), Ankara: İmaj Yayınevi.
- ZURCHER, E. J., (1999), Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜRKİYE'DE ASGARI ÜCRETİN MAHZURLU ALANLARI VE ÖNERİLER

Osman Akgül¹

ÖZ

Önemli bir sosyal politika aracı olarak piyasadaki ücretlerin en alt düzeyine müdahale olan asgari ücret, işveren ve işçiler açısından önemlidir. Asgari ücret, işçi ve ailesinin günün ekonomik ve sosyal koşullarına göre insanca yaşamasını sağlayabilecek, insanlık onuruna yakışacak ve emeğin sömürülmesini önlemeye yetecek bir ücret seviyesinde olması gerekmektedir. Asgari ücretin ekonomik büyüme, ödemeler bilançosu, istihdam, fiyatların genel düzeyi, gelir dağılımı, yoksulluk, cari ücretler gibi ekonomik parametreler üzerinde anlamlı etkileri vardır. Dolayısı ile tüm çalışanları doğrudan veyahut dolaylı yoldan etkilemektedir. Bu sebeple asgari ücret ile ilgili düzenlemeler toplumun büyük bir kesimini ilgilendirmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki asgari ücret sistemi ve Türkiye'deki asgari ücretin uygunsuz alanları ele alınmıştır. Öncelikle Türkiye'deki asgari ücretin temellerine yer verilmiştir. Daha sonrasında Türkiye'deki asgari ücret mevzuatı ve gelişimine değinilmiştir. Çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu öncesi ve sonrası dönemleri, 931 sayılı ve 1475 sayılı İş Kanunları dönemi ve 2003 yılında çıkmış ve yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanunu ve 2004 yılında çıkarılan Asgari Ücret Yönetmelikleri'ne bakılmıştır.

Asgari ücretin, istihdam, cari ücretler, enflasyon, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerindeki çok yönlü etkilerinin olmasından yola çıkarak Türkiye'de belirlenmekte olan asgari ücretin bir takım sıkıntıları vardır. Bunlar; asgari ücret belirlenirken sadece işçinin kendisinin dikkate alınması ve ailesinin hesaplamalara katılmaması, asgari ücretten alınan yüksek vergi oranları ve yapılan kesintiler, bölgeler arasındaki farklılığın dikkate alınmaması, asgari ücret artışlarının enflasyona endekslenmesi, belirlenen asgari ücret seviyesinin ihtiyaçları karşılamaya yetmeyecek kadar düşük olması, toplu pazarlık sisteminden kaynaklı sorunlar ve uluslararası antlaşma ve normlara uygun olmayan alanlardır. Çalışmada mahzurlu alanların uygulamada ki yansımaları verilecek ve çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asgari Ücret, Gelir Dağılımı, Sosyal Devlet, Ücretler, Emek

¹ Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı (E-posta: osman.akgul@istanbul.edu.tr)

OBJECTIONABLE AREAS AND RECOMMENDATIONS FOR MINIMUM WAGE IN TURKEY

Osman Akgül

ABSTRACT

Wages in the market as an important social policy tool to interfere with the lower level of minimum wages is important for employers and workers. Minimum wage could provide a decent life by the day's economic and social conditions of workers and their families, befitting the dignity and sufficient to prevent the exploitation of labor must be a wage level. Minimum wage economic growth, balance of payments, employment, general level of prices, income distribution, poverty has a significant effect on economic parameters such as current costs. Therefore, all employees are directly or indirectly affected by this. These regulations regarding the minimum wage interested to a large segment of society. In this study, the minimum wage system in Turkey and inappropriate areas of the minimum wage in Turkey were discussed. First place was given to the basic minimum wage in Turkey. Later on minimum wage legislation in Turkey it is referred to and development. Issued by the Labour Law No. 3008 before and after periods of Act No. 1475 and No. 931 in the period and increased in 2003 and 4857 and issued in 2004, which in effect was examined Minimum Wage Regulations.

The minimum wage in Turkey, which is multi-faceted impact on employment, current wages, inflation, economic growth and income distribution, has some problems. These are; minimum wage determining only be considered itself the workers and not to participate in calculation of family, high tax rates from minimum wage and deductions, not to be taken into account differences between regions, the minimum wage increase be indexed to inflation, needs to be low enough to not meet the set minimum wage levels, sourced from the collective bargaining system problem areas and are not in accordance with international treaties and norms. The study area will be compromised and the repercussions of the application will be made for alternatives.

Keywords: Minimum Wage, Income Distribution, Social (Welfare) State, Wages, Labour

ASGARİ ÜCRET

Asgari Ücret Kavramı ve Gelişimi

Üretim unsurlarından birisi olan ve emeğin fiyatı olarak telakki edilen ücretler, iktisadi ve sosyal hayatta ciddi tesirleri olan bir konudur. Zira ücretler gerek emeği mukabilinde çalışan insanların gelirini ve hayat seviyesini tayin eden bir unsur, gerek sanayinin gelişmesine tesir eden önemli bir maliyet faktörü olarak ve gerek milli gelirin çeşitli gelir grupları arasında dağılışı biçimini, o toplumdaki sosyal adaletin tecelli nispetini gösteren bir gösterge olarak çok yönlü bir mahiyete sahiptir (Zaim, 1997: 19). Sosyal politika literatüründe ücret, emeğin geçim aracı olarak tanımlanmaktadır (Ören, 2013: 114). Ücret kavramını sadece para olarak elde edilen gelir anlamında da anlamamak gerekir; zira işverenin işçilere vermiş olduğu taşıtlar, elbiseler ve benzeri nakdi olmayan girdiler de ücretlerin bir parçası olarak kabul edilmelidir, bunlara aynı ücret denir (Talas, 1979: 4-5).

Tarih boyunca da ücret kavramının niteliği değişime uğramıştır. Ücretler muhtelif gruplar tarafından farklı yönden ele alınmakta ve bu sebepten dolayı ücrete farklı manalar atfedilmektedir (Zaim, 1974: 84). 19. Yüzyılda ücretler emek arz ve talebine göre oluşmaktaydı. Gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkilerine ait sorunların daha yıkıcı olduğu ve kendisini gösterdiği süreç, özellikle Sanayi Devrimi sonrasında ait iktisadi koşullar ile başladığı düşünülmektedir (Çetin, 2013: 171). Bu durum, çalışanların aleyhine sonuçlanmasından dolayı, ücretlerin en alt sınırına kamu müdahalesinin gerekliliği tartışılmış ve ortaya çıkmıştır. Çalışanların onurlu bir yaşam düzeyine kavuşturulması düşüncesinden hareketle devlet, gün geçtikçe artan bir şekilde işçileri korumakla kendisini memur kılmıştır (Türk-İş, 1978, 1). Bunun üzerine devlet, çalışma koşullarının düzeltilmesi için birçok sosyal politika aracı geliştirmiştir. Her ne kadar liberaller bu politikalara karşı çıkmış ve piyasa düzeninin hiçbir müdahaleye gerek duymaksızın, görünmez bir el vasıtası ile kendi kendini düzenlediğini ve ekonominin işleyişinde bir doğal düzenin var olduğunu, bunun dışında herhangi bir müdahalenin ise bireyin ve toplumun refahını olumsuz yönde etkileyeceğini söyleseler de bunlar çalışanların hayat şartlarının düzeltilmesi için müdahaleyi gerekli kılmıştır (Taşçı, 2012: 161-162). Ücretler konusundaki ilk müdahale, asgari ücreti belirlemek biçiminde olmuştur. Bunun uzantısı olarak asgari ücret uygulamaları, 20. yüzyılın hemen başında Yeni Zelanda (1896) ve Avustralya'da (1904) uygulanmaya başlanmış, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hemen hemen bütün ülkelerde çalışanları korumak amacı ile yasalar ve

anayasalara girmiştir. Asgari ücret, çalışanların hiç kimseye muhtaç olmadan dengeli ve sağlıklı olarak asgari biçimde geçinebilmesini sağlamak amacıyla yasalaşmıştır (Yavuz, 1995: 80). Asgari ücretin belirlenmesinde sadece çalışanlara bir ücret koruması sağlamak değil, aynı zamanda milli gelirin adil bir şekilde paylaşılması amaçlanmıştır. Bunun yanında genel anlamda ücret kavramı, bir yandan emeğin karşılığı (fiyatı) olarak iktisat biliminin, diğer yandan ise emeğin geliri olarak sosyal politikanın hizmet sözleşmesinin temel bileşeni biçiminde iş hukukunun alanına da girmiştir (Işığışık, 2014: 160-163). Hukuki yönüyle ücret, iş hukuku alanına şu şekilde girmiştir; İş Kanunu Madde 26’ya göre genel anlamda ücret, bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve nakden ödenen meblağı kapsar (Centel, 1997: 37). Bunların dışında diğer disiplin ve bilim dalları da asgari ücret ile çeşitli düzeylerde ilişkilerde bulunmaktadır.

Ücret geniş anlamda insan emeğinin bedeli (Tuna & Yancıntaş, 2011: 94), genel anlamda ise işletmelerin kâr ve zararına bağlı olmayan, işveren tarafından emek sahibine üretilen malın satışı beklenmeden ödenen, miktarı önceden belirlenmiş gelir olarak tanımlanmaktadır (add, 2000: 130). Asgari ücret uygulamasına birçok faktör etki ettiği için, bu çok yönlü kavramın tanımlanmasının yapılması güçleşmektedir. Bu kapsamda sosyal hayatın, ekonomik hayatın, kültürel ve politik hayatın sürekli değişmesi de asgari ücret konusundaki eğilimleri etkileyip dönüştürebilmekte, bu da kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Şöyle ki; asgari ücret bir taraftan işçilerin ihtiyaçlarını (sosyal kriterleri) (Taşçıoğlu, 1971: 45), öte yandan da işletmelerin ödeme kapasiteleri (ekonomik kriterler) gibi mekâna ve zamana göre değişebilen ölçütleri bünyesinde barındırmaktadır (Korkmaz, 2003: 4). Hal böyle olunca kültürel, sosyal, politik ve ekonomik etmenlerden dolayı bir ülke için uygun olan asgari ücret tanımı, bir diğer ülke için doğru sonucu verememekte, hatta bazı ülkelerde zamanla asgari ücret kavramının içeriği bile kendi içinde değişebilmektedir. Bu değişiklikleri de göz önüne almak suretiyle Kutal, asgari ücreti “başkasına tabi olarak bir ücret karşılığı çalışan ve elde ettiği ücret karşılığında kendisini geçindirebilecek, sosyal bakımdan uygun, mahiyeti bakımından öteki ücretlerden farklı ve gerek işçi, gerekse işveren tarafından uyulması zorunlu olan ücret” (Kutal, 1969: 4-6) olarak tanımlamaktadır. İşçilerin en önemli hatta bazen tek gelir kaynağı olan asgari ücret, (Eser & Terzi, 2008: 129) işçilere emeklerinin karşılığında ödenebilecek ücretlerin en alt sınırınıdır (Güneş, 2007: 185).

“Gelişmişlik” olgusu da asgari ücrete ilişkin yaklaşımları etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde asgari ücretin etkisi gelişmemiş ülkelere nazaran daha düşük olmaktadır. Bu çerçevede, asgari ücrete yönelik yaklaşımların farklı olması, asgari ücrete standart bir yaklaşımı geliştirmeyi zorlaştırmakta ise de kavramın niteliği ve amaçları açısından ortak noktalarının olduğu söylenebilmektedir. Asgari ücrete yönelik yaklaşımların ortak noktaları; amaç açısından düşük gelirliilerin korunması, nitelik açısından ise ücretlerin alt sınırına müdahale (zorlayıcılık) olarak ifade edilmektedir. Zorlayıcılıktan kasıt, bu seviyenin altında bir ücretin belirlenemeyeceğidir. Öte yandan asgari ücret tespitinin serbestçi (toplu pazarlık mekanizmasıyla belirlenmesi) veya müdahaleci olup olmamasının zorlayıcılık niteliğine etkisi bulunmamaktadır. İşverenin ve dolaıyısı ile işletmenin kârlılık, büyüme ve süreklilik gibi temel amaçları gerçekleştiribilmesi için çalışanların da tatmin olabileceği bir asgari ücret belirlenmesinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Kaymaz, 2010: 3).

Diğer taraftan, sosyal politika yönünden ücret kavramı ikiye ayrılmaktadır. Birincisi verimliliğe göre ücret ki bu anlamda ücretin iktisadi yönü vurgulanmaktadır; işverenler bu kriterin işletilmesini isterler, herkesin yaptığı işin değerine ve zahmetine göre ücret alınmasını isterler. İkincisi ise ihtiyaca göre ücrettir. Bu ise sosyal bir kavramı ifade eden ve emeğin insanca yaşayabilmesini mümkün kılan bir gelirdir (Zaim, 1997: 220).

Bütün ülkelerde asgari ücrete ilişkin tanımlamalar, gerek uluslararası belgelerde gerekse ulusal mevzuatlarda dolaylı veya doğrudan yer almaktadır. Ülkemizde de asgari ücret, 1961 Anayasası’nda “Devlet çalışanların yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli ve adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır” (Madde 45) şeklinde sosyal boyutu ön planda olarak bir belirlemede bulunmuştur. Ancak 1982 Anayasası’nda bu maddeye “Asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur” şeklinde ekleme yapılarak ekonomik koşullarında dikkate alınmasına vurgu yapılmıştır. Türkiye’de mevzuatta yer alan asgari ücrete ilişkin tanımlama 1972 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliği’nin 1. Maddesi’nde şu şekilde yer almaktadır: “İşçilere normal bir çalışma gününün karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücrettir.”

ILO Anayasası, BM İnsan Hakları Beyannamesi, Avrupa Sosyal Şartı gibi uluslararası belgelerde de asgari ücretin niteliğine dair düzenlemeler bulun-

maktadır. ILO Anayasası’nın başlangıç kısmında asgari ücret “işçiye yeterli yaşam koşullarını sağlayacak bir ücretin garanti edilmesidir” şeklinde ifade edilmektedir (Şeker & Küçükbayrak, 2012: 5). İşçinin insanca yaşamasına yetecek bir ücrete sahip olmasına vurgusu yapılmıştır (Afşin, 1999: 1). BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin 23. Maddesi’nin 3. fıkrasında “her çalışanın insan haysiyetine uygun olarak kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir geliri elde etmesi” en temel insan haklarından biri olarak görülmektedir. Avrupa Sosyal Şartı’nın 4. Maddesinin 1. fıkrasında ise “çalışanların kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip oldukları” belirtilmiş ve bu yönü ile asgari ücrete “amaç” yönünden yaklaşılmıştır (Zaim, 1974: 92-94).

Buraya kadarki tanımlamalar neticesinde asgari ücreti, tam gün çalışma karşılığı işçinin her türlü sosyal, fiziki ve ekonomik ihtiyacını karşılayabileceği, insan onuruna yaraşır ve içinde yaşadığı toplumda ailesi ile birlikte uygun bir yaşam standardını yakalayabileceği, mecburi karaktere sahip bir ücret olarak tanımlayabiliriz. Yapılan tanım, asgari ücretin amacı, kriterleri ve niteliği üzerine vurgu yapılmaktadır. Buna göre, asgari ücretin amacı, ücretlilere uygun bir yaşam seviyesi sağlanmasıdır (Güven vd., 2011: 147). Başka bir biçimde ifade edecek olursak, asgari ücrette ekonomik boyutun varlığı olsa da bu ücret özünde sosyal içeriklidir. Bu sebeple asgari ücretin ekonomik etkilerinden dolayı sosyal boyutunun ihmal edilmesi, asgari ücretin belirlenmesindeki anlamını kaybetmesine neden olacaktır.

İktisat kitaplarında, üretim unsurlarından biri olan emeğin fiyatı şeklinde işlenmekte olan ücretler, iktisadi ve sosyal hayatta çeşitli tesir ve tezahürleri olan çok yönlü bir konudur. Günümüzde ücret, üretim sisteminin dönüşümünden sonra işçi sınıfının geliri olarak ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca insanlar çalışarak geçimlerini sağlamışlardır. Bugün “işçi” olarak adlandırılan kesim, kimi zaman aynı, kimi zaman nakdi, kimi zaman da faydasal olarak bir gelir (ücret) elde etmekte ve bu elde ettikleri ücretler de çalışanlar için tek geçim kaynağı olmaktadır. Özel mülkiyetin ve sermaye birikiminin mevcut olmadığı ilk ve ilkel toplumalarda ücreti Adam Smith, iş bölümüne bağlı olarak emeğin üretimi ve artan verimliliği olarak tanımlamaktadır. Çalışma ilişkilerinin ve üretim sisteminin niteliğinin değişmesinden sonra işçilerin işverene bağımlı çalışması, çalışmasının karşılığını “satın alınabilir” (aynı ücret) ve “parasal” bir değer olarak elde etmeye başlaması, modern anlamda ücret olgusunu meydana getirmiştir. Bu özelliği sebebiyle kapitalist sistem kendisinden önceki iktisadi devirlerde işgücünün kullanılış biçimi olan, ilkel komün düzeni, kölelik düzeni,

serflik düzeni ve zanaatkârlık düzenlerinden ayrılmaktadır.(Korkmaz, 2003: 29) Verime göre ücret iktisadi bir kavram olmakla birlikte sosyal bir içerikten yoksun olması, çalışanların insanca yaşayabilmeleri için gerekli olan ücreti elde etmeleri koşulunu her zaman sağlayamamaktadır (Zaim, 1974: 92).

Üretim sistemlerinin niteliklerindeki köklü değişimin, kapalı üretimden açık ve büyük pazarlara geçiş ve kitlesel üretim tarzının hâkim üretim sistemi haline dönmüş olması, insan gücünün üretimde oynamış olduğu rolü de kökten değiştirmiştir. Bu süreç, yatırımcı (müteşebbis) ve işçi sınıfını daha belirgin bir biçimde ortaya çıkarmıştır. İşçi sınıfının gelirini ifade eden ücret, üretim sisteminde çok önemli bir konuma yerleşmiştir. Bedeni emeğin yanında fikri emeğin de önemi artmış ve daha geniş bir ücret kavramı doğmuştur. Kapitalizmin en kontrolsüz serbestçi dönemlerinde hâkim anlayışın, ücretlerin arz-talep dengesine göre belirlenmesi yönünde olması ve işçilerde emek arz fazlası olması nedeniyle çok düşük ücret seviyelerinde, sefalet denilebilecek ücret seviyelerinde geçinmek zorunda kalmışlardır.

Bu dönemde ücretlerin yeterli olmamasından dolayı çok küçük yaştaki aile bireylerinin bile çalıştığı gözlenmiştir. Piyasanın kusursuz işleyeceğini düşünen devlet başlangıçta sürece müdahale etmezken, yükselen tepkiler ve sürecin olumsuz yönleri artınca devlet daha etkin ve müdahaleci olması gerektiğini anlamış ve oyunun kurallarını yeniden belirleme yolunu seçmiştir. Böylece sosyal, ekonomik ve siyasi süreçlerde bazı yeni anlayışlar gelişmiş, uygulama alanında yeni ekonomik ve sosyal tedbirler alınmaya başlamıştır. Koruyucu çalışma mevzuatları, birçok ülkede kabul edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde ücretlerin belirli bir düzeyin aşağısına inmesinin önüne geçmek için asgari ücret, bir sosyal müdahale aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Korkmaz, 2003: 29).

Emeğiyle geçinmek zorunda olan işçinin emek-verim denkleminde bağımsız olarak, sadece insan olduğu için, onurlu ve kimseye muhtaç olmadan yaşayabilmesini güvence altına almak için hem sosyal hem de ekonomik bir olgudur. Bu anlamda asgari ücret sosyal bir ücret kavramı olup, sosyal bir amaca hizmet etmektedir (Zaim, 1974: 207).

Asgari Ücretin Amaçları

Asgari ücret uygulamasıyla esasında düşük ücretlilerin sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesine dayanan birkaç sonuç beklenmektedir. Asgari ücretin genel amacı, emeği karşılığı geçimini sağlayan kimseye sosyal bakımdan

uygun asgari bir yaşam seviyesi sağlamaktır. Bu uygulamanın amaçları, toplumda yoksulluğun azaltılması, temel gereksinimlerin karşılanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve fakirliğin azaltılması, emeğin istismarının ve sömürülmesinin önlenmesi, ücretin korunması, ücretlerin arasındaki büyük farkların azaltılması ve haksız rekabetin önlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Korkmaz, 2003: 30).

GELİR DAĞILIMINDA ADALETİN SAĞLANMASI VE YOKSULLUĞUN AZALTILMASI

Devletler başta sosyal güvenlik politikası olmak üzere maliye ve ücret politikası uygulamaları ile gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek ve sosyal sınıflar arasındaki barışı sağlamak için çeşitli politikalar uygularlar. Bir ekonomide milli gelirin, onu üretenler tarafından hangi oranda dağıldığı en az milli gelirin miktarı kadar önemlidir. Ülkelerin gelişmişlikleri milli gelirlerinin büyüklüğü kadar, üretilen gelirin bölüşümüne de bağlıdır. Uygulamada bazı nedenlerden dolayı, adil bir gelir paylaşımı gerçekleşemez. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinin en acil konularından bir tanesi de, çalışan en fakir kısmı teşkil eden işçilerin reel gelirlerini arttırmaktır. Asgari ücret uygulamasının belki de en önemli sosyal gerekçesi fakirliğin azaltılması oluşturmaktadır. Dağılımın daha adaletli olabilmesi için diğer politika araçları ile birlikte asgari ücret uygulaması gerekmektedir. Kötü ücret şartları ile emeğini her gün arz etmek mecburiyetinde olan işçilerin hayat standartlarını yükseltmek, bunları asgari fakat insani bakımdan uygun bir yaşam seviyesine kavuşturmak (Arabacı, 2007: 53).

Bu anlamda asgari ücretin hedefi, pazarlık gücü olmayan veyahut pazarlık gücü zayıf olan ücretlilerde, milletin gelir seviyesine göre insanlık haysiyetine yaraşır asgari geçimi ve asgari refah seviyesini sağlayacak gücü elde etmelerini sağlamaktır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde piyasa şartlarının olumsuz olması, rekabet koşullarının eksik ve aksak olarak oluşması, işgücünün yeterince örgütlü olmaması ve üretim faktörlerinden emeğin marjinal üretimlerinin çok altında paylar elde etmesi nedeni ile gelişmiş ülkelere nazaran asgari ücret uygulamaları daha elzemdir. Belirli bir gelişmişlik düzeyini yakalamış ülkelerde gerek işçilerin örgütlenmelerini tamamlamış olmaları gerekse vergi ve diğer gelir dağılımı politikalarının etkin işlemesi gelirin daha adaletli dağılmasını sağlamaktadır. Yüksek oranlı büyüme hızında olan, sürekli gelişme içinde

olan ve gelişme trendini yakalayamamış ülke ekonomilerinde genel olarak enflasyon baskısı altında bulduklarından milli gelir sürekli olarak düşük gelirlielerin aleyhine yeniden dağılmaktadır. Ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma başarısı milli gelirin adil dağılmaması sebebiyle tehlikeye düşebilir (Korkmaz, 2003: 26).

Emeğin İstismarının Önlenmesi ve Asgari Seviyede Eşit Ücretin Sağlanması

Asgari ücret düşüncesi ve uygulamasının en önemli sebeplerinden bir diğeri, emeğin istismarını ve emeğin sömürülmesini engellemektir. Tarihsel gelişim süreci içinde işçi ve işveren arasında çatışma konusu olan ücretin, emeğin sömürsünü önlemek için devletin işgücü piyasasına müdahalesi ile düzenlenmesi zorunluluğu doğmuştur (Özdemir vd., 2012: 35). Bu nedenle, asgari ücret uygulamasının temel amaçlarından birisini, düşük ücretle çalışmakta olan işgücünün korunması oluşturmaktadır. Artan emek üretkenliğinden işçilerin de faydalanabilmesi gereklidir (Aksu, 1993: 58). Sosyal devlet düşüncesi, amme otoritesine sosyal sınıflar arasında adaleti sağlamak suretiyle çatışmaları önlemek görevini yüklemektedir. Bu amacın sağlanması için asgari ücret iki noktada etkili olabilmektedir. Bunlardan birincisi, düşük ücretli emek için korumadır. Örgütlenmesini sağlayabilmiş güçlü sendikaların korumasının altında olan işçilerin, toplu pazarlık haklarını da elde etmiş oldukları için sömürülmeleri çok kolay değildir. Günümüz dünyasında işçilerin sendikalaşma oranları belli bir düzeyin üzerine çıkamamakta ya da sendikalar etkinliklerini bazı sebeplerden ötürü yitirebilmektedirler. Bilhassa düşük ücretli istihdam yapılarında sendikalaşma oranı çok düşüktür. Asgari ücretin yasalarla en alt seviyesinin belirlenmesinin özellikle bu kitle için hayati bir öneme haiz olduğu kesindir. Örgütlenmemiş ve toplu pazarlık kapsamı dışında kalmış olan, ücret ve diğer çalışma koşulları piyasanın ve işverenlerin insafına kalmış olan bu işçiler için asgari bir hayat ve ücret düzeyinin garanti edilmesi hayatiyet arz etmektedir. Bu yönü ile ücret, ekonomik çıktılarından bağımsız olarak sosyal bir fonksiyon icra etmektedir. Sendikaların mevcut olduğu durumlarda bu tür farklar sendikalar tarafından kapatılabilmektedir. Ücretlerin belirli bir asgari seviyenin altına düşmesine engel olmak amacıyla asgari ücret tespitinden faydalanılmakta ve bu durum asgari ücretin ikinci genel amacını teşkil etmektedir. Önemli olan işçinin “sömürülmesi” anlamına gelen geçim sıkıntısını bertaraf etmektir (Korkmaz, 2003: 32).

İkincisi “eşit işe eşit ücret ilkesinin” en alt ücret düzeyinde gerçekleştirilmesidir. Çalışma hayatında özellikle kadınlara negatif bir ayrımcılık yapılmaktadır. Kadınların daha güçsüz olduğundan hareketle yapılan bu ayırım, toplumların kadına bakış açısına göre değişebilmektedir. Başta ILO olmak üzere birçok uluslararası kurumun ayrımcılığın tersi yönünde karar(lar) almasına rağmen, piyasada her zaman bu kararlar karşılık bulamamaktadır. Bu meyanda asgari ücret uygulaması, eşitlik ilkesinin gerçekleşebilmesi için genel bir korumaya sağlayamasa bile en azından ücret düzeyinin en alt noktasında oluşmasını sağlamaktadır.

Kriz Dönemlerinde Ücretin Korunması

Her ne kadar kriz, kapitalizmin temel varsayımları içinde yoksa da, ya da geçici olarak telakki edilse de tarihsel olarak 1929, 1974, 1990 ve son olarak 2008 yıllarında küresel olarak yaşanan ve yerel piyasalarda oluşan krizler, krizsiz bir ekonomi değil, krizle birlikte yaşamayı gerekli kılan bir ekonomik düzenin var olduğunu göstermiştir. Ekonominin duraklama veya gerileme dönemlerinde ücret ve fiyatların bir helezon şeklinde düşmesini önlemek de asgari ücretin amaçları arasındadır (Arabacı & Yüksel, 2007: 54).

Yükselen hayat standartları ve üretim kapasitesinde işçilere bir şey yansıtmayan, lakin sıkıntılı dönemlerde ise işçiye yansıtan işverenlerin bu tutumuna karşı işçileri korumak gereklidir. Kapitalist iktisadi düzende zaman zaman meydana gelen kriz dönemlerinde büyük işsiz kütlelerinin iş piyasasında atıl bir durumda kaldıkları malumdur. Piyasada oluşan krizde işçi, işveren ve devlet üçlüsü etkilenmektedir. Ancak nitelik ve nicelik olarak en çok etkilenen grup işçilerdir. Kriz dönemlerinde işveren kesimi krizin geleceği hususunda kötümser davrandığı için, krizin oluşması muhtemel sonuçlarını fazlasıyla abartarak, işçileri işsizlik veya ücretlerde azaltma seçenekleri ile baş başa bırakabilmektedirler. Bu hususta Marks kapitalist kazandıkça işçinin de kazanaacağı tezine karşı çıkmakta, kapitalistin pazar fiyatını doğal fiyatın üstünde tuttuğu zaman işçinin kazanamayacağını söylemektedir (Marks, 2003: 16). Bu tip durumlarda talep enflasyonu ve deflasyonu oluşabilmekte, belirsizliğin maliyeti de çalışanlara kesilmektedir. Bu sebeple devlet asgari ücret düzenlemeleri ile bilhassa sendikal örgütlenmenin sağlanamadığı ülkelerde ve sektörlerde ücretleri ani düşmelere karşı korumaktadır. Dar anlamda ücret koruması, geniş anlamda ise piyasalara müdahale yollu düzenlemeler anlamına gelen asgari ücret uygulaması, işverenlerin esnek ücret politikalarını önlemektedir (Korkmaz, 2003: 34).

Ücret Farklarının Azaltılması

Bilindiği gibi asgari ücretin üzerindeki işçi ücretleri, çeşitli faktörlerden dolayı farklı seviyelerde bulunmaktadır. Ücretlerin asgari seviyesinin yasal düzenlemelerle belirlenmesinin amaçlarından birisi de, emek piyasalarının karakteristik özelliklerinden birisi olan çeşitli ücret farklarının azaltılmasıdır. Bütün ücret düzeylerinin arasındaki farklılıkları engellemek hem imkânsız hem de ücret farkları ve verimlilik arasındaki doğrusal ilişki nedeniyle gereksiz görülmektedir. Ücretlerin taban ve tavanları arasındaki farklar çok açılmış ve tabandaki işgücü fazlaşmış ise asgari ücretler yoluyla ödenen ücretler vesilesiyle bu farklar azaltılabilir (Zaim, 1974: 92).

Çeşitli ücret düzeyleri arasında ücret farklılıklarının oluşmasında işletme yapıları, vasıf düzeyleri, coğrafi ve sektörel farklılıklar gibi iktisadi faktörler yer almaktadır. Fakat iktisadi gerekçelere dayanmayan, bilhassa örgütlenme düzeyindeki yetersizlikten, sosyal ve kültürel yapı farklılıklarından ortaya çıkan ücret farkları olduğu bir gerçekliktir. Bu gerçeklikten ötürü, ekonomik farklılıktan kaynaklanmayan ücret farklılıklarının azaltılmasında asgari ücret düzenlemeleri gereklidir. Asgari ücret tespitini bir diğer amacı da eşit işe eşit ücret olabilir. Kadın-Erkek işçi arasında kadının aleyhine gelişmiş olan ücret farklılıkları da asgari ücret vasıtası ile engellenebilir (Kutal, 1969: 34).

Haksız Rekabetin Önlenmesi

Asgari ücret uygulaması ile ulaşılmak istenen amaçlardan bir diğeri de emek piyasasının çeşitli düzeylerinde ortaya çıkan haksız rekabetin önüne geçebilmektir. Emek piyasasındaki bu haksız rekabet işçi ve işveren açısından farklılık arz etmektedir. Ücret artışları ve düzenlemeler ile işletmeleri rasyonalleşmeye zorlamak gerekmektedir (Aksu, 1993: 59). Ücretlerin düşürülmesi yönündeki rekabeti ortadan kaldırmak gereklidir ve asgari ücret uygulaması bu fonksiyonu icra edebilmek için güzel bir araçtır.

İşçi açısından rekabet, daha ziyade hızlı nüfus artışı olan, genç ve niteliksiz işgücü işsizliğinin yaygın olduğu işçi örgütlenmelerinin zayıf olmasından dolayı örgütlenmenin yüksek olduğu ve ücret düzeylerinin yüksek olduğu işçiler arasında olmaktadır. Bu noktada asgari ücret uygulaması, vasıf farklarına ve verimliliğe bağlı olmadan oluşmuş olan ücret farklarını azaltıcı bir unsur olarak çalışanlar arasında ücret farklarını azaltıcı etki yaratmaktadır. Yani ekonomide benzer işler için benzer yetenek ve vasıflara ödenen ücretler arasındaki farkın en azından asgari ücret düzeyinde azaltılması bu işçiler arasındaki rekabetin azaltılmasında önemli bir politikadır (Korkmaz, 2003: 35).

Asgari ücretin belirlenmesi sürecinde gözetilmesi gereken hususlardan birisi de işverenlerin rekabet gücünün korunmasıdır. İşverenler tarafından ise ücret farklılıklarının oluşması birim maliyet açısından haksız bir rekabet oluşturmaktadır. Ücretlerin belirli bir asgariden aşağıya düşürülmemesini kabul ve tatbik eden girişimcilerin düşük ücret politikasını uygulayan işverenler karşısında rekabet imkânları bakımından zayıf duruma düşmeleri kaçınılmazdır. Kuşkusuz ücret farklılıkları verimlilik farklarıyla kapatılabilmisse rekabet açısından sıkıntı oluşturmaz, lakin kimi zaman ücret farkıyla verimlilik paralel gitmemektedir. Bu durum günümüzde sadece bölgesel veya sektörel bazlı değil, aynı zamanda uluslararası ticaret açısından da önemlidir. Çalışma hayatında uluslararası standartların bulunmaması halinde sermayenin bu gevşek çalışma koşulları ve düşük ücret politikaları uygulayan ülkelere doğru kaydığı bilinmektedir (Türk-İş, 1978: 123).

Burada çok manidar olan durum ise bu tarz gevşek politikalar izleyen ülkelerde üretim yapan sermaye sahiplerinin diğer ülkelerin uluslararası düzenlemelere uymaları ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi gerektiğine dair tutumlarıdır. Kendileri için istemedikleri sıkı ve işçi menfaatine politikaları, sırf rekabet avantajı yakalamak amacı ile diğer ülkeler için bu kriter ve uygulamaları desteklemeleri doğrusu çok şaşırtıcı bir durumdur.

ASGARI ÜCRET TESPİTİ VE KRİTERLER

Asgari ücret oranlarının belirlenmesinde öncülük edecek çeşitli ve anlamlı kriterlerin var olması, asgari ücret politikalarının belirlenmesi ve uygulanması aşamasında en önemli sorun olarak görülmektedir. Genelde asgari ücretin düzeyini belirlemek amacıyla kullanılan kriterler çalışanların gereksinimleri, ödeme kapasiteleri, karşılaştırılabilir ücret ve gelirler ile ekonomik ilerleme gereksinimlerini içermektedir. Asgari ücret, işverenler için bir maliyet unsuru, işçiler için ise gelir temeli, toplum için ise gelirin yeniden dağılımına katkısı olan önemli bir uygulamadır. Bundan dolayı asgari ücret düzeyinin belirlenmesinde zaman zaman birbirleriyle çelişmelerin olması kaçınılmaz olmaktadır ve ücret seviyelerin belirlenmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Asgari ücret oranlarının belirlenmesinde birçok kriter dikkate alınabilir, ama önemli olanın tüm bu kriterleri tek tek ele almak değil, bütün bu kriterleri göz önüne alarak bir asgari ücretin belirlenmesidir. Asgari ücretin tespit edilmesinde iki önemli prensibin göz önüne alınması gerektiği genellikle kabul edilmektedir. Birincisi, belirlenen ücretin işçiye sosyal bakımdan uygun asgari bir yaşama seviyesi ve

çalışma iktidarı sağlaması; ikincisi ise bu ücretlerin milli ve işletme ekonomileri yönünden ödenebilir bir seviyede olmasıdır (Kutal, 1969: 35). Tespit süreci ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise asgari ücret komisyonunun oluşması sürecinde daha katılımcı olunması gerekliliğidir. Zira komisyonda işçi kanadını sadece TÜK-İŞ temsil etmektedir ve bu husus eleştirilmektedir (Arslan, 2015).

Sosyal Öncelikli Kriterler

Bu kısımda ele alacağımız öncelikler, işçi cihetinden öncelikler olacaktır. Asgari ücretin belirlenmesi sonucunda işçilerin ihtiyaçlarının karşılanması, satın alma güçlerinin en azından korunması ve ekonomik büyümelerden daha fazla pay almalarını sağlamaya yönelik geliştirilmiş kriterlerdir. Sosyal faktörler yasal bir asgari ücrete sahip her ülkede baz alınan temel ölçütlerdendir (Korkmaz, 2003: 38).

İhtiyaç Kriteri

Asgari ücret düşüncesinin temelinde yatan en mühim sosyal gerekçe, işçinin insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesine olanak sağlayacak, ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir ücret olmasıdır. Gerek ortaya çıkması gerekse uygulanması esnasında sosyal niteliği her zaman daha öncelikli ele alınan asgari ücret, işçilerin ve bakmakla yükümlü oldukları ailelerinin gereksinimlerini karşılamak ve geçimlerini sağlayabilmelerini temin etmek üzere belirlenmektedir. Bu belirlemede, verimlilik dâhil bütün ekonomik bileşkelere bağımsız sosyal bir kavramdır. Burada ortaya bazı sorunlar çıkmaktadır. Bunlardan ilki, asgari ücretin belirlenmesinde ihtiyaçların nelerden oluşacağıdır. İhtiyaç kavramının genişliği belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Geçmişte sadece gıdadan ibaret olan zorunlu ihtiyaç kavramının yavaş yavaş giyim, sıhhat, kültür faaliyetleri, geleceğin garantisi gibi beslenme dışı faaliyetlere doğru bir seyir takip ettiği görülmektedir. İhtiyaçların nelerden oluşacağı asgari ücretin niteliği noktasında geçimlik ücreti ve yaşayan ücreti ortaya çıkarmaktadır. Geçimlik ücreti temel olarak işçilerin fiziki ve biyolojik ihtiyaçlarını içine alan bir ücrettir. İşçilerin ihtiyaçlarını daha da geliştirerek, geçimlik ücretine sağlık, eğitim, kültür ve eğlenme ihtiyaçlarını eklemeyerek oluşturulan ücrete ise yaşayan ücret denilmektedir. Asgari ücretin nihai hedefi yaşayan ücret seviyesini yakalamaktır. Böylece asgari ücretleri tespitle görevli kurulların sadece fizyolojik asgariyi değil işçinin sosyo-kültürel asgari ihtiyaçlarını da hesaba katmaları gerekmektedir (Kutal, 1969: 41).

Sorunlardan ikincisi, belirlenen ihtiyaçların “işçiyi tek başına mı yoksa ailesiyle birlikte mi kapsamaması gerektiği” ile ilgilidir. Gelişmiş ülkelerin hemen hemen hepsinde sosyal yardımlar ve aile ödenekleri gibi yardımlar etkin bir şekilde kullanıldığından dolayı asgari ücret, işçilerin şahısları baz alınarak belirlenmektedir. Lakin gelişmekte olan ülkelerde böyle bir kriteri kabul etmek, bu toplumların gerçekliklerine aykırıdır. Bu kriterleri uygulamaya koyarken düşük gelirlili ailelerin büyüklüğü, söz konusu ailelerin gelirleri ve ortalama ücretleri, gelir dağılımları, harcama stilleri, sosyal güvenlik ve diğer sosyal haklardan yararlanabilmeleri ile ilgili veriler dikkate alınmalıdır. Asgari ücretin reel olarak bir değer taşıyabilmesi için, işçinin medeni durumuna bakılmalı, geçindirmekle yükümlü olduğu aile fertlerinin sayısını dikkate almalı, muhtaçlık durumu minimize edilmelidir (Gövdere vd., 2013, 200).

Hayat Pahallılığı Kriteri

Özellikle enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde, ücretlerin reel değerlerini korumak amacıyla “hayat pahallılığı” kriteri önem kazanmaktadır. Anglo-sakson literatüründe ücretlerin hayat pahallılığına göre düzenlenmesi “*cost of living adjusment*” tabiri ile ifade edilmektedir.

Bu minvalde asgari ücretlerin satın alma gücünü korumak için fiyat artışlarına göre sabitlenmesi, adil bir yöntem olarak ilgi görmektedir. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken nokta, asgari ücretlerin satın alma güçlerinin fiyat artışlarına sabitlenerek korunması, sadece geçmişe dönük bir korumadır ve bundan dolayı refah artışlarından pay almak için bu yöntem başarılı olamayabilir. Hayat pahallılığı kriteri tek başına yeterli bir ölçü olmamakla birlikte uygulama kolaylığı sağladığından dolayı, özellikle enflasyonla mücadele programları çerçevesinde başvurulabilen bir yöntemdir (Korkmaz, 2003: 102).

Karşılaştırılabilir Ücret ve Gelirler Kriteri

Asgari ücretin tespitinde dikkate alınan bu kriter gereği benzer işler için diğer işverenlerin ödedikleri ücret düzeyleri ve diğer gelir gruplarının yaşam standartlarının birlikte ele alınması esasına dayanmaktadır. Sosyal adaletin sağlanması için karşılaştırmanın, toplumun bütün kesimleri ile bütün gelir grupları için yaşama düzeyleri arasında yapılması daha uygun görülmektedir. Örneğin tarım ve tarım dışı yaşama koşullarının farklı olmasından dolayı sanayi kesiminde asgari ücretlerin daha yüksek belirlenmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu da niteliksiz emeğin sanayi işletmelerinin daha yoğun ol-

duğu bölgelere doğru kitlesel bir hareketine yol açmakta, tarımda gizli işsiz konumunda olan işçi, sanayinin yoğun olduğu bölgelerde açık işsiz konumuna düşebilmektedir (Korkmaz, 2003: 105).

Ekonomik İçerikli Kriterler

Asgari ücretin belirlenmesinde kriterleri ne kadar mükemmel belirlenirse belirlensin, bu ücreti ödeyecek olan işletmelerin ödeme kapasiteleri dikkate alınmaz ise çalışmalardan verim alınmaz. Bu başlıktaki kriterler, asgari ücretin oluşturulması ve belirlenmesinde asgari ücreti ödeyecek olanların ekonomik önceliklerini ele almaktadır. Bu kriterlerin çıkış noktasını asgari ücretlerin olumsuz olduğu düşünölen ekonomik etkiler oluşturmaktadır. İşverenler açısından asgari ücret uygulamasının işçilik maliyetlerine direkt etkiye sahip olmasından dolayı asgari ücretin istihdamla ve enflasyon ile ilişkisinin de göz önüne alınması gerektiği söylenmektedir (Çoban & Korkmaz, 2006: 17). Bu anlayışa göre, ekonomik gerçeklerden hareket edilmeden oluşturulacak asgari ücret, işverenin rekabet edebilirliğini azaltacak, işverenin ödeme kapasiteleri üzerinde olumsuz bir etki bırakacak; dahası istihdamda daralmalar yaşanacaktır. Bütün bu gerekçeler işvereni kayıt dışı istihdama yöneltecek, bu da piyasa adına çok daha fazla kayıplara yol açacaktır.

Ödeme Kapasitesi Kriteri

Ödeme kapasitesi kriteri, asgari ücret belirlenmesinde, odak noktasının işçi ve onun ihtiyaçlarından mikro düzlemde işverene, makro düzlemde bütün ekonomiye çevrilmesidir. Asgari ücret belirlenirken ülke ekonomisinin, istihdamın, ödemeler dengesinin ve fiyat düzeylerinin dikkate alınması mutlaka gereklidir. Asgari ücretin işçinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş olması, en optimum ve adil olduğu anlamına gelmemektedir. Zira asgari ücreti ödeyecek olan birimin, ödeme kapasitesi ve mali durumunu da dikkate almak gerekmektedir. Ödemeyi yapacak birimin ödeme kapasitesi yeterli olmaması halinde ekonomide istihdam daralması, ekonomi küçölmesi ve fiyatların artması gibi çeşitli sıkıntılar oluşması muhtemeldir. Bundan dolayı ödeme kapasitesi kriteri göz önüne alınmalıdır. Bu kriterleri uygulamaya koyarken GSMH, üretimin sektörel dağılımı, sanayi üretimi, işletmelerin rekabet güçleri ve ortalama ücretler gibi verileri değerlendirmeye almak gerekmektedir (Kutal, 1969: 44).

Ekonomik Kalkınma Gerekliliği Kriteri

Asgari ücretin ekonomik kalkınma hedefleriyle ve ekonomik göstergelerle uyumlu olması gerektiği düşüncesidir. Bu kriter ile ekonomik dengelerin

olumsuz etkilerini önlemek ve sosyo-ekonomik gelişme düzeyinin düşmemesi hedeflenmektedir. ILO kriterleri de ekonomik faktörlerin göz önünde tutulmaları gerektiğini söylemektedir. Ülkemizde de 1961 ve 1982 Anayasaları da bu kriterin gözetilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu kriterleri uygulamaya koyabilmek için eğitim düzeyi, okula devam eden öğrenci sayısı, kişi başına düşen okul ve hastane sayısı, işsizlik ve istihdamın sektörel dağılımına ilişkin veriler dikkate alınmaktadır. Planlı kalkınma çabası içinde bulunan memleketlerde ekonomik kalkınma kriterine dikkate aldıkları görülmektedir (Şeker & Küçük-bayrak, 2012: 6).

TÜRKİYE’DE ASGARİ ÜCRET UYGULAMASI

Genel Hatlarıyla Türkiye’de Asgari Ücretin Temelleri

Türkiye’de asgari ücret sistemini oluşturan ve uygulamasına yön veren hukuki ve kurumsal dayanaklar vardır. Türkiye’de asgari ücret sistemi anayasal güvenceye sahip olan, uluslararası sözleşmelerden beslenen ve İş Kanunu içinde düzenlemelere konu olan bir unsurdur. Genel manada hukuki dayanaklar Türkiye’deki asgari ücret sisteminin kuruluş ve işleyişini belirlemektedirken, kurumsal dayanaklar asgari ücret uygulamasının niteliğini ve politikasını oluşturmaktadır. Öte yandan, Türkiye’de ücretler hususunda mevcut olan istatistikler vb. yayınlar, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi muntazam ve belirli esaslara göre hazırlanamamakta, bundan dolayı da asgari ücretin daha sağlıklı belirlenebilmesi zorlaşmaktadır (Avsallı&Korkmaz, 2012: 151).

Türkiye’de asgari ücret tespiti 1806 tarihli bir Padişah Fermanı’na kadar götürülmektedir. 1923 yılında yapılmış olan Türkiye İktisat Kongresi’nde belediye meclislerinin 3 ayda bir asgari ücret hadlerini geçim şartlarına göre tespit ve ilan etmeleri gerektiği kararlaştırılmış lakin uygulama imkânı bulunamamıştır. Bu anlamda ülkemizde kanuni asgari ücretlere öteden beri büyük bir ihtiyaç duyulmuş, bu hususta çeşitli çalışmalar yapılmasının ardından asgari ücretlerle ilgili bir madde 1936 tarihinde İş Kanunu’na girmiştir (Zaim, 1974: 217).

Asgari ücret uygulamasının hukuki altyapısı iç hukuk (anayasa, yasa ve yönetmelik) ile uluslararası hukuk çerçevelerinde incelenebilir. Türkiye’de yürürlükte olan asgari ücret uygulamasının hukuki temelleri 1982 Anayasası’nın 2, 49 ve 55. Maddeleri, 1475 sayılı İş Kanunu’nun 33. Maddesi ve bu madde gereğince çıkarılmış olan 1972 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliği’nin ardından 2004 yılında çıkarılan Asgari Ücret Yönetmeliği’dir.

1982 Anayasası'nın 2. Maddesinde devletin kendisine biçmiş olduğu "sosyal devlet" rolü gereğince kişilerin insan onuruna yaraşır bir gelir elde edebilmeleri için devletin, ücretlerin en alt düzeyine müdahale etmesi sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak görmektedir. 49. Maddesinde çalışmanın herkesin hakkı ve ödevi olduğunu belirtirken, devlete de çalışanların hayat şartlarını yükseltme, onları koruma ve destekleme görevlerini yerine getirmesi sorumluluğu verilmiştir. 55. Maddesinde ise ücreti emeğin karşılığı olarak tanımlamış ve devletin, çalışanların yaptıkları işlere uygun adaletli bir ücret geliri kazanmaları ve sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli çalışmaları yapması istenmiştir.

1475 sayılı İş Kanunu'nun 33. Maddesinde ise asgari ücret uygulamasının amacının işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi olarak belirlenmiştir. İş Kanunu gereği yapılmış olan yönetmelikte daha sonra incelenecek olan, asgari ücretin tanımı, kapsamı, tespitinde esas alınacak hususlar, komisyonun çalışma esasları, komisyonun görev ve yetkileri ve diğer hususlar belirlenmiştir.

Ayrıca Anayasa'nın 90. Maddesinde "usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletler arası antlaşmaların kanun hükmünde olduğunu belirtmiş ve bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmaya cağı" düzenlenmiştir. Asgari ücret uygulamasının dayandığı uluslararası hukuki normlar ILO ile iki sözleşmeyi imzalamış (26 ve 99 sayılı Sözleşmeler), bir sözleşmeyi (131 sayılı Sözleşme) imzalamamıştır.

Asgari ücret ile ilgili olarak Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni 1948 yılında, Avrupa Konseyince 1961 yılında kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı'nı ise 1989 yılında onaylamıştır. Fakat Türkiye Avrupa Sosyal Şartı'nın asgari ücreti düzenleyen 4. Maddesinin 1. Fıkrasını onaylamamıştır. Onaylamadığı ILO'nun 131 sayılı Sözleşmesi de, Avrupa Sosyal Şartı'nın 4. Maddesinin 1. Fıkrası da işçinin ailesiyle birlikte saygın ve müreffeh bir hayat standardı elde etmesi gerekliliği ile ilgilidir. Türkiye ise ileride görüleceği üzere sadece işçinin ihtiyaçlarını temel almaktadır (Korkmaz, 2003: 146).

Türkiye'de asgari ücret uygulamasının temelleri hukuki düzenlemeler ile atılmış olduğundan, yasal asgari ücret olarak nitelendirilebilir. Bununla beraber hukuki sürece etki eden ve uygulama üzerinde etkili olan bazı kurumsal yapılar da söz konusudur. Bunlar kalkınma planları ve hükümet programlarıdır. Planlı ekonomiye geçilmesiyle birlikte kalkınma planlarıyla ekonomiye ve sosyal politikalara yön verilmiştir. İş başındaki hükümetlerde belirli program-

lar dâhilinde yapacakları çalışmaları kamuoyuna duyurarak icra etmektedirler. Her iki yapı için de de asgari ücretler dolaylı veya doğrudan ele alınmış, çeşitli gelişmeler ışığında uygulamaya dair sosyal, ekonomik ve politik içerikli çeşitli öneriler, önlemler ve tercihlerde bulunmuşlardır. Türkiye’de 1961 Anayasası ile planlı ekonomik kalkınma politikasına geçilmiştir (Kutal, 1969: 146). 1963 yılından itibaren 5’er yıllık zaman dilimleriyle bugüne kadar 9 kalkınma planını geride bırakmış bulunmaktayız. 2014-2018 10. Kalkınma Programı’nın içerisindeyiz.

TÜRKİYE’DEKİ MEVZUATTA ASGARİ ÜCRETİN TANIMI VE UNSURLARI

Asgari Ücretin Tanımı

Türkiye’nin mevzuatında asgari ücretin tanımlaması 1971 tarihli 1475 sayılı İş Kanunu’nda belirtilmemiş, bu Kanun’dan 1 yıl sonra çıkarılan Asgari Ücret Yönetmeliği’nin 1. Maddesinde asgari ücret “işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde sağlamaya yetecek ücret” şeklinde tanımlanmıştır. 2004 yılında çıkarılan Asgari Ücret Yönetmeliği’nde de bu tanımlama aynı kalmıştır. Tanımlamadan da anlaşılacağı üzere asgari ücretin zorunluluk karakterinin yönetmelikte geçmemesinden dolayı eleştiriye maruz kalmaktadır. Asgari ücretin zorunluluk karakteri, Yargıtay kararlarında belirtilmektedir. Yargıtay kararlarında, “yasal asgari ücret, bir işçinin geçimini sağlaması için gerekli olan en alt düzeydeki ücrettir. Bunun altında bir ücret seviyesinde kazanç temininin kabulü yerinde görülemez” denilmek suretiyle, asgari ücret seviyesinin altında belirlenen herhangi bir ücretin yasal olmayacağı bildirilerek zorunluluk karakteri belirtilmektedir (Korkmaz, 2003: 157-158).

Asgari Ücretin Unsurları

Asgari ücretin ilk unsuru normal bir çalışma günü karşılığı olmasıdır. Asgari Ücret Yönetmeliği’nin 4/d Maddesinde, asgari ücretin bu özelliği belirtilmektedir. Normal bir çalışma gününün karşılığı olması, eksik (kısmi) çalışmada bulunan bir işçinin çalıştığı işyerinden tam asgari ücret talep edemeyeceği manasına gelmektedir. İşçinin işverenden tam bir asgari ücret talep edebilmesi tam gün çalışmasına bağlı olmakta, fakat yasal nedenlerden dolayı eksik çalışma söz konusu olursa burada işveren asgari ücretten daha düşük bir ücret verememektedir. İkinci olarak asgari ücret, zorunlu ihtiyaçların asgari düzeydeki karşılığı olmasıdır. Yürürlükteki Yönetmelik’te “gıda, giyim, konut,

sağlık, ulaşım ve kültür gibi” ihtiyaçların zorunlu ihtiyaç olarak ele alınması ve asgari ücretin bunları karşılaması gerektiği belirtilmektedir. Zamanla zorunlu ihtiyaçlarda genişlemeye gidilebilir (Avsallı, 2012: 156).

Bu unsurun diğer bir önemli hususu ise zorunlu ihtiyaçları karşılayacak olan asgari ücretin hesaplanmasının güncel fiyatlar üzerinden yapılması gerekliliğidir. Aksi halde zorunlu ihtiyaçların karşılanabilmesi mümkün olmayacak ve asgari ücret gerçek amacına ulaşmamış olacaktır. Bundan dolayı cari fiyatların değiştiği dönemlerde asgari ücretin yeniden belirlenmesi gerekmektedir.

Üçüncü olarak işçi ve ailesinin ihtiyaçlarını esas alması gerekliliğidir. Mevzuatta hesaplama birimi olarak çalışanın mı yoksa çalışanın ailesiyle birlikte mi hesaplanacağı tartışmalıdır çünkü yönetmeliğin birinci maddesinde, işçinin sözcüğü kullanılmış, işçinin ailesini almamıştır. İfadenin geniş yorumlanmaya ihtiyacı vardır zira Türkiye’de devlet kendisine sosyal devlet rolü biçtiği için, sadece işçiye değil bütün ailesine normal bir yaşam standardı sağlamaya yönelik bir ücret belirlemesi gereklidir.

Dördüncü olarak asgari ücret, ödenecek olan ücret sınırlarının en düşük seviyesi olması gerekliliğidir. Asgari Ücret Yönetmeliği’nin 12. Maddesine göre “işçilere, saptanan asgari ücretlerden düşük ücret ödenemez, hizmet akitlerine ve toplu iş sözleşmelerine, asgari ücretten daha düşük ücret ödemesini öngören hükümler” konulması mümkün değildir. Böyle bir hüküm koyulursa dava ile aradaki fark tazmin edilebilir (Korkmaz, 2003: 158-159).

TÜRKİYE’DE ASGARİ ÜCRET UYGULAMASININ EKSİK OLDUĞU ALANLAR

Asgari ücretin, istihdam, cari ücretler, enflasyon, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerindeki çok yönlü etkilerinin olmasından yola çıkarak Türkiye’de belirlenmekte olan asgari ücretin bir takım sıkıntıları vardır (Şeker & Küçükbayrak, 2012: 10). Bunlar; asgari ücret belirlenirken sadece işçinin kendisinin dikkate alınması ve ailesinin hesaplamalara katılmaması, asgari ücretten alınan yüksek vergi oranları ve yapılan kesintiler, bölgeler arasındaki farklılığın dikkate alınmaması, asgari ücret artışlarının enflasyona endekslenmesi, belirlenen asgari ücret seviyesinin ihtiyaçları karşılamaya yetmeyecek kadar düşük olması, toplu pazarlık sisteminden kaynaklı sorunlar ve uluslararası antlaşma ve normlara uygun olmayan alanlardır.

Asgari Ücret Belirlenirken Sadece İşçinin Kendisinin Dikkate Alınması

Asgari ücretin belirlenmesi aşamasında işçinin kendisinin mi dikkate alınacağı, yoksa işçinin ailesiyle birlikte mi dikkate alınması gerektiği Türkiye’de uzun zamandan beri tartışılmaktadır. Gerçekten işçinin, normal olarak, bir aileye sahip olacağı düşünüldüğünde, emeğinin karşılığını ailesiyle paylaşmak zorunda bulunduğunu unutmamak gerekmektedir. Şu an yürürlükteki uygulamada sadece işçinin kendisinin ihtiyaçları dikkate alınarak bir ücret belirlenmektedir. Asgari ücretin belirlenmesinde işçi ailesinin dikkate alınmasının önünde biri mevzuattan kaynaklanan, diğeri de sosyo-ekonomik politika yaklaşımlarından kaynaklanan iki engel bulunmaktadır. Esasında başlıca engel hükümetlerin asgari ücret hakkındaki sosyo-ekonomik politika anlayışlarından kaynaklanmakta, mevzuattan kaynaklanan engel ise gerekçe olarak sunulmaktadır. Asgari ücret belirlenirken işçinin ailesiyle birlikte ihtiyaçlarının belirlenmesi halinde reel ücretler yükselmekte, bu durum işverenlerin maliyetlerini artıracak için çeşitli gerekçeler ile devlet bu ihtiyacı göz ardı etmektedir. Bu gerekçelerden bazıları yüksek ücretlerin kayıt dışı istihdamı artıracak, işsizliği artıracak ve ücret dışı maliyetleri artıracak yönündedir (Mollavelioğlu vd., 2011: 161).

Asgari ücret ile ilgili Yönetmeliğin 1. Maddesinde geçen “işçi” kelimesinden hareketle sadece işçinin temel alındığı bir ücret belirlenmektedir. Hâlbuki bu madde ile ilgili yorum, işçinin lehine olacak şekilde ailesiyle birlikte yorumlanmasında hukuken bir mahzur görülmemektedir; zira iş hukukunun temel ilkelere birisi olan “işçi yararına yorum ilkesi” ve asgari ücretin bir ekonomik ücret olmanın ötesinde sosyal bir ücret olması, bunlara ek olarak Türkiye devletinin, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak çeşitli uluslararası metinlerde ailenin korunması ve geliştirilmesine yönelik çeşitli yükümlülükleri kabul etmiş olması bunun bir gereğidir. İşçinin geçindirmeye mecbur olduğu kimseleri hesaba katmadan asgari ücretin seviyesini işçinin kişisel ihtiyaçlarına göre belirlemek, prensip itibarıyla, evli ve çocuk sahibi işçilerin aleyhine bir durum oluşturmaktadır. Bir başka ve önemli bir husus ise özellikle gelişmiş ülkelerde uygulanan asgari ücretin aile ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi durumunda (ki çoğunlukla), işçiye ek olarak aile ve çocuk yardımları yapılmakta ve işçinin bu ihtiyaçları giderilmektedir (Kargı, 2013: 206). Ülkemizin sosyal durumu da göz önüne alındığında, görülen bazı ailelerin kendileriyle birlikte yaşayan yaşlı ebeveynlerine ve çocuklarına bakmakta çok zorlandıklarını görmek mümkündür. İşçi ailesinin çoğunluğunun geçim sorumluluğunun aile reisine kalması ve

diğer bireylerin ona bağımlı olması, asgari ücretin sadece işçiye göre belirlenmesi halinde, asgari ücretin gerçek amacına ulaşmaktan oldukça uzaklaşmış olduğu söylenebilir (Korkmaz, 2003: 214-217).

Her ne kadar asgari ücret belirlenirken işçinin ailesinin de dikkate alınması gerekli olsa da uygulamada bazı zorluklar oluşturacağı kesindir. Zira kıstas olarak neyin alınacağı veyahut sınırın ne olacağı gibi varyasyonlar bu ücretin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Ücretlilerin hane halkı geliri ve harcamaları iyi incelenmeli ve karşılaştırılmalıdır. İstismlara yol açmaması ve kayıt dışılığı körüklememesi için çok hassas olunmalıdır. Bu konuda işçinin mağduriyetini gelişmiş ülkelerdeki gibi aile yardımı ve çocuk destekleme sistemleri gibi bir sistem ile giderilebilir.

Asgari Ücretten Alınan Yüksek Vergi Oranları ve Yapılan Kesintiler

Asgari ücretten yapılan kesintiler ve alınan vergiler bu uygulamayı işçinin insan onuruna yakışır bir standartta yaşamasını hedefleyen, sosyal yönü ağır basan bir uygulama olmaktan uzaklaştırmaktadır. Vergilemede “en az geçim indirimi” uygulaması ile maddi imkân yetersizliğinden dolayı varlığını bile sürdürmekte zorlanan kimselerin vergi ödeme gücünün olmadığı ve bu nedenle de bu miktarın vergi dışı bırakılması gerektiği belirtilmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerde kesintilerden ziyade ek olarak her türlü ayni ve nakdi yardımların da olduğu düşünülürse bu husustaki vahamet daha net anlaşılabilir. Birçok defalar siyasiler tarafından bu kesintilerin kaldırılacağına yönelik söylemlerin olmasına rağmen, oluşacak kayıplardan çekinerek devletin yönetiminde olanlar tarafından uygulamada herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir (Paaps, 2012: 690-692). Bu endişeleri ve uygulamaları iki yönden eleştirilmektedir.

Birincisi, sosyal devlet olmanın gereklerinden bir tanesinin de gelir dağılımında ki adaletsizliği gidermek olduğu göz önüne alınırsa bu endişelerin sosyal adalet ve vergi adaleti açısından olumsuzluklara yol açacağı aşikârdır. İkinci olarak, düşük gelirliilerin tasarruf eğilimlerinin düşük olmasından dolayı, gelirlerinde meydana gelen artışın harcamaları artırması, artan harcamaların gerek kurumlar vergileri artışıyla ve gerekse üretim artışı vesilesi ile gelir vergisindeki artış ile toplanan vergilerin azalmayacağı yönündedir. Kayıt dışı ekonomi olgusunun temel nedeni olarak kayıt içi (formel) ekonominin istihdam maliyetlerindeki yükseklik görülmektedir (Kramarz & Plippon, 2001: 116-118).

Asgari ücretin mali boyutunda ki bir diğer sorun asgari ücretten yapılan vergi dışında kesintilerinde yapılmasıdır. Asgari ücret üzerinden alınan vergi

ve benzeri kesintilerin işçinin eline geçen net ücreti azalttığı, işverenin maliyetlerini arttırdığı ve bunlarında kayıt dışı istihdamı daha da yaygınlaştırdığı düşünülmektedir. Asgari ücret üzerinde vergi kesintilerine ek olarak yapılan kesintilerin yüksek olması ciddi bir sorun teşkil etmektedir (Ekin, 2000: 271). Asgari ücretin kayıt dışı istihdama yol açtığı fikri asgari ücret çok olmasından ziyade vergi ve kesintilerin fazlalığından kaynaklanmaktadır. Uygulamada en sık karşılaşılan kayıt dışılık örneği, işverenin işçiye sigortasını asgari ücretten yatırması ve üstünü ayrı olarak vermesi şeklinde görülmektedir. Çift bordro denilen bu uygulama da işçi kendi aleyhine olan bu durumu işsiz kalmamak veyahut daha yüksek bir ücret almak pahasına katlanmaktadır.

Bir diğer husus ise zorunlu ihtiyaçların karşılanabileceği ücret seviyesi diye belirlenen asgari ücret üzerinden kesintiler yapılması halinde bu zorunlu ihtiyaçların karşılanamamasıdır. Zaten belirlenen asgari ücret seviyesinin asgari ihtiyaçları bile karşılayamayan işçi iyice mali sıkıntı içine girmektedir. İşverene maliyetiyle işçinin eline geçen net asgari ücret oranı neredeyse yarısına yakındır. İşçinin brüt ücret üzerinden yapılan kesintileri, SSK primi (%14), İşsizlik Sigortası Fonu (%1), Gelir Vergisi (%15), Damga Vergisi (%06)’den oluşmaktadır. Aynı şekilde işverenden de, SSK primi (%19,5), İşsizlik Sigorta Fonu (%2) olarak çeşitli ücretler alınmaktadır (Eser & Terzi, 2008: 135).

Asgari ücretin vergi dışı bırakılmasının vergi gelirlerinin azalması dışında çeşitli mahsurları olabileceği düşünülebilir. Vergi dışı bırakılması halinde işverenlerin çalıştırdıkları işçileri asgari ücretten göstermek isteyebileceği bunda kayıt dışılığın bir yönüyle artıracığı düşünülebilir. Böyle bir mahsurun önüne geçebilmenin en önemli etmeni kayıt dışılıkla yapılan mücadeledir. Şayet istenilen (%10) seviyelerine düşürülürse ve denetimler daha da sıklaştırılırsa bu mahsurunda önüne geçilebilir. Kayıt dışılığı önlemeden böylesi bir uygulamaya gidilmesi çözüm için yeterli değildir. Asgari ücret üzerindeki her türlü kesintilerin iki ucu çamurlu değnek gibidir. Dengeli bir siyaset ile bu sorunun halline bakılmalıdır.

Bölgeler Arasındaki Farklılığın Dikkate Alınmaması

Her ülkede bölgeler arasında, hayat pahalılığı bakımından farklılıkların bulunduğu aşikârdır. Türkiye’de yapılan çalışmalar göstermektedir ki bölgeler arası eşitsizlik 1990’lı yılların ortalarından itibaren düşüş eğilimine girmiştir. Lakin bu dönemde Türkiye’nin Doğu ve Batı bölgeleri arasındaki eşitsizlik azalmamış aksine daha da artmıştır (Taştan & Akar, 2013: 39). Türkiye açısından sorunların bir diğeri de, bölgesel farklılıkların çok yoğun olarak yaşandığı

düşüncesinden hareketle, asgari ücret belirlenirken bölgelerin dikkate alınması gerektiği düşüncesidir. Bölgesel asgari ücret, bu ücretin geçerli olacağı sınırları betimleyen bir kavramdır. Türkiye’de şu anda yürürlükte olan uygulama da asgari ücret komisyonu, asgari ücreti belirlerken 16 yaş ayrımı hariç başkaca bir farklılık gözetmeksizin tüm ülke için tek bir ücret belirlemektedir. Bu durumda, diğer bölgelerle mukayese edildiğinde hayat standartlarının çok daha düşük olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde çalışmakta olan bir işçi, diğer gelişmiş bölgelerde yaşayan işçilerin asgari ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için gerekli olan ücret arasında fark olacak; bu durumda asgari ücretin hangi bölge temel alınarak belirlendiğine göre pozitif veya negatif bir ayırım olacaktır. Bölgeler arası geniş sosyal ve ekonomik farklılaşmanın bulunduğu ülkemizde bu metot kanun koyuculara daha realist bir yol olarak görünebilir (Kutal, 1969: 72).

Bölgesel asgari ücrete geçilmesinin önünde iki adet engel bulunmaktadır. Birincisi bölgesel asgari ücret belirlenmesi halinde asgari ücret sadeliğini kaybedip daha da karmaşıklaşacak olması, ikincisi ise bölgesel belirlendiği takdirde gelişmiş bölgelere pozitif bir ayırım yapılması halinde, o bölgelere yoğun bir göç olacak, bu durumda dengesizlik daha da artacaktır. Bu hususta başkaca bir sıkıntının ise birbirine çok benzer şartlara haiz benzer bölge komisyonlarının farklı belirleyecekleri asgari ücret seviyesinin de işçiler nazarında olumsuz sonuçları ortaya çıkabilecektir. Asgari ücretin, amaçlarına ulaşmak için sade ve basit olmasının önemi vurgulanmaktadır. Zira karmaşıklaştıkça asgari ücretin belirlenmesi ve uygulanması zorlaşacak bundan dolayı asgari ücret anlayışında aşınmalar oluşabilecektir. Göç olgusunda ise, zaten gelişmiş bölgelere yapılmakta olan yoğun göçün daha da hızlanacağı ve göç alan bölgelerin yaşanamaz bir hale gelmesi düşüncesinden dolayı da göçü tetikleyecek her olguya karşı çıkılmaktadır.

Asgari Ücret Artışlarının Enflasyona Endekslenmesi

Türkiye kronik olarak 2000’li yılların ortalarına kadar yüksek seviyeli bir enflasyon ve işsizlik olgusu ile iç içe yaşamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde baş gösteren enflasyon ve işsizlik paradoksunda ciddi badirelerden geçilmiş, sürekli ve yüksek oranlı enflasyondan dolayı 1980 yılından sonra asgari ücretin reel değerinde her geçen yıl aşınmalar olmuş. Bundan dolayı yasa da geçen en geç iki yılda bir belirlenmesi hususunun ne derece önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Fiyat istikrarını yakalamanın önemine vurgu yapılmıştır. Fiyat istikrarı kadar önemli olan bir diğer husus ise asgari ücretle çalışanların satın

alma gücünün korunmasıdır. 1969-2000 yılları arasında, birkaç istisna yıl hariç, komisyon yıllık olarak toplanmış ve yeni asgari ücret tespitinde bulunmuşlardır. Buna rağmen asgari ücretlerin reel değerleri enflasyon karşısında sürekli azalmış bundan dolayı asgari ücretlerin alım gücü çok zayıflamıştır (Korkmaz, 2003: 230-231).

İşçinin eline geçen ücretler nominal (parasal miktarı) manada artmış olsa dahi, reel olarak alım gücünün düşmesi daha da vahim bir durumdur. Türkiye’de asgari ücret artışlarının enflasyona neden olacağını söylemek doğru olmayacaktır. Enflasyon oranına endekslenmesi asgari ücret yönetmeliğinde geçen Türkiye’de bu hususta iki adet sıkıntı mevcuttur. Birincisi uluslararası sözleşmelerde de altına imza atmış olmasına rağmen enflasyon nispetince zam yapılmamıştır. Her ne kadar bu hususta bazı çalışmalar Türkiye’de asgari ücret artışlarının enflasyondaki artışların üzerinde olduğunu söylese de bu hususta ki çalışma yapanların kanaatine göre bu durumun tersi mevcuttur. İkinci olarak enflasyona endekslenmesi sürekli olarak geçmişin telafisi şeklinde olacağı için gelecek ile ilgili kazanılması gereken haklara bir türlü ulaşma imkânı olmamaktadır. Bu durumda asgari ücretlere enflasyon oranında ki artırımın dışında milli gelirden ki artış nispetinde bir refah payı ayırmak daha uygun olacaktır (Çoban & Korkmaz, 2006: 16).

Belirlenen Asgari Ücret Seviyesinin Düşük Olması

Çalışanların ailelerini geçindirebilmek için edindikleri, emeğin fiyatı olan ücretin ve bundan başka da geliri olmayan işçinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmesi gerekmektedir (Güneş, 2007: 194-195). Asgari ihtiyaçlardan yola çıkarak belirlenen asgari ücretin ehemmiyeti ise bu durumda daha da artmaktadır. Türkiye’de yaşanan her türlü olumsuz gelişmeden öncelikle işçi ve ailesi etkilenmektedir. Asgari ücret hususunda üzerinde durulması gereken bir başka unsur ise, Türkiye’de belirlenen asgari ücretin işçinin asgari ihtiyaçlarını bile karşılayamamasıdır. Şunu belirtmek gereklidir ki zaruri ihtiyaçlar kriteri soyut bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Kutal, 1969: 45).

Türkiye’de belirlenen asgari ücret tanımının aksine, işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını bile asgari seviyede karşılamaya yetmemektedir. Asgari ücretin belirlenmesini bilimsel esaslara göre yapmak gerekmekte, göreceli bir hal almasını engellemek gerekmektedir. Asgari ücretin belirlenmesi öncelikle günlük kalori miktarı belirlenmekte (ortalama 3500 kalori), (ki kalori üzerinden hesaplanması bile mağduriyetlere yol açabilmektedir), ardından TÜİK’in yapmış olduğu anketlerde en düşük gelir

gruplarında beslenme giderlerinin diğer giderlerine oranına oranlanmakta, buradan yola çıkarak aynı oranların asgari ücretin belirlenmesi için asgari ücretlere uygulanması suretiyle asgari ücret oluşturulmaktadır. Belirlenen bu oranın asgari ihtiyaçları karşılayacağı tartışılmayken, bunun üzerinden bir de çeşitli kesintiler de yapılmakta asgari ücret iyice azalmaktadır. Ayrıca zaman geçtikçe tüketim ve beslenme alışkanlıkları da farklılaşmakta, tüketim ve beslenme kalıplarında ki bu değişiklikler de mutlaka dikkate alınmalıdır. Bunların dışında asgari ihtiyaçlar kalemlerinin içine kültürel ve diğer sosyal ihtiyaçlar dikkate alınmamakta, çalışanın sadece biyolojik bir varlık olduğu düşünülmektedir. Zorunlu ihtiyaç olarak daha çok fizyolojik asgariyi karşılayan bir anlamda kullanıldığından dolayı, işçinin manevi, kültürel ihtiyaçlarını da içine alan sosyo-kültürel asgari ücreti sağlanmasına yönelik bir çalışma yapılmamaktadır (Avsallı & Korkmaz, 2012: 161).

Gelişmiş bütün ülkelerde asgari ihtiyaç kalemlerinden birisi de kültürel ihtiyaçlardır ve asgari ücret oluşturulurken mutlaka bu ihtiyacın giderilebilmesine yetecek bir pay ayrılmaktadır. Bizde ise açlık sınırının biraz üstünde yoksulluk sınırının ise altında olarak belirlenmektedir.

Tablo 1. Asgari Ücret Hesaplaması: İşçinin Elde Ettiği (TL/AY)

ASGARİ ÜCRET	1.647,00
SGK PRİMİ %14	230,58
İŞSİZLİK SİG. FONU %1	16,47
GELİR VERGİSİ %15	86,46
ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ	123,53
DAMGA VERGİSİ % 07,59	12,50
KESİNTİLER TOPLAMI	346,01
NET ASGARİ ÜCRET	1.300,99

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Çevrimiçi) 5.9.2016

<http://www.csgeb.gov.tr/home/contents/istatistikler/asgariucet/>

Tablo 2. Asgari Ücret Hesaplaması: İşverene Maliyeti (TL/AY)

ASGARİ ÜCRET	1.647,00
SGK PRİMİ %15,5 (İşveren Payı)	255,29
İŞVEREN İŞSİZLİK SİGORTA FONU %2	32,94
İŞVERENE TOPLAM MALİYET	1.935,23

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Çevrimiçi) 5.9.2016

<http://www.csgeb.gov.tr/home/contents/istatistikler/asgariucet/>

Tablo 3. Dört Kişilik Ailenin Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL/ay)

	Ağustos 2015	Aralık 2015	Temmuz 2016	Ağustos 2016
Yetişkin Erkek Gıda Harcaması	369,55	381,94	386,97	383,71
Yetişkin Kadın Gıda Harcaması	307,68	318,17	315,64	312,89
15-19 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	399,90	412,38	406,43	403,37
4-6 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	267,45	272,77	260,72	261,64
Açlık Sınırı	1.344,58	1.385,26	1.369,76	1.361,60
Yoksulluk Sınırı	4.379,73	4.512,25	4.461,76	4.435,19

Kaynak: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Çevrimiçi) 5.9.2016

<http://www.turkis.org.tr/dosya/501ur0V2X5tZ.pdf>

Yukarıdaki tablolardan da görülebileceği üzere asgari ücretin ihtiyaçları karşılayacak miktarı olarak düşünülen ücret seviyesinin vergi ve sosyal sigorta kesintileri ile neredeyse 1/3 miktarı kesintiye uğramakta, asgari geçim indimi yapılarak bir miktar (123 TL) tekrar artırılmaktadır. Asgari ücretin işverene maliyeti ile işçinin eline geçen arasında neredeyse yarı yarıya fark oluşmakta, çalışanların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyecek ücret miktarı oluşmaktadır. Brüt asgari ücret açlık sınırının biraz üstünde belirlenirken, yoksulluk sınırının çok altında kalmaktadır. Kesintilerle oluşmuş olan net asgari ücret miktarı ise son dönem de asgari ücrette yapılmış olan katkıyla ancak açlık sınırını yakalamaktadır. Bu durumda kalan asgari ücret çalışanı illegal yollara bile sapabilecektir. Toplumun refahı ve huzuru için de bakıldığı zaman asgari ücretin ihtiyaçları karşılayabilecek bir düzeyde olması şarttır.

Toplu Pazarlık Sisteminden Kaynaklı Sorunlar

Dünya’da birçok gelişmiş ülkede uygulanmakta olan toplu pazarlıkla asgari ücret belirleme sistemi (Bauer vd., 2009: 224-226), ülkemizde sendikalaşmanın çok gelişmemesinden dolayı problemli hususlara sahiptir. Toplu sözleşme, grev ve lokavt kanunun ülkemizde teşekkülü ve uygulanması çok önemlidir. Yürürlükteki asgari ücret uygulamasında toplu pazarlık sisteminden kaynaklanan çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bunlar toplu pazarlık uygulaması ile asgari ücret uygulamasının çakıştığı noktalarda meydana gelmekte ve toplu pazarlık kapsamı içinde ki işyerleri için asgari ücretin farklılaştırılıp farklılaştırılmayacağı ile ilgilidir. Genellikle, toplu pazarlık ücretleri yapısal olarak asgari

ücretlerin üstünde oluşmaktadır. Buna rağmen, toplu pazarlık uygulamasında sözleşmeler, genellikle iki yıl için belirlenmekte ve ileriye yönelik (ikinci yıl için) dönemsel artışlar içermektedir. Bu hususta bazı sıkıntılar meydana gelmekte bunlardan ilki toplu iş sözleşmeleri ile belirlenen ücret ile belirlenen yasal asgari ücretin bazı alanlarda birbiriyile kesişiyor olmasıdır (Kutal, 1964: 64).

Kesişme üç şekilde olabilmektedir; birincisi toplu pazarlığa konu olan bir sonra ki dönem henüz başlamadan önce belirlenen yasal asgari ücretin, yürürlükte ki toplu pazarlık ücretinin üzerinde bir seviyede belirlenmesi ihtimalidir. İkincisi toplu pazarlık ücretinin aynı tarihte yürürlüğe girmesi halinde hangisinin önce uygulanacağıdır. Asgari ücret önce uygulanırsa işçinin alacağı ikinci yıl sözleşme zammının daha yüksek olacağı şüphesizdir. Sözleşme zammının önce uygulanması durumunda ise işçinin yeni sözleşme ücreti, çoğunlukla asgari ücretin üzerinde oluşacağı için işçinin yükseltile asgari ücret sebebi ile ilave bir kazanç elde etmesi mümkün olmayacaktır. Üçüncü durumda ise yeni asgari ücretin ikinci yıl zammından önce uygulanmaya başlaması halinde, ikinci yıl zammının sözleşme ücretine mi, yoksa daha yüksek olan asgari ücrete mi yapılacağı hususudur. Birinci durumda, yasal asgari ücretin altında bir ücret belirlenemeyeceği için, bu ücretin altında kalan toplu pazarlık ücretinin yerine yasal asgari ücret uygulanacaktır. İkinci ve üçüncü durumlarda sorunun çözümü karmaşıklaşmaktadır. Asgari ücretin sözleşme ücretine yapılmış bir müdahale olduğunu kabul edildiği durumda, sözleşme ücretinin üzerinde belirlenen asgari ücretin, sözleşme ücretinin yerine geçmesi söz konusudur. Bu durumda farklı tarihlerde işe başlamış, kıdem bakımından farklı olan çalışanların eşit ücret (asgari ücret) alması söz konusu olacak, bununda eşitlik ilkesine ve hakkaniyete uygun olmaması durumu meydana gelecektir. Asgari ücret sözleşme ücretine bir müdahale değil, sadece işçinin eline asgari düzeyde bir ücretin geçmesini sağlayan bir ücret olarak ele aldığımız durumda, sözleşme ücreti geçerliliğini koruyacak, sadece işçilere arada oluşan fark ödenecektir. Bu durum hakkaniyete ve eşitliğe daha uygundur (Korkmaz, 2003: 220-221).

Asgari ücretin toplu iş sözleşmeleri ile belirlendiği durumlarda karşılaşılan bir diğer sorun ise, toplu pazarlık kapsamında olan ve çalışanlarına sosyal yardım ve yan ödemeler yapan işyerlerinde asgari ücrette bir farklılaşmaya gidilip gidilemeyeceği ile ilgilidir (Kutal, 1969: 171). Mevcut uygulama gidilemeyeceği yönündedir. Sosyal yardımların, yan ödemelerin, işyerinde verilen yemeklerin, konut verilmesinin asgari ücretten indirilmesi hususunda asgari ücret kavramı ve amacıyla bağdaşmadığı noktasında karşı çıkmaktadır. Zira asgari

ücretten kesinti yapılması halinde bu ücretin en az ücret olma vasfını ortadan kaldıracaktır. Lakin gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır ki, sosyal yardım yapan ve yapmayan, yan ödemeler yapan ve yapmayan, çalışanlarına konut ve benzeri yardımları yapan ve yapmayan işverenlerin aynı asgari ücreti ödemek zorunda bırakılmalarının ne derece adalet ilkeleriyle bağdaştığı ve haksız rekabeti daha da körüklediği göz ardı edilmemelidir. Çünkü böyle bir uygulama ile sosyal düşüncelerden hareket eden işverenler aleyhine sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Sosyal yardımların ve yan ödemelerin asgari ücretten indirilememesi, özellikle sendikalı sektörler aleyhine haksız rekabet oluşturduğu, kayıt dışılığı teşvik ettiği, sendikaları da zayıflattığı yönünde eleştirilere sebep olmaktadır. Diğer taraftan bu konunun düzenlenmesi talebi uzun zamandır hem işveren hem de işçi sendikaları tarafından ortak olarak talep edilmekte ve bunun ile ilgili gerekli yasa değişikliğinin bir an önce yapılması istenmektedir (Korkmaz, 2003: 222).

SONUÇ

Ücretlerin ekonomik ve sosyal hayata çok büyük tesirlerinin olduğu aşikârdır. Ücretlerin en alt sınırı olan asgari ücretin, çalışanların yoksulluktan kurtulabilmesi, onurlu bir birey olabilmesi ve kimseye muhtaç olmaması gibi sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı günümüzde önemi daha da artmıştır. Çalıştığı halde yoksul kalanların (çalışan yoksulların) bir zaman sonra iş piyasasından da çekildiği, kendisini başkalarının yardımına bıraktığı görülmektedir. İnsanın bu hayatta tatmin olabilmesi, ailesi, kendisi ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi için yeterli ücreti alması gerekmektedir.

Asgari ücret dünyada çok farklı kapsam ve uygulama alanları bulmuştur. Asgari ücretin bölgesel farklılık esasına göre belirlendiği Avusturya, Kanada gibi; asgari ücretin dar ekonomik kapsam esasına göre belirlendiği Almanya, İngiltere gibi; mesleki farklılıklara göre belirlendiği Fransa gibi; asgari ücret uygulamasının sakat işçiler için ayrı belirlenen ABD, İsviçre gibi; asgari ücretin yaşlılar, çocuklar, öğrenciler, çıraklar için farklı belirlendiği Malta, ABD gibi; asgari ücretin gençler için ayrı belirlendiği Hollanda, Belçika gibi; ülkemizde de farklı uygulama şekilleri tezahür etmiş fakat şu an tek bir asgari ücret belirleme usulüne geçilmiştir.

Türkiye’de sigortalı çalışanların yarıya yakını asgari ücret ile çalıştığı için, uygulanmakta olan asgari ücretin birtakım mahsurlu alanlarının acilen düzeltilmesi asgari ücretle çalışanların lehine olacaktır.

Asgari ücretin amaçlarından gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalıdır. Ayrıca asgari ücretle çalışanların çoğunlukla korunmasız olmasından dolayı emeklerinin istismarının önlenmesi ve toplumsal huzurun sağlanabilmesi için asgari seviyede eşit ücretin sağlanması amaçlanmalı, ücret farklılıkları da en aza indirilmeye çalışılmalıdır. Bunlardan başka kriz dönemlerinde ücretlilerin mağdur olmasının önüne geçilmeli ve haksız rekabet önlenmeye çalışılmalıdır. Asgari ücretin sosyal kriterlerine ekonomik kriterlerinden daha ziyade önem verilmeli, asgari ücretin sosyal bir ücret olduğu göz ardı edilmemelidir. Asgari ücretle çalışanların genellikle toplumun en yoksul kesimi olduğu bilinmeli ve hayat pahalılığı içinde ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir ücret seviyesi belirlenmelidir. Bütün bunlara dikkat ederken ekonomiyi de işlemeze hale getirmemeye, verilecek ücretlerinde bu anlamda gerçeklere uymasına dikkat edilmelidir. Ödenemeyecek bir ücretin işvereni ve ekonomiyi, dahası çalışanı sıkıntıya sokacağı da bilinmelidir.

Türkiye'deki asgari ücret uygulamasının en büyük problematiklerinden olan ve ILO'nun da 131 sayılı Sözleşmesi'nde geçen ve Türkiye'nin imzalamadığı asgari ücretin belirlenirken işçinin ailesi ile birlikte hesaplanması kriterine uyması şarttır. Zira ülkemizde çoğunlukla alt gelir gruplarında tek çalışanın 4 ve daha fazla aile bireyine bakmakta olduğu yapılan çalışmalar neticesinde bilinmektedir. Çalışanların huzurlu ve sağlıklı çalışabilmesi için evine ne götüreceğini düşünmeden, masraflarını karşılayabileceği bir ücret seviyesi belirlenmelidir.

İkinci olarak asgari ücretin üzerindeki vergi yükü kaldırılmalı, kayıt dışı istihdam denetlenmelidir. Kayıt dışı istihdam korkusuyla asgari ücret üzerinden alınan vergiler zaten zor durumda olan işçiyi daha da zor duruma sokmaktadır. Vergi azalması yönünden getirilen çekincenin ise yersiz olduğu aşikârdır. Zira düşük gelire sahip grubun tasarruf eğilimi çok düşüktür; ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Dolayısı ile ücretlerde meydana gelebilecek herhangi bir artışın harcamaları artıracığı ve ekonominin canlanacağı ve devletin büyüyen ekonomide daha fazla vergi toplamak suretiyle gelirlerini artıracığı aşikardır. Ülkemizin farklı gelişmişlik seviyesine sahip bölgeleri de dikkate alınmalıdır; belirlenecek ücretin ne mağduriyete ne de göçe sebep olmaması gerekmektedir. Zira gelişmiş bölgelerde hayat pahalı olduğu için belirlenecek fazla ücretin göçe sebep olması endişesi, uygulanabilecek diğer sosyal politika araçları ile dengelenmesi mümkündür.

Ülkemizde son yıllarda enflasyonun düşük seyretmesi ücretlerin enflasyona endekslenmesi ve artışların buna göre yapılması başkaca mahsurlu alanlardır. Zira enflasyon sepetlerinin bile ciddi bir şekilde tartışıldığı bir dönemde, enflasyon oranında bile artışların yapılmadığı dönemler olmuş ve asgari ücretin reel alım gücü gün geçtikçe düşmüştür. Belirlenen asgari ücretin ihtiyaçları karşılamaya bile yetmeyecek kadar düşük olması ise başlı başına bir problemdir. Asgari ücretin bir bireyin ihtiyaçlarını bile karşılamaya yetmiyor olması, ailesinin göz ardı edilmesi, üstelik belirlenen ücretin üzerinden çeşitli kesintilerin yapılması, çalışanların iyice belini bükmektedir. Ülkemizde sendikacılığın ve toplu pazarlık sisteminin yeterince gelişmemesinden dolayı da asgari ücretlilerin mağduriyeti maalesef giderilememektedir. Türkiye’deki asgari ücret uygulaması, komisyon üyelerinin eşit dağıldığı, ama devletin de en büyük işveren olmasından dolayı, işverenler lehine karar verme eğiliminde olduğu yönünde de eleştirilmektedir.

Öte yandan asgari ücretle çalışanların sıkıntılarının çözümünde asgari ücret uygulaması yeterli görülmemeli, aile yardımı ve benzeri diğer yardımlarla bu uygulama desteklenmelidir.

Nihayetinde asgari ücretin belirlenmesinde ILO ve diğer uluslararası kurumların ve Türkiye’deki sosyal paydaşların fikirleri alınmalı ve uygulanmalıdır. Öncelikle 131 Sayılı Sözleşmeyi imzalaması ve gereği olan asgari ücretin belirlenirken işçinin ailesinin de hesaba katılması şartını uygulamaya geçirmelidir. ILO Uzmanlar komitesinin uyarılmış olduğu el sanatları işlerinde ve evde çalışanların kapsam sorunları çözüme kavuşmalıdır. Türkiye’de alan ile ilgilenen düşünce kuruluşları ve Sivil Toplum Kuruluşları ile Atölyeler ortak çalışmalar yapılmalı, hem çalışanların bilgilendirilmesi hem de işverenlerin konuya olan duyarlılıkları artırılmasına gayret edilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKSU, Ö. A., (1993): Ücretler ve Verimlilik, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları,
CENTEL, T., (1997): Sosyal Sigortalar Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2. bs. İstanbul, Beta Basım,
ÇETİN, B. I., (2013): İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı- Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye, Ankara, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları,
DEMİR-ŞEKER, S. & MÜŞERREF, K., (2012): Türkiye’de Bölgesel Asgari Ücretin Uygulanabilirliği, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı İşgücü Piyasası Çalışma Raporları-1,
EKİN, N., (2000): Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları, İstanbul, İTO Yayın No: 2000-33,

- GÖVDERE, B., SONGUR H., KORKMAZ, A. & DULUPÇU, M. A., (2013), Onurlu İnsan Onurlu Yaşam İçin İnsani Ücret, İstanbul, İlke Araştırma Raporları: 3,
- KAYMAZ, K., (2010): Ücret Yönetimi Beceri Bazlı Ücretleme Sistemi, Bursa, Dora Yayıncılık
- KORKMAZ, A., (2003): Çağdaş Gelişmeler Açısından Asgari Ücret, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- KUTAL, M., (1969): Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret, İstanbul Üniversitesi Yayını, No. 1409, İstanbul
- MARKS, K., (2003): 1844 El Yazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe, Çev. Kenan Somer, Ankara, Eriş Yayınları
- TALAS, C., (1979): Sosyal Ekonomi, Ankara, S Yayınları
- TAŞÇI, F., (2012): Sosyal Politika Ahlakı, Ankara, Nobel Yayıncılık
- TAŞÇIOĞLU, M., (1971): Uluslararası Görüşler Açısından Endüstri ve Tarım Sektörlerinde Asgari Geçim, Asgari Ücret Sorunları ve Bu Konular Karşısında Türkiye, Ankara, TİSA Matbaacılık Sanayi
- TOKOL, A., (2000): Sosyal Politika, 2. bs., Bursa, Vipaş Aş
- TUNA, O., & YALÇINTAŞ, N., (2011): Sosyal Siyaset, İstanbul, Filiz Kitabevi
- TÜRK-İŞ (1978): Asgari Ücret, Ankara, TÜRK-İŞ Yayınları, No:119
- YAVUZ, A., (1995): Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkisi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- ZAİM, S., (1997): Çalışma Ekonomisi, 10. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi
- ZAİM, S., (1974), Türkiye’de Ücretler ve Gelirler Siyaseti, Ankara, TİSK yayını, No: 28

Makaleler

- AFŞİN, K., (1999): “Asgari Ücretin Tespit Yöntemleri ve Mevcut Yapıdaki Sorunları ile Çözüm Usul ve Esasları,” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi, Sayı 3, ss. 1-32
- AVSALLI, H., & Adem Korkmaz(2012): Türkiye’de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı:2, ss. 151-162
- BAUER, T. K., JOCHEN, K., SANDRA, S., CHRISTOPH, M. S., (2009): Fiscal Effects of Minimum Wages: An Analysis for Germany, German Economic Review, Cilt:10, Sayı:2, ss. 224-242.
- ÇOBAN, O., & KORKMAZ, A., (2006): “Emek Piyasasında Asgari Ücret, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik bir Analizi: Türkiye Örneği (1969-2006),” Maliye Dergisi, Sayı 151, ss.16-22
- GÜNEŞ, Ş., (2007): “Minimum Wage and Average Wage Relationship in Turkey: A Conintegration And Error Correction Analysis,” Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 13, ss. 187-199
- GÜVEN, A., MOLLAVELİOĞLU, Ş., & ÇAKAR DALGIÇ, B., (2011): “Asgari Ücret İstihdamı Artırır mı? 1969-2008 Türkiye Örneği,” ODTÜ Geliştirme Dergisi, Sayı 38, ss. 147-166
- İŞİĞİÇOK, Ö., (2014): “Ücret,” Sosyal Politika, Eds. Aysel Tokol & Yusuf Alper, Bursa, Dora Yayıncılık
- KARGI, B., (2013): Ücret Yapışkanlığı Hipotezinin Test Edilmesi: Türkiye’de Asgari Ücret ve Büyüme Üzerine Zaman Serileri Analizi (2005-2012), Çalışma ve Toplum, Ankara, TİSK, ss.183-210
- KRAMARZ, F., & PHILIPPON, T., (2001): “The Impact of Differential Payroll Tax Subsidies on Minimum Wage Employment”, Journal of Public Economics, Sayı: 82, ss. 115-146

- KUTAL, M., (1964): “Asgari Ücret ve Bazı Meseleler”, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 15, ss. 49-66
- ÖZDEMİR, A., MERCAN, M., & EROL, H., (2012): “Türkiye Emek Piyasasında Belirlenmiş Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi,” TISK Akademi Dergisi, Cilt II, ss. 1-19
- TAŞTAN, H., & AKAR, M., (2013): Türkiye İmalat Sanayiinde Bölgesel ve Sektörel Ücret Eşitsizliği, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:63, ss.17-50
- YILMAZ-ESER, B., & TERZİ, H., (2008): “Türkiye’de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler,” İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, ss.129-143
- YÜKSEL-ARABACI, R., (2007): “Yoksulluk ve Gelirin Yeniden Dağılımı Açısından Asgari Ücret,” Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı 33, ss. 53-65

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- ARSLAN, M., (2015): “ Arslan, Çalışma Hayatının Temel Sorunlarına Dikkat Çekti,” (Çevrimiçi) http://www.hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=1100 16.11.2016
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Çevrimiçi) <http://www.csgeb.gov.tr/home/contents/istatistikler/asgariucret/>, 5.9.2016
- T.C. BAŞBAKANLIK: “Asgari Ücret Yönetmeliği,” (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.5454&sourceXmlSearch=&MevzuatIfliski=0>, 18.04.2014.
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Çevrimiçi) <http://www.turkis.org.tr/dosya/501ur0V2X5tZ.pdf>,

SOSYAL POLİTİKALARDA KADIN VE CİNSİYET AYRIMCILIĞI İLE İLGİLİ BAŞLICA ULUSLARARASI VE ULUSAL HUKUKİ DÜZENLEMELER

Ülkü İleri¹

Öz

Cinsiyet ayrımcılığı kadının toplumda ve iş hayatında karşılaştığı en yaşamsal engeldir. Bu bağlamda makalenin Birinci Bölümünde kadının sosyal politikalardaki yeri ve cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili konular mercek altına alınmıştır. Makalenin tümünde cinsiyet ayrımcılığı kapsamında okuyucuya bilgi verilmesi amaçlanmış olup, İkinci Bölümde bu konudaki başlıca uluslararası ve ulusal hukuki düzenlemelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Ayrımcılık, Sosyal, Dışlanma, Yoksulluk, Sosyal politika.

¹ Dr., Çalışma ve Endüstri İlişkileri Uzmanı

THE WOMAN IN SOCIAL POLICY AND MAIN INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL REGULATIONS RELATED TO WOMAN AND GENDER DISCRIMINATION

Ülkü İleri

ABSTRACT

Gender discrimination that women meet in social and work life, is a vital handicap. In this frame, the place in social policy of woman and subjects related to gender discrimination in First Section of Article were studied. Knowledge in gender discrimination is given to the readers trough the article. In this way international and national main legal regulations have taken place related to this subject in the Second Section.

Keywords: Gender, Discrimination, Social, Exclusion, Poverty, Social policy.

GİRİŞ

İnsan hakları içinde özel bir yeri olan kadın haklarına yönelik sosyal politikaların başında “eşitlik politikaları” gelmektedir. Kadın-erkek eşitliği prensibine dayanan “eşitlik politikaları” Batıda, son yıllarda da ülkemizde uygulanmaya başlamıştır.

Toplumda ve işyerinde cinsiyet ayrımcılığı sonucu olarak sosyal dışlanmaya maruz olan kadının bu kapsamda yoksulluğu da yaşadığı yadsınamaz bir gerçektir. Son yıllarda yarı zamanlı işlerde kadın istihdamında artış kaydediliyor olsa da, bu tür işlerin genellikle güvencesiz, düşük statülü, düşük ücretli olması ve nitelik gerektirmemesi nedeniyle maddi ve manevi tatmin yaratmadığı da açıktır. Diğer taraftan, cinsiyet ayrımcılığına yönelik uygulanan sosyal politikaların yanında uluslararası ve paralel olarak ulusal hukuki düzenlemeler de oluşturulmuştur.

Makalenin Birinci Bölüm’ünde “Sosyal Politikalarda Kadın ve Cinsiyet Ayrımcılığı” mercek altına alınmakta, İkinci Bölümde ise “Cinsiyet Ayrımcılığı ile İlgili Başlıca Uluslararası ve Ulusal Hukuki Düzenlemeler” incelenmektedir.

1. SOSYAL POLİTİKALARDA KADIN VE CİNSİYET AYRIMCILIĞI

Kadının öncelikle bir insan olduğu ve tüm insan haklarından istisnasız yararlanması gerektiği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak kadın, toplumda ve işyerinde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadır. Toplumda ve işyerinde cinsiyet ayrımcılığına uğrayan kadın lehine başta eşitlik politikaları olmak üzere bir takım sosyal politikalar geliştirilmiştir ve geliştirilmektedir.

Bu sosyal politikalar, kadınların toplumda cinsiyet ayrımcılığı bağlamında sosyal dışlanmaya ve yoksulluğa maruz kalmasını bir ölçüde engelleyici niteliktedir.

Ayrıca kadın istihdamını artırıcı bir niteliğe sahip olan yarı zamanlı işlerin de hukuki zemin kazanması ve yaygınlaşması, sonuçları çok olumlu olmasa da bu politikalara dahil edilebilir.

Aşağıda bu konular ayrıntılı olarak incelenmektedir.

1.1. İnsan Hakları Ve Kadın Hakları

İnsan haklarının insan olan herkesin hakları olduğu bu haklara sahip olmadaki yurttaşlık, din, dil, ırk, cinsiyet gibi hiçbir faktörün önemli olmadığı, sadece insan olmanın bu haklara sahiplik için yeterli olduğu iyi bilinen ve

sıkça tekrarlanan bir saptamadır. Söz konusu haklar temel haklar ya da insan hakları olduğunda bu doğrudur da. Ama sürekli genişleyen insan hakları listesine alınan haklara bir göz atıldığında, kimi hakların bu sınırları ya da belirlemeyi zorladığı görülecektir (Tepe, 2010; 4). Gerçekten insanlık tarihinde insanların eşit ve özgür oldukları, insanların doğuştan gelen birtakım hakları bulunduğu kabul edildikten sonra bu hak ve özgürlüklerin giderek genişlemesi ve zenginleşmesi de kaçınılmaz bir gelişme olmaktadır. Nitekim zaman içinde insan haklarının bir yandan içeriği zenginleşmiş, öte yandan bu hakların daha somut bir nitelik kazanması doğrultusunda adımlar atılmıştır (Koray, 2005; 316).

Bu nedenle şimdi sistematize etmek açısından, insan haklarının gelişiminde birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar gibi ayrımlar yapılmaktadır. Burada iki gerçeğin altını çizmek gerekmektedir. Birincisi, insan hakları giderek zenginleşen haklarla bir bütündür. İkincisi de statik değil, gelişmeye ve zenginleşmeye açık bir haklar bütünü olarak insan haklarını kabul etmek gerekir (Koray, 2005; 316).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, insan haklarından, özellikle de insan haklarının geçmişinden ve gelişim çizgisinden söz edildiğinde en fazla karşımıza çıkan görüş, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar görüşüdür. Birinci kuşak insan hakları, sivil ve politik haklardan oluşmaktadır. Sivil haklar her yurttasın, daha uygun söyleyişle, bir devletin veya toplumun üyesi olan her insanın sahip olduğu haklardır. Bunlar mülkiyet sahibi olma veya adil yargılanma hakkı gibi münferiden bireye ait olan temel haklardır. Politik haklar ise, seçme hakkı, kamu görevi alma hakkı gibi bireyin doğrudan veya dolaylı hükümetin kurulmasına veya yönetime katılmasına olanak sağlayan haklardır. İkinci Kuşak Haklar bir dizi ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan ibarettir. Üçüncü Kuşak Haklar ise sıkça “dayanışma hakları” olarak adlandırılmaktadır. Dayanışma, bir grup içinde karşılıklı destek veya bağlılıkla, özellikle güçlü ortak ilgi, sempati ve istek duyan bireyler arasında gerçekleşmektedir (Tepe, 2010; 13). Kadın hakları bu haklar arasında yer almaktadır (Koray, 2005; 317). İnsan hakları ilk kez 1945 tarihli “Birleşmiş Milletler Şartı” ve 1948 tarihli “BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ile bir uluslararası hukuk bilinci kazanmıştır. Bu yıllar boyunca her toplumda kadın ve erkek arasında ayırım yapıldığı gibi, yine her toplumda ataerkil aile ve toplum yapısının egemen olduğu bir gerçektir. Bu yapı kadın erkek arasındaki cinsiyet ayrımının her toplumda bir rol ayırımına yol açtığı, bu rol bölüşümü nedeni ile kadının ev ve

özel yaşamla sınırlandığı, erkeğin ise toplumda etkin konumda olduğu bir yapıdır.

Kadının aile içindeki yeri bu role göre belirlendiği gibi, kadının eğitim, çalışma ve çalışmasının karşılığını alma, toplumsal etkinliklere katılması hep “kadın” olduğu için engellenmiş ve sınırlanmıştır. Örneğin kadının eğitim olanağından yararlanması için 18. - 19. Yüzyıllar beklenmiş, kadının “vatan-daş” sayılması için 20. Yüzyıla ulaşmak gerekmiştir. Şimdi de ülkelere göre farklılıklar hala olsa da kadının eğitim, çalışma, siyasete katılma olanaklarından erkeklere oranla çok daha az yararlandığı bir gerçektir (Koray, 2005; 317).

Yukarıda da değinildiği gibi kadınların erkekler gibi eşit oy hakkına sahip olabilmeleri için ABD ve Batı Avrupa’da kadınların 100 yılı aşkın bir mücadele vermeleri gerekmiştir. Ancak uzun süren mücadeleden sonra 20. Yüzyılın başından bu yana demokratik denilen bu toplumlar kadınların oy hakkını kabul etmişlerdir. Örneğin ABD’de ve Kanada’da kadınlara oy hakkı 1920’de, Almanya ve İngiltere’de 1928’de, Fransa’da 1945’te, İtalya’da 1946’da verilmiştir. Oy hakkını aldıktan sonra bile, uzun süre kadınların oy hakkında kocaları veya babaları egemen olmuştur (Koray, 2005; 318).

Bu arada kadınların anne ve eş olarak kabulü üzerine kurulu refah devleti yapısı son yıllarda uygulamaya konan cinsiyet eşitliği politikalarından çok fazla etkilenmemiştir. Ve var olan refah devletinin temel taşıyıcısı olan aile kurumunun devamlılığı kadınların omuzlarına yüklenmiş durumdadır (Dedeoğlu, 2009; 153). Kadınların sistem içindeki rolleri sadece ev içi hizmetleri ve çocuk/yaşlı bakımı ile sınırlı kalmamakta, ailenin içinde bulunduğu akrabalık ve hemşehrilik üzerinden kurulan dayanışma ağlarının devamı anlamında da önemli görevleri bulunmaktadır. İşte bu sistemin olası sonucu olarak kadınların ekonomik yaşama katılımı çok düşük kalmakta ya da bu katılım enformel ve ev eksenli çalışma biçiminde gerçekleşmektedir (Toksöz, 2007; 5).

1.2. Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Cinsiyet Eşitliği Politikaları, kadın ve erkeğin aynılığını sağlama hedefi ile oluşturulan eşit istihdam oranı, eşit ücret, eşit işsizlik oranı ve bunun gibi politikalar (Dedeoğlu, 2011; 3). Özellikle 1960 sonrası güçlenen kadın hareketleri Batı’da toplumun ataerkil yapısını ve cinsiyet ayrımcılığının temellerini sorguladıkları gibi, daha somut eşitlik taleplerini dile getirmişlerdir.

Demokrasi ve insan haklarının gelişmesi, yükselen bu kadın hareketiyle birleşince Batı toplumlarında kadın - erkek eşitliğini saptama yönünde anayasalar ve yasalarda kadın ve erkeğin eşitliği doğrultusunda hükümler kabul edilirken, kadının eğitim alması, çalışma yaşamına katılması ve çalışma yaşamında koşulların iyileştirilmesi yönünde de düzenlemelere gidilmiştir. Örneğin ilk olarak 1972 yılında ABD’de kadınların işe girme, ücretlendirme ve işte yükselme olanakları açısından erkeklerle eşit davranış görmesini öngören “İstihdamda Fırsat Eşitliği” yasası kabul edilmiştir. Buna benzer yasalar daha sonra Avrupa ülkelerinin birçoğunda gündeme gelmiş ve yasalaşmıştır. Böylece önce gelişmiş ülkelerde başlayan, sonra dalga dalga gelişmekte olan ülkelere yansıyan bir eşitlik politikası toplumların gündeminde yer almaya başlamıştır. Uluslararası düzeyde kadın hakları konusunda bir duyarlılık oluştuğundan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası kuruluşlarda da bu yönde adımlar atılmıştır. Bu konudaki uluslararası hukuki düzenlemelere makalenin İkinci Bölüm’ünde yer vereceğim.

Bu bağlamda birçok ülkede de ulusal düzeyde kadın haklarından sorumlu bir kurumlaşmaya gidildiği görülmektedir. Yasalarda kadın - erkek eşitliğini sağlamaya yönelik düzeltmeler yapılırken, kadının toplumdaki konumunu düzeltmeye yönelik özel politika ve önlemler gündeme gelmektedir (Koray, 2005; 320). Örneğin bazı ülkelerde kadının eğitime katılması ve bazı mesleklerle girmesi özendirilmekte, bazı ülkelerde kadının siyaset ve siyaset dışı (sendikalar, bürokrasi gibi) karar organlarına gelebilmesi için kotalar ayrılmaktadır (Öztañ, 2009; 219).

Türkiye’nin de AB’ye uyum sürecinde bir dizi cinsiyet eşitliği politikaları gerek İş Kanunu, gerekse diğer yasalar çerçevesinde ulusal yasalara entegre edilmektedir. Ancak, bir paket anlayışı ile uygulamaya konulan kanun değişiklikleri (eşit ücret, eşit davranma, doğum izni, ebeveyn izni, gece çalıştırma, esnek çalışma, çocuk bakımı vb.) çalışan kadınların yalnızca bazıları için etkili olmaktadır. Ayrıca eşitlik politikaları kadın istihdamını teşvik etmekten ve istihdamda olan kadınlara eşitlik sağlamaktan uzaktır. Hatta bazı yasal düzenleme ve uygulamalar istidam edilen kadınları çalışmaktan caydırıcı niteliktedir, çünkü bu uygulamalar kadınların çalışmasını değil, anne-eş olmalarını özendirici niteliktedir. Var olan eşitliği teşvik edici yasalar ise kadınların hayatını doğrudan etkilemekten uzak, soyut yasal düzenlemeler olarak kalmakta, uygulamada kadınlara karşı var olan ayrımcılık ve dışlayıcı tutumlar da bir dönüşüm yaratmamaktadır. İş yerlerinde kreş ve bakım odalarına iliş-

kin benzer düzenlemeler ise kadınların istihdamını teşvik etmekten uzaktır. Bu durumda ise kadınlar istihdam dışı kalmakta ya da enformel çalışma biçimlerine yönelmektedirler.

Bu nedenle çocuk bakımı alanında devlet - işveren ve ebeveyn üçlüsü arasında daha eşitlikçi bir paylaşım sağlayacak düzenlemelere ihtiyaç vardır. Öncelikle devlet kamusal çocuk bakımı hizmetlerini yaygınlaştırmalı ve herkese açık ve bedava hale getirmelidir. Daha sonra erkeklerin çocuk ve bağımlı bakımında aktif rol almasını sağlayan düzenlemeler yapılmalıdır. İşverenlerin rolü ise işyerlerinde özel kreş bulundurmakla sınırlı kalmamalı, çalıştırdıkları kadın sayısına bakılmaksızın işletmelerinin içinde bulunduğu belediyeye bağlı olarak işletilen ve yeni açılacak kreşlere doğrudan katkı yapmaları sağlanmalıdır (Dedeoğlu, 2009; 53).

1.3. Sosyal Dışlanma Ve Yoksulluk

1.3.1. Sosyal dışlanma ve kadın

Sosyal dışlanma Fransa kökenli bir deyimdir. Klasik sosyolojinin bir ürünü olan “dışlanma” kavramı özellikle Fransa’da 1960’lı yıllardan itibaren tartışılan bir kavram olmuştur (Sapançalı, 2005; 13).

Sosyal dışlanma dinamik bir biçimde işleyen birbirinden farklı, fakat her birisinin kısır bir döngü içinde birbirine eklendiği ve birbirini etkilediği olgulardan kaynaklanan toplumun dışında kalma veya dahil olmama durum veya süreçleri olarak açıklanmıştır. Diğer bir tanımlamayla “sosyal dışlanma, demokrasi ve hukuk sistemi (yurttaşlık hakları), işgücü piyasası (ekonomik bütünleşme), sosyal refah sistemi (gerçek anlamda sosyal bütünleşme), aile ve toplum sistemi (kişiler arası bütünleşme) gibi alt sistemlerden biri ya da bir kaçının eksikliğidir (Sapançalı, 2005; 24).

Küreselleşme sürecinde, özellikle sosyo - ekonomik yapıda meydana gelen değişim ve neo - liberal politikaların benimsenmesi devletin refah anlayışını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu gelişmeler vatandaşlarını her türlü sosyal riskten koruyan ve vatandaşlarının sorunlarıyla ilgilenen devlet anlayışı yerine daha liberal bir devlet anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu politikalar sonucu işsizliğin artması, kayıt dışı istihdam ve esnekleşmenin yaygınlaşması, sosyal güvenlik sistemlerinin işleyişinde ortaya çıkan aksaklıklar başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünyanın genelinde nüfusun önemli bir kısmını sosyal bir dışlanmayla karşı karşıya bırakmıştır. Bu süreç özellikle, kadınların, çocukların, yaşlıların, kendini ekonomik bakımdan dışlanmış hissedenenlerin ve bu nedenle aktif vatandaşlıktan uzaklaşan insanlar açısından

önemli bir etkiye sahiptir. Küreselleşme bu grupların yaşadıkları dışlanmayı ve yoksulluğu daha da şiddetlendirmiştir.

Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerin genelinde son yirmi yılda sosyal harcamalarda ciddi bir azalma görülmektedir. Sosyal harcamalarda ortaya çıkan bu tablonun refah devletleri olarak nitelendirilen ülkelerde gerçekleşmesi anlamlıdır. Sosyal harcamalarda en fazla azalma %40,4'ten %34,8'e gerileyen İsveç'te olmuştur. Bunda neo - liberal politikaların etkisi olduğu bir gerçektir (Şenkal, 2005; 372).

Sosyal dışlanma olgusu kadın açısından ele alındığında, "kadının toplumsal yaşamdaki varlığını ihmal etmeye neden olan ve onun toplumla bütünleşmesini önleyen, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel kurum ve sistemlerin dışında kalması / tutulması süreci" biçiminde ifade edilebilir. Kadınlar çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, sosyal, güvenlik, siyaset ve sivil toplum örgütleri gibi genel olarak toplumsal yaşama katılım sağlayan diğer alanlarda toplumsal cinsiyet veya ayrımcılık temelli çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum bu kesimin bir yandan işgücü piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Özellikle gecekondu bölgelerinde kadınların bazı mekanlara ulaşımında ve bağımsızlıklarını kazanmada sorunlar yaşamaları ve kendilerini geliştirip toplumsal süreçlere dahil olmasında engellerle karşılaşması bu kesime özgü dışlanma sorununun temelini teşkil etmektedir (Adaman ve Keyder, 2006; 6).

Çalışma yaşamı, toplumsal yaşamın diğer alanlarında da varlık gösterebilmenin temel koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim çalışma yaşamı, sağladığı statü, gelir, sosyal ilişkiler, sosyal güvence, sendikal örgütlenme, yönetime katılma gibi olanaklar ile bireylerin toplum içinde yer almaları gereken süreçleri belirli ölçülerde sunmaktadır. Çalışma yaşamının dışında olmanın gelir, statü ve sosyal ilişkilerde yarattığı dezavantaj kadınlar için sosyal dışlanma riski doğuracaktır (Çakır, 2008; 26).

Bununla birlikte küreselleşme sürecinde devletin değişen rolü ve kuralsızlaştırma özellikle kadın işgücü piyasasında eğretilik anlamında sosyal dışlanmayı ifade eden enformelleşmeye uygun zemin hazırlamıştır. O halde özellikle kadınların üretimde ve işgücü piyasalarında değişen rolü üzerinde durmak gerekir. Kadınlar, Fordist dönemde işgücü piyasasında dışlanan en önemli grubu oluşturmaktaydı. Çünkü Fordizm özellikle kol gücüne dayalı erkek egemen bir üretim biçimi idi. Esnek üretime geçiş, kadınların işgücü

piyasalarında ve emek süreçlerine katılımında köklü bir yenilik yaratmıştır. Ancak bu yenilik bir ilerleme anlamı taşımamaktadır. Çünkü işgücü piyasalarının yeni yapısı, kadın işgücünü kısmi süreli çalışma temelinde istismara daha açık bir hale getirmektedir. Yeni yapı daha yüksek ücret alan ve işten daha geç çıkarılan çekirdek işçilerin yerine daha düşük ücretli kadın işgücünün konulmasını teşvik etmekte; taşeron, ev içi ve aile türü çalışma sistemlerini ve uzaktan, evde çalışma sistemlerini olanaklı kılmaktadır (Sapançalı, 2005; 93).

1.3.2. Yoksulluk ve Kadın

Fransa kökenli sosyal dışlanma ve Anglo - Saxon kökenli yoksulluk sık sık birbirini yerine geçebilen veya aynı anlama gelebilen kavramlar gibi görülmekte ve kullanılmaktadır. Yoksulluk ve dışlanma eş anlamlı gibi görünse de, sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan daha geniş bir kavramı olduğu söylenebilir. Çünkü dışlanmış kişiler her zaman yoksul kişiler değildirler, bazı kişiler (göçmenler, azınlıklar, belirli kadınlar ve çocuklar gibi) yoksul olmakla birlikte toplumda dışlanmış olabilmektedirler (Sapançalı, 2005; 58). Anglo - Saxon yoksulluk daha çok bölüşüm sorunu üzerine odaklanırken, sosyal dışlanma, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi sosyal ilişkiler konuları üzerine odaklanır (ROOM, 1995; 5).

Yoksulluk tanımlaması olarak iki tanımlama yer almaktadır. “Mutlak yoksulluk” ve “göreceli yoksulluk”. Mutlak yoksulluk bireyin yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu asgari tüketim düzeyini bile sağlayamaması anlamında kullanılmaktadır. Bunun için bazen asgari gıda harcaması baz alınır, bazen gıda harcamasının yanı sıra giyinme, barınma ve ısınma gibi temel ihtiyaçlarda düşünülür. Dünya bankası, mutlak yoksulluk sınırını az gelişmiş ülkeler için bir dolar, Latin Amerika için iki dolar Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri için dört dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için ise 14,40 dolar olarak belirlemektedir.

Mutlak yoksulluk yaklaşımının yetersiz olması nedeniyle, kişinin içinde yaşadığı topluma kıyasla geçinme koşullarını dikkate alan “göreceli yoksulluk” kavramı geliştirilmiştir. Buna göre, bir bireyin içinde yer aldığı ülkenin veya bölgenin ortalama gelirinin belirli bir oranı yoksulluk çizgisi kabul edilir ve bu çizginin altında gelire sahip olanlar “yoksul” olarak adlandırılırlar. Genellikle ortalama gelirin %50’si yoksulluk çizgisi olarak belirlenmekte, bazı ülkelerde ise gelirin %40’ı veya %60’ı da yoksulluk çizgisi olarak kullanılmaktadır.

Dünya Bankası'nın (DB) 1998 yılı verilerine göre, dünyada toplam 1,2 milyar kişi (dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri) mutlak yoksulluk çizgisinin, yani günde bir doların altında bir gelirle yaşamaya çalışmaktadır. Sahra Altı Afrika mutlak yoksulluğun en yoğun yaşandığı bölge olmakta (nüfusun %46'sı) onu Güney Asya izlemekte (nüfusun %44'ü). Doğu Asya Pasifikte ise nüfusun %26'sı mutlak yoksulluğu yaşamaktadır (World Bank, 2000; 25).

Yoksulluk her dönemde tüm ülkelerin temel sorunlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle küreselleşmenin refah devletleri üzerinde olumsuz etkilerde bulunması ve devletin sosyo - ekonomik hayattan çekilmesi gerektiğini öngören neo - liberal politikalar yoksulluğun daha da artmasına yol açmıştır. Bunun yanında piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan eski Doğu Blok'u ülkeleri ve ekonomik krizlere maruz kalan çok sayıda az gelişmiş ülke, IMF ve Dünya Bankası güdümünde uygulamaya soktukları istikrar ve yapısal uyum politikaları sonucu ciddi anlamda bir yoksullaşma sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. IMF ve Dünya Bankası tarafından uygulamaya sokulan istikrar ve uyum politikalarının temel amaçları, ithalatın liberalizasyonu, ücretlerin azaltılması, özelleştirme, daraltıcı para ve maliye politikaları ile sosyal harcamalarda kısılmayı öngörmektedir (Şenkal 2005; 393). Diğer taraftan, üretimde yeniden yapılanma, standart dışı çalışma, kuralsızlaşma da neo - liberal politikalarla ilgili. Bu etkenler hem yeni istihdam yaratılmasını zorlaştırmakta ve işten çıkarmalara yol açmakta, hem de devletin istihdam politikaları gibi sosyal politikalarını olumsuz etkilemektedir (Koray, 2005; 293).

Diğer taraftan yoksullukla mücadele hiçbir zaman dünya ve ülke gündemlerinin birinci konusu olmamış, yoksulluk daha çok büyüme ve kalkınma ile ilişkilendirilmiş, bu süreçlerin hızlandırılması ile büyüyen pastadan daha çok insan pay alacağı ve böylece yoksulluğun azalacağı varsayımları yapılmıştır. Ancak büyüyen pastadan daha çok insan pay alırken bu sürece dahil olmayan bir çok yeni yoksul da topluma dahil olmaktadır. Bu yeni yoksulların önemli bir bölümü kadındır. Dünyada yaklaşık 1,3 milyar insan mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (yukarıda da belirtmiştik) ve bunların %70'i kadındır. Türkiye'de ise nüfusun %43'ü temel beslenme ve diğer asgari ihtiyaçların karşılanması için gerekli gelirin altında yaşamaktadır ve nispi yoksulluk içinde yaşayan 27 milyon nüfusun üçte ikisi kadındır. 2001 yılında hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Raporu'na göre; 1. Türkiye'de gelir getiren fertlerin %36'sı kadın, %64'ü erkektir. Buna karşılık yaratılan gelirin

sadece %12'si kadınlara, %88'i erkeklere aittir. 2. Erkeklerde fert başına ortalama gelir, kadınlar için fert başına ortalama gelirin 4,2 katıdır. 3. Gerek kadınlarda gerekse erkeklerde ortalama geliri en düşük olan grup, okuryazar olup bir okul bitirmeyenlerdir. 4. Bu grupta bile erkeklerin elde ettiği gelir, kadınların neredeyse 10 katıdır. 5. En yüksek gelirli grup olan lisansüstü dereceli kadınlar ve erkekler grubunda dahi, kadınlar erkeklerin ancak yarısı kadar gelir elde etmektedir (Tömen ve Sarvan 2015; 2). Büyük bir toplumsal dönüşüm geçiren ve nüfusun önemli bir kısmı kırsal alanda yaşayan bir tarım toplumu olmaktan çıkan ülkemizde, tarımdan kopuş, sanayi sektörünün istihdamını ana ögesi olmaktan çıkması ve hizmet sektörünün nitelikli istihdam sağlamada ana sektör haline gelmesi ile birlikte, kadınların yoksulluğu da yeni bir boyut kazanmıştır. Ekonomik şartların yetersizliği ve işsizlik gibi sebeplerden kaynaklı kırdan kente göç etmiş ve arzulanmış refah düzeyine ulaşamamış, kentlerin olanaklarından yararlanamayan ve kentten uzak alanlara kendi olanakları ile yapmış oldukları gecekondualarda yaşam mücadelesi veren kent yoksullarının en mağdurlarını kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların yoksulluğu derin yaşamlarının sebepleri, işgücüne katılmada daha dezavantajlı konumda olmaları, eğitim olanaklarından daha az yararlanmaları, kadının çalışmasının önündeki engeller, düşük ücretler, elde ettikleri gelirin denetiminde yeterli söz haklarının olmaması gibi faktörlerdir.

Yoksulluğu kadın açısından ele alan çalışmalar 1970'lerden sonra başlamıştır. Bugün dünyanın birçok ülkesinde kadın yoksulluğunu azaltmaya, kadının toplum içindeki sosyal ve ekonomik statüsünü güçlendirmeye yönelik pek çok politika ve program geliştirilmektedir (Tömen ve Sarvan; 2015; 3).

1.4. İşyerinde Cinsiyet Ayrımcılığı

Ataerkil toplumlarda erkeğin ayrıcalıklı ve üstün konumuna göre kadını "zayıf cinsiyet" olarak tanımlamak ve toplumsal kadınlık rollerini bu ilkeye dayandırmak, biyolojik farklılıklarla açıklanamayacak kadar sığ bir bakış açısıdır. Buna rağmen bilim tarihi boyunca kadın biyolojik bir varlığa indirgenmiştir. Oysa biyolojik farklılık temeline dayalı olarak kurulan emek bölümü, memeli hayvanlarda olduğu gibi içgüdü temelinde örgütlenmiş olarak değil, insanın anlamlı faaliyetleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Cemal, 1996; 70). Bir diğer ifade ile kadın ve erkeğin görevlerini belirleyen kurallar toplumsal evrimin birer sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Kadınların zayıf bir cinsel kimlik olarak kültürel yapılandırılmasında pek çok faktör rol oynamaktadır. Kültürel, ekonomik ya da ideolojik yapılar içinde

kadınlar, değişmez bir kuralcasına toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki zayıf halkayı oluşturmaktadırlar (Güzel, 2014; 186).

Cinsiyet temelli ayrımcılık, bir kişinin bir kadına cinsiyetine dayalı olarak, bir erkeğe davrandığı veya davranacağından daha olumsuz ya da daha az olumlu davranması (dolaysız ayrımcılık), ve / veya biçimsel olarak eşitlikçi gözükken davranış veya uygulamaların sonradan kadın üzerinde ayrımcı etkiler yaratması (dolaylı ayrımcılık) olarak tanımlanmaktadır (Acar ve diğerleri, 1999; 65).

Cinsiyet ayrımcılığı, çalışanlar ile ilgili kararlar bireylerin niteliklerinden veya iş performanslarından ziyade, cinsiyete, yani atfedilmiş bir özelliğe dayalı olarak alındığı zaman ortaya çıkmaktadır. Çalışma yaşamında çoğunlukla kadınlar cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadır. Örneğin kadınların aile yaşamındaki yeri ve sorumlulukları, mesleğinde terfi ettirilme imkânını kısıtlamaktadır (Aytaç ve diğerleri, 2002; 27). Ayrıca, yapılan çalışmalarda kadınların ayrımcılık uygulamalarına maruz kalarak genellikle işyerlerinde deneyim ve beceri gerektirmeyen alt kademe işlerde ve düşük ücretle çalıştırıldıkları öne sürülürken, son yıllarda yönetsel alanda, kadın işgücü sayısının geçmişe oranla arttığı görülse de kadınlar hala düşük seviyeli işlerde istihdam edilmektedir. Kadınların aleyhine yönelik ayrımcılık, onların daha iş yaşamına başlamadan önce bu tür davranışa maruz kaldığını göstermektedir. İşgören temini için verilen bir ilanda yalnız erkek adayların başvurmasına ilişkin bilgilerin yer alması, ücretlerde erkekler lehine bir durum olması, kadınların sağlık durumları, ağır çalışma koşullarına uyum sağlayamamaları, hamilelikleri vb. durumlar gerekçe gösterilerek işten çıkarılmaları gibi uygulamalar, kadınlar aleyhine yapılan ayrımcılığa somut örneklerdir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kadınların aile sorumluluklarının daha fazla olması, özellikle Türkiye’de aile yapısı içinde bir eş ve anne rolünün daha etkin olması, iş yaşamında erkeklerle rekabette dezavantaj yaratabilmektedir. Küçük çocuğu olan bir annenin tercih edilmemesi kadın açısından negatif bir ayrımcılıkta gerekçe olarak kullanılabilirken, diğer yandan alkol bağımlılığı, kumar alışkanlığı vb. kötü alışkanlıklara sahip bir erkek, kadınlar kadar engellerle karşılaşmayabilmektedir. Bu bakımdan cinsiyet ayrımcılığında bir eşitsizlik oluşmaktadır (Demir, 2011; 767).

Cinsiyet temelli ayrımcılığın bireyler üzerinde yarattığı sonuçlara bakılacak olursa; çatışma, depresyon, korku ve güvensizlik, yabancılaşma, stres şeklinde sıralanabilir. Ayrımcılığın örgütler (iş yerleri) üzerindeki sonuçları ise; adaletsiz politika ve uygulamalarla karşılaşan çalışanların, haklarının

yendiği, emeklerinin karşılığını alamadıkları gibi düşüncelerle örgüte bağlanmaktan, güven duymaktan ve çalışma arkadaşlarıyla işbirliğine dayalı ilişkiler kurmaktan vazgeçecek olmalarıdır. Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi ve ayrımcılık uygulamalarının devam etmesi hem örgütün sosyal sermayeleşmesine zarar verecek, hem de kurumsal sürdürülebilirlik gücünü zayıflatacaktır. Böylece çalışma isteğini yitirmiş bireylerin oluşturduğu bir iş yaşamı ve sağlıksız bir toplum ortaya çıkmaktadır (Demir, 2011; 770).

1.5. Dünyada Ve Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamındaki Yeri

Kadının tarım dışı sektörlerde çalışmaya katılması endüstrileşme ile başlamışsa da özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hız kazanmıştır. 1950’de 15 – 64 yaş arasındaki kadın nüfusun gelişmekte olan ülkelerde %50’si endüstrileşmiş ülkelerde %47’si ekonomik olarak aktif görünmektedir (Koray, 2005; 325). Gelişmekte olan ülkelerde aktif görünen kadınların %87’si tarım sektöründe yer alırken, endüstrileşmiş ülkelerde %47’si bu sektördedir. 1985 yılında ise gelişmekte olan ülkelerde aktif kadın nüfusu %49 olurken, endüstrileşmiş ülkelerde bu oran %47’den %58’e çıkmıştır. Bu aktif kadın nüfusun %87’si de tarım dışı sektörlerde yer almaktadır (Nuss, 1989; 43). Yani kadın bu ülkelerde ücretsiz aile işçisi değil, ücretli çalışan konumundadır.

Ancak bugün tüm dünyada kadın ve erkeklerin işgücüne katılımları açısından hala büyük farklılıklar olduğu açıktır. Bu farklılık gelişmekte olan ülkelerde artmakta, gelişmiş bölgelere doğru gidildikçe azalmaktadır.

Öte yandan gelişmekte olan bölgelerde istihdamdaki kadınların büyük bir bölümü tarımda yer alırken, gelişmiş ülkelerde kadınlar yoğun olarak hizmet sektöründe çalışmaktadır. AB genelinde çalışan kadınların %76’sı hizmet sektöründe yer almaktadır.

Kadınların hizmet sektöründe yoğunlaşmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Endüstri sektöründeki işlerin daha çok erkeklere uygunluğu gibi, hizmet sektöründeki birçok çalışma alanı da (eğitim, sosyal hizmetler, büro işleri gibi) kadınlara uygun özellikler göstermektedir. Nitekim bu işler, çok sayıda kadının yer alması nedeniyle “kadın işleri” diye de adlandırılmaktadır.

Ancak ücretli çalışmaya katılan kadının statüsünde değişme ve iyileşme olurken, çelişkiler ve eşitsizlikler de yaşandığı gibi, bir anlamda bu tür çatışmaların artması ile birlikte toplumsal eşitsizlikler su yüzüne çıkmaktadır. Örneğin kadın işgücü ekonomik büyüme dönemlerinde işe alınan, kriz dönemlerinde işten çıkarılan olarak işgücü piyasasına esneklik kazandıran bir

işlev görmektedir. Örneğin birçok ülkede kadınlar arasında işsizlik erkeklerle göre daha fazla olduğu gibi uzun süre işsiz kalan kadınlar da daha fazladır.

Kadının belirli meslek ve işlerde yoğunlaşması bu işlerin işgücü piyasasında giderek değer yitirmesi ve kadının benzer işlerde erkeklerle göre daha az ücret alması da kadın istihdamında karşılaşılan başka gerçeklerdir. Örneğin ABD’de çalışan kadınların yarısının, o meslekte veya işte çalışan kadın oranının %70’i bulunduğu işlerde çalıştığı ortaya konmuştur (Koray, 2005; 325). ABD’de tüm sekreterlerin %98’i, tüm hemşirelerin %97’si, tezgâhtarların %70’i kadın olmaktadır. İngiltere’de de sekreterlerin %99’u, büro işlerinde çalışanların %73,5’i, sağlık ve sosyal refah hizmetleriyle ilgili mesleklerde çalışanların %72,5’i, eğitim alanlarında çalışanların %58,8’i kadındır. Böylece ortaya yoğun olarak kadınların yer aldığı ve “pembe yakalı” işler olarak adlandırılan kadınlara özgü işler çıkmaktadır (Koray, 2005; 326).

Üst yönetim kademelerinde kadınların oranı ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde %5 – 6’yı geçmemektedir. Kuşkusuz kadınların üst düzeydeki yönetici pozisyonlarına gelmelerini engelleyen yalnızca kadınlara uygulanan ayrımcı politikalar değildir. Bu tür görevler daha çok nitelik gerektirmekte, daha çok zaman ve enerji istemektedir. Bu nedenle genç ve bekâr kadınların yönetici olabilme şansları daha yüksek olabilmektedir.

Çalışma hayatında kadın genelde kısmen – çalışma biçimlerini yeğlemektedir. Hem çalışmak isteyen, hem de ev ve çocuk sorumluluklarını üstlenmek durumunda olan kadınlar için kısmen çalışma “kısmen de” olsa çözüm olmaktadır. Ancak kısmen çalışma bazı açılardan çözüm gibi görünse de, kadınları işgücü piyasasında ikinci sınıfa sokan koşulları ağırlaştırmakta ve kadının konumunu zorlaştırmaktadır. Gerçekten kadının ev sorumlulukları açısından yeğlediği kısmen çalışma işteki güvence ve statüsünü olumsuz etkilemektedir. Çünkü kısmen çalışma daha çok düşük statülü işlerde geçerli olmaktadır. AB genelinde çalışan kadınların %30’u kısmen çalışırken, erkeklerde bu oran %6 olmaktadır (EC, 2004; 64).

Kadın istihdamını daha ayrıntılı bir şekilde inceleyen istatistikleri mercek altına alalım. İstatistikler kadın – erkek eşitsizliğinin küresel bir sorun olduğunu gösteriyor.

- Kadınlar dünya genelinde parlamentoların sadece %21,4’ünü oluşturuyor.
- Kız çocuklarının küresel olarak okula kaydolma oranlarında artış yaşanmakla beraber, okuma yazma bilmeyen 123 milyon gencin %61’ini kadınlar oluşturuyor.

- Aynı işi yapsalar bile kadınlar erkeklerden %17 ile %35 oranında daha az maaş alıyor.
- Kadınlar dünya genelinde işlerin %66'sını gıda üretiminin %50'sini gerçekleştiriyor, ancak gelirin %10'unu elde edebiliyor ve gayrimenkullerin sadece %1'ine sahip bulunuyor.
- İkamet izni bedeli, temel sosyal hizmetlere kısıtlı ulaşım, cinsel şiddet ve güvenli ikamet imkânına sahip olmamak mülteci kadınların karşı karşıya bulunduğu eşitlikten yoksun statülerinin ana unsurlarını teşkil ediyor.
- Siyasi katılım, üreme sağlığı, eğitim ve işgücüne katılımda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yansıtan 2012 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde (TCEE) Türkiye 187 ülke arasında 68'inci sırada yer alıyor.
- Türkiye parlamentosunun kadın milletvekili oranı %14,4, Türkiye 188 ülke arasında 92'inci sırada yer alıyor.
- Türkiye'de kadınların yerel politikaya katılımları da oldukça düşük, 2009 yerel seçimleri sonucunda belediye başkanlarının sadece %0,9'u, belediye meclislerinin %4,21'i ve il genel meclislerinin sadece %3,25'ini kadınlar oluşturuyor.
- Türkiye'nin yayımlanan Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH) İlerleme Raporu'na göre, orta öğretime devam edemeyen kızların oranı dikkate değer olmasına rağmen, Türkiye eğitimde cinsiyet eşitliğini sağlama amacına neredeyse ulaştı.
- Kasım 2013'de erkeklerin işgücüne katılım oranı %71,1 iken, bu oran kadınlar için %30,4'dür ki bu oran %50,3 olan dünya ortalamasının ve Gelişmiş Ekonomiler ve Avrupa Birliği ortalaması olan %52,9'un çok gerisinde kalıyor.
- Aynı yıl kadınların istihdam oranı %26,6'dır. Bu oran her dört kadından sadece birinin istihdam edildiğini işaret ediyor.
- Türkiye'de kadınların erkeklere oranla daha düşük maaşlı, güvencesiz ve düşük statülü işlerde çalışma olasılıkları daha fazla.
- Son ulusal verilere göre Türkiye'de her beş kadından ikisi yaşamı boyunca en az bir kez şiddete maruz kalıyor.
- Töre ve namus cinayetleri kadınlara yönelik şiddetin önemli bir yönünü teşkil ediyor (<http://www.bmdergi.org/tr/bm-kadin-erkek-esitligi> 16.04.2016).

- Küresel düzeyde kadınların çalışma süresi (bir günde) erkeklere göre daha uzun. Gelişmiş ekonomilerde kadınlar günde 8 saat 9 dakika çalışırken, erkeklerde bu süre 7 saat 36 dakika (ILO The Report, Women at Work:Trends 2016, <http://www.ilo.org/global> 16.04.2016).
- Gene küresel olarak kadınların %65'i (emeklilik yaşı üstündeki; 60 – 65 yaş) muntazam bir emekli maaşı almıyor. Bu yaklaşık 200 milyon kadının düzgün bir emekli maaşı almadığı anlamına geliyor ki erkeklerle karşılaştırıldığında 115 milyon erkek için aynı durum söz konusu (ILO The Report, Women at Work:Trends 2016,<http://www.ilo.org/global> 16.04.2016). ILO, Uluslararası Kadın Gücü 2016'dan 2030'a kadar eşitliğin sağlanması kararı aldı.
- Türkiye'de kadınlarda okur – yazar olmayan nüfus oranı 2014 yılı verilerine göre %9,4.
- Eğitim durumuna göre işgücüne katılma oranı incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katıldıkları görülüyor. Ayrıca Türkiye'de 2014 yılında kamusal alanda üst düzey kadın yönetici oranı %9,4 oldu. Kadın hakim oranı %36,9, kadın profesörlerin oranı 2013 – 2014 yılı için %28,7 oldu. Kadın polis oranı ise 2014 yılında %5,5.
- Türkiye'de 2014 yılında toplam bakan sayısı 25 olup kadın bakan sayısı 1'dir. Ülke karşılaştırmalarına bakıldığında, 2013 yılında kadın bakan oranının en yüksek olduğu ülkeler, %54,2 ile İsveç ve %50 ile Norveç'tir (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaber> Bültenleri.do?id=18619 11.04.2016).
- Türkiye'de kadınlarda istihdamın sektörel dağılımına bakacak olursak; 2013 yılında tarımda %37, sanayide %15, inşaat %1, hizmet sektöründe ise %48 olarak gerçekleşmiş. 2004 yılı ile karşılaştırsak; tarım %51, sanayi %16, inşaat %1, hizmetler ise %33 idi. Hizmet sektöründeki istihdam artışı oldukça çarpıcı.
- Kadınlarda kayıt dışılık oranına göz attığımızda 2013 yılında tarımda %96,3, sanayide %35,6, inşaat %10,2, hizmet sektöründe ise %23,4.
- Yarı zamanlı çalışanların toplam içindeki payı 2004'de %7,2 iken, 2013'te bu oran %24,8 olarak gerçekleşmiş (<http://www.kadininstatusu.aile.gov.tr/data/> Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi (Nihai Rapor)-pdf 12.04.2016).

10. Kalkınma Planı'nda kadının işgücüne katılım oranının 2018 yılına kadar %34,9'a, istihdam oranının %31'e yükseltilmesi hedeflenmiş. Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi taslağında 2023 yılına kadar kadın istihdam oranının %41'e yükseltilmesi planlanmaktadır. Ayrıca yürütülen kadınlara yönelik çeşitli projeler de mevcut. Bunlardan birisi Dünya Bankası ve İsveç Kalkınma Ajansı işbirliğinde yürütülen "Türkiye'de Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Arttırılması Projesi". Bir diğeri, özel sektör, sivil toplum kuruluşları işbirliğiyle yürütülen "Genç Fikirler, Güçlü Kadınlar Projesi" (Özdoğan, 2014; 66).

2. CİNSİYET AYRIMCILIĞI İLE İLGİLİ BAŞLICA ULUSLARARASI VE ULUSAL HUKUKİ DÜZENLEMELER

Cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili uluslararası hukuki düzenlemelerin başında bir Birleşmiş Milletler Sözleşmesi olan "Kadınlara Karşı Tüm Ayrımcılık Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi" gelmektedir. Ayrıca bu konuda Avrupa Birliği Yönergeleri ve Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri de bulunmaktadır.

Bu konu ile ilgili ulusal hukuki düzenlemelerin başında da T.C. Anayasası gelmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu'nda da bu konuya yer verilmektedir.

Aşağıda bu düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenmektedir.

2.1. Başlıca Uluslararası Hukuki Düzenlemeler

2.1.1. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

İlk olarak Birinci Dünya Savaşı sırasında 1919 yılında Versailles antlaşması ile "uluslararası dayanışmayı ve barış ve güvenliği sağlamak" üzere Milletler Cemiyeti kurulmuştur (<http://www.un.org/en/sections/history> 12.04.2016). İkinci Dünya Savaşı'nda çöken Milletler Cemiyetini takiben tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesine dayanan Birleşmiş Milletler Örgütü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 24 Ekim 1945 tarihinde 51 devletin kurduğu uluslararası bir kuruluştur. Birleşmiş Milletler çerçevesinde insan hakları sözleşmelerinden Eylül 2003 itibariyle Türkiye altısını onaylamıştır ve birini de imzalamıştır. Kadınlara Karşı Tüm Ayrımcılık Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW - Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) 18 Aralık 1979 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Eylül 1981'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmenin onaylanmasını 3232 sayılı ve 11 Haziran 1985 tarihli yasayla uygun bulmuştur (Gülmez, 2004; 251). 5 Mayıs 2009 itibari ile CEDAW'a taraf 186 ülke bulunmaktadır.

CEDAW, bugün kadın haklarının bütün görüntüsünü çizen tek belgedir. CEDAW, kadına karşı ayrımcılığı açıkça belirtmiştir. Bugün CEDAW “Uluslararası Kadın Hakları Bildirisi” olarak da adlandırılmaktadır. Sözleşme toplam 30 maddeden oluşmaktadır. İlk 16 madde içerik ile geriye kalan maddeler ise yöntemle ilgilidir (<http://uyds.yigm.gov.tr/yds/rol/ydk> 16.04.2016).

Sözleşme, “toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın yaygın varlığı gerçeğinden yola çıkarak” tüm kuralları için geçerli olan 1. maddesinde, yaşamın tüm alanlarını kapsayan bütünsel bir yaklaşımla “kadınlara karşı ayrımcılık” terimini; “erkek ve kadının eşitliği temeline dayanarak, evlilik durumları ne olursa olsun, kadınların siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel alanlarda ya da başka her alanda insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmasını ya da bu hak ve özgürlüklerin tanınmasını ve kullanılmasını tehlikeye koyma ya da kaldırma sonucu doğuran ya da amacı taşıyan cinsiyete dayalı her tür ayırım, dışlama ya da kısıtlama” olarak ifade etmektedir.

Sözleşmenin 24. maddesi, taraf devletlerin yükümlülüğünü açıkça düzenlemiştir. Taraf devletler, Sözleşme’nin tanıdığı hakların tam olarak (eksiksiz biçimde) kullanılmasını sağlama amacıyla ulusal düzeyde gerekli olan tüm önlemleri almayı üstlenmişlerdir. Kadınların haklardan eşitlik koşulları içinde yararlanmalarını sağlamaya yönelik “olumlu ayrımcılık” yapılmasına yer veren Sözleşme’nin, taraf devletler için öngördüğü “yükümlülüklerden” başlıcaları şunlardır (Gülmez, 2004; 253).

- Kadınlara karşı ayrımcılığın tüm biçimleri ile kınanması, taraf devletlerin hukuk ve uygulama düzeylerinde olumlu önlemler alması, bu bağlamda, kadınlar ve erkekler arasında eşitlik ilkesinin, eğer henüz öngörülmemişse, Anayasa ya da başka yasal düzenlemeye konulması ve yasal ya da başka uygun yollardan bu ilkenin (eylemli olarak) uygulanmasının sağlanması, kadınlar hakkında her tür ayrımcılığı yasaklayan, gerektiğinde yaptırımlar içeren yasal ya da başka uygun önlemler alınması, kadınların haklarının erkeklerle eşitlik temelinde yargısal korumasının sağlanması ve yetkili ulusal mahkemeler ve başka kamusal kuruluşlar aracılığıyla, kadınların her tür ayrımcılığa karşı eylemli korunmasının güvenceye bağlanması, kadınlar hakkında bir ayrımcılık oluşturmuş tüm ceza kurallarının kaldırılması (md.1/a,b,c,g) (Gemalmaz, 2006; 302).

- Erkeklerle eşitlik temeline dayalı olarak kadınların insan hakları ve temel özgürlükleri kullanmasını ve onlardan yararlanmasını güvenceye bağlamak ereğiyle, kadınların tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için, tüm alanlarda özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yasal alanları da kapsamak üzere tüm uygun önlemlerin alınması (md.3)

- Sözleşme'nin 11. maddesinde ise "istihdam alanında ayrımcılığı kaldırmak için tüm uygun önlemlerin alınması, özellikle çalışma hakkı aynı istihdam olanakları hakkı (erkek ve kadın için), meslek ve işini özgürce seçme hakkı, yükselme ve iş güvencesi hakkı, mesleksel eğitim hakkı, eşit ücret hakkı, sağlığın korunması ve çalışma koşulları güvenliği hakkı, eşdeğer bir iş için işlem eşitliği hakkı, sosyal güvenlik hakkı, evlilik ya da analık nedeniyle ayrımcılığı önlemek ve gerçek çalışma halklarını güvenceye almak için uygun önlemler almayı üstlenme, gebelik ya da analık izni nedeniyle işten çıkarmanın yaptırımlara bağlanarak yasaklanması, ücretli analık izni verilmesi, gebe kadınlara özel koruma sağlanması konularında uygun önlemlerin alınmasını üstlenme" yükümlülüğü ifade edilmektedir (md.11/a,b,c,d,e,f) (Gemalmaz, 2006; 307).

2.1.2 Başlıca Avrupa Birliği Yönergeleri

Avrupa Birliği ya da kısaca AB, 28 üye ülkeden oluşan ve toprakları büyük ölçüde Avrupa Kıtası'nda bulunan siyasi ve ekonomik bir örgütlenmedir. 1 Kasım 1993 tarihinde Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte kurulmuştur.

Avrupa Birliği'nde sosyal hukuka yönelik düzenlemeler genel olarak tüzüklerle ve yönergelerle gerçekleştirilmiştir. Bunlar – bilhassa yönergeler -, Birlik Hukukuna mahsus, "kendine özgü" kural koyma yöntemleridir. Söz konusu düzenlemeler belirtilen hukuki yapıda, "kurucu antlaşmaların yetkili kıldığı Topluluk organlarınca hukukların uyumlaştırılması, denkleştirilmesi veya belli konularda ortak bir hukukun yaratılması amacıyla" ihdas edilen kurallar bütünü anlamına gelen "türev hukuk kuralları" arasında yer almaktadırlar (Sözer, 2005; 799).

Hukukların uyumlaştırılması veya denkleştirilmesi amacı güden "yönergeler"de iki aşamalı bir kural koyma yöntemi benimsenmiştir. Birinci aşamada Bakanlar Konseyi'nce çıkarılan yönerge üye devletlere tebliğ edilir; ikinci aşamada ise üye devletler ilgili yönergede amaçlanan hususları kendilerinin seçeceği biçim, yöntem ve düzenlemelerle hayata geçirirler. Yönergelerin bağlayıcılığı ilke olarak üye devletlere yöneliktir. Doğrudan uygulanma kabiliyetleri olmamakla birlikte üye devletlerce yürürlüğe konmaları Komisyon'un sürekli denetimine tabidir (Karakaş, 1993; 70).

"İşyerinde cinsiyet ayrımcılığı"yla ilgili başlıca Avrupa Birliği Yönergeleri'nin en önemlisi "Eşit Ücret Yönergesi"dir (Kadın ve Erkeklerle Eşit Ücret Ödenmesi Prensibinin Uygulanmasında Üye Devletlerin Kanunlarının Uyumlaştırılmasına ilişkin 10 Şubat 1975 tarihli Konsey Yönergesi 75/117/EEC).

Yönerge'nin 1. maddesinde "kadın ve erkek için, aynı iş için veya eşit değer takdir edilen iş için, ücretle ilgili her açıdan ve şartlarda cinsiyet temelinde ayırım yapılmaması gerektiği" ifade edilmektedir. "Özellikle, ücret iş sınıflandırması sistemine göre belirlendiği durumlarda, kadın ve erkek için ücretin belirlenmesinde aynı kriterlerin uygulanması gerektiği, ücretin hiçbir şekilde cinsiyet ayırımına yer vermeyecek şekilde belirlenmesi gerektiği" de ifade edilmektedir. 2. maddede "üye devletlerin, eşit ücret prensibinin uygulanmaması nedeniyle haksızlığa uğradığını düşünen işgörenlerin, yetkili makamlara müracaatları sonrasında, yargı yolu ile haklarını aramalarına imkân verecek gerekli düzenlemeleri iç hukuk sisteminde yapmaları gerektiği" ifade edilmektedir. 3. maddede "üye devletlerin, ücret prensiplerine aykırı hükümler içeren kanunlar, tüzükler ve idari kurallardan kaynaklanan, kadın ve erkek arasındaki bütün ayrımcılıkları kaldıracağı" hükme bağlanmaktadır.

"İşyerinde cinsiyet ayrımcılığı" yla ilgili bir diğer önemli yönerge "Eşit Muamele Yönergesi"dir (İşe Girişte, Mesleki Eğitim ve Terfide ve Çalışma Şartlarında Kadın ve Erkeklerle Eşit Muamele Yapılması Prensibi'nin Uygulanması hakkında 9 Şubat 1976 tarihli Konsey Yönergesi - 76/207/EEC). Yönerge'nin 1. maddesi "Yönerge'nin amacının Üye devletlerde, işe girişte, mesleki yükselmelerde, mesleki eğitimde, çalışma şartları açısından ve sosyal güvenlik kanunlarında eşit muamele prensibini tedrici olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla Konsey, Komisyonun önerisi doğrultusunda hareket ederek, bu prensibin özünü, kapsamını ve uygulanma için yapılacak düzenlemeleri açıklayan hükümleri benimsemek şartıyla, sosyal güvenlik açısından kadın ve erkeklerle eşit muamele prensibinin uygulanmasını" hükme bağlamaktadır. 2. maddede, "doğrudan ya da özellikle medeni durum veya aile durumuna atıfta bulunmak sureti ile dolaylı olarak cinsiyet temelinde hiçbir şekilde ayırım yapılmayacağı" hükme bağlanmaktadır. 3. maddede ise "eşit muamele prensibinin uygulanmasının, hangi sektör ya da faaliyet dalında olursa olsun bütün iş ve görevlere ve mesleki hiyerarşinin bütün seviyelerine girişte, seçim kriterleri dahil bütün şartlar açısından cinsiyete dayalı hiçbir ayırım yapılmayacağı" ifade edilmektedir.

"İşyerinde cinsiyet ayrımcılığı" ile ilgili üzerinde durmak istediğimiz son yönerge "İşyeri Sosyal Güvenlik Yönergesi"dir (İşyeri Sosyal Güvenlik Planlarında Kadın ve Erkekler Arasında Eşit Muamele Prensibine İlişkin 24 Temmuz 1986 tarihli Konsey Yönergesi- 86/378/EEC). Yönerge'nin amacı 1. maddede "işyeri sosyal güvenlik kanunlarında kadın ve erkeklerle eşit muamele prensibinin tedricen uygulanması" olarak ifade edilmektedir. 3.maddede "Yönerge'nin kapsamına, kendi adına çalışanlar, çalışmalarına hastalık, gebelik, iş kazası ya da

gayri iradi işsizlik veya iş aramaları nedeniyle ara verenler dahil çalışan nüfus ve emekli olanlar ve özürli iş görenlerin dahil olduğu” ifade edilmektedir. 5. maddede “eşit muamele prensibinin, özellikle medeni durum ya da aile durumuna dayanarak, doğrudan ya da dolaylı olarak cinsiyet temelinde ayırım yapılmayacağı anlamına geldiği” ifade edilmektedir. 11. maddede ise, “üye devletlerin işgörenlerin eşit ücret prensibinin uygulanmasını sağlamak amacıyla iş yerinde yaptığı şikâyete veya hukuki süreç başlatılmasına tepki olarak, işveren tarafından işten çıkartılmasına karşın işgörenleri korumayı amaçlayan gerekli önlemleri alacağı” hükme bağlanmaktadır (Yavaş, 2005; 73).

2.1.3. Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü 11 Nisan 1919’da Versailles Barış Antlaşması ile kurulmuştur. Belli başlı amaçları: 1) Sosyal adaletin sağlanması yolunda çaba göstererek sürekli bir barışın kurulmasına destek olmak; 2) Uluslararası faaliyetlerle, çalışma şartlarını ve yaşam kalitesini reforme ederek ekonomik sosyal istikrara katkıda bulunmak (Hasgüler, Uludağ 2010; 134). Bu bağlamda örgüt, üye devletlerin sosyal politikalarına yol gösterme ve dünyada sosyal gelişmeleri hızlandırma amacı taşıyan uluslararası normlar hazırlar. Bu normlar uluslararası sosyal politikaya temel oluşturmaktadır. UÇÖ sözleşmeleri uluslararası sosyal politika alanındaki metinlerdir, üye devletler tarafından onaylandıklarında yasa gücü kazanır (Erdut, 2003; 41).

Sözleşmelerden konumuzla ilgili olanlardan biri 45 No’ lu Yeraltı İşleri (Kadınlar) Sözleşmesidir. 9 Haziran 1937’de 3229 sayılı Kanunla kabul edilmiştir. 2. maddede “kadın cinsinden hiç bir şahıs, yaşı ne olursa olsun maden ocaklarında yeraltı işlerinde çalıştırılmaz” denilmektedir.

U.Ç.Ö Sözleşmelerinden, konumuzla ilgili olanlardan bir diğeri 100 No’ lu Eşit Ücret Sözleşmesi’dir. Sözleşme, 14 Nisan 1967 tarihinde Bakanlar Kurulu’nda kabul edilmiş 13 Haziran 1967 tarihli ve 12620 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmenin 1. maddesinde, “eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında “ücret eşitliği” deyiminin cinsiyet esasına dayanan bir ayırım göstermesizin tespit edilmiş bulunan ücret hadlerini ifade ettiği” belirtilmektedir. 2. maddede, “her üye devletin, ücret hadlerinin tespitiyle ilgili olarak yürürlükte bulunan usullere uygun yollardan, eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği prensibini teşvik ve bu prensibin bütün işçilere uygulanmasını, sözü edilen usuller ile telifi kabil olduğu nispette temin edeceği, bu prensibin; milli mevzuat, mevzuatla konulmuş veya tanınmış her hangi bir

tespit düzeni, işverenlerle işçiler arasında yapılan toplu sözleşmeler veya bu çeşit usullerin birleştirilmesi yoluyla uygulanabileceği” ifade edilmektedir.

Bir diğer UÇÖ sözleşmesi 102 No’ lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesidir. Sözleşme 1 Nisan 1974 tarihinde bakanlar kurulunca kabul edilmiştir, 15 Nisan 1974 tarih ve 15037 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşme VI. Bölümde iş kazaları ve meslek hastalıklarında yapılacak yardımlar, VIII Bölümde madde 46 ile madde 52 arasında gebelik, doğum ve analık yardımlarını mercek altına almaktadır. X. Bölümde ise Ölüm Yardımları incelenmektedir.

111 No’ lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi 2 Eylül 1967 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla kabul edilmiş ve 21 Eylül 1967 tarih, 12705 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

1. maddede “ayırım” deyimi “ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi inanç, ulusal veya sosyal menşe bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş ve meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma” olarak ifade edilmektedir. 2. maddede Sözleşme’nin yürürlükte olduğu üye memleketler “ulusal şartlara ve tatbikata uygun metotlarla, bu sözleşmede ele alınan anlamda her türlü ayrımı ortadan kaldırmak maksadıyla iş veya meslek edinmede ve edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği geliştirmeyi hedef tutan milli bir politika tespit ve takip etmeyi taahhüt eder” denilmektedir.

158 No’ lu Hizmet İlişkisine Son Verilmesi Sözleşmesi ise 10 Ağustos 1994 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla kabul edilmiş olup 12 Ekim 1994 tarih ve 22079 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 2. maddede “Sözleşmenin tüm ekonomik faaliyet alanlarına ve hizmet sözleşmesi ile istihdam olunanlara uygulanacağı” ifade edilmektedir. 5. maddede, “ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile sorumlulukları, hamilelik, din, siyasi görüş, etnik veya sosyal kökenin ve doğum izni esasında işe gelmeme” nin işe son verme için geçerli bir neden teşkil etmeyeceği hükme bağlanmaktadır (http://www.ilo.org/an-kara/conventions-ratified-by-turkey/wcms_3... 6.4.2016).

2.2. Başlıca Ulusal Düzenlemeler

2.2.1. T.C. Anayasası (Kanun no:2709 Kabul Tarihi:07.11.1982)

T.C. Anayasası’nın 10. maddesinde “herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle kamu önünde eşittir” denilmektedir.7 Mayıs 2004’de ise bu hükme ek fıkra eklenmiş ve “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir, devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla

yükümlüdür” denilmiştir. 41. maddede “aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” denilmektedir. 50. maddede “kimsenin, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmayacağı, küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacağı” hükme bağlanmaktadır (Hekimler, 2015; 5).

2.2.2. 4857 Sayılı İş Kanunu (Kabul Tarihi:02.05.2003, Resmi Gazete Tarihi:10.06.2003 Resmi Gazete Sayı:25134)

İş Kanununun 5. maddesinde, “iş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplere dayanılarak ayırım yapılamayacağı” vurgulanmakta, “aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz, işçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz” denilmektedir. 18. maddede “Feshin geçerli sebebe dayandırılması” konusu düzenlenmiş, “ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenlerin, fesih için geçerli bir sebep oluşturamayacağı” hükme bağlanmaktadır. 24. maddede, “işçinin haklı nedenle derhal fesih hakkı” konusu düzenlenmiş ve “işverenin işçinin veya ailesi üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak şekilde sözler söylemesi, davranışlarda bulunması veya işçiye cinsel tacizde bulunması “işçiye haklı nedenle derhal fesih” hakkı tanımıştır.” Gene aynı maddede, “işçinin diğer bir işçi ve üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmaması” da işçiye haklı nedenle derhal fesih hakkı vermektedir. 25. maddede “işverenin haklı nedenle derhal fesih hakkı” konusu düzenlenmiş ve “işçinin, işverenin başka bir işçisine cinsel tacizde bulunması” işverene haklı nedenle fesih hakkı tanımıştır. 72. maddede, “maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde, onsekiz yaşını doldurmamış erkeklerin ve her yaştaki kadınların çalıştırılmasının yasak olduğu” belirtilmektedir. 73. maddede, “sanayiye ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılmasının yasak olduğu, onsekiz yaşını doldurmuş kadın işçilerin ise gece postalarında çalıştırılmalarına ilişkin usul ve esasların Yönetmelikle belirlendiği” hükme bağlanmaktadır. 74. madde “Analık halinde çalışma ve süt izni” konusunu düzenlemektedir. Bu bağlamda, “kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam onaltı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır” denilmekte ve takiben, “ancak sağlık durumu

uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçinin isterse doğumdan önce üç haftaya kadar çalışabileceği, bu durumda kadın işçinin çalıştığı sürelerin doğum sonrası sürelerle eklenebileceği” hükme bağlanmaktadır. Ayrıca, “hamilelik süresince kadın işçiye periyodik kontroller için ücretli izin verileceği, hekim raporu ile gerekli görüldüğü takdirde hamile kadının işçi sağlığına uygun hafif işlerde çalıştırılacağı, bu halde işçinin ücretinde indirim yapılmayacağı” da belirtilmektedir. Gene aynı maddede, “kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam bir buçuk saat süt izni verileceği” de hükme bağlanmaktadır (Hekimler, 2015; 65).

SONUÇ

Kadının öncelikle insan olarak tüm insan haklarından her ortamda, her hal ve şartta yararlanması gerekir. Ancak kadınlar, toplumda çeşitli platformlarda cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar. Çoğunlukla da işyerlerinde kadınların cinsiyet ayrımcılığına uğradıkları açıktır. Hal böyleyken, bu ayrımcılığı gidermek için uygulamaya konulan sosyal politikalar kanımca yeterli olmaktan uzaktır.

Son yıllarda batıda ve ülkemizde kısmi süreli çalışmanın yaygınlaşması kadın istihdamını arttırırken beraberinde başka sorunlar da getirmektedir. Bu tür işlerin güvencesiz, düşük ücretli ve düşük statülü işler olması en önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda kadının, çalışsa da, sosyal dışlanmayı ve yoksulluğu yaşadığı bir gerçektir.

Bu konuda uygulamaya konulan uluslararası ve ulusal hukuki düzenlemeler de bir ölçüde yararlı olabilmektedir.

Bu nedenle ülkelerin kadına yönelik sosyal politikalarda kadının iş yaşamına kolaylıklar getirmesi gerekmektedir. Yani “eşitlik politikaları” ndan ziyade “pozitif ayrımcılık” politikalarının uygulanması gerekir düşüncesindeyim. Böylelikle kadın toplumda ve iş hayatında dışlanmaktan kurtulabilir ve yeterli olan maddi ve manevi tatmine ulaşabilir; maddi ve manevi tatmine ulaşmış kadının ise iş hayatında daha üretici ve verimli olacağını, aile hayatında ise daha huzurlu olacağını ve tabii ki gelecek nesillerin yetişmesinde daha yararlı olacağını burada vurgulamak yanlış olmaz diye düşünmekteyim.

KAYNAKÇA

Kitaplar Ve Makaleler

- ACAR, F., AYATA, G.A., ve VAROĞLU, D., (1999), Cinsiyet Temelli Ayrımcılık, Türkiye'de Eğitim Sektörü Örneği. T.C Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Ankara.
- ADAMAN, F., / Çağlar K., (2006) , Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006 Raporu.
- AYTAÇ, S., / Sevüktekin Mustafa / Işığçok Özlem / Bayram Nuran / Yıldız Selver / Eryiğit Yasin Kadir (2002),Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu, Bursa Örneği. Tisk Yayın No:219 Ankara.
- CEMAL M., (1996) , Eşitlikçi Toplumlar, Belge Yayınları İstanbul.
- ÇAKIR, Ö., (2008) , Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 31 Temmuz - Aralık.
- DEDEOĞLU, S., (2009) , Eşitlik mi, Ayrımcılık mı? Türkiye de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı, Çalışma ve Toplum 2009/2.
- DEDEOĞLU, S., (2011) , Türkiye'de Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. Kadın Emegi Konferansı TEPAV-ODTÜ Kadın Çalışmaları Ankara.
- DEMİR M., (2011) , İş Yaşamında Ayrımcılık, Turizm Sektörü Örneği, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi Cilt:8 Sayı:1 Ankara.
- ERDUT, Z., (2003) , Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, Dokuz Eylül Yayınları 2. Baskı İzmir.
- GEMALMAZ, M. S., (2006) , Açıklamalı İçtihatlı, Karşılaştırmalı, Ulusalüstü İnsan Hakları, Usul Hukuku Mevzuatı 1. Kitap (Açıklamalı-Karşılaştırmalı) Birleşmiş Milletler Belgeli, Legal Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti 1. Baskı İstanbul.
- GÜLMEZ, M., (2004) , Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Türkiye Barolar Birliği, Birinci Baskı Ankara.
- GÜZEL, E., (2014) , Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık ve Medyanın Rolü, Global Media Journal , TR Editör 4(8) Spring.
- HASGÜLER, M. ve ULUDAĞ, B. M., (2010) , Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar, Alfa Kitabevi 4.Basım.
- HEKİMLER, A. ve AKPINAR, T., (2015) , Son Değişiklikler ile İş Kanunları, Ekin Basım Yayın Dağıtım Bursa.
- KARAKAŞ, A. I., (1993) , Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus - Devlet Egemenliği, Der Yayınları İstanbul.
- KORAY, M., (2005) , Sosyal Politika, İmge Kitabevi Yayınları 2.Baskı Ankara.
- NUSS, S., (1989) , Women in the World of Work ILO, Geneva.
- ÖZDOĞAN, G., (2014) , Kadının İnsan Hakları Çalıştayı, Türkiye İnsan Hakları Kurumu Başkanlığı Ankara.
- ÖZTAN, E., (2009) , Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık, Ankara Üniversitesi SBF (Siyasal Bilgiler Fakültesi) Dergisi.

- ROOM, G., (1995) , Poverty and Social Exclusion the New European Agenda for Policy and Research Beyond threshold the Measurement and Analysis of Social Exclusion The Policy Press Bristol.
- SAPANCALI, F., (2005) , Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Yayınları 1. Baskı İzmir.
- SÖZER, A. N., ODAMAN, S. Ve ERDENK, E., (2005), İlgili Yönetmeliklerle İş Mevzuatı, Legal Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul.
- ŞENKAL A., (2005) , Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Basın Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 1.Basım İstanbul.
- TEPE ,H., (2010) İnsan Hakları, Kavram, Kapsam ve Ölçüt, (Felsefe, Hukuk, Çalışma Ekonomisi, Kentleşme ve Çevre, Maliye), Disiplinler Arası Yaklaşımla İnsan Hakları, Editör, Selda Çağlar, Beta Basım A.Ş. 1. Baskı İstanbul.
- TOKSÖZ G., (2007) , Türkiye’de Kadın İstihdamı Durumu Raporu, ILO Ankara.
- TÖMEN, G. ve SARVAN, F., (2015), Mikrofinans Programlarının Kadın Yoksulluğu ve Girişimciliği Üzerine Etkileri, Bir Araştırma ve Bir İşbirliği Modeli Önerisi Mediterranean, Journal of Humanities mjh.akdeniz.edu.tr V/1 (<http://docplayer.biz.tr/12497987-mikrofinans-programlarının-kadin...> 16.04.2016).
- YAVAŞI, M., (2005) , Çalışma Yaşamıyla İlgili Başlıca Avrupa Birliği Yönergeleri. TÜHİS Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Mayıs Ankara.

Raporlar

- EC 2004 Endustrial Relations in Europe, European Commission 2004.
- ILO The Report Women at Work, Trends 2016, <http://www.ilo.org/global> 16.04.2016
- WORLD Bank (2000) , World Development Report, 1999 - 2000, World Bank, Washington.

İnternet Siteleri

- <http://www.tuik.gov.tr/PretHaber/Bultenleri.do?id=18619> 11.04.2016
- [http://www.kadininstatusu.aile.gov.tr/data/ Türkiye’de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi \(Nihai Rapor\)-pdf](http://www.kadininstatusu.aile.gov.tr/data/Turkiye'de%20Kadin%20Isgucu%20Profili%20ve%20Istatistiklerinin%20Analizi%20(Nihai%20Rapor)-pdf) 12.04.2016
- <http://www.un.org/en/sections/history> 12.04.2016
- <http://uyds.yigm.gov.tr/yds/rol/ydk> 16.04.2016
- <http://www.bmdergi.org/tr/bm-kadin-erkek-esitligi> 16.04.2016
- http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/wcms_3 16.04.2016

REFAH DEVLETİ PARADOKSU OLARAK KAMUDA TAŞERON ÇALIŞMA SİSTEMİ: ISPARTA ÖRNEĞİ

Kenan Ören¹ - Hakan Acar² - Hamza Kandemir³

ÖZ

“Refah Devleti Paradoksu Olarak Kamuda Taşeron Çalışma Sistemi; Isparta Örneği” isimli çalışmanın amacı, refah devleti uygulamaları ile taşeron çalışma sisteminin bağdaşmayan yönlerini ortaya koymaktır. Sosyal adaleti sağlayarak, toplum bireyleri arasındaki eşitsizliği dengelemeye çalışmak refah devletinin temel görevleri olarak söylenebilir. Toplumun zayıf sınıflarının eksikliklerini gidermek, bu maksatla sosyal politikalar üretmek refah devletinin temel ödevleridir.

Ekonomik hayat içinde, bir işin bir bölümünün veya uzmanlık gerektiren bir kısmının başka bir işverene devredilmesine alt işverenlik ilişkisi denir. Alt işverenlik yapısı gereği ucuz işçilik ve esnek çalışma şartlarını içinde barındırır.

Bu çalışmada refah devleti temelinde bulunan; uygun çalışma şartları, adil ücret, sosyal haklar gibi ilkelerin, taşeron çalışma sistemiyle ne denli uyummadığı ve taşeron işçilerin kimlik, tutum ve beklentileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Sosyal Devlet, Sosyal Politika, Taşeron, Alt işveren

¹ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (E-posta: kenanoren@sdu.edu.tr)

² Çalışma Ekonomisti, Süleyman Demirel Üniversitesi (E-posta: acarhakan1071@hotmail.com)

³ Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Atabey Meslek Yüksekokulu öğretim görevlisi (E-posta: hamzakandemir@sdu.edu.tr)

SUBCONTRACTING WORKING SYSTEM IN THE PUBLIC SECTOR AS THE PARADOX OF THE WELFARE STATE; ISPARTA CASE

Kenan Ören - Hakan Acar - Hamza Kandemir

ABSTRACT

The purpose of the study named “Subcontracting Working System in the Public Sector as the Paradox of the Welfare State; Isparta Sample” is to determine the welfare state practices which are incompatible with aspects of the subcontracting working system. By means of ensuring social justice, to try to supply the balance inequality between members of the community may be considered to be the main task of the welfare state. To recover the shortcomings of poor classes of a society and to produce social politics for them are the basic duties of a welfare state.

In economic life, the fact that a portion of a work or a part of a work which requires the expertise is transferred to another employer is called a sub-contractor relationship. Subcontracting, by its nature, is embedded in the cheap labor and flexible working conditions.

In this study, the fact that suitable working conditions, fair wages, principles such as social rights which exist in the basic welfare state disaccords with the subcontracting working system and identifications, attitudes and expectations of subcontracting workers have been tried to reveal.

Keywords: Welfare State, Social State, Social Policy, Subcontractor

GİRİŞ

Toplumsal hayatın en önemli özelliği bireylerin bir arada yaşama gerekliliğidir. Bir arada yaşayan insanların birbirleriyle etkileşim halinde olması kaçınılmazdır. Toplumsal hayatın getirilerini paylaşmak, sorunlarını ortak çözüm yöntemleriyle ortadan kaldırmak toplumsal hayatın zaruriyetleri olarak karşımıza çıkar. Toplumun fertleri arasında oluşan ekonomik farklılıklar istemsiz bir ayrışmaya neden olur. Bu istemsiz ayrışma ilerleyen dönemlerde toplumu katmanlara ve sınıflara bölerek, bu gruplar arasında sınırların derin ve aşılmaz bir hale gelmesine neden olur. Refah devleti uygulamaları tam bu noktada devreye girerek toplumun ekonomik ve sosyal grupları arasındaki farklılığı minimize etmeye çalışır. Refah devleti; dezavantajlı gruplar (yoksul, engelli, yaşlı, çocuk vb.) ile avantajlı gruplar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırarak, tüm vatandaşlarının ekonomik ve sosyal seviyelerini yükseltmek ve korumak görevini üstlenir.

Refah devletinin amaç ve kapsam olarak farklı isimlerle karşımıza çıktığı görülür. Sosyal devlet kavramı refah devleti manasında, birbirleri yerine kullanılan kavramlar olarak değerlendirilir. Sosyal politikalar ise refah devleti ve sosyal devlet uygulamaları olarak tanımlanabilir. Refah devleti toplum bireylerinin her türlü meselelerini kendisine ilgi alanı olarak seçer. Ekonomik hayat içerisinde ortaya çıkan bir takım uyumsuzluklar da refah devleti tarafından çözülmesi gereken sorular olarak görülür. Özellikle sermaye gruplarının devamlı surette kâr hesapları ile çalışan işçilerin emek hakkı talepleri tarihsel süreç de refah devletlerinin en yoğun mesai konuları arasında olmuştur.

Özellikle sanayileşmeyle birlikte artan üretim talepleri, işverenlerin daha fazla işgücüne, daha esnek çalışma şartlarına ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Bu gelişmeler işçilerin üzerindeki yükü artırmış, işçi ve işveren arasında yeni çatışma ortamları yaratmıştır. İşçilerin talepleri ile artan işgücü maliyetlerini azaltmak isteyen işverenler yeni üretim stratejileri geliştirmek zorunda kalmıştır. Bugün dünyada yaygınlaşan ve ekonomik hayatın her alanında kendine yer bulan alt işverenlik yani taşeronluk sisteminin temelleri bu şartlar altında atılmıştır. Bugün karşımıza kabaca bir tanımla "bir işverenin yaptığı işin bir bölümünü veya uzmanlık gerektiren bir kısmını başka bir işverene vermesi" durumu olarak tarif edebileceğimiz alt işverenlik sistemi çağdaş dünyanın ekonomik sistemi içerisinde vazgeçilemez bir hal almıştır. Bu yaygınlaşma Türkiye'de de saha bulmuş, taşeronluk sistemi özellikle 1980 yılından itibaren her alanda karşımıza çıkamaya başlamıştır. Öyle ki sermaye gruplarının işgücü maliyetlerinden bir kaçış olarak uygulamaya soktuğu sis-

tem bir istihdam politikası olarak devlet tarafından desteklenen bir hal almıştır.

Bu çalışmada taşeron çalışma sisteminin refah devleti uygulamaları ile bağdaşmayan çelişkileri araştırılmıştır. Bugün Türkiye’de sayıları **1,5 milyona** ulaşmış olan taşeron işçilerin sosyo-ekonomik durumları araştırılmıştır. Anayasa’ya göre “sosyal bir hukuk devleti” olan Türkiye’de, refah devleti paradoksu olarak taşeronlaşma hipotezi sorgulanmıştır.

Bu çalışmada alt işverenlik ve taşeronluk kavramları aynı amaçla kullanılmış, benzer bir durumun 4857 sayılı İş Kanunu’nda da olduğu görülmüştür. Aynı şekilde refah devleti ve sosyal devlet kavramları aynı amaçla kullanılmıştır. Tezin malzemesi genel olarak geniş kapsamlı tarama ile ulaşılan; konu ile ilgili yazılmış kitaplar, makaleler, bildirimler, tezler, çeşitli kurum ve kuruluşlarca hazırlanmış raporlar ve konuyla ilgili düzenlenmiş konferanslar ve sonuç bildirimleridir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tam olarak anlaşılması zor olan: “refah” terimi, basit anlamı olan “iyilik” veya “iyi olmanın maddi ve sosyal önkoşulları” anlamlarının yanında konumuzla daha yakından ilgili olan başka anlamlara da gelmektedir. Bu noktada refah terimi, belli durumlardaki insanlara koruma sağlayan hizmetler dizisine işaret etmektedir (Özdemir, 2004: 33).

1.1. Sosyal Politika

19. yüzyılın ikinci yarısında Prof. Dr. Wilhelm Heinrich Riehl tarafından kullanılan sosyal politika kavramı, sanayileşme sürecinin beraberinde getirdiği işçi sorunlarının artmasıyla daha da önem kazanmıştır. Özellikle Richard Titmuss ve T. H. Marschall’ın yazılarında kullanılmalarıyla birlikte bir disiplin haline gelmiştir. Konunun bir bilim dalı haline gelmesi ise 1911 yılında Otto v. Zwiedineck Südenhorst’un “Sosyal Politika” adlı eseriyle gerçekleşmiştir (Özdemir, 2004: 31). Kavramın; ülkemizde ilk defa kullanımı 1917 yılında Ziya Gökalp’in başında bulunduğu “iktisadiyat” dergisinde olduğu görülmektedir (Özdemir, 2004: 33).

1.2. Refah Devleti

Refah devleti, Fransızcada ilk kez İkinci İmparatorluk döneminde kullanılmıştır. Kavram, devletin yetkilerinin genişlemesine karşı çıkan fakat aynı zamanda aşırı radikal bir bireycilik felsefesine de aynı oranda eleştirel yakla-

şan liberaller tarafından kullanılmıştır. Sözcük Almandaca ilk defa 1870'li yıllarda 'kürsü sosyalistleri' tarafından kullanılmıştır. İngilizcede ise, daha yakın bir zamanda, 1940'larda ortaya atılmıştır (Rosanvallon, 2004: 119). Refah devletinin başlangıcı olarak ise genellikle Bismark'ın 1883'te yükselmekte olan sosyalizme karşı hayata geçirdiği sigorta önlemleri kabul edilir. Ayrıca ABD ve Avusturya'daki devlet mülkiyetli tramvay, gaz ve elektrik şirketlerinin ortaya çıkışı da bir başka başlangıç noktası olarak görülür (Alp, 2009: 266). Bütün bunların yanında kavramın günümüzdeki anlamını kazanması 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra geliştirilen devletçi ve Keynesçi politikalarla olmuştur (Durdu, 2007: 42). Bu anlama sahip olan terim Avrupa Birliği'nde "sosyal koruma" kavramına karşılık gelmektedir. Terimin ABD'ye mahsus olan bir diğer anlamı ise, yoksullara finansal yardımı ifade eder (Özdemir, 2004: 33-34). Refah devleti, sosyal bilimciler ve iktisatçılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla refah devletinin tanımlanması noktasında da ortak bir uzlaşımın olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir (Topal, 2011: 12). Refah devleti, 20. Yüzyılda liberal devlet ile sosyalist devlet arasında bir üçüncü yol olarak ortaya çıktı (Özdemir, 2007: 84).

Refah devleti ile düşünce akımları ilişkisine baktığımızda ise; kabaca bir tasnifle dünyada iki büyük düşünce akımı vardır: Kapitalizm (liberalizm) ve sosyalizm (komünizm). Bunlardan birincisinin ekonomik örgütlenme türü "piyasa ekonomisi" (liberalizm) iken diğerinin "sosyalist ekonomi" (merkezi planlama, komuta ekonomisi)'dir. Bunların yanında bir de iki akımın ortasında yer alan bir başka akım daha vardır: Karma ekonomi (devletçilik, sosyal refah devleti). "Sosyal refah devleti" bir ara modeldir ve liberalizm ile sosyalizm arasında, her iki düzenin de eksik yönlerini telafi etmeye çalışır. Liberal sistemde, rekabete dayalı bir piyasa sisteminin olmasına karşılık, sosyalist sistemde rekabetin gerçekleşeceği bir piyasa sistemi yoktur. Buna karşılık merkezi planlama ve bir dağıtım sistemi söz konusudur. Sosyal refah devleti sisteminde ise, "hem piyasa ekonomisi içinde rekabete dayalı bir üretim gerçekleştirilmekte, hem de hasıla paylaştırılırken, üretim fazlasını daha adil dağıtılabileceği bir mekanizma işletilmektedir" (Özdemir, 2004: 58-59).

Yine Özdemir (2004)'in çalışmasında önemli ve yeni bir akım olarak değerlendirilen üçüncü yol şöyle tarif edilmiştir; "Üçüncü Yol, hükümetin rolünü sınırlama, özelleştirme ve deregülasyon gibi neo-liberal politikaları kabul eder. Öte yandan, piyasanın yaratacağı sorunları çözmek için hükümetin düzenleyici rol üstlenerek büyük değil ama güçlü olmasını ister. Sosyal adaletçi

ve eşitlikçi politikaların bir kısmını korumaktan yana olurken, yeni bir karma ekonomiyi ve sosyal yatırımcı devleti savunur. Ayrıca, demokratikleşmeyi, açıklığı, şeffaflığı ve kozmopolitliği destekler.” (Özdemir, 2004: 76-77).

1.2.1. Refah Devletinde Sınıflandırmalar

Alanyazında bazı araştırmacılar, ülkeler arasındaki benzerliklerden çok farklılıkları vurgulayan refah devleti ideal tiplerine ya da ‘refah devleti rejimlerine’ dair sınıflandırmalar geliştirmişlerdir (Kleinman, 2002: 171). Bu sınıflandırmalar genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Esping-Andersen’in Sınıflandırması

- Liberal Refah Rejimleri
- Muhafazakâr-Korporatist Refah Rejimleri
- Sosyal Demokrat Refah Rejimleri

Geleneksel Sınıflandırma

- Bismarck (Alman) Sistemi
- Beveridge (İngiliz) Sistemi
- Karma (Hollanda) Sistemi

Diğer Sınıflandırmalar

- Güney Avrupa Refah Rejimleri
- Doğu Avrupa Refah Rejimleri
- Asya Refah Rejimleri
- Radikal Refah Rejimleri

2. TÜRKİYE’DE REFAH DEVLETİ UYGULAMALARI VE ALT İŞVERENLİK (TAŞERON) SİSTEMİ İLİŞKİLERİ

2.1. Türkiye’de Refah Devleti Uygulamaları

Türkiye’de refah devleti kavramı genel olarak ‘sosyal devlet’ şeklinde algılanmaktadır. Bu çerçevede sosyal devlet, daha çok Anayasal bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda Anayasa’nın birçok yerinde sosyal devlet, yurttaşlık gibi haklar ve hürriyetler konularının geçtiği görülmektedir. Bu yaklaşımın temelinde yer alan ana düşünce refah devletinin tarihsel bir süreç olarak kapitalizmin olumsuz etkilerini hafifletmektir (Topak, 2007: 135-136). Türkiye Cumhuriyeti, 1982 Anayasası’nın 2. Maddesi’nde de “Sosyal bir hukuk devleti” olarak ifade edilmiş, ayrıca 5. Maddede, “Sosyal hukuk devleti” sözcüğüyle ifade edilmiştir.

Ülkemizde, esasen siyasal ve ekonomik şartlar, gelişimini çok farklı bir şekilde göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde sanayileşme sürecinin olmayışı buna bağlı bir sosyal politikanın oluşumu gerçekleşmemiş, belli çerçe-

veler içinde ve birbirinden bağımsız sosyal koruma önlemleri alınmış, fakat bu önlemler gerçek bir sosyal güvenlik sistemine bir türlü dönüşmemiştir. Bununla birlikte 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi'den (Anayasa) sonra eğitim ve sağlık alanında bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin; ilk eğitimin kasaba ve köylere kadar girmesi, il merkezlerinde devlet hastanelerinin açılması gibi faaliyetleri ilk adımlar olarak değerlendirilebilir (Ören, 2013: 36-37).

Anayasal düzeyde sosyal devlet kavramı ilk olarak 1961 Anayasa'nın 2. Maddesi'nde, "Türkiye Cumhuriyetinin başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" olduğu ifade edilmiştir. Sosyal devlet anlayışı Anayasanın tamamına yansımamıştır. Anayasa'nın 10. maddesinin ikinci fıkrasında, "*Devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini fert huzur, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırıp insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar*" denilmesiyle sosyal devlet anlayışının temel hak ve hürriyetlerin esası olduğu bildirilmiştir (Akad,1992: 50-53). 1961 Anayasasının getirdiği bu düşünce yapısı Türkiye'de sosyal devlet düşüncesinin ve bu düşüncenin uygulama kurumlarını oluşturmuştur.

Sosyal güvenlik, toplumdaki tüm bireylerin sakatlık, kaza, ölüm, yaşlılık, analık, gibi sosyal risklere karşı korunması amacıyla önlemlerin alınmasını ve ortaya çıktıklarında zararlarını karşılayarak kişilerin güvenliklerinin sağlanmasına yönelik önlemleri alan sistemdir (Richardson, 1970: 20-21). Sosyal güvenlik kavramı ilk kez 14 Ağustos 1935 tarihli "ABD Sosyal Güvenlik Kanunu"nda yer almış, daha sonra 1941 tarihli "Atlantik Paktı Sözleşmesi"nde ve "Uluslararası Çalışma Örgütü"nü (ILO) 1944 tarihindeki Philedelphia Konferansında kullanılmıştır. ILO'nun 1952 tarih ve 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları'na İlişkin sözleşmesinde ise, sosyal güvenlik kavramı en geniş şekilde ele alınarak, tüm ayrıntıları ile açıklanmıştır (Aydın, 1999: 57). Hukuk devletinin esaslarından biri olan sosyal güvenlik, toplum içindeki yoksul ve muhtaç kişilere yardım edilerek onların insan onuruna yaraşır şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerini amaçlamıştır. Bu sosyal devlet anlayışın gerçekleşmesine yönelik ortamın hazırlanmasında önemli etkenlerden biridir (Özbu-dun, 2010: 138).

Diğer taraftan Refah devleti uygulamaları içinde olan sosyal yardımlar da yer almaktadır. Hacımahmutoğlu (2009) sosyal yardımı şu şekilde ifade etmektedir; Türkiye'de devletin muhtaçlara, düşkünlere, işsizlere, yoksullara ve kimsesizlere yönelik yerine getirdiği sosyal uygulamalar bulunmaktadır. Sos-

yal yardımlaşma ve dayanışma hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu” adı altında düzenlemeler getirilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Anayasanın “*Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk Devletidir.*” Hükmünden destek olarak 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” ile kurulmuş ve Başbakanlığa bağlı bir Genel Sekreterlik olarak hizmet sunmaya başlamıştır. Sosyal yardımların yoksullukla mücadeledeki etkisi ve yeni stratejilerin ve sosyal yardım programlarının geliştirilmesi ihtiyacı doğrultusunda 9 Aralık 2004 tarihinde 5263 Sayılı Kanun çıkarılarak “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü” oluşturulmuş, 2011 yılında ise, sosyal hizmet ve sosyal yardım veren kurumları tek bir çatı altında toplamak amacıyla 633 sayılı KHK ile “**Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB)**” kurulmuştur. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında faaliyet gösterir ve faaliyetlerinde “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu” kaynaklarını kullanarak, il ve ilçelerde bulunan 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla yürütmektedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 141).

2.2. Türkiye’de Taşeronluk Sistemi

Farklı araştırmacılar ve yazarlar alt işverenlik kavramını çok farklı şekilde tanımlamışlardır. S.Watanebe, “alt işveren sözleşmesi, sözleşmeyi teklif eden tarafın bir başka bağımsız işletmeden (taşeron, yardımcı sanayi) müşteriye karşı işin tüm sorumluluğunu kendisi taşımasına rağmen, aldığı işin tamamını ya da bir kısmını yapmasını istemesidir.

J.Holmes ise “taşeronluk teklif eden firmanın bir başka bağımsız işletmeden üretimi üstlenmesi ya da kendisinin hazırladığı bir plan dahilinde kendisinin istediği tekniğe uygun olarak bir malzemenin, parçanın üretilmesi ya da alt montajının yapılmasıdır.” şeklinde tarif eder. “Küçük bir fabrikanın ya da zanaatkar atölyesinin büyük bir fabrikaya ya da fabrikalara, parçalar ya da gerekli malzemeler üretmesidir” diye tanımlayan diğer araştırmacılar ise Staley ve Morse’dur.

Fredman için taşeronluk ise “sunumcuların ya da tedarikçilerin malzemelerin, büyük üreticiler tarafından sağlanıp sağlanmadığına ve sözleşmenin doğrudan büyük üretici ile ya da başka bir aracıyla sözleşme yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın, büyük üreticinin önceden belirttiği tekniğe göre üretilmesidir” (Ekin, 2002: 87).

Üst işverenlerin sonuç odaklı istekleri beraberinde taşeronların güvensiz, kayıt dışı, standart harici, esnek süreli çalışmalara yönlendirmeye başladığı

görülmektedir. Bu olumsuz duruma müdahale etmek isteyen Uluslararası Çalışma Örgütü'nün en azından kamu kurumlarındaki taşeronluk sitemini bir düzende tutmayı amaçladığı görülmektedir. Bu sebeple "94 Sayılı ILO Sözleşmesi"ni kabul etmiştir.

94 Sayılı ILO Sözleşmesi'nin taşeron işçilere sağladığı güvenceler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Ücretin tespitinde belirli düzeyin altına inilememesi,
- Ücretin ödenmesinin sağlanması,
- İlave diğer güvenceler,
- İş süreleri ve diğer çalışma koşullarının belirlenmesi,
- İhtiyaçların karşılanması,
- Sağlık ve güvenlik önlemleri,
- Sakat ve eski hükümlü çalıştırma

94 Sayılı ILO sözleşmesi, 14.12.1960 tarihli ve 160 Sayılı Kanun ile Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanmıştır. Bu husus, Resmi Gazetenin 21.12.1960 tarihli ve 10686 sayılı nüshasında yayımlanmış ve Bakanlar Kurulu, ILO Sözleşmesinin uygulanmasını sağlamak üzere, 88/13168 sayılı kararı almıştır. Bakanlar Kurulunun kararı, 01.11.1988 tarihli ve 19976 (asıl) sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır (HAK-İŞ, 2015).

Tarihsel süreçte Alt işverenlik sisteminin tarihsel gelişimine bakıldığında, kapitalist üretim sisteminin bir örgütlenme modeli olarak karşımıza çıkmakta olduğu görülür. Batı Avrupa'da 12.yüzyıldan sonra ticaretin gelişmesi, el zanaatlarına alternatif bir üretim biçimini zorladı. 14-18. yüzyıllar arasında egemen olan bu sistemin iki şekli ortaya çıktı (Şen, 2006: 73):

1) Ticaret sermayesi, malları doğrudan bağımsız üreticilerden alıp pazarladı.

2) Ticaret sermayesi "eve iş verme" (putting out) sistemini yarattı.

Taşeronluk sisteminin ortaya çıkışına baktığımızda meseleyi şu şekilde ifade edebiliriz; UNIDO geliştirmekte olan 14 ülkede 53 firmayı kapsayan bir araştırma yapmıştır. Araştırma alt işverenlik konusunda önemli bir kanıt oluşturmaktadır. Sonuçlar incelendiğinde ana firmaların alt işverene başvurma nedenlerinin yüzde 94'ü ucuz maliyettir. Gene ana firmaların alt işverenlerden elde ettikleri yararların yüzde 75'i maliyet olduğu görülmektedir (Şen, 2008: 96).

Tablo 1. Ana Firmaların Alt İşveren Kullanma Nedenleri (Tes-İş, 2008)

Nedenler	Yanıt Adeti	%
Daha ucuz maliye	50	94
Alt işverenin teknik üstünlüğü	37	70
Üretimin değişik kaynaklardan tedariki	18	34
Kapasite yetersizliği	16	30
Muhtelif	21	40

Tablo 2. Ana Firmaların Alt İşverenden Sağladığı Yararlar (Tes-İş, 2008)

Elde edilen yararlar	Yanıt Adeti	%
Maliyet düşüklüğü	40	75
Üretim çeşitlerinde değişkenlik	25	47
Kendi makinelerinin ekonomik kullanımı	24	45
Talep değişikliklerine uyma kolaylığı	23	43
Siparişlerin daha çabuk karşılanması	21	40
Sevk ve idare kolaylığı	10	19
Muhtelif	9	17

Türkiye’de ki işverenlerin temsilcisi sayılabilecek “Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)”, yaptığı ve 15 Şubat 2012 yılında yayımlanmış olduğu bir çalışmada “alt işveren/taşeron” sistemine neden ihtiyaç duyulduğunu şöyle belirtmektedir:

“Günümüzde artan rekabet, işletmeleri en verimli üretim şekillerine yönlendirmektedir. Dış hizmet kullanımı (outsourcing) ile işletmeler yaptıkları bazı işleri uzman kurumlara aktarmakta ve bu şekilde maliyet ve zaman tasarrufu elde etmekte, üretimde etkinlik ve kalite yükselişi sağlamaktadır. İşletme bu yöntemle, tüm enerjisini uzmanlık konuları üzerine yönelterek verimliliği ve rekabet gücünü artırmaktadır. Alt işvereni reddetmek ya da kabul eder gibi görünüp getirilen kısıtlamalarla uygulanamaz hale getirmek hiçbir kesim için çözüm değildir. Çözüm, alt işverenin kamu ve özel sektör işletmeleri için vazgeçilmez olduğunun kabulünde ve her iki kesim için de geçerli ortak kurallarla düzenlenmesinde yatmaktadır. Amaç, kötü niyetli ve istismara yol açan alt işveren uygulamalarının önlenmesi ise çözümler buna odaklı ve bununla sınırlı olarak sosyal tarafların katılımı ile geliştirilmelidir” (www.tisk.org.tr).

2.3. Türkiye’de Alt İşverenlik/Taşeronluk Uygulamaları

Kanun gereği işyerlerinde yürütülmekte olan hizmet ya da üretim faaliyetine yardımcı konumlarda uygulanmak üzere oluşturulmuş sistemin, yıllar içerisinde bambaşka muhtevalar kazandığı, içinden çıkılmaz bir karmaşa dönüşüp

zamanla düşük ücret, güvencesizlik, örgütsüzlük ve keyfi uygulamaların gölgesinde çağdaş bir emek köleliğine dönüştüğü görülmüştür. Bir yanda bugünkü dünyanın birinci sınıf ülkeleri içerisine girmek için Avrupa Birliği'nin kapısını aşındıran, ILO'nun bugünkü dünyada gerekli kabul edilen birçok sözleşmesine imza atmış olan Türkiye, diğer yanda sayısı bir buçuk milyona dayanmış, problemleri bir türlü çözülemeyen taşeron işçileri (www.hakis.org.tr).

Türkiye'de taşeronluk sisteminin en büyük sorunlarından birisi de kayıt dışı yapılan çalıştırmalardır. Türkiye'deki kayıt dışı çalışan kişi sayısını hesaplamak neredeyse imkansızdır. Kaldı ki; kamudaki kayıtlı taşeron işçi sayılarında bile bir tutarlılık sağlanamamaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)'nin yapmış olduğu bir çalışma bile kendi içerisinde tutarsızlık göstermektedir. Şöyle ki:

Rapora göre; Kamuda 585 bin 788, özel sektörde 419 bin 466 kişi olmak üzere toplamda **1 milyon 5 bin 254** kişi alt işverende çalışıyor. Taşeron işçiliğin en yaygın olduğu sektörler, 417 bin kişi ile temizlik ve 318 bin kişi ile inşaat sektörleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Raporda, alt işverenlik "Bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerden veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini, sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işveren" olarak tanımlandı (CSGB, 2015).

Tablo 3. Kamuda ve Özel Sektörde Alt İşverenliğin Yaygın Olduğu Sektörler ve Toplam İşçi Sayıları (CSGB, 2015)

	Alt İşveren İşçi Sayısı
Sağlık	16.184
Temizlik	471.442
Güvenlik	117.541
Dağıtım	34.621
Toplam	585.788*
Özel sektör	
Ulaştırma ve depoları	10.347
Madencilik, taş ocaklığı	12.606
İmalat	63.849
İnşaat	318.087
Diğer	10.431
Toplam	419.466
Genel Toplam	1.005.254**

*Verilen toplam rakamın 585.788 yerine 639.788 olması gerekmektedir.

** Genel toplamın 1.005.254 yerine 1.059.254 olması gerekmektedir.

Yukarda değinilen örnekte oldu gibi Türkiye’de taşeron işçi sayısının tam olarak kestirilebilmesi olanaksız görünmektedir. 2015 yılı başı itibariyle gene ÇSGB’nın verilerine göre Türkiye’de **1 milyon 482 bin 690** kişi taşeron işçi olarak çalışıyor (www.yenicaggazetesi.com, 2015). 2012 yılında toplamda bir milyon dolaylarında olan taşeron işçi sayısının son 3 yıl sonunda yaklaşık 450.000 kişi artarak bir buçuk milyon sınırına dayandığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak alt işverenlik sistemi Türkiye için ekonominin vazgeçilmez bir unsuru olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal bir refah devleti anlayışı içerisinde; genellikle sosyal güvenlikten yoksun, iş güvencesi olarak bilinmez, işçi sağlığı ve güvenliği adına yetersiz bir çalışma sistemi olan taşeronluk/alt işverenlik sistemi daha kalıcı çözümler beklemektedir.

Türkiye’deki alt işverenlik uygulamalarına baktığımızda genel olarak ayrımın Kamu ve özel teşebbüsler olarak iki ana hat üzerinde incelenmesi gerektiği görülmektedir.

Kamu kurumları incelendiğinde genellikle hizmet alım ihaleleriyle alınan alt işverenlik hizmetlerinde alımın en yaygın olduğu kamu kurumları, yüzde 36 ile belediyeler, yüzde 14 ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve yüzde 4 ile yüksek öğretim kurumları olarak göze çarpmaktadır (ÇSGB, 2015).

Türkiye’de günümüzde Kamu kurumlarının aldıkları taşeronluk hizmetlerine sektörel bazda baktığımızda, çalışan kişi sayısına göre sıralama (www.memurlar.com, 2015);

- Temizlik hizmetleri
- Güvenlik hizmetleri
- Veri girişi hizmetleri
- Hasta yönlendirme hizmetleri
- Bahçe bakım hizmetleri
- Atık toplama hizmetleri
- Sağlık hizmetleri
- Dağıtım hizmetleri
- Yazılım hizmetleri
- Sayaç okuma hizmetleri
- Tahmil-tahliye hizmetleri

Olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamuda temizlik hizmetlerinde çalışan taşeron işçi sayısı tek başına, diğer tüm kamu hizmetlerinde çalışan taşeron işçi sayısından fazla olduğu görülmektedir.

2.4. Türkiye’de Alt İşverenlik Sorunları

Taşeronluk sisteminde büyük problemlerin ortaya çıkmasını temel sebebi olarak son yıllarda çok fazla yaygınlaşmasını gösterebiliriz. Türkiye’de alt işverenlik konusunda mevzuat ve uygulama noktasında büyük sorunlar mevcuttur. Özellikle mevzuat açısından bakıldığında kanunda geçen alt işveren tanımında yer alan “*işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren bir iş olmalıdır.*” ibaresi hukukçular tarafından oldukça esnek bulunmaktadır. “işletmenin ve işin gereği” alt işverenlik müessesesinin oluşmasında çok geniş bir anlam ifade ettiği belirtilmektedir. Ayrıca hangi işlerin uzmanlık gerektirip gerektirmeyeceği açık değildir. Asıl iş ve yardımcı iş tanımlarının neleri kapsadığı açık değildir.

İşveren tarafından bakıldığında da konuyla ilgili değinilmek istenen nokta, teknolojik nedenle uzmanlık gerektirme şartına karşılık getirilecek çözümün ne olacağıdır. Hangi işin teknolojik nedenle uzmanlık gerektirdiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, alt işveren konusundaki düzenlemeyle ilgili olarak, işverenin Anayasa’yla güvence altına alınmış *girişim özgürlüğü* ile *işçinin korunmasına* ilişkin sosyal devlet ilkesini makul bir noktada dengeleyen bir çözüme acilen ihtiyaç duyulmaktadır.

3. ISPARTA İLİNDE KAMUDA ÇALIŞAN TAŞERON İŞÇİLERE YÖNELİK REFAH ARAŞTIRMASI

Bu araştırma bir istihdam politikası olan taşeronlaşmanın, refah devletinin çalışma hayatıyla ilgili yaklaşımlarıyla arasındaki ilişkisinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada Isparta ilinde, kamuda taşeron işçi olarak çalışanlarının refah düzeylerini, iş hayatlarındaki durumlarını, karşılaştıkları sorunlarını, beklentilerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu maksat ile Isparta ilinde taşeron işçi çalıştıran 6 kamu kurumunda; temizlik, güvenlik, büro hizmetleri, veri hazırlama, tıbbi sekreterlik, park ve bahçeler hizmetleri, yardımcı teknik hizmetler olmak üzere 7 farklı alt işverenlik kolunda çalışan 314 kişi ile “anket soru formu” kullanılarak yapılmıştır. Ölçek olarak Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (Hak-İş) “**Kimlik Tutum Beklenti**” ölçeği kullanılmıştır.

Tablo 4. Güvenirlilik Analizi Sonucu

Güvenirlilik analizi sonucu Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha	Based on Standardized Items	N of Items
,809		,817	36

3.1. Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin yaş dağılımları incelendiğinde çalışanların büyük bir çoğunluğu %36,51'i (115 kişi) 32-38 yaş grubunda olduğu görülmüştür. Bunu %29,21 (92 kişi) ile 25-31 yaş, %19,68 (62 kişi) ile 39-45 yaş aralığı izlemektedir. Araştırmaya katılanların yaş grupları bakımından %5,71'i (18 kişi) 18-24 yaş ile dördüncü, %0,95 (3 kişi) ile 53 yaş ve üzerindeki son sıradadır.

Ortaya çıkan sonuç göstermiştir ki Isparta ilinde kamuda çalışan taşeron işçiler büyük çoğunlukla (% 65,72) 25-38 yaş aralığındaki genç işçilerden oluşmaktadır.

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin % 53'ü erkek, % 47'sinin kadın olduğu görülmüştür. Kadınların Türkiye iş gücüne katılım oranının % 30,8 (TUİK, 2015) olduğu düşünüldüğünde ortalamanın üzerinde bir sonuç ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan taşeron işçiler içerisinde, büro çalışanlarının ve tıbbi sekreterlerin genellikle kadın çalışanlar olması bu oranın yükselmesine gerekçe olarak gösterilebileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan taşeron çalışanlardan, lise mezunları % 44'lük (136 kişi) oranla birinci sıradadır. Üniversite mezunları % 33 (104 kişi) ile ikinci sıradadır. % 16 (50 kişi) ile ilkokul mezunları üçüncü, ortaokul mezunları ise % 7 (22 kişi) ile dördüncü sıradadır. Araştırmaya katılanların tamamının, en az bir okuldan mezun olduğu ve anlaşılmıştır.

Araştırma göstermiştir ki taşeron işçilerin yarıya yakını lise mezunudur. Üniversite tahsili yapıp taşeron işçi olarak çalışanların oranının bu denli yüksek çıkması, taşeron işçi olmanın bir tercih değil bir mecburiyet olduğunu göstermektedir. İhtisas yaptığı alanda iş bulamayan kişiler taşeron şirketlerde çalışmayı bir çare olarak görmektedir. Bir diğer konu ise Isparta'nın kısıtlı iş imkanları içerisinde, bir devlet dairesinde taşeron işçi olarak çalışmak bile mevcut seçenekler içerisinde en fazla tercih edilenidir.

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu tahmin edildiği gibi evlidir. Çalışanların % 74,6'sının (232 kişi) evli, % 21,5'i (67 kişi) bekar, % 3,9'u (12 kişi) dul olduğu anlaşılmaktadır.

Taşeron işçilerin büyük bir çoğunluğu çocuk sahibidir. %26,2 'si çocuk sahibi değilken, % 34,3'ü iki, bu orana yakın şekilde % 31,4'ü tek çocukludur. Taşeron işçilerin %3,4'ü üç veya daha fazla çocuklu olduğu görülmektedir. Isparta'da taşeron işçilerin çocuk sayılarına bakıldığında, hane halkı büyüklüğünün 3,6 olduğu (TUİK: 2014) Türkiye ortalamasıyla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin çok büyük bölümü (%82,4'ü) 1.200 TL'nin altında ücretlerle geçinmek zorunda olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalarda dört kişilik bir ailenin açlık sınırının 2015 yılının Kasım ayı verilerine göre (Türk-İş) 1.391 TL olduğu düşünüldüğünde taşeron işçilerin çok büyük bir çoğunluğunun açlık sınırın altında kaldığı görülmektedir. Anayasa'nın 5. maddesinde söz edilen sosyal devlet ödevlerinden "Ücrette adalet sağlanması" ilkesinin taşeron işçiler için pek işlemediğini söylemek mümkündür.

Gene aynı verilere göre içinde; eğitim, sağlık, konut giderlerinin olduğu yoksulluk sınırı 4.530 TL olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre taşeron işçi yoksulluk sınırının ¼ oranında bir ücretle geçinmek zorundadır. Refah devletlerinin temel amacı, devletin fertlerine sadece hayatta kalmaktan fazlasını; belirli bir toplumda, belirli bir zamanda, onurlu bir şekilde hayatta kalmayı temin etmektir. Araştırmaya katılan taşeron işçilerden sadece birer kişinin 1.800-2.000 TL aralığı ve 2.001 TL veya üzerinde net ücret kazanıyor olması, taşeron işlerin durumunu en açık şekilde ortaya koymakta olduğu düşünülmektedir.

Tüm bu tespitlerin ışığında taşeronlaşmanın ortaya çıkış maksadının aksine, tamamen ucuz işgücü üzerine kurulu bir istihdam modeli olarak karşımızda durmaktadır.

Araştırmaya katılanların % 52,1'i (162 kişi) üniversitede, % 17'si (53 kişi) sağlık kuruluşlarında, % 16,1'i (50 kişi) belediye ve belediyeye bağlı birimler, % 11,9'u (37 kişi) İŞKUR Müdürlüğü, SGK Müdürlüğü gibi resmi kurumlarda, geri kalan %2,9'luk (9 kişi) kesimi ise diğer kurumlarda (Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı) çalışmaktadır.

3.2. Araştırma Sorularına İlişkin Bilgiler

- *"Taşeron işçilerin karşı karşıya oldukları en önemli sorun nedir?"*

"Taşeron işçilerin karşı karşıya kaldıkları en büyük sorun nedir?" Sorusuna verilen cevaplar içerisinde birinci ve ikinci sırada tercih edilen cevapların diğer seçeneklerden uzak ara ayrıldığını görmekteyiz. Araştırmaya katılan taşeron işçiler en büyük sorun olarak kadroya geçişi görmektedirler. Bu seçeneğini işaretleyenlerin % 44,5'lik (137 kişi) büyük bir dilimi oluşturmakta olduğu görülmektedir. %33,4'ü (103 kişi) ise "iş ve ücret güvencesini" en büyük sorun olarak görmektedir. Alınan cevaplardan yola çıkarak taşeron işçilerin geleceğe dönük en büyük beklentilerinin çalıştıkları kurumun asli unsurları olarak kadroya geçmek olduğunu söylemek mümkündür. Gene taşeron işçilerin çalıştıkları

rı işlerde kendilerini güvende hissetmemekte ve ücretleriyle alakalı endişeler taşımakta oldukları anlaşılmaktadır. Taşeron işçilerin gelecek kaygılarıyla sosyal güvenden emin olmadan yaşamaları sosyal devletin varlığını tehdit eden unsurlar olarak karşımızda durmaktadır.

- *“Taşeron işçilerin iş güvencesi bulunmaktadır”*

Taşeron işçilerin iş güvencesi bulunmaktadır sorusuna katılımcıların yarısından fazlası, %56,4'ü hayır (% 32,2 kesinlikle katılmıyorum, % 24,2 katılmıyorum) demişlerdir. İş güvencesine sahip olduklarını düşünenlerin oranı % 28,8'de kalırken, % 11,9'u iş güvencesine sahip olup olmadığı noktasında kararsız kalmışlardır. Bu sonuç göstermektedir ki taşeron işçilerin büyük bir çoğunluğu iş güvencelerinin olmadığını düşünmektedirler.

- *“Taşeron işçilerin ücret güvencesi bulunmaktadır”*

Ücret güvencelerinin olup olmadığına dair soruya verilen cevaplardaki oranlar dikkat çekicidir. Katılımcılardan ücret güvencesinin kesinlikle olmadığını düşünenlerin oranı % 27,1'dir. Ücret güvencem yok diyenler % 23,2'lik bir orana sahiptirler. Başka bir deyişle katılımcıların yarısı ücret güvenceleri adına endişeli durumdadırlar. Geri kalan katılımcıların % 28,1'i ücret güvencesinin olduğunu, % 10,5'i kesinlikle ücret güvencelerinin olduğunu düşünmektedirler. Düşünülenin aksine ücret güvencesi endişesi taşımayan katılımcıların yüksek oranlara sahip olması, düşük ücretlerle de olsa kamu kurumlarında çalışıyor olmanın ücretlerini almak adına endişeleri zayıflattığı görülmektedir.

Kararsızların % 11,1 gibi yüksek oranlara sahip olması başka bir dikkat çekici sonuç olarak karşımızdadır. Her on taşeron işçiden biri ücret güvencesinin olup olmadığı konusunda kararsız olduğu anlaşılmaktadır.

- *“Taşeron işçiler çıplak ücret dışındaki maddi haklardan yararlanmaktadır.”*

Sonuçlar taşeron işçilerin büyük ölçüde fazla mesai, prim gibi çıplak ücretleri dışında kalan haklarını alamadıklarını göstermektedir. Sonuçlara göre taşeron işçilerin büyük bit kısmı verdikleri fazla emeğin karşılığını alamamaktadır. Ortaya çıkan bir başka sonuç ise, bu soruya “evet haklarımı alıyorum” diye cevap verenlerin oranıdır. Araştırmaya katılanların dörtte biri fazla mesai ve prim gibi ek haklarını aldıklarını belirtmişlerdir. Taşeron çalışanları için sevindirici bir sonuç olmasına karşın, taşeron işçiler arasında bile mutlak bir ücret ve hak adaletinin olmadığı ortadadır.

- *Taşeron işçilerin kıdem tazminatı haklarını alması konusunda yapılan düzenlemeler yeterlidir*

11.09.2014 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan "6552 Sayılı İş Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun" kamuda hizmet alım ihale sürelerini 3 yıla çıkararak taşeron işçilerin kıdem tazminatları haklarını korumayı amaçlamıştır. Kanun kamudaki taşeron işçilerin geçmişe dönük alacaklarını da güvence altına almış olmasına rağmen, taşeron işçilerin aklındaki soruları gidermeye yetmediği görülmektedir.

Araştırmaya katılan taşeron işçilerden sadece % 21.3'ü düzenlemenin yeterli olduğunu düşünmektedir. Yıllardır süregelen tazminat problemleri bu sorunun çözülebileceği ihtimalini zihinlerde iyice zayıflatmıştır. Öyle ki hali hazırda her beş taşeron işçinin dördü kıdem tazminatlarını alamayacağı endişesini taşımaktadır.

Ortaya çıkan sonuca göre, yapılan kanuni düzenlemenin taşeron işçilere tam manasıyla anlatılmadığı anlaşılmaktadır.

- *"Taşeron işçilerin sahip oldukları gelir seviyesi, kendileri ve aileleri için insan onuruna yakışır bir yaşam kalitesi sunmamaktadır"*

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin % 41,9'u sahip olduğu gelirin kendisini ve ailesini insan onuruna yakışır şekilde yaşatmaya **kesinlikle yetmediğini**, % 17,5'i ise **yetmediğini** düşünmektedir. Yaşam kalitesi düşüklüğünün beraberrinde sosyal refahın, toplumsal dayanışmanın bozulmasına yol açacak sorunlar getirmesi ise son derece olağandır.

Aynı soruya tersi cevap verenler ise %34,1 gibi azımsanmayacak bir orandadır. Isparta gibi küçük, sanayisi tam gelişmemiş, işsizliğin hat safhada olduğu bir Anadolu şehrinde yaşayan insanların kanaatkâr yapısıyla değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

- *"Asgari ücretle çalışan taşeron işçilerde vergi kesintisi yapılmamalıdır"*

Asgari ücretle çalışan taşeron işçilerden vergi kesintisi yapılması uzun yıllardır üzerinde tartışılan bir konu olmasıyla birlikte halen sıcaklığını koruyan bir konudur. 2015 yılı seçimlerinde neredeyse tüm partilerin asgari ücretten vergiyi kaldıracamız türünde seçim vaatlerinde bulunduğu görülmekteydi. Halen Türkiye'de asgari ücretten her ay 272,96 TL kesinti yapılmaktadır (Gib, 2015). Yapılan araştırmada taşeron işçilerin % 79,4'lük çok büyük bir kısmı bu uygulamaya karşı olduklarını belirtmişlerdir. Sosyal devletin, toplumun dezavantajlı kesimlerini koruma ilkesine dayanarak en düşük gelir grubu olan asgari ücretlilerden vergi kesintisinin yapılmaması gerektiği düşünülmektedir.

- *"Engelli taşeron işçilerde vergi kesintisi yapılmamalıdır"*

Araştırmaya katılanların % 61,3'ü kesinlikle engellilerden vergi kesintisi yapılmaması gerektiğini ifade derken % 18,1'i vergi kesintisi yapılmamalıdır yönünde fikir belirtmişlerdir. Aynı soruya aksi cevap verenlerin oranı ise % 15,4 oranında kalmıştır. Araştırmaya katılan taşeron işçilerin çok büyük bir bölümü birlikte mesai paylaştıkları engelli çalışanlardan vergi kesintisi yapılmaması gerektiğini savundukları görülmektedir.

Şüphesiz toplumun dezavantajlı kesimleri içerisinde ilk akla gelen kesim engelli vatandaşlardır. Refah devleti sisteminde bu dezavantajların minimize edilmesi amaçlanır ve bu konuda kanuni düzenlemeler yapılır. Bu konuda T.C. Anayasa'sı 50.maddesinde "*bedeni ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunular*" hükmü mevcuttur. Ancak engelli çalışanlardan vergi kesilmesi bu anlayışa ters bir uygulama olarak karşımızda olduğu düşünülmektedir. Halen özür derecesine göre asgari ücretle çalışan engelli çalışanlardan 200,69 TL ile 242,95 TL arasında vergi kesintisi yapılmaktadır.

- "*Taşeron işçi maaşlarının düzenli bir şekilde ödendiğini düşünmüyorum*"

Araştırmaya katılanların %28,2'si (86 kişi) düzenli maaş alamadığını, %25,6'sı (78 kişi) kesinlikle düzenli maaş alamadığını belirtmiştir. %20'si (61 kişi) düzenli maaş alıyorum derken, %12,1'i (37 kişi) kesinlikle düzenli maaş aldığını, %14,1'i (43 kişi) bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Taşeron işçilerin yarısından fazlasının maaşlarını düzensiz aldığı görülmektedir. Düşük ücretle çalışan ve bu ücreti bile zamanında alamayan taşeron işçinin sıkıntısı bir kat daha artmaktadır. Bu düzensizlikte devletin denetim ve kontrol eksikliğinin de rolü yadsınamayacak kadar büyüktür.

- "*Taşeron uygulaması işçi ücretlerinde düşüşe yol açmaktadır*"

Taşeronlaşmanın işçi ücretlerinde bir düşüşe sebep olmadığını düşünenler %18,7'lik bir orana sahipken, araştırmaya katılanların yarısından fazlası (%58,4) taşeronlaşma işçi ücretlerinde düşüşe neden olmaktadır diye görüş bildirmiştir. Bu durum ücret adaletsizliğinin temel nedenlerinden birinin taşeronlaşma olduğu yönündeki görüşleri destelemektedir.

- "*Taşeron şirketlerde çalışıyor olmak, iş güvencesi noktasında problem oluşturduğunu düşünmekteyim.*"

Taşeron şirketlerde çalışan her 10 işçiden 8'inin iş güvencesi noktasında endişeler taşıdığını görmekteyiz. İşçilerin her an işten çıkarılma endişesi yaşıyor olması taşeron işçiliğin güvensiz bir çalışma şekli olduğunu ortaya koymaktadır.

- "*Taşeron işçiliği üretimde ve hizmette verimliliği ve kaliteyi artırmaktadır*"

Araştırmaya katılanların %50,2'si taşeronlaşmanın sanılanın aksine iş verimliliğini ve kaliteyi artırmadığını düşünmektedir. Taşeronlaşmanın verimlilik ve kalite üzerinde olumlu etkileri olduğundan emin olmayan kararsızların oranı %18,4 iken, taşeronlaşmanın kalite ve verimlilik üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşünler %31,4'lük bir orana sahiptirler. Taşeronlaşmanın temelinde uzman ekiplerden yardım almak maksadı olmasına rağmen, çalışanların çoğu bu sistemin kalite ve verimliliğe etkisinin olmadığını düşünmektedir.

- *"Taşeron işçilerin iş sağlığı ve güvenliği bulunmaktadır"*

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin %29,1'i (90 kişi) iş sağlığı ve güvenliğinin kesinlikle olmadığını, %18,1'i (56 kişi) iş güvenliğinin olmadığını belirtmiştir. %13,9'luk (43 kişi) kararsız kesimin kendini kısmen güvende hissetmekte olduğu düşünülmektedir. %27,2 (84 kişi) iş sağlığı ve güvenliğinin olduğunu, %11,7'si (36 kişi) kesinlikle iş sağlığı ve güvenliğinin olduğunu düşünmektedir.

%38,9 oranında taşeron işçisinin işçi sağlığı ve güvenliğinin olduğunu düşünmesi olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Bu olumlu gelişmelerde 2012 yılında çıkarılan ve aşamalı olarak yürürlüğe giren 6331 sayılı "İşçi Sağlığı Ve Güvenliği Kanunu"nun, etkisini göz ardı etmemek gerektiği düşünülmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen hala taşeron işçilerin %62,1'i işçi sağlığı ve güvenliğinin tam olmadığını düşünmektedir.

- *"Taşeron işçilerin iş güvenliği koşulları kadrolu işçilerinden daha kötüdür"*

Aynı iş yerinde aynı işi yapan kadrolu ve taşeron işçiler arasında iş güvenliği adına bir farklılık olması, kamu kurumlarında iş güvenliğinin işçilerin statüsüne göre değişiklik göstermesi devletin sosyal adalet ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Araştırmaya katılan işçilerin %63,5'i iş güvenliklerinin kadrolu işçilere göre daha kötü olduğunu düşünmektedir. %14,8'nin ise bu konuda endişeleri olduğu söylenebilir. Sadece statülerinden dolayı daha tehlikeli işlerde çalıştırılan taşeron işçilerin, devletin sunması gereken sosyal adalet uygulamalarından mahrum olduğunu söylemek mümkündür.

- *"Taşeron işçiler sosyal güvenlik sisteminin korumasından yeterince yararlanmaktadır."*

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin %20,2'si (62 kişi) sosyal güvenlik sisteminin kendilerini kesinlikle korumadığını, %26,4'ü (81 kişi) ise korumadığını, %17,9'u (55 kişi) yeteri kadar korumadığını düşünmektedir. Oysa güvenlik sisteminin kendilerini yeteri kadar koruduğunu düşünenlerin oranı ise %25,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Her 4 taşeron işçiden 3'ü sosyal güvenlik sisteminin kendilerini yeteri kadar korumadığını düşünmektedir. Sosyal devlet

anlayışının temel meselelerinden olan sosyal güvenlik sağlama ödevi adına endişeler olduğu görülmektedir.

- *“Taşeron işçiler için sağlanan sosyal güvenlik koşulları bu işçilerin ailelerini kapsamaktadır.”*

Araştırmaya katılan taşeron işçiler sosyal güvenlik uygulamalarında problemler yaşasalar da, sosyal güvenlik sisteminin ailelerini kapması sorusuna olumlu yönde cevaplar vermişlerdir. Araştırmaya katılan işçilerin yarısından fazlası (%51,6) sosyal güvenlik sisteminin aileleri de kapsadığını söylemiştir. %31,5 gibi önemli bir kesim ise sosyal güvenlik sisteminden ailelerini kapsamadığı düşünmekte olduğu görülmektedir.

- *“Taşeron işçiler sürekli bir sosyal güvenlik hakkına sahiptirler”*

Taşeron işçiler bu soruya eşit seviyelere yakın cevaplar vermişlerdir. %41,5’i sürekli bir sosyal güvenlik hakkı olduğunu düşünürken, %38,4’ü sürekli bir sosyal güvenlik hakkı olmadığını düşünmektedir. Bu soruda kararsızların oranı %20,1 gibi azımsanmayacak bir seviyededir. Tüm bunlardan yola çıkarak özellikle yıl sonunda işten çıkarmalar ve yeni sözleşmeler taşeron işçiler için kaygılar oluşturduğu söylenebilir. Yapılan yeni düzenleme ile ihale sürelerin 3 yıla çıkarılması umulur ki bu soruna çare olur.

- *“Taşeronluk hakkındaki yasal mevzuat usulüne uygun bir şekilde uygulanmaktadır”*

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin %24,9’u bu soruya olumlu cevaplar vermişlerdir. Başka bir deyişle her 4 taşeron işçinin 3’ü kendileri için yapılan yasal düzenlemenin uygulanmamasından dolayı endişe taşımaktadır. Ayrıca her 4 işçiden 1’i ise mevzuatın kesinlikle uygulanmadığını düşünmektedir.

- *“Sendika üyeliği”*

Araştırmaya katılan 314 taşeron işçiden “sendika üyesi misiniz?” sorusuna 310 kişi cevap vermiştir. Bunlardan 164’ü (%52,9) sendika üyesi olduğunu belirtirken, 146 kişi (%47,1) sendika üyesi olmadığını söylemiştir.

- *“Sendika üyesi değilseniz”*

Sendika üyesi olmayanların %65,4’ü sendikaya üye olmayı düşündüğünü söylerken, %34,6’sı sendikaya üye olmayı düşünmediğini söylemiştir. ÇSGB’nın 2015 yılı Temmuz ayı verilerine göre Türkiye’deki işçilerin sendika oranı 11,21’dir. Yine aynı verilere göre Isparta ilindeki sendikalı işçilerin tüm işçilere oranı 16,83’tür.

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin sendikalı olma oranı Türkiye’nin ve Isparta ilinin çok üzerinde olduğu görülmektedir. Taşeron işçilerin, kadroya geçiş ve iş güvencesi gibi temel sorunlarına sendikaların çözüm sağlayabileceği inan-

cı taşeron işçiler arasında sendikalaşmanın bu denli yüksek olmasının temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmaya katılan taşeron işçilere “sendikalı olmak iş güvencesini artırmakta mıdır?” diye sorulduğunda, %53,1’i evet derken, %24,4’ü iş güvencesine faydası olabileceğini söylemiştir. Gene araştırmaya katılan taşeron işçilere; “2016 yılında kadro verileceğine inanyor musunuz?” diye sorulduğunda: %36,5’i hayır, %26,9’u evet derken geri kalan %36,6’lık kesimin ise kararsızım diyerek 2016 yılı için az da olsa bir umut beslediği görülmüştür.

- *“Taşeron işçilerin sendikal haklarını kullanmaların da yapılan iyileştirmeler çalışan işçilerin koşullarının iyileşmesini sağlayacaktır”*

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin büyük bir çoğunluğu sendikalı olmanın, çalışma koşulları üzerinde olumlu etkiler yaratacağını düşünmektedir. 6356 sayılı “Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu” sendikalaşmayı kolaylaştırmıştır. Kanuna göre sendikadan ayrılmak ve üye olmak için noter şarttı kaldırılmış, elektronik devlet şifresiyle bu işlemlerin yapılabilmesi sağlanmıştır. Ancak; araştırmaya katılan taşeron işçilere “yasal düzenlemeler sendikal haklarınızı kullanmanızı engelliyor mu?” diye sorulduğunda %43,6’sı evet cevabı vermiştir.

“Taşeron işçilerin sendikal haklarını kullanmamalarının asıl sebebi, yasal düzenlemelerin uygulamada yok sayılması mıdır?” diye sorulduğunda yasal düzenlemelerin uygulamada var olduğunu düşünenlerin oranı yalnızca %15,7’dir. Buradan anlaşılacağı gibi taşeron işçiler yapılan düzenlemelerin kağıt üzerinde kalacağı ve uygulamaya dökülemeyeceğini düşünmektedirler. Sosyal devletin fertlerine vermiş olduğu örgütlenme ve sendikalaşma hakkı kanun metinlerinden uygulama alanlarına inmesi taşeron işçilerin önemli beklentileri arasında olduğu görülmektedir.

- *“Sendikalar taşeron işçilerin sorunlarına yeteri kadar ilgi göstermemektedir”*

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin %17,8’i sendikaların sorunlarıyla ilgilendiğini söylemişlerdir. Geri kalan büyük bir çoğunluk ise sendikaların sorunlarıyla ya yeteri kadar ilgilenmediğini ya da hiç ilgilenmediğini söylediği görülmektedir. Sendikalaşma oranının düşük olmasında sendikaların taşeron sorununa yeteri kadar ilgi göstermediği görülmektedir. “Çalıştığınız iş yerinde sendikaların bilgilendirme faaliyetlerini yeterli buluyor musunuz?” sorusuna ise çalışanların %25,2’si evet derken, %24,2’si bu konuda kararsız kalmış, geri kalan %50,6’sı ise sendikaların bilgilendirme faaliyetlerin yetersiz bulunduğunu belirtmiştir.

“Bağlı bulunduğunuz sendika size yeteri kadar destek veriyor mu?” sorusuna ise taşeron işçilerin sadece %20,4’ü evet demiş, geri kalanlar ise olumsuz yönde fikir beyan etmişlerdir.

“Taşeron işçilerin sorunlarının çözümü için sendikaların yeni çözümler getirmesi gerekli midir?” sorusuna taşeron işçilerin, % 71,5’i evet diyerek sendikaların yeni söylemler ve çözüm önerileriyle taşeron işçilerin karşısına çıkması gerektiğini savunmuşlardır. Bu sonuçlardan yola çıkarak sendikaların taşeron işçiler konusunda üzerlerine düşenleri tam manasıyla yerine getirdiklerini söylemenin güç olduğu görülmektedir.

- “İşverenler taşeron işçilerin sendikal haklarını kullanmalarını bir işten çıkarma sebebi olarak görmektedir.”

Araştırmaya katılan taşeron işlerin çok büyük bir çoğunluğu işverenlerin sendikalaşmayı kesinlikle bir işten çıkış sebebi olarak gördüğünü düşünmektedir. Buda sendikalaşmanın önünde duran bir engel olduğu düşünülmektedir. Taşeron işçilerin sendikalı olmayı bir risk olarak gördükleri ortadadır. Ancak “sendikalı olmak iş güvencesini artırmakta mıdır?” sorusuna evet diyenlerin oranı da % 53,1’dir. Sendikalı olmak ve olmamak arasında kalan taşeron işçi, sosyal hukuk devletin kendisine sağladığı en tabii hakkı bile kullanırken endişeler yaşadığı görülmektedir.

- “Taşeron işçilerin belirli bir iş tanımı bulunmamaktadır”

Mevzuat gereği taşeron işçiler sadece sözleşmede belirlenen işlerde çalıştırılmaları gerekirken fiiliyatta farklı işlerde çalıştırıldıklarını düşünmektedirler. Araştırmaya katılan taşeron işçilerin 4’te 3’ü belirli bir iş tanımının olduğundan emin değil. Taşeron işçilerin farklı işlerde çalıştırılması uzmanlaşmanın önüne geçen temel sorun olduğu söylenebilir.

- “Çoğunlukla taşeron işçilerin sözleşmelerinde yer alan iş tanımlarının dışına çıkmaktadır.”

Araştırmaya katılanların taşeron işçilerin % 65,1’i iş tanımları dışında işlerde çalıştırıldıklarını belirtmişlerdir. İş tanımlarına uydıklarını söyleyen taşeron işçilerin oranının % 17,1’lerde kalması durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

- “İş tanımlarından kaynaklanan belirsizlik taşeron işçilerin herhangi bir işte uzmanlaşmasını engellemektedir”

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin % 32,3’ü taşeronlaşmanın bir işte uzmanlaşmaya kesinlikle mani olduğunu, % 27’si ise mani olduğunu belirtmişlerdir. Taşeronlaşmanın çalıştıkları işte uzmanlaşmaya engel olmadığını düşünen-

lerin oranı ise % 18'dir. Bu konuda kararsız kalanlar ise % 22,7 ile önemli bir orana sahiptir.

- *"Türkiye'de Taşeronlaşmada Israr Edilmesinin Ana Nedeni"*

Araştırmaya katılan taşeron işçilere "sizce taşeronlaşmanın nedeni nedir?" diye sorulduğunda cevaplar ezici bir çoğunlukla (% 60,8) "ucuz işçilik yaratmak" seçeneğinde bileştiği görülmüştür. Taşeron çalışanlarının taşeronluk sistemiyle ilgili fikirleri, İş Kanunu'nda ki taşeron tanımıyla hiçbir şekilde örtüşmediği görülmektedir.

- *"Taşeron işçi-kadrolu işçi ayrımı işyerinde bölünmeye ve çatışmaya yol açmaktadır."*

Taşeron işçilerin % 79'u taşeronlaşmayı çalışma huzurunun bozulmasının sebebi olarak görmektedir. Aynı iş yerinde aynı işi yapan işçilerin statüsel olarak ayrılması iş barışını ve çalışanlar arasındaki uyumu bozmakta olduğu düşünülmektedir.

- *"Taşeron işçiler çalışma ortamı bakımından kadrolu işçilerden daha kötü şartlara sahiptirler."*

Araştırmaya katılan taşeron işçilerin büyük bir çoğunluğu kadrolu çalışanlara göre daha ağır şartlarda çalıştıklarını düşünmektedir. Taşeron işçi ile kadrolu çalışanlar arasında bu denli bir farklılık olması, işyerinde çatışmaların ve memnuniyetsizliğin had safhalara çıkmasına sebep olduğu düşünülebilir.

- *"Taşeron işçilerin içinde buldukları olumsuz şartlar işyerinde ayrımcılık algısı oluşturmaktadır"*

Taşeronlaşmanın iş yerinde ayrımcılığa yol açtığını düşünenlerin oranı % 76 olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal devlet fertlerine adil bir çalışma ortamı sunmakla mükelleftir. Araştırmaya katılanlardan adil bir çalışma ortamında, çalışma şartları ve statülerinden dolayı ayrımcılığa uğramadıklarını söyleyenlerin oranı sadece % 12,8'dir.

- *"Yöneticiler tarafından kadrolu çalışan-taşeron işçi ayrımı hissettirilmektedir"*

Katılımcıların ezici bir çoğunluğu (%70,5) yöneticilerin kendilerine taşeron işçi olduğunu hissettirmekte olduğunu belirtmişlerdir. Bu tip bir uygulamaya maruz kalmayanların oranı ise sadece %18,8'lerde kalmıştır.

- *"İşyerinde kadrolu çalışan - taşeron işçi arasındaki bölünme ve çatışma büyük ölçüde ücret farklılığından kaynaklanmaktadır"*

Araştırmaya katılan işçilerden, işyerinde kadrolu çalışanlarla oluşan çatışmanın ana sebebi olarak kesinlikle ücret farklılığını görenlerin oranı % 47,9 (148 kişi), ücret farklılığının bir çatışma sebebi olarak görenlerin oranı %

20,4'dür (63 kişi). Ücret farklılığın bir çatışma sebebi olmadığını düşünenler ise % 17,4'de kaldığı görülmektedir. Her 5 taşeron çalışandan 4'ünün birlikte çalışıp aynı işi yaptığı kadrolu çalışandan daha düşük ücretler almasından, mutsuz ve rahatsız olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Refah devleti kavramı amacı ve kapsamı ile çok geniş bir sahayı barındırmaktadır. Toplumun tüm fertlerinin optimal ihtiyaçlarını karşılamayı kendine hedef olarak seçtiği görülür. Refah devleti toplumun dezavantajlı gruplarına (engelli, yaşlı, yoksul vb.) pozitif bir ayrımcılık uygulayarak avantajlı sınıflar arasındaki eşitsizliği minimum seviyelere çekmek üzerine de politikalar üretir.

Çalışma hayatı toplumsal yaşamın en önemli unsurlarındandır. Çalışma hayatı içerisindeki işlevsel grupların ilişkilerini düzenlemek de sosyal devletin hedefleri arasında yer alır. Ekonomik sistemin yapı taşları olan işçi ve işveren arasındaki uzlaşmayı sağlamak da sosyal devletin ilgi alanları içerisinde yer alır.

Sanayileşmeyle birlikte üretim faaliyetlerinde ki artış, sürekli üretim gayesi taşıyan işletmelerin çoğalması işgücüne duyulan ihtiyacı fazlasıyla artırmıştır. Rekabet ortamı Dünya devletlerini de bir takım yeni stratejiler belirlemek zorunda bırakmıştır. Devletin küçültülmesi de bir strateji olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda özelleştirmeler yapılarak kamudaki bir takım işler alt işverenlere verilmeye başlanmıştır.

Devletlerin bu yeni istihdam modeli ve işgücü maliyetlerini alt seviyelere çekmeye çalışan işverenler alt işveren/taşeronluk sisteminin yaygınlaşmasına neden oldular. İşveren temel gayesi olan kâr elde etmenin hesaplarını yaparken, işçi de verdiği emeğin hakkını almanın, çalışırken sağlığını kaybetmemenin hesaplarını yapmak durumundadır. Bu iki farklı hesabın çatışmasının beraberinde sorunlar getirmesi kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın hipotezi; toplumun dezavantajlı gruplarının eksikliklerini gidererek toplumsal dengeyi sağlamayı amaçlayan refah devleti uygulamalarının, taşeron çalışma sistemiyle bağdaşmadığını ortaya koymaktır.

Anayasa'ya göre kendini "sosyal bir hukuk devleti" olarak tanımlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin de, son yıllarda yaygınlaşan taşeronluk uygulamalarıyla sosyal hukuk devleti algısının ve tanımının dışında hareket ettiği düşünülmektedir.

Bu araştırma süresince Isparta ili ölçeğinde Türkiye'de kamu sektöründe çalışan taşeron işçilerin kimlik, tutum ve beklentileri ölçülerek, sosyal devlet

uygulamaları ile çelişen taraflarının olup olmadığına bakılmış aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Toplumsal hayatı paylaşan fertlerin yaşam koşulları içerisinde aynı imkan ve şartlara sahip olmasını söylemek olanaksızdır. Refah devleti bir uzlaşma mekanizması gibi çalışarak toplumun fertleri arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefler. Bu noktada toplum katmanları ve sınıfları arasında üreteceği sosyal politikalarla denge oluşturur. Sosyal devlet en azından asgari geçim şartlarını sağlamakla mükelleftir. Ülkemizde asgari geçim şartları olarak belirlenen iki kıstasından biri yoksulluk sınırı diğeri açlık sınırıdır. Türkiye’de kamuda taşeron işçi olarak çalışanların % 82,4’ünün açlık sınırının altında yaşam mücadelesi verdiği görülmüştür. Yine taşeron işçilerin neredeyse tamamına yakınının yoksulluk sınırının altında yaşadığı anlaşılmaktadır. Refah devletlerinin temel amacı, devletin fertlerine sadece hayatta kalmaktan fazlasını vermek olmalıdır. Buradan yola çıkarak en asgari geçim şartlarının sağlanması adına taşeron işçilerin ücretlerinin en azından açlık sınırının üzerine çekilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu olumsuz ücret şartlarına rağmen halen ülkemizde bir kamu kurumunda taşeron işçi olmak için mücadele eden işsizlerin sayısı da azımsanmayacak kadar azdır. Ülkemizin temel problemlerinden olan işsizlik sorunu, kamuda taşeron işçi olarak çalışmayı dahi bir kurutuluş olarak görmelerine neden olmaktadır.

Araştırma sonucunda taşeron işçilerin en büyük sorununun iş güvencesi ve kadroya geçiş olduğu görülmüştür. Çalıştığı iş yerinde bir iş güvencesi olmadığı düşünen taşeron işçi, kadroya geçerek gelecek kaygısı yaşamayacağı bir iş sahibi olmayı istemektedir. Sosyal refah devleti, fertlerinin iktisadi refahını ve istihdamını sağlamakla mükelleftir. Ancak taşeron işçiler gelecek kaygılarıyla, sosyal güvenden emin olmadan, her an işsiz kalmanın huzursuzluğu içinde çalışma hayatında rol almaktadırlar.

Ancak kadroya geçişi en büyük problem olarak gören kamudaki taşeron işçilerinin büyük bir çoğunluğunun ise; mevcut işinde gerekli özveriye göstermediği, iş sorumluluklarını tam manasıyla yerine getirmediği de ayrı bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. İşe girmek için olmadık yollar deneyen, araya bir çok bürokrat ve nüfuzlu kişiler sokan işçilerin, bir çoğunun performanslarının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. İşe girmelerine vesile olan gücün devamlı surette arkalarında durması da bu verimsizliğe çanak tutmaktadır.

Bir çok kamu kurumu taşeron firmalardan toplam gün sayısı üzerinden hizmet almaktadır. Bu da beraberinde, hizmet süresince rapor ve ücretsiz izin kullanan işçilerin çalışmadıkları gün sayısı kadar yerlerine yedek başka işçile-

rin çalıştırılması gerekliliğini doğurmaktadır. Yedek işçi olarak çalışan kişilerin bir şekilde alt işverenin kadrosuna girmesiyle iş performansında gözle görülür bir düşüş olmaktadır. Başka bir deyişle yedek olarak çalışırken kendini göstermek adına üstün performans sağlayan işçiler ile hizmetin asli taşeron işçileri arasında bile büyük bir performans farklılığı gözlenmektedir. Benzer bir durum da taşeron işçiler ile kurumun kadrolu işçileri arasındaki performans farklılığının da kendini göstermektedir. Buradan yola çıkarak kadroya girme hedefinde olan taşeron işçilerin halihazırdaki iş verimliliği ile kadroya geçtikten sonraki iş verimliliğinin arasında oluşacak farklılıklar başka bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

Devletin sosyal refah ödevleri Anayasa ile güvenceye alınmıştır. Bu ödevlerden “ücrette adalet sağlanması” ilkesi ekonomik hayatın işleyişi için çok önemlidir. Kamuda çalışan taşeron işçiler kamu sektörü içinde hizmet edenler arasında en düşük ücretle çalışan kişilerdir. Taşeron işçilerinden yarısının, ay sonunda o ücreti alıp alamayacağı konusunda da endişeleri olduğu görülmüştür.

Kamu kurumlarında çalışan taşeron işçilerin aynı işyerinde birlikte aynı işi yaptıkları kadrolu işçilerinden çok daha düşük ücretlerle çalıştığı görülmüştür. Bu da “ücrette adaletin sağlanması” ilkesine ters düşen başka bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum fertleri arasında eşitsizliği azaltmayı amaçlayan refah devleti, aynı işyerinde farklı sınıflarla aynı işi yapan kadrolu işçi ile taşeron işçi arasındaki eşitliği dahi sağlayamamaktadır. Kamuda çalışan taşeron işçilerin yarısının bu düşük maaşlarını bile zamanında alamadığı başka bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma taşeron işçilerin fazla mesai, pirim vb. haklarından yararlanamadıklarını ortaya koymuştur. Tüm çalışanların “dinlenme hakkı” anayasal güvence içerisindedir. Dinlenme hakkını, çalışarak kullanan iş görenlere fazla çalışmalarına mukabil zamlı ücret ödenmesi de İş Kanunu gereğidir. Ancak kanun hükümlerinin, taşeron işçiler için uygulamada çok yer bulduğunu söylemek zordur. Araştırmaya katılan işçilerin sadece 4’te 1’inin fazla mesai ve prim haklarını aldığı görülmüştür. Kamuda çalışan diğer iş görenlerin fazla mesai ve prim haklarını eksiksiz olarak aldığı düşünüldüğünde taşeronlaşma kamuda eşitsizlik uygulamalarının temel nedeni olarak karşımıza çıkar.

Sosyal devlet; fertlerinin ekonomik ve sosyal refahını sağlayarak toplumsal eşitliğin sürdürülmesini, toplumdaki tüm bireylerin yaşam standartlarının iyileşmesini vaadeder. Toplumsal hayatın bir parçası olan taşeron işçilerin ise bu iyileşmeden tam manasıyla faydalanamadığı görülmüştür. Araştırma grubundaki taşeron işçilerin yaklaşık %60’ı, kazançlarının kendilerinin ve aileleri-

nin insan onuruna yaraşır şekilde yaşamalarına fırsat vermediğini belirtmişlerdir. Toplumun yapı taşı olan ailelerin sosyal yaşam kalitesinin düşüklüğü, toplumsal huzurun ve dayanışmanın bozulmasına neden olacağı düşünülmektedir.

Sosyal devlet olgusunun varlık sebebi insandır. Ancak asıl kitle insanlar içindeki zayıf gruplardır. Zira amaç güçlüye karşı zayıfı korumak ve kollamak bir kalkan olmaktır. Bu bağlamda sosyal devlet insan odaklı devlet olarak karşımıza çıkar. Refah içinde yaşayanlarla mahrumiyet içindekiler arasında bir denge oluşturmak eşitsizliği optimal seviyelere çekmek hedefleri üzerinden yol alır (Ören, 2013:16). Bu bağlamda sosyal devlet vergi sisteminde de zayıf halkaları korumakla mükelleftir. Eşitliğin adalet olmadığı bilinciyle tüm çalışanlardan alınan vergi asgari ücretle çalışanlardan alınan vergiyle kıyaslanmaması düşünülmektedir. Sosyal devletin dezavantajlı grupları olarak nitelendireceğimiz asgari ücretli çalışan taşeron işçiler ve engellilerden alınan vergiler sosyal refah devletiyle uzaktan yakından bağdaşmamaktadır. Kazancının ¼ 'ü kadarını vergiye veren taşeron işçi yoksulluk sınırının çok uzağında derinlerde, açlık sınırının altında bir hayat sürmektedir. Şayet sosyal devletin, düşkününü koruma ilkesi varsa, vücut sağlığının %80'ini kaybetmiş asgari ücretle çalışan engelli bir işçiden her ay 200,69 TL vergi kesintisi yapılması bu ilkeye ters bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Araştırmaya katılanların % 79,4'ü engelli çalışanlardan vergi kesintisinin yapılmamasını gerektiğini düşünmekte oldukları ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılan taşeron işçiler işçi sağlığı ve güvenliği bağlamında incelendiğinde, taşeron işçilerin çoğu işçi sağlığı ve güvenliği konusunda tam bir korunma olduğu söylenemez. Ancak bu bölümde karşımıza çıkan asıl önemli sonuç, taşeron işçilerin %63,5'i göre kendileri için alınan işçi sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin, kadrolu işçiler için alınan tedbirlerden daha kötü ya da daha güvensiz olduğudur. Refah devleti anlayışında toplumun her bireyinin eşit haklara ve eşit fırsatlara sahip olması hedeflenir. ILO sözleşmelerine göre işçilerin sağlığı ve güvenliği devletin teminatı altındadır. Ancak görüldüğü gibi işçilerin çalışma statüleri yahut sıfatları, sağlıkları veya güvenlikleri için bir önem derecelendirmesini de beraberinde getirmiştir. Bu derecelendirmede taşeron işçilerin, başka sıfatlarla birlikte çalıştıkları diğer işçilere göre hayli gerilerde oldukları söylenebilir.

Sosyal güvelik uygulamaları bireylerin sakatlık, kaza, yaşlılık, ölüm gibi sosyal risklere karşı korunması amacıyla önlemler alınması olarak tanımlanır. Araştırmada kamuda çalışan her 4 taşeron işçiden 3'ü soysal güvenlik sistemi-

nin kendilerini yeteri kadar korumadığını düşünmektedir. Ancak gene de bir sosyal güvenlik sistemin içinde aileleriyle birlikte yer almanın rahatlığına sahiptirler. Bu araştırmada incelenen konu başlıkları içerisinde taşeron işçilerin en az muzdarip oldukları konu başlığı sosyal güvenlik uygulamaları olarak karşımıza çıkmıştır. Genel itibarıyla taşeron işçiler; endişeleri olsa da, sosyal güvenlik sisteminin kendilerini ve ailelerini koruyacağı düşüncesine sahiptirler.

Bu araştırmada karşımıza çıkan önemli sonuçlardan biri de taşeron çalışma sistemi ile sendikalaşma ilişkisidir. Genel tanımlamalara bakıldığında taşeronlaşmanın temel nedenleri arasında “işçilerin sendikasız ve örgütsüz çalışmaya yönlendirilmesi” gösterilmektedir. Ancak araştırmaya katılan taşeron işçilerin %52,9’u sendikalıdır. Sendikalı olmayan taşeron işçilerin ise %65,4’ü sendikalı olmayı düşünmektedirler. Genel algının aksine taşeronlaşmanın sendikasız çalışma yönündeki eğilimin değişmeye başladığı görülmektedir. Taşeron işçileri sendikalara üye olmasında bir engel görülmemekle birlikte işçilerin genel kanısı sendikaların taşeron işçilerin problemleriyle ilgilenmediği yönündedir. Gene araştırmaya katılan taşeron işçiler sendikaların kendilerini yeteri kadar bilgilendirmediğini düşünmektedirler.

Sosyal hukuk devletleri kanunsal çerçevelerle düzenlenmiş uygulamalarla yönetilir. Türkiye’de işçi-işveren münasebetlerini düzenlemek için konulmuş olan 4857 sayılı İş Kanunu’nda alt işverenlik/taşeronluk tanımı mevcuttur. Bu tanımlamada “teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde” taşeron çalıştırılabileceğine yönelik bir açıklama olmasına rağmen, taşeronluk sisteminin temel amacı “ucuz işçilik yaratma gayesini” dir. Her 4 taşeron çalışandan 3’ünün bir iş tanımı yoktur. Sosyal refah devleti ödevlerinden olan “sözleşme hürriyeti” hiçe sayılarak taşeron işçilerin sözleşme harici, iş tanımalarının dışında birçok işte çalıştırıldıkları görülmektedir.

Bu araştırmada ortaya çıkan dikkat çekici sonuçlardan biri de taşeron işçilerin çalıştıkları kurumlarda ayrımcılığa ve eşitsizliğe tabii tutulmalarıdır. Taşeron işçiler kadrolu işçilere göre daha kötü ve ağır şartlarda çalışmaktadırlar.

Taşeron işçilere kurum yöneticileri tarafından taşeron işçi oldukları devamlı surette hissettirilmektedir. Bu çalışmada kullanılan anket soru formunu cevaplayan bir taşeron sağlık çalışanı bu konuyla alakalı olan sorunun yanına düştüğü not konunun vahametini anlamak adına çok manidardır: “*Ne ayrımı kardeşim bizim yemekhanemiz bile ayrı*”.

Yapılan değerlendirmeler ışığında sosyal refah devletinin; işçi-işveren münasebetlerini düzenleme, gelir dağılımı adaletsizliğine çözümler bulma, yoksullukla mücadele, sosyal güvenlik sorunu, eğitim ve sağlıkta adalet sağlamak,

toplumsal eşitliği bina etmek gibi ödevlerinin olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde birbirleriyle mücadeleden asla vazgeçmeyen işçi ve işveren sınıfları arasındaki uzlaşmayı sağlamak da refah devletinin ana meselelerinden biridir.

Çalışma hayatının içinde yer alan taşeron işçilerde, sosyal devletin; toplumun her kesimine sağlamakla mükellef olduğu refah gayesinden faydalanma hakkına sahiptirler. Ancak Türkiye'deki kamu taşeron işçilerinin; verdiği emeğin tam karşılığını alamadığı, açlık sınırının altında insan onuruna yaraşmayacak bir hayat sürdüğü, iş güvencesizliği ile karşı karşıya kalıp devamlı surette işten çıkarılma endişesi yaşadığı, adaletsiz ücret dağılımının muhatabı olduğu, sendikaların kendilerine karşı olan umursamaz tavrı, kanunların metin üzerinde kalıp uygulamada yok sayıldığı, çalıştıkları kurumda ayrımcılığa tabi tutulup horlandıkları düşünüldüğünde refah devleti ile taşeron çalışma sisteminin bir arada var olmasının mümkün olmadığı görülmüştür.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde gerçekleştirilen yüksek lisans tezi kapsamında elde edilen verilerden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKAD, M., (1992). Teori ve Uygulamada sosyal Güvenlik Hakkı, Kazancı Hukuk yay., İstanbul.
- AYDIN, U. (1999). Sosyal Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Özel Sigortalar, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No:1117, İktisadi ve İdar Bilimler Fakültesi Yayınları, No:156, Eskişehir.
- CSBG, (2015). <http://app.csbg.gov.tr/isggm/oshaturkey/sunumlar/60.pdf>
<http://app.csbg.gov.tr/isggm/oshaturkey/sunumlar/60.pdf> Erişim tarihi: 13/12/2015
- CSBG, (2015).<http://www.csbg.gov.tr/csbgPortal/csbg.portal?page=haber&id=basin491>
Erişim tarihi: 07/12/2015
- EKİN, N., (2002). Ekonomik ve Hukuksal Boyutlarıyla Alt İşverenlik, İstanbul, İTO Yayınları.
- HACİMAHMUTOĞLU, H., (2009). Türkiye'de Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No:2803, Ankara.

- HAK-İŞ, (2015). <http://www.hakis.org.tr/calismahayatintemelkonularinailiskin.pdf> Erişim tarihi: 06/12/2015
- HAK-İŞ, (2015). <http://www.hakis.org.tr/taseroniscisigercegi.pdf> <http://www.hakis.org.tr/taseroniscisigercegi.pdf> Erişim tarihi: 09/12/2015
- KLEINMAN. M., (2006). "Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişimi", Sosyal Politika Yazıları, Derleyenler: Ayşe Buğra-Çağlar Keyder; Çevirenler: Burcu Yakut Çakar-Utku Barış Balaban, İletişim, İstanbul, 2006, s.159-193.
- MEMURLAR, (2015). <http://www.memurlar.net/haber/407345/> Erişim tarihi: 12/12/2015
- ÖREN, K., (2013). Sosyal Politika, Ankara, Nobel, 2013.
- ÖZBUDUN, E., (2010). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları. Ankara, 2010.
- ÖZDEMİR, S., (2004). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul, İTO Yayınları, 2004.
- ÖZDEMİR, S., (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul, İTO Yayınları, 2.Baskı,2007.
- RICHARDSON, J.H. (1970). İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, Çev: Turan YAZGAN, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul
- ROSANVALLON. P., (2004). Refah Devletinin Krizi, Çeviren: Burcu Şahinli, Ankara, Dost.
- ŞEN, M., (2002). Tanzimat Öncesi (Klasik Dönem) Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik. e-Akademi, Mayıs, (3).
- ŞEN, M., NANEÇİ, A., (2009). Asıl İşveren-Alt İşveren İlişkisi ve Alt İşverenlik Sözleşmesi. Sicil İş Hukuku Dergisi, Eylül, (15).
- ŞEN. S., (2006). "Alt İşverenlik Ve Asıl İşin Bir Bölümünün Alt İşverene Verilmesi", "Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi", C:3,S:10, s.71-98.
- TİSK, (2015). https://tisk.org.tr/tr/eyayinlar/soru_cevap_ve_sorunlariyla_is_hukukunda_alt_isveren/pdf_soru_cevap_ve_sorunlariyla_is_hukukunda_alt_isveren.pdf Erişim tarihi: 06/12/2015
- TOPAL, M.H., (2011). "Refah devletine Yönelik Tutumlar ve Vergi Adaleti Algısı: Türkiye Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi S.B.E.

ORTADOĞU HAREKETLERİ/DEVİRİMLERİ VE MARKSİST YAKLAŞIMLARIN GELECEĞİ

Adem Palabiyik¹

ÖZ

Bilindiği gibi Marx, Hegel'den de etkilenerak Ortadoğu toplumlarının herhangi bir devrim yaşamayacağını iddia etmiştir. Bunun sebebini ise devrimleri yaşayan toplumların, bir sınıfsal yapıya sahip olmasına bağlamıştır. Hegel "tarihsiz toplum" yaklaşımıyla Ortadoğu toplumlarını işaret ederken de, bu yönüyle Marx'a bir perspektif de çizmiştir. Fakat günümüzde Ortadoğu'da görülen sosyal hareketler ve devrimler, Marx ve Hegel'in söylediklerinin birer birer iflasına sebep olmuştur.

İşte bu makale, Marx'ın Ortadoğu ile ilgili olarak ileri sürdüğü yaklaşımların artık günümüz için geçerli olamayacağı ileri sürmektedir. Metnin temel iddiası, Ortadoğu toplumlarının sınıfsız toplum olmadığı ve bu bağlamda "devrim" ile alakalı olarak ileri sürülen yaklaşımların iflas ettiğidir. Böylece Ortadoğu toplumları ve geleceği ile alakalı olarak söylenenlerin yeniden gözden geçirilmesi sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Devrim, Karl Marx, G. W. F. Hegel, Sınıf, Ortadoğu, Tarih, Oryantalizm

¹ Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
(E-posta: a.palabiyik@alparslan.edu.tr, adem.palabiyik@hotmail.com).

THE MIDDLE EAST REVOLUTIONS AND THE FUTURE OF THE MARXIST APPROACHES

Adem Palabıyık

ABSTRACT

As it is know that, Marx who, being influenced by Hegel, claimed that the Middle Eastern societies would not experience any revolution. He attributed the denominational structure of the societies experienced a revolution. Hegel by referring to the Middle Eastern societies as “non-historic societies”, provided a frame of reference for Marx. Nevertheless, recent social movements and revolutions appeared in the middle-east are clear manifestations of the failure of Marxist and Hegelian perspectives.

This article argues that Marxist approach on the Middle East cease to be valid for today. It contends that middle eastern societies are not classless societies, therefore approaches on the basis of the term “revolution” cannot be applied to the middle east. In this regard it invites the reader to reevaluate the conventional arguments on the current structure and the future of middle eastern societies.

Keywords: Revolution, Karl Marx, G. W. F. Hegel, Class, Middle East, History, Orientalism.

1. GİRİŞ

Tunus'ta bir gencin kendini yakarak öldürmesi ile başlayan halk olayları, bugün itibariyle hala devam ediyor görünmektedir. İşsizlik dolayısıyla yapılan bu eylem sonrasında olanlar, kimsenin beklemediği toplumsal gelişmeleri beraberinde getirmiş ve neredeyse olmaz denilenler vuku bulmuştur. Yıllar önce Arap ülkelerinde herhangi bir hareketlenmenin yaşanacağı kimsenin aklına gelmezdi ama bugün yaşananlar bunun tam tersi bir durumu ortaya çıkarmıştır. Arap ülkelerinde meydana gelen bu değişimler, birkaç yüzyıl önce Batı'da görülmesine rağmen, bu değişimlerin Doğu'ya yansımadağı ve asla yansımadağı yönünde çeşitli söylemler sürekli olarak dile getirilmiştir. Tabi ki bu söylemlerin çoğu, Doğu'ya oryantalist gözle bakan ve kendilerini Weber'in deyiimiyle "etik ya da hukuk peygamberi olarak" (Bourdieu, 2015: 66) görenlerin ifadelerini kapsamıştır. Doğu toplumlarının, Batı'nın sahip olduğu standartlardan yoksun olduğu ve bu kriterlerin eksikliğinden dolayı Batı'da yaşanan tarihsel, ekonomik, siyasi ve sosyolojik değişmelerin buralarda yaşanamayacağı önyargısı birçok düşünürün zihninde yer almıştır. Fakat mevcut duruma baktığımızda, bu türden toplumsal hareketlerin, Batı paradigmatlarıyla açıklanamayacağı gözler önüne çıkınca, Doğu ve Ortadoğu'da bu türden hareketlenmelerin olamayacağını iddia edenler bile şaşkınlık içinde kalmışlardır.

Arap Baharı dediğimiz bu toplumsal hareketler, değişim ve demokrasi söylemleriyle başlamış olsa dahi, aynı coğrafyalarda olmasına rağmen birbirinden bağımsız ve farklı karakterler taşımaktadırlar. ABD, İsrail ve Suudi Arabistan'ın desteklediği Zeynel Abidin Bin Ali, devrildikten sonra biraz önce aktardığımız bu devletler önemli bir müttefiklerini kaybetmiştir. Çünkü Zeynel Abidin Bin Ali, Batı yanlısıdır. Sonraki seçimlerde ise bu süreç tamamıyla değişecek sinyalini vermektedir. Çünkü gelecek kişi kim olursa olsun, Batı yanlısı bir tavır benimsemeyecektir.

Yine Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesi, Tunus'ta olduğu gibi Camp David² Anlaşması bağlamında Batı açısından önemli bir kale kaybı olarak

² Camp David: Mısır eski devlet başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında, 12 gün süren gizli pazarlıkların ardından Amerikan başkanlarının dinlendiği kasaba olan Camp David'de 17 Eylül 1978'de imzalanan ve ABD başkanı Jimmy Carter'ın gözetiminde gerçekleşen bir sözleşmedir. Bu anlaşmaya giden süreç 1973 Arap-İsrail savaşından sonra Mısır giderek Batıya yaklaşmış 1976 yılında Sovyetler Birliği ile olan dostluk anlaşmasını askıya almıştır. Enver Sedat 1977 yılında bütün dünyayı ve özellikle İslam Dünyasını hayrete düşürerek, İsrail'e resmi ziyarette bulunarak İsrail'i resmen tanımış oldu. Ardından Camp David anlaşması imzalanınca Mı-

görülmüştür. Bildiğimiz gibi Camp David Anlaşması'nı imzalayarak Mısır'ın İsrail karşısındaki onurlu duruşunu bertaraf eden Enver Sedat bu dönüşün ve imzanın bedelini canı ile ödemiştir. Mısır'ın kaybedilmesi, ABD için önemli bir kayıptır. Çünkü ABD'nin, Ortadoğu'da, özellikle Müslüman halklar üzerindeki baskısını Suudi rejimi ve Mısır ile sağlamaktayken, Mısır'ın kaybı bu açıdan oldukça mühimdir. Lakin kısa dönemdeki geçiş sürecinde bu müdahaleler yoğun olarak sürmüş, özellikle Batı ve ABD aracılığıyla Sisi, halk devrimiyle gerçekleşen süreci ortadan kaldırarak Mısır'ı eski destekçilerine yeniden kazandırmıştır. Ama sonuçta ABD ve İsrail Ortadoğu bölgesindeki en büyük müttefiklerden biri sayılan Mübarek'i kaybetmekle büyük şok yaşamıştır. Şimdi ise sıra Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesine gelmiştir. M. Kaddafi ve diğer devrilen liderler ile birlikte devam eden Arap Baharı her ne kadar demokratikleşme serüveninin bir parçası sayılsa dahi sonuç açısından hiç de istenildiği gibi olmamıştır. Aslında bunun en önemli sebebi, Avrupa devletlerinin bölgeyi demokratikleştirme adına atmış olduğu adımların sanayileşme sonrası sürecin devamı olarak nitelendirilebilir. Çünkü Avrupa son sömürge olarak Ortadoğu'yu tercih etmiştir (Dağcı, 2007: 178-181; Kodaman, 1983: 163; Çevik, 2005: 15; Fromkin, 2004: 293; Alp, 2008: 23-26; Kennedy, 1991: 262).

2. ORYANTALİST BAKIŞLAR VE HEGEL

Ortadoğu ile alakalı pek de makbul görünmeyen oryantalist bakışlar³, Ortadoğu'nun bir "hayali cemaatler" (Anderson, 1995) şeklinde anılmasına sebep olmuştur. Batılı düşünürler için Ortadoğu "var edilecek ve öyle anlaşılacak" bir toplum olmalıdır. Doğu, Batılıların gözünden çarpıtılarak ele alınmıştır. Bu olgunun kavramsallaştırılmış biçimi olan Oryantalizm ise Batı dünyasının Doğu üzerinde gerçekleştirdiği sömürge faaliyetlerini meşrulaştırma aracı

sır ile bütün İslam âleminin siyasi ilişkileri bozulmuş oldu. Anlaşma gereğince Sina Yarımadası 3 yıl içerisinde Mısır'a terk edildi. Enver Sedat 1980 yılında kendisini ömür boyu başkan ilan edip İsrail ile diplomatik ilişkiler kurdu. Enver Sedat'ın İsrail ile olan yakın ilişkileri ve Sudan, Çat ve İran-İrak Savaşı sırasında takındığı tavır ülke içinde büyük hoşnutsuzluğa neden oldu. Nihayet Eylül 1981 yılında İslami El-Cihat grubuna mensup Teymen Halid İstanbuli komutasındaki askeri birlikçe öldürüldü (Karaağaçlı, 2011) Bkz. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1067:arap-baharna-farkl-bak&catid=77:ortadoğu-analizler&Itemid=150

³Belki burada Kabbanı'nın *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Hourani'nin *Batı Düşüncesinde İslam* ve Hentch'in *Hayali Doğu* adlı eserlerinden de bahsedilebilir. Marksist Ortadoğu kuramları için ayrıca bkz: (Turner, 2001: 45-64.

olarak kullanılmıştır. Bazı batı habituslu düşünürler (Lewis, 2007) oryantlizmin bir şeytanmış gibi algılandığından ve kavramın kendisine yüklenen olumsuz niteliklerden duydukları rahatsızlıkları dile getirmektedirler. Aslında oryantalist tabiri ortaya çıktığı ilk dönemlerde şimdikinden oldukça farklı anlamlara sahiptir: 1683'te *oryantalist* terimiyle kastedilen "Doğu veya Yunan kilisesinin bir üyesi" idi (Bulut, 2004: 3). Bununla birlikte İngilizce sözlüklerde oryantalist sözcüğü genelde "Doğu ülkelerinin dilleri ve kültürleriyle meşgul kimse" ifadesiyle tanımlanmaktadır. Bu yönüyle Oryantalizm Said'in belirttiği gibi saf ve masum bir bilgi disiplini değildir (Said, 1998: 22). Bu aslında şu anlama gelmektedir; Batı, tembelliği, uyusukluğu, çalışma disiplininden yoksunluğu, günahkârlığı, cinselliğe düşkünlüğü, zorbalığı temsil eden geri kalmışlığı, Doğu üzerine atfetmiş ve kendisi de bu yüzden Doğu üzerinde vesayet hakkını kendinde görmüştür (Çoruk, 2007: 194). Bu açıdan bakıldığında oryantlizmin özünün iki perspektif olduğu söylenebilir, ilk perspektif Doğu'yu gerçek bir merakla araştıran, araştırmalarını akademik bir üslupla savunan kimselerin tanımlamalarıdır, yani oryantlizme vasat bir anlam yüklenmektedir. Bernard Lewis oryantlizm tanımlaması için şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Birinci anlamda oryantlizm, Orta Doğu'yu, Kuzey Afrika'yı ziyaret etmiş ve gördüklerini veya hayal ettiklerini, romantik ve aşırı bir tarzda resmetmiş, çoğunlukla Batı Avrupalı ressamların oluşturduğu bir resim ekolüdür. Daha yaygın kabul görmüş ikinci anlamında oryantlizm, ilkiyle bağlantısız olarak, akademik uğraşın bir dalıdır. Terim ve akademik bir disiplin olarak oryantlizm, Rönesans'tan itibaren akademik çalışmalarındaki büyük patlama ile başlar" (Lewis, 2007: 220).

İkinci perspektif ise ilk perspektiften farklı olarak oryantalist diye nitelenen çalışmalarda yer alan gözlemlerdeki politik çıkarlar ve önyargılardır. Bu bağlamda politik çıkarlar oryantlizmin toplumlar arasında çatlaklar oluşturduğunu iddia etmekte ve bir yandan da İslam toplumlarının Hıristiyanlaşmalarını dile getirmektedir. Bu düşüncede olanlardan birisi de M. Hamdi Zakzük'tür. Genel manada oryantlizmin tanımını yaptıktan sonra Zakzük, oryantlizmi "Hıristiyan Batı dünyası ile Müslüman Doğu dünyası arasındaki dini ve ideolojik çarpışmanın tarihi" olarak kabul eder (Bulut, 2004, s. 6). Belki de en önemlisi E. Said'in söylediğidir: Oryantalizm, Avrupa'nın doğu fikridir (Said, 1998). Yani Said'e göre şarkiyatçılığın bir düşünme biçimi, Şark ile Garp arasında yapılmış olan, ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünme biçimidir (Said, 1998: 189). Böylece Said'in Şarkiyat okumasının,

önceki okumalara karşın bir yapı-bozumcu özelliği taşıdığı söylenebilir (Küçükalp, 2003: 274).

1907 yılına kadar Mısır'da görev yapan Cromer Doğu insanı hakkında şunları söylemektedir.

“Avrupalı sağlam düşünür. Meseleleri açıkça ortaya koyar. Mantık öğrenmiş olmasa dahi doğuştan mantıklıdır. Tabii olarak şüphecidir ve bir teklifin doğruluğunu kabul etmeden önce delil ister. Daima canlı duran zekası makine gibi çalışır. Doğu kafası ise simetri duygusundan yoksundur. Düşünce sistemi düzensiz ve dağınıktır. Cromer bu tanımlamayı verdikten sonra Doğular için Doğulu ne doğru dürüst yolda, ne de kaldırımda yürüyebilir. Dağınık kafası, yolların ve kaldırımların yürümek için yapıldığını derhal farkedenden Avrupalının zekâsının kıyasına dahi erişemez cümlelerini sarf etmektedir. Buradan şunu anlamaktayız ki; İngilizler Mısır'a gelmeden önce öğrendikleri bilgiler, tamamen yine Avrupalılar tarafından ortaya koyulan çalışmalardan derlenmiş, önyargılarla dolu ifadelerden ibarettir” (Okumus, 2010: 18).

Lerner'e göre ise Ortadoğu toplumları “acele içindeki” toplumlardır ve bu toplumların gelişme rotası normal seyir dışındadır (Lerner, 1958). Tabi ki Avrupa'nın bu söylemleri bunlarla da kalmaz, aynı zamanda Batı'nın iki ünlü sosyologunun da doğu ile alakalı olarak söylemleri oryantalistçedir. Marx'ın, Doğu ile ilgili ATÜT yakıştırmaları, konuyu daha çok Türkiye ile daraltması (Marx ve Engels, 2008) ve Weber'in İslam toplumları ile alakalı olarak söyledikleri⁴ yine bu kategori de değerlendirilebilir (Baer, 1964). Modern Batı'ya göre modernleşme, ilerleme ya da bir uygarlığın gelişme aşamaları, Ortadoğu toplumları için pek de geçerli ilkeler sayılamaz. Çünkü Ortadoğu tarihsiz bir

⁴“İslam'a dair yazılarını tamamlayamadan öldüğü ileri sürülen Weber'in *Economy and Society* isimli iki ciltlik kapsamlı çalışması ile ondan derlenen *The Sociology of Religion*'da İslam'la ilgili dağınık da olsa değerlendirmelerin olduğu görülür. Weber'in İslam tanımının merkezinde “askeri güdü” kavramı yer alır. O, askeri güdülerin tek güdüsel dili olduğu gerekçesiyle, İslam'ın ilk ortaya çıkışında şehirli aydınların değil ganimet, fetih ve cinsel arzularını tatmin beklentisi şorlar dini olduğunu iddia eder. Dolayısıyla onların İslâm'a bağlılıkları da ya ganimet beklentisiyle ya da askeri tehditlerle sağlanmıştır. İslam'ın rasyonel bir toplum yapısına sahip olmayışı da bahsedilen “askeri güdü” ve “ganimet beklentisi” kavramlarıyla bağlantılıdır. Bu yüzden Weber'in, kapitalizmin zemin hazırlayıcıları olarak gördüğü “serbest pazar”, “rasyonel teknoloji”, “rasyonel hukuk”, “otonom şehirler” ve bunların ortaya çıkardığı “burjuva sınıfı”nın İslam toplumlarında yer edemediğini söyler. Tüm rasyonellikleri bünyesinde bulunduran kapitalizmin zemin hazırlayıcıları olan söz konusu olgular, Çin ve Hindistan gibi, İslam toplumlarında da yer edinememiştir. Ona göre bunlar, bütünüyle Batı toplumlarına ait değerlerdir. İslam dünyasında onların yerini *dinî hukuk ve iş dünyasındaki devlet müdahalesi* almıştır. Bir diğer ifadeyle, İslam toplumlarının karakteristik özelliği, feodal ahlâk nedeniyle şehir hayatının ve siyasal istikrarın yokluğu –var olan şehirler müstebit kral ya da padişahın askeri karargâhıdır– dinî ve keyfi hukukun geçerliliği ve ticarete sürekli devlet müdahalesinin varlığıdır” (Kurt, 2010: 6-7).

toplumdur (Hegel, 2010). Hegel, Tarih Felsefesi adlı eserine şu cümlelerle giriş yapar: “Görevimiz Doğu dünyası ile başlamaktır, hiç kuşkusuz ondan Devletler gördüğümüz düzeye dek. Dilin yayılması ve kalbin oluşumu tarihin dışında atar” (Hegel, 2010: 87). Hegel’e göre doğu toplumlarında bilinç gelişmemiştir ve özgür bilinç gelişmediği içinde Doğu toplumlarında tek bir tarih, yani Hükümdarın tarihi vardır. Hegel’e göre “Dünya Tarihi, daha önce belirlendiği gibi, tinin Özgürlük Bilincinin gelişimini ve bu bilinç tarafından ortaya konulan edimselleşmeyi sergiler. Bu gelişme aşamalı bir doğa gösterir” (Hegel, 2010: 53). Bu aşamalı doğa Hegel’e göre diyalektik bir süreç izler. Bu süreç içinde tarih oluşur. Bir sürecin üç yönü vardır; tez, antitez ve sentez (Marshall, 2005). Hegel’e göre tarih bu şekilde ilerler, işte bu yüzden Doğu’da bir tarih anlayışı mevcut değildir, çünkü bir tez anti tezi, tek bir bilinç içinde yapılamaz, özgür bilincin olmadığı bir yerde antitez üretilemez. Tarih, tek tarih ya da kralın tarihi, daha doğrusu düşünme biçimi olduğu için, bu toplumların tarihli toplumlar olduğu söylenemez. Hegel’e göre Çin, Hint ve İran’ı kapsayan Doğu dünyasında zorba hükümdar dışında hiç kimsenin özgürlüğü yoktur (Cevzici, 2005: 812). Hegel’in tarih görüşü, özgürlük bilincindeki ilerlemeye vurgu yapar, yani onun esas amacı idea’daki özgürlüğün ilerlemesi çabasıdır. İdeanın ilerlemesi demek Hegel’in diyalektiğindeki sentezin de ilerlemesi anlamına gelecek ve düşüncenin kendi zıttından yeniden doğuşunu ifade edecektir. Bu da bir toplumsal örgütlenme biçimi sunacaktır. Toplumsal örgütlenme, özgürlük bilincine ya da ideasına karşılık gelir ve bundan dolayı bilinç ya da idea varlığı belirler. Tarihsel ilerleme; sefalet, yoksulluk, acı savaş, ölüm hatta bütün kültürlerin ve halkların çöküşü süreçlerinden geçer. Ancak Hegel bu tarihsel mücadele içinde daha yüksek bir özgürlük ilkesinin gerçeğe daha bir yakınlaşmanın özgürlüğün doğası konusunda daha derin bir anlayışın doğmakta olduğuna inanmaktadır. İnsanlık tarihinin akışı, Hıristiyanlık, Reform, Fransız Devrimi ve meşruti monarşi yönündedir (Bottomorre, 2005: 271). Tinin özgürlüğünün bilincine doğru ilerleme sürecini efendi-köle diyalektiğiyle ele alan Hegel’e göre, bu süreç tinin kendini üreten eylemidir:

“Tin kendi üzerindeki bilgisine göre kendini üretir; gerçek kılar: Kendi üzerindeki bilgisinin aynı zamanda gerçekleşmesini sağlar. Her şey tinin kendi üzerindeki bilincine bağlıdır: Tin kendinin özgür olduğunu biliyorsa, bu onu bilmemesinden çok ayrıdır. Çünkü bilmiyorsa köledir, kölelikten memnundur, bunun kendine yakışmadığını bilmemektedir. Her ne kadar kendinde ve kendisi için daima özgürse de ilkin özgürlüğü duyması tını özgür kılar (Hegel 1995: 58). Demek ki özgürlüğün gerçek olması yetmez, onun bilincine de ulaşmak gerekir. Tinin kendini gösterip açması, kendinde olduğu şeyin bilgisine varmak için kendini işlemesiyle

olur. Doğulular, tinin ya da tin olarak belirlenen insanın kendinde özgür olduğunu bilmezler. Bilmedikleri için de özgür değildirlere. Yalnızca tek kişinin özgür olduğunu kabul ederler” (Kalaycı, 2005: 265).

Hegel'e göre bu tek kişi sadece yönetendir. İşte bu yüzden yönetenin seçtiği ideolojik tavır, yönettiği devletin ideolojik tarihiyle eş değer görülebilir. Bu eşdeğerlik, o devletin tek tarihli bir topluma evirildiğinin kanıtı sayılabilir. Hegel, “dini en yüksek varlığın bilinci” (Bottomorre, 2005: 271) olarak açıklarken işte bu durumu nitelemektedir. Hegel'e göre bilinç, önemli bir adım meselesidir ama bu adımlar farklı türden olmalıdır, tek bir ordunun attığı aynı düzendeki adımlar değildir, böyle olunca aradaki farklılıklar anlaşılabilir. “Hegel, tarihi tinsel bir temel üzerinde kavrar. Hegel'e göre tin'in özü özgürlüktür. Tin, tarih içerisinde bu özü gerçekleştirilmeye çalışır. Böylelikle Hegel, tarihi özgürlük ide'sinin gelişimi ve Tin'in kendini dünyada açması düşüncelerini odağa yerleştirerek inceler. Hegel, dünya tarihini incelerken Doğu dünyası ile başlar. Hegel, doğu Dünyasında devletlerin henüz varolmadığı dönemlerini incelemesinin içerisinde katmaz. Hegel için devletin henüz ortaya çıkmadığı zamanlar tarih dışı zamanlardır. Bunun nedeni de; ancak bir devlet sayesinde Tin'in ve insanın özgürlüğünden bahsedebilmesidir. Henüz bir devlet kuramamış ve dolayısıyla herhangi bir yasaya sahip olamayan toplumlarda, özgürlük bilinci oluşmamıştır. Hegel'e göre Tin'in özgür olduğu bilgisine sahip değillerdi; onlar özgür olmadıklarını bilmiyorlardı. Tüm bildikleri yalnızca birisinin özgür olduğuydu. Bu kişi bu yüzden yalnızca bir despottu; özgür bir insan değildi. Hegel bu nedenle Doğu dünyasını Tarihin çocukluk çağı olarak nitelendirir. Doğu dünyası Doğu tarihinin ilk aşamasıdır ve özgürlüğün tek kişide de olsa bir kavram olarak ilk ortaya çıktığı yerdir. Hegel bu nedenle “ışık doğudan yükselir” der, ancak tarih ve tin bu alanda durmaz” (Karaböcek, 2004: 40-41). Hegel, işte bu yüzden ideolojikteki durumlarda aynı olmanın, aynı zamanda tarihsizliğe yol açtığını belirtmektedir. Aslında ideolojinin doğasında din eleştirisi olduğu için Hegelci anlayıştan söz etmek önemlidir (Vincent, 2006: 7). Zaten Fukuyama'nın “tarihin sonu” tezi de buna dayanmaktadır. Fukuyama bu tezinde, Sosyalist bloğun yıkılmasından sonra bütün medeniyetlerin batı medeniyeti potasında eriyeceği vurgulamakta ve Batı dışında kalan milletlerin sahip oldukları medeniyetleri yitirerek, medeniyetsiz kalacağı ileri sürmüştür. Francis Fukuyama'ya göre liberal demokrasi ebedi bir zafer kazanmıştı ve hiçbir sistem liberal demokrasiye direnemeyecekti (Fukuyama, 2011).

3. HEGEL'DEN MARX'A

Hegelci söylemlerinin Marx tarafından dile getirilmesi ise daha nesnel bağlamda yerini bulmuştur. Hegel'in ideolojik mirasını Marx'ın "kafası üzerinden ayakları üzerine oturtması" da, Hegel'in soyut dilinin Marx'ta somutlaşmasından başka bir şey olmayabilir. Marx, kendi felsefesinde birçok söylemini Hegel'e dayandırmaktadır. Hegel gibi Marx da dünya tarihini diyalektik bir ilerleyiş olarak görür ancak Feuerbach'ın Hegel'i maddeci bir yoruma tabi tutmasını izleyerek "maddi emeği insanlığın özü kendi kendini oyalayanların özü" olarak değerlendirir (Marx, 1993; Giddens, 2014: 27-51). Marx'ın Hegel'in tarih felsefesini eleştirel bir biçimde yeniden formüle etmesi, dünya tarihinin o dünya ruhu denen hayali maddesinin bir yana bırakılması ve tarihe gelişmenin diyalektik sürecinin ileriye doğru uzatılmasından oluşur. Hegel'in şimdi ve burada tamamen gerçekleştireceğini iddia ettiği özgürlük alanı, Marx'ta, bugünün gerçek bir olasılığı olarak gelecekte yatmaktadır. Tarihsel gelişmeyi etkileyen üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin diyalektiği, Hegel'in dünya ruhunun farklı olarak özgürlük alanının gerçekleşeceği konusunda garanti vermez; yalnızca böyle bir gelişmenin nesnel olasılığını ortaya koyar. Toplumun tarihsel olarak olanaklı devrimci gelişmesi gerçekleşmezse, o zaman, barbarlığa geri dönüş ya da çatışan sınıfların çöküşü (Marx'da) de olasıdır (Bottomore, 2005: 271-272). Hegel'in tarihsel gelişmenin son noktası olarak gördüğü anayasal burjuva devleti yerine, Marx, üreticilerin özgür birliği kavramını koyar (Bottomore, 2005: 272). Görüldüğü gibi Marx, Hegel'in felsefesinin takipçiliğini yapmış ve Hegel'in kavramları üzerine yeniden bir okuma yaparak bugün ki felsefesi ve sosyolojisinin temellerini atmıştır. Aynı zamanda Marx'ın, din ile alakalı görüşlerinin Feuerbach'dan temellendiği de bilinmektedir. Feuerbach'ın din gibi toplumsal kurumların kökenlerini ve işlevlerini ortaya koymaya yönelik genetik eleştirel araştırma yöntemi, Marx tarafından 1843'te devlete uygulanmış ve denebilir ki onun maddeci tarih anlayışından unsurların birisi olmuştur (Bottomore, 2005: 241).

Marx'ın özellikle diyalektik anlamda, Hegel'i izlediği ortadadır. Hegel'in ideolojik düzeydeki basamak basamak ilerleyen ideolojik yenilenme, Marx sosyolojisinde yerini sınıf çatışmasına bırakmıştır. Tez, anti tez ve sentez kavramları, Marx sosyolojisinde sınıf çatışmasının birer parçaları haline getirilmiştir ve sentez olarak Marx'ta sosyalist toplum seçilmiştir (Edgell, 1998; Öngen, 2002; Topakkaya, 2008; Marshall, 2005). Marx'ın perspektifinde Hegel'in tarih felsefesi, olgulardan elde edilecek gerçekliklerin yerini filozofların

bilinç etkinliklerinin aldığı bir alandır. Bu nedenle Hegel'in dizgesindeki içeriğinin, gerçek ilişkilerle belirlenmesi gerekir. Tarih dizgesi değiştirilme bile içerik değişmelidir. İşte bu ifade biçimi Marx'ın tarih kavrayışını oluşturmaktadır. Tabii ki Marx'ın tarih anlayışında Hegel'in ciddi etkileri görülebilir ve Marx açısından da tarihte akıl vardır ama bu akıl, sadece tözsel bir anlam içermez. Marx için akıl, maddi ilişkiler tarafından belirlenen bir bilinç durumunu ifade eder (Özlem, 2002). Böylelikle tarihi, insanların yaşam koşullarını üretirken girdikleri ilişkilerin evrimi olarak görür (Göymen, 2007: 136). Bu nedenle Marx, tarihi belirleyen temel dinamiğin bilincin değil aksine varlık ve toplumun kendisinin belirlediğini ifade etmektedir (Toprakkaya, 2008: 387). Toplum maddi ilişkileri kapsayan iktisadi ve siyasi bir bütünü ifade eder. Maddi ilişkiler ise iki ögeye dayandırılarak açıklanabilir; Bunlar, üretim araçlarının oluşturduğu *üretim güçleri* ve bu güçlerle belirlenen *üretim ilişkileridir*. Üretim güçleri sürekli gelişirler ve süreç içerisinde gerçekleşen değişime ayak uydurabilecek şekilde dizayn edilmiştir. Üretim ilişkileri ise bu sürecin bir sonucu olarak toplumsal değişim ve bu değişimler sonucu meydana gelen farklılıklara ayak uydurabilecek bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla üretim güçleri ve ilişkileri arasında uyumlu bir denge söz konusudur. İşte bu durum, Marx'ın tarih anlayışının nasıl ilerlediğine önemli bir işarettir. Yine Marx'ın tarih anlayışında önemli bir yer tutan özel mülkiyet ise, üretim araçlarına sahip olan ve olmayanları ayıran önemli bir ölçüt görevini görmektedir. Tarihi değiştirecek olan ise mülkiyete sahip olanlar ve olmayanlar arasında oluşan gerilimden meydana gelebilecek devrimdir. İlkel toplumlar hariç, bu karşıtlık kaçınılmazdır. Bu süreç tarihin diyalektik akışını oluşturur ve dünya halklarının birliğine doğru bir ilerleme gerçekleşecektir. Bu ilerlemede ise sınıfsal koşullar yerli ve nitelikleri de değiştirecektir, çünkü sınıf maddi koşulların belirlenmesine yönelik bir çabanın sonucudur (Öngen, 2008: 18). Bu çaba sonucunda toplumların üretim ilişkileri anlaşılabilir. Bu ilişki süreçleri ise tarihsel zemini oluşturur. Buna göre Marx, tarihte dört tip toplumsal biçimlenmeden bahseder. İlki Asya tipidir. İkincisi Antik, üçüncüsü Feodal ve dördüncüsü ise Burjuva toplumdur. Bu sınıflandırmanın Hegel'in tarihin akışına dair olan sınıflandırmasının birebir benzeri olduğu ileri sürülebilir. Hegel'de yukarı da belirtildiği gibi Doğu dünyasını ilk basamak, Yunan dünyasını ikinci, Roma dünyasını üçüncü, dördüncü ve son olarak da Alman dünyasını belirlemiştir.

4. ARAP DEVRİMLERİ VE MARX

İlk olarak Mohamed Bouazizi'nin, polisin kötü muamelesi sonucu kendisini kurban etmesinden sonra 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan olaylar, Arap Baharı, Arap Ayaklanması veya Arap Uyanışı olarak tanımlanan süreci başlatmıştır. Ardından Cezayir, Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Umman, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Libya, Irak, Bahreyn, Kuveyt de protestolara ve gösterilere sahne olmuştur. Bu ayaklanmalar ile birlikte ülkelerde meydana gelen olaylar, huzursuzluklar ve kargaşalar hala devam etmektedir. Özellikle günümüzde devam eden Suriye sorunu ve sonucunda meydana gelen ciddi mülteci olayları, Arap Baharı denilen sürecin, hala sonlanmamış halidir. Bunun öncesinde ise Mayıs 2011'de, Zeynel Bin Abidin ve Hüsnü Mübarek devrilmiş, Kaddafi öldürülmüş ve birçok ülkede yönetim değişmiştir. Fakat Mısır'da seçimle iktidara gelen Muhammed Mursi, laik düzenin belirleyicisi olan ve Avrupa devletleri tarafından desteklenen General Sisi tarafından darbe ile görevinden alınmış ve cezaevine gönderilmiştir. Hala cezaevinde olan Mursi'nin yargılanma süreci devam etmektedir. Bazı ülkelerde süreç az da olsa sükûnete kavuşmuştur. Bunun asıl nedeni ise olayların tüm halk desteği ile birlikte bastırılma çabası ve sükûnete çağrıdır. Çünkü protesto ve halk ayaklanmalarının yaşandığı ülkelerde liderler, düzeni yeniden sağlayabilmek için yönetsel değişiklikler ve reformlar taahhüt etmektedir (Sağsen, 2011: 58-59).

Oryantalist düşüncede Ortadoğu'yu, güvenlik altına almak için bölge ülkeleriyle ilişkiler kurmak ve yaşamsal önemdeki kaynakları böylece güvenceye almak gerekmektedir (Sakin ve Deveci, 2011: 282). Fakat bu halk hareketlenmeleri, bazı neticelerin başlangıcı sayılabilir. Oryantalistlerin, Doğu'ya bakışı da değişen sonuçların yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Marx'ın, Doğu toplumları için söylediği Oryantalist okuma biçimi, onun teorilerini bu dönemde sorgulamıştır. Doğu toplumu için kullandığı ATÜT kavramı ve Osmanlı Toplumunu da bu şekilde analiz etme çabası, Marx'ın, Doğu toplumları içinde bir hareketlenme olmayacağını ilkesini oluşturmaktaydı (Marx ve Engels, 2008). Marx, Batı toplumlarını, Hegel'in diyalektiği ile açıklama girişiminde bulunmuş, Tarihsel ve Diyalektik Materyalizm ile sınıf çatışmasının mutlak sonu olarak sosyalist toplumu benimsemiş ama bu devrimin kapitalist toplumlarda olabileceği için, ATÜT diye tanımladığı toplumlarda bu türden hareketlenmelerin olmayacağı tahmin edilmekteydi. Çünkü Marx'ın söylemlerine göre kapitalist toplumda iki sınıf mevcuttu; işçiler ve

burjuvalar. İki sınıf arasındaki mücadele sonucunda işçiler devrim yapacaktı ve sosyalist devlet kurulacaktı. Peki aynı şey, Marx'ın Doğu toplumlarını tanımladığı biçimde kullanılabilir mi? Bu mümkün görünmemektedir çünkü Doğu toplumları despot olduğu için kapitalizm gelişemeyecektir ve kapitalizm gelişemediği için de bir sınıftan söz edilememektedir. Marx için Doğu toplumları klan sistemine sahiptir ve dışı kapalıdır (Ayhan, 2007: 101), bu yüzden Ortadoğu'da devrim olması mümkün görünmemektedir. Ayrıca Marx'ın sosyalist biçimle kast ettiği ekonomik bir sürecin onuna dayanan dinamik ve yaratıcı toplumsal niteliklerdir (Vincent, 2006: 143). Bu oryantalist bakışına rağmen devrim kelimesinin ana hatlarını Marx ve Engels ilk defa Alman İdeolojisinde ortaya koymuştur. Bu çalışmadaki temel düşünce, her biri üretim tarzı temeline dayanan çağların birbirini izlemesi ve tam anlamıyla gerçekleşecek bir devrimin, bu tarzlardan birinden sonrakine mahşeri bir sıçrama gerçekleştirmesi olacaktır. Devrimi ortaya çıkaracak olan ise eski kurumlarla özgürlük için çabalayan yeni üretici güçler ve biraz daha kişiselleşmiş bir biçimde eski düzen içindeki üst ve alt sınıflar ve üst sınıf ile ona meydan okuyacak ölçüde gelişen bir yeni sınıf arasındaki çatışmaların birine yaklaşmasıdır ki, bu sosyalist devrim düzeyinde, eski sömürülen sınıf ile yeni egemen sınıf aynı oluncaya denk sürer. (Marx ve Engels, 2004). Marx'ın bu yaklaşımı Avrupa toplumları için yapılan bir analizden öteye gitmemiştir, çünkü Marx ve Engels'in Doğu ile yaptığı tanımlamalar Avrupa dışı oryantalist bir yaklaşım olan ATÜT olarak tanımlanmıştır. ATÜT, Marx ve Engels için toplumsal durağanlığı bir olduğu bir yapıdır, bunun nedeni ise toprakta özel mülkiyetin olmayışıdır (Turner, 1991: 27-28). Dolayısıyla ATÜT içinde birey, devletin genelleşmiş kölesi sayılmaktadır (Divitçioğlu, 1981: 40).

"Hanedan mücadeleleri ve askeri fetihler nedeniyle Asyatik toplumun politik örgütlenmesinde meydana gelen periyodik değişiklikler, toprak sahipliği ve tarımsal faaliyetler gerçek toprak sahibi olarak devletin elinde bulunduğu için ekonomik örgütlenmede radikal değişiklikler meydana getirmemişti. Asyatik toplumun statik doğası, tarım ve el zanaatlarını birleştirerek ekonomik bakımdan kendi kendine yeten antik köy topluluğunun iç tutarlılığına da bağlıydı" (Bottomore, 2005: 48).

Batıda feodal/dini kültürün endüstriyel/laik kültüre dönüşümü özerk bir ticari orta sınıfın katkısını gerektirmiştir. İslam Ortadoğu'sunda böyle bir sınıf yoktur. Örneğin Spencer'in 'savaşçı toplum' ile 'endüstriyel toplum arasındaki ayrımı oryantalist dünya görüşünü andırmaktadır. Savaşçı toplumda askeri etkinlik gereksinmesi, iş alanında bireysel inisiyatif ve demokratik hakların varlığını önlemektedir. Endüstriyel toplum ise yararcıların toplum-

sal uyum, bireycilik ve endüstriyel büyüme cennetini temsil etmektedir (Burrow, 1970). Daha genel bir anlatımla, oryantalistlerin doğu ile Batı arasındaki ideal tipik karşıtlığı, oryantal despotizm siyasi kuramının bir türüdür yalnızca. Devrimlerin yokluğu tezi, geleneksel ve günümüz Ortadoğu toplumlarına ilişkin birçok açıklamanın önde gelen özelliğidir. Ortadoğu'nun siyasi tarihine kitler devrimlerinden çok askeri el koymaların egemen olduğu ve bunun nedeninin, Arap halklarının, radikal demokratik siyasetlerin belirsizliğindenise güçlü rejimleri tercih etmesi olduğu şeklinde yaygın bir ortak kanı bulunmaktadır. Devrimlerin yokluğu tezinde Ortadoğu'da şimdiye kadar ki bağımsızlık mücadelelerinin ve radikal hareketlerin, hükümet darbelerinin, başkaldırıların ve isyanların birer devrim oluşturmadığını ileri sürülmektedir" (Vatikiotis, 1972'den akt., Turner, 2001: 109-110). Yine aynı eserde Turner şunları dile getirir:

"Vatikiotis gibi Lewis de kötü yönetime karşı çıkma siyasi hakkının İslam düşüncesine yabancı olduğu... bunun yerine kafir yönetime karşı çıkma görevi gibi ilk başlarda çok büyük önemi olmuş bir İslami öğretinin bulunduğu sonucuna ulaşmaktadır" (Lewis, 1972'den akt., Turner, 2001: 112).

Bu kâfir yöneticilere karşı çıkma hakkı iki nedenden ötürü son derece sınırlı bir haktır. Hukukçularca, yönetimin kâfirliğinin sınanabilmesinin belirgin bir ölçütü hiç geliştirilmemiş ve dahası bu hakların mevcut siyasi otoriteye karşı tam tamına yerine getirilebilmesini sağlayan bir aygıt geliştirilmemiştir. Lewis'e göre İslam tarihinde itaat görevinin, direnme hakkı üzerinde belirgin üstünlüğü bulunmaktaydı ve bu durum geleneksel İslam toplumunun etiketi durumundaki toplumsal uzlaşıcılığa ve siyasi dinginciliğe katkı bulunmaktaydı. İslam uygarlıklarında din ve siyasetin çözülemez biçimde birbiri içine girmiş olması nedeniyle, dini muhalefet her zaman toplumsal düzene yönelik ciddi bir yıkma tehlikesini beraberinde taşımıştır. Toplumun bu toplumsal düzensizliklerden (fitne) korunması ve Ortodoks görenekten sapmanın (bid'at) önlenmesi için, ahenk ve uyum her ne pahasına olursa olsun sağlanmaktaydı. Bunun sonucunda, dini karşı koyma ilkesi çok daha acil siyasi düzen ve toplumsal istikrar gereksinimleriyle arka plana itilmiştir (Turner, 2001: 112). Hâlbuki Ali Şeriatî ise bunun tam tersini söylemektedir. Şeriatî, İslam dininin bir devrimci din olduğunu, çünkü dini kabul ettirme adına kendisinden önceki din meydan okuyacak cesareti gösterdiğini belirtir. Şeriatî'ye göre İslam dininin mensubu da içinde bulunduğu din gibi devrimci bir zihniyete sahip olmalıdır, bu anlamda İslam dini devrimci ve dinamik bir dindir (Şeriatî, 2009). Hatta Şeriatî daha ileri gider ve şunları dile getirir:

“Öncelikle ortaya konulması gereken sorun, bu yeni doğmuş İslam’ın tarihi konununun ne olduğudur. Bu İslam’ın tarihi konumu şu ifadeden ibarettir: ideolojik oluşum safhası. Biz şu an da ideolojik oluşum aşamasındayız” (Şeriati, 2009: 28).

İslam dininin ideolojik oluşum safhası aslında oluşturulan ama yeniden tanımlanmaya muhtaç olan bir safhadır. Sorun, bu ideolojik safhanın yeniden tanımlanmasıyla ilgilidir. Peygamber dönemindeki devrimci yaklaşımlar, İslam dininin, bir din olarak ne kadar dinamik ve yenilikçi olduğunun temel göstergeleridir. Yukarıda İslam ile alakalı olarak bahsedilen olgular, İslam’ın oryantalist gözle Batı tarafından –kendilerine göre- yeniden tanımlanmasıyla alakalıdır. Aslında temel sorun İslam’ın toplumsal yapısının, dini azınlıklar, toplumsal gruplar ve cemiyetler mozaiği veya karma olarak kavranmasıdır. Turner, vurgulamaya çalıştığımız problemlili durumu şöyle izah etmiştir:

“Dahası bu muazzam çeşitlilik, İslam toplumunun temel bir zayıflığı ve toplumsal yapıdaki bir bozukluk olarak ele alınmaktadır. Toplumsal sistemin iç farklılaşması nedeniyle, kaçınılmaz olarak, imparatorluk yönteminin yetkeci saltanatına karşı tutarlı ve bütünsel bir muhalefet örgütlemek güçtür. Mozaik toplum kuramı, bu nedenle, oryantalist despotizm kuramının yardımcıdır. Toplumsal yapının mozaik çeşitliliği, toplumu bölüp, bütünleşmiş ve düzenli bir muhalefet korkusu olmaksızın yönetebilen keyfi hükümrana doğal bir ortam sağlamaktadır. İslam toplumsal yapısındaki fraksiyonalizme ilişkin oryantalist görüş en iyi anlatımını, oryantalist kent coğrafyasının yaygın varsayımları durumundaki kentsel yaşam betimlemelerinde bulur. Ortadoğu kenti keskin biçimde, hepsi kendi başına birer toplumsal, coğrafi ve idari bilim olan kentsel mahallelere bölünmüştür. Bu birbirinden kopuk mahalleler, aynı zamanda kendilerini kent çatısı altında sosyal topluluklar olarak ayırt eden güçlü etnik ve dini özelliklere sahiptirler. Oryantalist anlayışa göre, bu mahallelerin belli bir oranda toplumiçi dayanışmaları bulunmakla birlikte, toplumlararası bütünleşme çok azdır, çünkü kentsel mahalleler arasında fazla sosyokültürel ilişki yoktur” (Turner, 2001: 66-67).

5. DEVRİM VE ARAP BAHARI

Aslında sosyal bilimlerin temel problemi, sosyal bilim tarihi içerisinde tanımlanmış kavramların, Batı literatürü göz önüne alınarak yapılmış olmasıdır. Bu tüm dünyadaki sosyal bilimler için geçerlilik arz edebilir. Devrim kavramının da böyle bir anlamı mevcuttur. Kavramın Marx’a atıfla yapılan tanımlanması ekonomik bir indirgemeciliğe dayanması, onun halktan bağımsız kılınmasına sebep olmaktadır. Burjuvanın egemenliğinin yok olması, Marx için devrimin temel şartı olarak görünürken, Marx’ın her toplumu kendi dinamikleriyle

tanımlamamış olma hatası görmezden gelinmektedir. Marx, toplumu açıklarken, Weber'in aksine toplumsal kavramlara gereken değeri vermemiştir. Onun üzerinde durduğu temel değerler, birebir ekonomi ile alakalıdır ama bir toplum sadece ekonomiyle açıklanamamaktadır. Ortadoğu toplumları da işte böylesine bir sosyolojik gerçeklik arz etmektedir. Otorite, yönetim, din, vb. kavramlar, Marx tarafından alt yapı-üst yapı meselesine kurban edilmiştir.

Devrim kavramı, Türk Dil Kurumu'nun büyük sözlüğüne göre şu anlamları taşımaktadır:

"Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik; yerleşik toplumsal düzeni değiştirme ve yeniden biçimlendirme; yavaş bir gelişme olan evrime karşıt olarak, toplumsal yaşayışta ve siyasal durumda birdenbire gerçekleştirilen, köklü ve temelli bir değişme" (Dönmez, 2011: 9-13).

O halde biz, Kuzey Afrika'da, Tunus'tan başlayarak birçok ülkeye yayılan, muhalif grupların, yönetimin veya yönetim felsefesinin değiştirilmesi taleplerini, yukarıda verilen tanımların ışığında devrim olarak adlandırabilir miyiz? Yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında, Ortadoğu'daki eylemlerde iki temel konunun ortaya çıktığını ileri sürebiliriz; ilki Ortadoğu'daki devrimlerin birden meydana gelmediği ve ülkelerin genellikle ekonomik adımlarıyla alakalı olduğu gerçeğidir. Buna göre bazı Ortadoğu ülkeleri, özellikle 1980'den sonra küresel finans ve ekonomi sistemine ayak uyduramamış ve böylece halklar, ciddi ekonomik zorluklarla karşılaşmışlardır. Belki de bunun temel sebebi Washington Uzlaşması'dır. Çünkü bu uzlaşma, medenileşen piyasaya müdahale edilmemeyi öngören bir tasavvur içermektedir. Bu bağlamda modernitenin Hıristiyanlıktan ödünç aldığı teolojik "kurtuluş" anlayışı bir neo-liberal manifesto olarak Washington Uzlaşması'nda da açıkça görülmektedir. Ancak bu durum yapıcı olmaktan ziyade daha yıkıcı sonuçlanmıştır. Çünkü bu ülkelere yatırımların gelmemesi, zayıf bir altyapıya sahip olan ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve buna birde politik istikrarsızlıklar eklenince, sosyo-ekonomik açıdan önemli sıkıntılar meydana gelmiştir. Ayrıca Ortadoğu toplumları şeffaf ve hesap verilebilir bir ekonomiye ve yönetim biçimine sahip değildir. Küresel ekonomik şartlar, şeffaf olma üzerine kuruluyken, Ortadoğu ülkelerinin ekonomik niteliklerinin bu duruma uyum sağlaması da imkânsız görünmektedir. Bunun en önemli sebebi ise siyasi istikrarın olmamasıdır. Genellikle demokrasiden uzak bir yönetim biçimine sahip olan Ortadoğu ülkelerinde, demokratik bir yönetim biçiminin benimsenmesi tarihi habitusları açısından da imkânsızdır. Bu açıdan her iki nitelikten de yoksun olan Ortadoğu toplumları, yabancı sermayelerin bölgeye gelmesine de imkan verememiştir. Bu da yatırımcı için *öngörülebilirliği* ortadan kaldırmış, işsizliğe ve akut

yoksulluğa neden olmuştur. Bunun yanı sıra belirli bir toplumsal ve siyasal zümrenin toplumu yönetmesine de zemin yaratmıştır. Demokrasiye geçiş ise oldukça sorunlu olacaktır, çünkü Ortadoğu toplumlarında özellikle ordu, gelebilecek dış tehditlerden dolayı önemli bir konumdadır ve bu konum, genellikle hanedan gibi bir yönetim biçimine sahip olan zümrelerin denetimindedir. Bu yönetici seçkinler, kendi sistemlerini muhafaza etmek istedikleri için demokrasiden oldukça uzaktadırlar. Ayrıca bu seçkin sınıfa yönelik bir demokratik talep ise vatan hainliğine kadar gitmektedir, çünkü vatanın birliği, bu seçkin zümre aracılığı ile korunmaktadır. İkinci olarak ise özellikle Rusya ve ABD arasındaki küresel mücadelede Arap devletlerinin her zaman arada kalmaları ile alakalıdır. Arap devletleri, kendi varlıklarını korumak için bir denge politikası izlemişler ve özellikle güvenlik güçlerine ciddi yatırımlar yapmışlardır. Böylece güvenlik güçleri, ülkedeki en önemli ve en güçlü kurumsal yapı haline gelmiştir. İşte bu durum, silahlı güçlerin gölgesi altında bir yönetim biçiminin benimsenmesine sebep olacağından, demokratik bir söylem biçiminin gelişmemesine de sebep olmuştur. Güvenlik güçlerinin demokrasi karşısında kazandığı üçüncü ve son zafer ise İsrail ile alakalıdır. İsrail devletinin, Arap devletleri için her zaman bir tehdit niteliğinde olması, Arap devletlerinin güvenlik zafiyetini kapatmaları için yeterli bir sebep olarak algılanmıştır. Güçlü bir İsrail karşısında, güçsüz bir Arap devleti olmak hem tehlikeli hem de toplumsal taban tarafından hoş karşılanacak bir şey değildir. İşte bu üç sebepten dolayı Arap devletlerin demokrasi kavramı, güvenlik kavramının gölgesinde kalmıştır.

Arap devletlerinin sahip olduğu petrol rezervleri ise onların üzerine dik kati çeken en önemli etkidir. Bu kadar fazla rezervlere sahip olan Arap devletleri sömürgeci devletler tarafından tek başlarına bırakılması mümkün değildir (Akçay ve Çelenay, 2012: 394). Bu durumda Arap devletlerinde aşiret sisteminin desteklenmesine ve demokrasinin ön koşullarından biri olan sivil toplumların gelişmemesine sebep olmuştur. Başka bir ifadeyle, bu ülkeler küreselleşmenin önemli bir kavramı olan *yönetişim* kavramına ayak uyduramamışlar, insan güvenliğini ve toplumsal refahı sağlayamamışlardır. Daha somut bir şekilde belirtilecek olursak, bu ülkeler şunları yapamamışlardır:

- a) Vatandaşlarının karar alma mekanizmasında katılımının fazla olduğu bir yapının olması,
- b) Kararların en geniş çerçevede, uzlaşıyla alınması,
- c) Kararların şeffaf bir şekilde alınması,
- d) Yönetimin halkın ihtiyaç ve taleplerine açık olması,

- e) Etkin bir yönetimle halkın asgari ihtiyaçlarının giderilmesi,
- f) Toplumsal kesimlerin dışlanmaması gerekmektedir.

Bu perspektifle bakarsak gerçekleşen devrimler ani olarak meydana gelen ve toplumsal eylemler olarak nitelendirilen devrimlerdir. Daha doğrusu köklü ve temelli değişimleri de ifade eder. Marksist açıdan bakıldığında ise somut sınıf mücadelelerin sonuçları ya da üretim tarzlarının dönüşümünü sonuçlandırır (Turner, 2001: 107). Bu da reel anlamda ani bir kopuşu ve ekonomik anlamda yeni bir paradigmanın ortaya çıkışı olarak da adlandırılabilir. Bu pratiğin sonucunda ise eski seçkinler yeni seçkinlerle muhtemelen bir mücadeleye girecektir lakin bu süreç demokratikleşme mücadelesine ciddi zarar verecektir. İkinci olarak devrim süreci eğer o toplumdaki tek bir taban tarafından desteklenmişse yeni durumda diğer toplumsal tabanlar için yeni rejimde istikrarsızlık baş gösterebilir. Son olarak ise devrimin halktaki refah beklentilerini doyuramaması, hatta halkın beklentilerinin altına düşmesi de yeni sistemin istikrarsız olmasına sebep olacaktır. Her ne kadar Arap Baharı, Marksist olarak örtüşen bir devrim yaşamamış olsa da, yaşanan toplumsal eylem Avrupa'nın istediği şekilde gerçekleşmemiştir. Başlangıç açısından gerçeklik böyle olsa da sonuç açısından Arap devrimleri neredeyse Batı'nın istediği istikrarsızlık boyutlarına gelmiştir. Dinamiklik, batı ile özdeşleştirilen bir toplumsal süreci ifade etse de en başlarda bu dinamiklik Doğu toplumlarına da bulaşmıştır. Lakin durağanlık yine doğu devletlerinin makus tarihlerinde yine de etkisini göstermektedir. Batı'nın temel tezi olan, İslam toplumları mozaik özelliktedir söylemi de işte bu sonuca götürmektedir. Sonuçta Turner'ın ifade ettiği gibi, Ortadoğu toplumlarının başarılı burjuva devrimiyle harekete geçirilemediği ve bu yüzden de savaşçı toplum ile endüstriyel toplum arasındaki toplum bilimsel zindanda kalakalmıştır (Turner, 2001: 110). Ortadoğu'nun yaşadığı bu kalakalmışlık yüzünden bölgedeki ciddi ve sistematik insan hakları ihlallerini görmezlikten gelinmiştir. Bu bölgelere, insan haklarından ziyade pragmatik kaygılarla, *tamamlayıcı güvenlik* paradigmasıyla yaklaşılmıştır. Tüm bunlar ise, bölgedeki otoriter ülkelerin gerçek demokratik reformlardan ziyade Batı'yı mutlu edecek "kozmetik reformlar" yapmalarına ve otoriter pratiklerini devam ettirmelerine olanak sağlayan bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu yüzden Batı, bu yönetimlerin yıkılması karşısında ilk başta şaşkınlığı üzerinden atamamıştır. Ancak yönetimlerin sürdürülemeceği anlaşılınca, bölgeyi yeniden tasarlamak için kolları sıvamış, neredeyse otuz yıldan beri unuttukları insan hakları ve demokrasi gibi kavramları yeniden hatırlamaya başlamışlardır.

Ortadoğu toplumlarının farklı yapıları –coğrafya, siyaset, sosyal medya, vb.- ancak birbirinden bağımsız bir şekilde analiz edilebilir. Küreselleşme ile başlayan bu etkilenme ve farklılaşma durumu belki de olayların bugüne gelmesinde oldukça etkilidir. Ortadoğu toplumlarının farklı yapıları –coğrafya, siyaset, sosyal medya, vb.- ancak birbirinden bağımsız bir şekilde analiz edilebilir. Küreselleşme ile başlayan bu etkilenme ve farklılaşma durumu belki de olayların bugüne gelmesinde oldukça etkilidir. Küreselleşmenin zorunlu entegrasyon süreci Ortadoğu'yu da bu entegrasyona dahil etme çabasına sürüklemiştir. Çok çeşitli alanlarda etkisi görülen küreselleşmenin Arap jeopolitiğine hangi temel konularda etki ettiğinin saptanması için öncelikle Arap coğrafyasındaki devletlerin belirleyici özelliklerinin belirtilmesi gerekmektedir. Belirleyici özelliklerin başında ise ülkelerindeki geri kalmışlık sürecini sona erdirmek olmuştur. Bunun için temel çaba ise ekonomik kalkınmayı etnik ve mezhepsel öğelerden bağımsızlaştırmaktır. Her ne kadara görünen süreç bu olsa da Arap toplumlarındaki mezhepsel, aşiretçi ve kırsal öğeler, kalkınmanın bu tarafına bir türlü fırsat vermemiştir. Tek parti anlayışı, monarşiyi devam çabaları ve aile yönetimleri yüzünden, halkın özgürleşme çabaları görmezden gelinmiş ve halk hareketleri tehdit edilen boyutlara ulaşmıştır. Küreselleşmenin devleti alttan bu şekilde aşındırmasını belirleyen faktörleri küreselleşmenin ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel alandaki etkileri olarak sıralamıştır. Küreselleşmenin ekonomik etkisi, küresel ekonominin karşısında Arap devletlerinde yerel siyasetin uluslararası ekonomiye cevap verememesi sonucu, ulusal stratejiler üretmemesi; küreselleşmenin siyasal etkisi ise otoriter yönetimler karşısında demokratik ifade biçimlerinin güçlenmesine sebep olmuş ve halkın talepleri bu perspektifte gelişmiştir. Böylece küreselleşmenin siyasi yönü Arap devletlerinin monarşik ve ailesel yönetimini tehdit eder hale gelmiştir. Arap devletlerinin yöneticileri ise kendi coğrafyasında buna uygun bir strateji üretmek yerine, kapalı bir toplum üzerinde mutlak egemenliğin tesisinde ısrar etmiştir. Özellikle insan hakları bağlamında Arap halklarının bilinçlenmesi, yine küresel düzenin siyaseti sonucu ortaya çıkan bir özellik olarak kabul edilebilir. Belki de küreselleşmenin en önemli yönü olan teknolojik yönü, Arap devrimlerinde oldukça önemli rol oynamıştır. Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal medya aygıtları, Arap halkının sesini bütün dünyaya duyurabilmesini sağlamıştır. Hemen her eve internetin girmesi ve bütün dünyadaki gelişmelere birkaç dakikada ulaşabilme olanağı, yine küreselleşmenin teknoloji ve sosyal medya etkisinin önemli sonuçları olduğu ileri sürülebilir. Son olarak küreselleşmenin kültürel alandaki etkisi

üzerinde durmak gerekmektedir. Bu etki ise yukarıda bahsedilen bütün olguların meydana getirdiği sonuçların oluşturduğu bir sentezdir. Küresel kültür dediğimiz şey, aslında ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmelerin sonunda oluşan bir bütünü ifade eder. Bu bütünlüğünü habitus olarak kabul eden bir halk, alışagelmış bir süreci değil eylemsel ve dünyadan bağımsız olmayan bir eylem biçimini sürdürebilir biçimde kabul eder ve devam ettirme çabasına girer (Peşken, 2011).

Tablo 1: Arap Ülkelerindeki Bazı Sosyo-Ekonomik Göstergeler

	Nüfus (Milyon) ve Kitleleşme Oranı	Ort. Yaş ve 15-64 Yüzdeleri	Mezhepsel Oran	İşsizlik	Yoksulluk Düzeyi Altındaki Nüfusun Oranı	Yıllık Bütüme Oranları (%) ve Enflasyon (%)	Askeri Harcamaların GSYİH'ye Oranı	İnternet ve Cep Tel. Kullanım Yüzdeleri
Tunus	10,5 - % 65	30 - % 70	Sünni Ağırlığı	%14	%3,8	4 – 3,5	% 1,5	%33 - %90
Mısır	84,5 - % 43	24 - % 63	Sünni Ağırlığı	%20	%20	6 – 10,5	% 2,5	%25 - %68
Yemen	24,3 - % 29	18 - % 53	%65 Sünni -%35 Şii (Zeydi)	%35	%45	3,5 – 12	% 4,5	%10 - %33
Bahreyn	0,78 - % 88	31 - % 54	%33 Sünni- %67 Şii	-	-	7 – 2,8	% 3	%60 - %200
Libya	6,46 - % 77	24 - % 62	Sünni Ağırlığı	%30	%33	5,5 - 4,5	% 4,1	%0,5 - %78
Cezayir	34,5 - % 63	27 - % 70	Sünni Ağırlığı	%10	%23	3 - 3,5	% 3	%15 - %95
Suudi Arabistan	25,5 - % 83	25 - % 60	Sünni Ağırlığı	% 10	-	3 – 4,5	% 9	%36 - %180
Suriye	22,1 - % 53	22 - % 60	%88 Sünni- %11 Şii (Nusayri)	% 8	% 11,9	4,5 – 7,5	% 4,3	%20 - % 45
Ürdün	6,04 - % 78	22 - % 60	Sünni Ağırlığı	% 13	% 14	6,5 – 6	% 5,2	%25 - %100
İran	76,8 - % 67	26 - % 72	Şii Ağırlığı	% 10	% 18	5 – 16,5	% 3	%11 - %70
Türkiye	77,8 - % 70	28 - % 67	Laik Ulus Devlet	% 10	% 17	3,2 - 9	% 2,6	%40 - %83

Kaynak: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=993:ortadoudaki-halk-hareketlerinin-arkaplan&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, halk hareketlerinin çoğu sosyo-ekonomik kökenlidir. Tabloya göre yorumlandığında sosyoekonomik faktörlerin halk hareketlerinde birincil rol oynadığı ya da oynama potansiyelinin olduğu Arap ülkeleri Tunus, Mısır, Libya, Cezayir, Ürdün ve Suudi Arabistan olarak görülmektedir.

“Etnik, mezhepsel ve dini anlamda büyük oranda homojenliğe sahip olan bu ülkelerde sorunlar genelde ekonomik kaynaklıdır. En düşük işsizlik oranının %10 olduğu bu ülkelerde işsizlik çözülemez bir sorun haline gelmiştir ve Libya gibi ülkelerde çözilemeyen bu işsizlik oranı %30’u bulmaktadır. Sosyoekonomik faktörlerin ortalama dünya değerlerine paralelliği göz önünde bulundurulduğunda; Bahreyn, Lübnan, Suriye ve Fas’ta gerçekleşen ya da gerçekleşebi-

lecek hareketlerde sosyokültürel öğelerin ağırlıkta olduğu/olacağı anlaşılmaktadır. Yemen ise gerek mezhepsel ayrımı, gerekse çok hassas durumdaki sosyoekonomik değerleriyle her iki gruba da sokulabilecek bir ülke durumundadır. Bu bağlamda ülke nüfusunun %67'sini oluşturmakla beraber politik düzlemde yeterince temsil edilmeyen Şiilerin Bahreyn'de; ülke nüfusunun %80-90'ını oluşturan ancak yönetimde oldukça geri planda olan Sünnilerin Suriye'de, sosyokültürel faktörlerin etkisiyle harekete geçmeleri daha yüksek bir ihtimaldir. Benzer bir durum Berberiler'in ülke nüfusunun %35'ini oluşturduğu, ancak yönetimde söz sahibi olamadığı Fas'ta da mevcuttur. Oldukça karışık bir etnik, dini, mezhepsel yapının olduğu Lübnan'da da sosyokültürel kutuplaşmaların uzunca bir süredir devam ettiği bilinen bir gerçektir" (Peşken, 2011)⁵.

5. SONUÇ

Yukarıda yazılanlara bakıldığı takdirde, Ortadoğu'nun özellikle kendisine ait bir sınıfsal, sosyal ve ekonomik yapısının olduğu görülmektedir. Batılı devletlerden ayrı ve önemli bir geçmişe sahip olan Ortadoğu, gündelik hayatının batılı devletler gibi seküler değil dine dayalı ve bağlı olarak sürdürmektedirler. Bu bağlamda gerçekleşen halk devrimlerinin yönetimi değiştirmesi, bir sınıfın varlığına son vermesi ve tüm bunları dünya ile birliktelik halindeyken gerçekleştirmesi, yani olanların dünya siyasetinin yeniden şekillenmesine katkı sağlaması göz önüne alındığı takdirde, Marx'ın iddiasının geleceğinin olmadığını görebiliriz. Marx her ne kadar sınıfsal bir varoluş ya da yok oluş mücadelesi içinde devrim anlayışını benimsese de, günümüz şartları içerisinde Marx'ın söylediklerinin tükendiği ve şu an olanların Marx'ın söylemlerini de kapsayacak şekilde yeniden tanımlanması, Ortadoğu'da yaşananların, birer devrim niteliğinde olabileceğinin somut göstergeleri olabilir. Sorunun sadece ekonomik yanlarını belirlemek ve kavram tahvilini bu belirlemelere göre yapmak, günümüz şartları için artık geçerli bir olgu değildir. Marx'ın ATÜT biçimindeki yaklaşım tarzı, devletlerin yapısı ile değil aslında Batı oryantalizminin, Doğu dünyasını tanımlamasıyla alakalıdır. Çünkü sosyolojinin doğasında Batı toplumlarını tarihi ve toplumsal değişimleri yatmaktadır. Marx'a göre toplumların ayırt edici özellikleri o toplumdaki mülkiyet ilişkilerine bağlı olduğu için mülkiyet ilişkileri sonucunda ortaya çıkan sınıfların mevcut olabileceğinden bahseder. Bu sınıflar arasındaki diyalektik ise çatışmacı bir yaklaşıma bürünür ve bu da ilerle-

⁵ Ayrıca bkz. Cenap Çakmak-Mustafa Yetim- Fadime Gözde Çolak (2011) "*Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye*", Rapor no: 2011, Nisan. BİLGESAM.

meyi sağlar. Böylece yeni bir toplumsal düzene geçiş söz konusu olabilir. Ortadoğu'da böyle bir sınıfsal ayrışma olmadığı için de Marx bu tarihi tek bir toplum modeli olarak görmüş ve bunu despot bir söylemim yansıma olarak bize sunmuştur.

Hâlbuki toplumsal hareketler ve devrim arasındaki ilişki de incelenmeye değerdir. Ekonomik yapıyı bütün toplumsal pratiklerin kökenine yerleştirmek Marx'ın geliştirdiği ekonomik üretim biçimi ve Batı'nın toplumsal modelinin açıklamasını evrenselleştirmek ve bunu tarihsel bir ölçüğe konumlandırabilmektir (Sunar, 2012). Hâlbuki batı tarihinde yaşanan devrimlere baktığımızda ekonomi ile birlikte özellikle dini öğelerin oldukça yüksek düzeyde etkili olduğu görülmektedir. Devrim, şiddet içeren araçlarla düzenin alt üst edilmesi ve yeni bir lider ile düzenin kurulması (Marshall, 2005: 352-353; Bottomore, 2005) ile açıklanmaktayken, toplumsal hareketler dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini değiştirmek için örgütlü çaba harcaması anlamına gelmektedir (Marshall, 2005, s. 746; Biesanz-Biesanz, 1973; Gusfield, 1970). Ortadoğu'daki hareketler de işte bu bağlamda devrim niteliğinde açıklanabilir. Çünkü bu halk hareketinde toplumsal bir örgütlenme mevcuttur ve toplumsal yapı kapitalist pratikler ve ilişkiler tarafından şekillendirilmemiştir. Toplumsal hareketler gibi bir özelliğin değiştirilmesi için yapılan protesto değildir. Tam aksine siyasi iradenin zor ile el değiştirmesi söz konusudur. Ortadoğu'da siyasi iradenin el değiştirmesi demek aynı zamanda kültürel ve ekonomik anlamda da değişikliklerin olacağı anlamına gelmektedir. Belki bu hareketler Batı literatüründen farklı bir dille izah edilebilir, çünkü Lewis'in "siyasi direnme hakkı sadece Batı devrimci geleneği içinde yer alır" (Turner, 2001: 125) tezi, özellikle postmodern bir süreç içerisinde artık geçerliliğini kaybetmiştir. Batı literatüründe tanımlanan devrim kavramı, Arap Baharında Sessiz Yığınların Devrimi olarak yeniden isimlendirilebilir. Humeyni'nin güney Tahran'daki bir grup gecekondulu yerleşimcisine yaptığı bir konuşmada şunlar söyler: "Bütün önem taşıyan İslam Devrimi, kendisini bu sınıfın çabalarına borçludur" (Bayat, 2008, s. 69). İran'da meydana gelen devrim netice itibarıyla İslam Devrimidir ama Ortadoğu'daki halk hareketlerinde ise İslam itici bir güçtür. İslam'ın 'sosyal adalet' anlayışı içinde yaşanan yönetime karşı düzenle bütünleşme anlayışına bürünerek bir devrimin çanlarını çalmayı denemiştir, bu hareketlerde önde olanlar ise yine İslamcılardır. İslamcılar, burada yıllarca sessiz kalan yığınların bir gölgesi olarak yansımıştır. İşte bu gölge, Arap Baharında devrimsel bir yapıya bürünmüştür. Marx'ın Mutlak Mahrumiyet kavramıyla,

Sessiz Yığınlar ilişkilendirilebilir fakat Marx, bu kavramı da yine proleter bir anlamla açıklamış ve ancak proleterlerin kendi ailelerini geçindiremeyecek düzeye gelmesi ile devrimden bahsetmiştir, işte o düzey mutlak mahrumiyet kavramıdır. Şu da bilinmektedir ki toplum sadece proleterlerden oluşmaz, halk, Weber’ci anlamda birçok statüde tabir edilebilir. Marx’ın burada dile getirdiği kavram, aslında halkın sessiz kalan kısmı için de geçerli görünmektedir. Esas olarak devrimlerde yaşanan da budur. O halde Arap Devrimleri, Marksist yaklaşımların anlaşılmasında yeniden okunma ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

- AKÇAY, E. Y. ve Çelenay, Ö. E. (2012), “Orta Doğu’daki Domino Etkisi: Suriye Örneği”, Uluslararası Ortadoğu Kongresi Bildiri Kitabı, 388-402.
- ANDERSON, B. (1995), *Hayali Cemaatler*, çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.
- ALP, İ. (2008), *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Meselesi*, Eser Matbaacılık, Edirne.
- AYHAN, V. (2007), “Ortadoğu’nun Demokratikleştirilmesi İkilemi: Filistin, Suudi Arabistan ve İran Örneğine Eleştirel Bir Bakış”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 2 Sayı: 1, 99-140.
- BAER, G. (1964), *Population and Society in the Arab East*, London: Routledge&Kegan Paul.
- BAYAT, A. (2008), *Sokak Siyaseti: İran’da Yoksul Halk Hareketleri*, çev: Soner Torlak, Phoenix Yayınları, Ankara.
- BIESANZ, M. H. ve Biesanz, J. (1973), *Introducton to Sociology*, Englawood Cliffs N. J. Prentice Hall.: Inc.
- BOTTOMORE, T. (2005), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, der.: Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOURDIEU, P. (2015), *Devlet Üzerine*, çev: Aslı Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BULUT, Y. (2004), *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul.
- BURROW, j. W. (1970), *Evolution and Society Study in Victorian Social Theory*, London, Cambridge Universty Press.
- CEVİZCİ, A. (2005), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- ÇAKMAK, C., Yetim, M. ve Çolak, F. G. (2011), “*Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye*”, Rapor no: 2011, Nisan. BİLGESAM.
- ÇEVİK, H. (2005), “Kadim Toprakların Trajedisi: Uluslararası Politikada” *Orta Doğu, İkia Yayınları*, İstanbul.
- ÇORUK, A. Ş. (2007), “Oryantalizm Üzerine Notlar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, IX (2), Aralık, 193-203.
- DAĞCI, K. (2007), “The EU’s Middle East Policy and Its Implications to the Region”, *Turkish Journal of International Relations*, Vol. 6, No.1-2, Spring & Summer.

- DİVİTÇİOĞLU, S. (1981), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Kırklareli: Sermet Matbaası.
- DÖNMEZ, R. Ö. (2011), "Yeni Siyasetin Kodları ve Ortadoğu'daki Devrimler: Gerçekten Devrim mi", *Ortadoğu Analiz*, Haziran, 8(30), 8-14.
- EDGEELL, S. (1998), *Sınıf*, çev: Didem Özyiğit, Dost Yayınları, İstanbul.
- ERKİLET, A. (2004), *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Hece Yayınları, Ankara.
- FROMKIN, D. (2004), *Barışa Son Veren Barış*, (4.Baskı), Epsilon Yayınları, İstanbul.
- FUKUYAMA, F. (2011), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev: Zülfü Dicleli, Profil Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, A. (2014), *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, çev: Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÖYMEN, A. Yalçın, (2007), *Hegel ve Marx'ın Tarih Anlayışlarının Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara.
- GUSFIELD, J. R. (1970), *Protest Reform and Revolt: A Reader in Social Movements*, Newyork: John Wiley and sons Inc..
- HEGEL, G. W. F. (2010), *Tarih Felsefesi*, çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul.
- HEGEL, G.W.F. (1995), *Tarihte Akıl*, (Çev. Ö. Sözer) Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- HENTCH, T. (1996), *Hayali Doğu*, çev: Aysel Bora, Metis Yayınları, İstanbul.
- HOURANI, A. (2001), *Batı Düşüncesinde İslam*, çev: Celal Kanat, Babil Yayınları, İstanbul.
- KABBANI, R. (1993), *Avrupa'nın Doğu İmajı*, çev: Serpil Tuncer, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KALAYCI, N. (2005), Hegel'in Tarih Felsefesinde Vardığı 'Tarihin Sonu' Çıkmazının Nietzsche'nin Ebedi Dönüş Düşüncesiyle Aşılması Üzerine. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, Aralık, 261-279.
- KARAAĞAÇLI, A. (2001), *Arap Baharına Farklı Bakış*, Erişim tarihi: 02.08.2011, <http://rt.com/news/gaddafi-khamis-alive-libya/>.
- KARABÖCEK, C. (2004), Hegel'de Akıl ve Devlet İlişkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- KENNEDY, P. (1991), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, 3.Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- KODAMAN, B. (1983), *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, Orkun Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKALP, K. (2003), "Edward W. Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesinin Felsefi Arkaplanı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 269-678.
- KURT, A. (2010), "Weber'in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 1-23.
- LERNER, D. (1958), *The Passing of Traditional Society*, Newyork, Free Press.
- LEWIS, B. (2007), *The Question Of orientalism*, Ed.: Aytaç Yıldız, *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, Ferid Burak Aydar, (çev.), İstanbul:Doğu-Batı.
- MARSHALL, G. (2005), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akinhay-Derya Kömürcü, Bilim Sanat. Ankara.
- MARX, K. (1993), *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Çev: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara.

- MARX, K. ve Engels, F. (2004), Alman İdeolojisi, çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.
- MARX, K. ve Engels, F. (2008), Doğu Sorunu (Türkiye), çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara.
- OKUMUŞ, A. (2010), Doğu ile Batı Arasında Oryantalizm Dikotomisi ve Edward Said, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi Genç Araştırmalar Özel Sayısı*.
- ÖNGEN, T. (2008), Marx ve Sınıf. *Praksis*, 8, Güz, 9-28.
- ÖZLEM, D. (2002), Felsefe Yazıları. İnkılap Yayınları, İstanbul.
- PEŞKEN, H. D. (2011), "Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Arkaplanı". Erişim: 21.03.2015. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=993:ortadou-daki-halk-hareketlerinin-arkaplan&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150
- SAĞSEN, İ. (2011), "Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, 31-32.
- SAID, E. (1998), *Oryantalizm*, çev: Nezihe Uzel, İrfan Yayınları, İstanbul.
- SAKIN, S. ve DEVECI, C. (2011), "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*.
- SUNAR, L. (2012), Marx ve Weber'de Doğu Toplumlari, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ŞERİATİ, A. (2009), Kendini Devrimci Yetiştirmek. çev: Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, İstanbul.
- TOPAKKAYA, A. (2008), "Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx'ı Yeniden Okumak", *The Journal of International Social Research*, 1(3).
- TURNER, B. S. (1991), Max Weber ve İslam, (Çev: Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara
- TURNER, B. S. (2001), *Marx ve Oryantalizmin Sonu*. çev: H. Çağatay Keskinok, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- VINCENT, A. (2006), Modern Politik İdeolojiler. çev: Arzu Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- WATIKIOTIS, P. J. (1972), Revolution an the Middle East and Other Case Studies, London, Allen & Unwin.

1950 ve 1980 YILLARI ARASINDA GENEL VE MESLEKİ TEKNİK EĞİTİMLE İLGİLİ SORUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: EĞİTİM HAREKETLERİ DERGİSİ ÖRNEĞİ¹

Mustafa Güçlü² - M. Çağatay Özdemir³

Öz

Bu araştırmanın amacı 1950 ve 1980 yılları arasında süreli yansıyan genel ve mesleki teknik eğitimle ilgili sorunları Eğitim Hareketleri Dergisi özelinde ele almak, günümüz genel ve mesleki teknik eğitimle ilgili uygulama ve anlayışlara ışık tutmaktır. Bu amaçla 1955 ve 1980 yılları arasında yaklaşık 25 yıl yayın hayatına devam eden ve 286 sayı olarak yayınlanan derginin tamamı araştırmanın amaçlar çerçevesinde incelenmiştir. Amaca uygun bulunan makale ve yazılar içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonunda genel ortaöğretimle ilgili olarak üniversite kapılarında yığılmalar, sınıfların aşırı kalabalıklığı, fiziki imkânların yetersizliği, fırsat eşitliğinin tam olarak sağlanamaması ve müfredatın yoğunluğu dergide başlıca sorunlar olarak görülmüştür. Mesleki ve teknik eğitimle ilgili olarak da mesleki ve teknik eğitimin genel liselere göre daha az tercih edilmesi, bu okulların cazip hale getirilememesi, meslek seçiminin bilimsel bir şekilde yapılmaması, mesleki ve teknik eğitim kurumlarının bina, araç-gereç ve öğretmen açısından yetersizlikleri gibi sorunların ele alındığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lise, Meslek Lisesi, Süreli Yayınlar, Eğitim Hareketleri Dergisi

¹ Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından 2011 yılında kabul edilen "Eğitim Hareketleri Dergisi'nin Eğitim Sorunları Açısından Değerlendirilmesi (1955-1980)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü (E-posta: mguc-lu@erciyes.edu.tr)

³ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, (E-posta: cagatay@gazi.edu.tr)

AN EVALUATION OF THE PROBLEMS CONCERNING GENERAL EDUCATION AND VOCATIONAL TECHNICAL EDUCATION BETWEEN THE YEARS 1950 AND 1980: A SAMPLE OF EDUCATION MOVEMENTS

Mustafa Güçlü - M. Çağatay Özdemir

ABSTRACT

The purpose of this survey is to handle the problems concerning general education and vocational technical education between the years 1950 and 1980 as specific to the Journal of Education Movements and to shed light on practices and senses concerning today's general education and vocational technical education. To this end, all of the journal, which was published for about 25 years between the years 1955 and 1980, and which was released in 286 issues was examined within the framework of the aims of the survey. As a result of the survey, flooding of students to universities, overcrowded classrooms, inadequacy of resources, lack of equality of opportunity for education for all and heavy curriculum were seen as main problems concerning general education. In the journal, concerning vocational and technical education, problems such as preference of vocational and technical education less compared to general education, unpopularity of vocational and technical education, unscientific choice of profession and inadequate buildings, equipment and teaching staff in vocational and technical schools were handled.

Keywords: High School, Vocational High School, Periodicals, Journal of Education Movements

GİRİŞ

Kalkınma iktisadının temel konusu, ülkelerin gelişmesi için gerekli olan faktörleri belirlemek ve bunların nasıl kullanılacağını ifade etmektir. Bugün ülkelerin kalkınmalarını sağlayacak en önemli etkenlerin başında insan faktörü gelmektedir. Bu faktör, iktisat literatüründe “beşeri sermaye” adıyla yerini almıştır. Günümüzde beşeri sermaye, hızla değişen ve küreselleşen dünyanın en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Kümülatif bir şekilde artan teknolojik ilerlemeler ve buna bağlı olarak gün geçtikçe çağdaşlaşan, refah seviyesi artan toplumların hemen hemen tamamı, geldikleri bu durumu, beşeri sermayenin artması için yaptıkları yatırımlara borçludurlar. Tüm bu bilgilerin ışığında eğitim ve iktisadi kalkınma arasında çok güçlü bir ilişkinin olduğu açıkça görülebilmektedir. Beşeri sermaye ve kalkınma arasındaki ilişki netleştikçe, eğitim ve eğitime yapılan yatırımların önemi tüm dünyada iyice artmaya başlamıştır (Taş ve Yenilmez, 2008).

Bir ülkenin gelişmesinde insan kaynakları kadar önemli bir diğer etken de doğal kaynaklardır. Fakat bu doğal kaynakların işlenmesi ve değerlendirilmesi de insan kaynakları ile ilgilidir. Bu çerçevede mesleki eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak mesleki eğitimdir ki çalışan kesimin emeği değerlendirilir, bilgisi ve becerileri geliştirilir ve bu yolla doğal zenginliklerin rasyonel şekilde kullanımı sağlanır (Alkan, Doğan ve Sezgin, 2001; Turan, 1992).

Gerçekten de doğal kaynaklardan en iyi biçimde yararlanabilmek için insan kaynaklarını iyi bir şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu da elbette eğitimin iyi bir şekilde planlaması ile mümkün olmaktadır. Çünkü eğitim açısından kaliteden yoksun ülkeler, doğal kaynak bakımından zengin olsalar da tam olarak gelişme gösteremezler. Bu durum insan kaynaklarının ve onun eğitilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Alkan, Doğan ve Sezgin, 2001).

Özellikle gençlerin temel gereksinmelerine yönelik yapılan değerlendirmelerde mesleki eğitim, mesleki rehberlik gibi konuların ağırlık taşıdığı görülmektedir. Bu durum, insan yaşamında iş ve eğitimin diğer bir ifadeyle mesleki ve teknik eğitimin önemli bir yer tutmakta olduğunun somut göstergelerinden birisidir. İnsanlık tarihinin her döneminde ve her ülkede genel eğitim ve politikalarında mesleki eğitime yer verilmesi bu gereksinmelerin doğal bir sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle mesleki eğitim bireyin yaşamında bireysel, sosyal, ekonomik, kültürel ve ulusal ihti-

yaçlarının karşılanmasında zorunlu olarak bir eğitimidir (Alkan, Doğan ve Sezgin, 2001).

Gerek bireyin yaşamında ve de gerekse ülke kalkınmasında önemli bir yere sahip olan mesleki eğitimin günün koşullarına uygun olarak verilmesi gerekmektedir. Bu da konuya ilişkin sorunların belirlenmesi ve giderilmesi ile yakından ilgilidir. Sorunların ise sadece içinde bulunulan zamanla sınırlı olarak ele alınması çözümlerin de yüzeysel olarak ortaya konmasına neden olacaktır. Bu nedenle sorunların tarihsel olarak ele alınması, kalıcı çözümlerin ortaya konması için gereklidir denilebilir. Eğitim tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda kullanılan araçlardan birisini de dergiler oluşturmaktadır. Bu dergilerden birisi de Eğitim Hareketleri Dergisi'dir.

Eğitim Hareketleri dergisi 1955-1980 yılları arasında yayınlanmıştır. Dergi içinde bulunduğu dönemi canlı olarak aktarması ve günümüz eğitim sorunlarına ışık tutması açısından önem taşımaktadır. İlk olarak 1 Ocak 1955 tarihinde yayın hayatına başlayan dergi, 1980 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir. Yaklaşık 25 yıl yayın hayatına devam eden dergide toplam olarak 286 sayıda 3153 yazı ve makaleye yer verilmiştir. 23 ciltte toplanan dergi, yaklaşık olarak 350.000 adet basılmıştır. Bu araştırmada Eğitim Hareketleri Dergisi'nde ele alınan genel ve mesleki teknik liselerle ilgili konuları ortaya koyarak günümüz mesleki ve teknik eğitim ile ilgili konulara ışık tutulması hedeflenmiştir.

DERGİDE GENEL ORTAÖĞRETİMİ KONU ALAN MAKALELER

Dergide genel ortaöğretimde görülen sorunların başında sınıfların aşırı derecede kalabalık olması gelmektedir (Dede, 1957; Albayrak, 1962). Bu konuda özellikle ortaokul diploması alan her çocuğun liseye gitmek istemesi sonucu özellikle büyük illerde 80-90 kişilik sınıflarda eğitim-öğretim yapıldığı ifade edilmektedir. Okul mevcutları 1500-2000 kişiye kadar ulaşmakta, çocukların bu okullarda adeta nefes almaları zorlaşmaktadır. Ortaöğretime devam eden öğrenciler ergenlik döneminde bulunmaları nedeniyle yakından takip edilmeleri gerekmektedir. Fakat yaş dönemi itibariyle yakından takip edilmesi gereken lise öğrencilerinin okul idarecileri ve öğretmenleri tarafından yeterince takip edilmemesi nedeniyle sorunlarının belirlenip çözülemediği görülmektedir. Kalabalık okullarda idareciler kadar velilerde öğrencilerini takip edememektedir. Öğretmenler de sınıflarında disiplini tam olarak sağlayamadıkları için derslerinde istenen başarıyı gösterememektedirler. Bunun yanında

kırsal kesimde ortaöğretim görmek için gelen öğrencilerin uyum sorunları da önemli bir problem alanı olarak kendini göstermektedir (Dede, 1957).

Ortaöğretimde kalabalık sınıflar sorunu; nüfusun giderek çoğalması, fakat okul sayısının nüfus artışına paralel olarak arttırılamaması nedeniyle giderek ağırlaşan bir sorun haline gelmiştir. Dergide 1960'lı yıllarda mevcut ortaöğretim kurumlarının liseye devam etmek isteyen öğrencilerin taleplerini karşılamakta zorlandığı dile getirilmiştir. Hatta bazı okullarda ikili ve üçlü öğretim yapılmak zorunda kalındığı ifade edilmektedir. Dergide ayrıca bu sorunlara kısa zamanda çözüm bulunamamasının daha sonraki dönemlerde daha da büyümesine sebep olabileceği vurgulanmıştır (Albayrak, 1962).

1960'lı yılların öğretim anlayışı, üniversitelere hazırlığı sadece liselere vermiştir. Bu nedenle meslek liseleri yerine liselere rağbet artmıştır. Meslek liselerine büyük ihtiyacın olduğu dönemde lise ve lise öğrenci sayılarında büyük artışlar olmuş, meslek liseleri millî kalkınma hedeflerine göre düşük seviyede kalmıştır. Öte yandan liselerde verilen öğretim ilgi, istidat ve kabiliyetleri geliştirecek bir sistem içerisinde alınmadığından istidat ve kabiliyetleri ne yönde ve seviyede olursa olsun aynı hak ve imtiyazlarla liseden mezun olanların, kapasiteleri sınırlı olan üniversitelere akın etmelerine sebep olmuştur. Dergide bu durumun önüne geçilmesi için 7. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararlar doğrultusunda "çeşitli olgunluk imtihanları sisteminin" uygulanmasına yönelik politikalar oluşturulması gerektiği dile getirilmiştir (Yetkin, 1962).

Dergide ortaöğretimle ilgili tartışılan sorunlardan birisi de, eğitimde fırsat eşitliğinin yeterince sağlanamamasıdır. Ülke çapında uygulanan sınav sonuçları bu durumun en önemli göstergeleri olarak ele alınmıştır. Batı illerinde bulunan okullar, doğu illerinde bulunan okullardan sınavlarda daha başarılı olmuşlardır. Bu duruma örnek olarak üniversite sınav sonuçları verilmiştir. Dergide sorunun temel nedeninin, ülkemizde bulunan liselerin imkânlarının her ilde aynı olmaması olduğu ifade edilmiştir. Liselerin öğretmen kalitesi ve araç gereç bakımından eşit olmadığı, birçok lisede ortaokul öğretmenleri, hatta bazı liselerde öğretmenlikle ilgisi olmaya kişilerin de derse girdiği ifade edilmiştir (Başaran, 1973).

Liselerdeki öğretmen kalitesi yanında okullarda verilen bilgilerin sadece sınav odaklı verilmesi, yaşamla bağlantı kurulmaması öğrenilen bilgilerin kalıcılığını azalttığına da yer verilmektedir. Dergiye göre 1950'li yıllarda okullarda öğretmenlerin notu öğrenci karşısında bir tehdit unsuru olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Bu durumun bilgilerin ezber anlayışı içinde öğrenil-

mesini beraberinde getirdiği gibi öğrenmenin kalıcılığını da olumsuz etkilediğinden söz edilmektedir. Hatta notun bir silah olarak kullanılması öğrencinin yalan söylemesi, kopya çekmesi gibi istenmeyen davranışları göstermesine de neden olabildiği dile getirilmiştir. Kitabı ve hafızaya dayanan programlar sebebiyle öğrencilerin yeteneklerinin ortaya çıkarılmadığı gibi var olan yeteneklerinin de geliştirilemediği vurgulanmaktadır. Dergiye göre daha çok dinlemeye ve anlatıma yönelik olarak yapılan öğretimle yetenekler ortaya çıkarılamamaktadır (Demiray, 1959; Üstündağ, 1974).

Öğretmenlerin öğrenme-öğretme ortamlarında öğrencilerle ilişkilerinde notu bir silah olarak kullanmaları, iyi bir sınıf atmosferinin oluşturulamamasının nedeni olarak görülmüştür. Bu konuda Test ve Araştırma Bürosu tarafından “Lise ve Dengi Okullara Devam Eden Öğrencilerin Problemleri” isimli bir araştırmada çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda genel olarak öğrenciler, öğretmenlerin kendilerine haksızlık etmelerinden, incitici sözlerinden ve alaycı tavırlarından, daha çok gözde öğrencilerle ilgilenmelerinden, anlayış ve yakınlık göstermemelerinden, öğretmenden yeteri kadar yararlanamamaktan şikâyetçilerdir. Bu maddeleri işaretleyen öğrencilerin oranı %56 ile %80 arasındadır. Bu sonuçlar öğrencilerin okullara ve öğretmenlere itimatlarının tam olmadığı ve öğretmenlerden ders vermektense daha fazla şeyler beklediklerini göstermektedirler (Yurt, 1962).

Dergide öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalar yanında öğretmenler üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına da yer verilmiştir. Ortaöğretimin sorunları ile ilgili olarak 1963 yılında yaklaşık 7000 öğretmene bir anket uygulanmıştır. Anketlerde öğretmenlere ortaöğretim kademesinde uygulanmakta olan eğitim programları ve yönetmeliklerle ilgili sorunlara ilişkin sorulara yer verilmiştir. Araştırma sonuçları Millî Eğitim Bakanlığı'nın bir birimi olan Test ve İstatistik Bürosu'yla birlikte hazırlanmıştır. Araştırma sonucuna göre ortaöğretimde müfredat programlarının ve yönetmeliklerin yeniden ele alınması gerektiği ifade edilmiştir (Ülkümen, 1963). Müfredat programları ve yönetmeliklerin yeniden ele alınmasına gerek duyulmasının nedenleri olarak şunlar ileri sürülmüştür (Ülkümen, 1963):

- Günümüz Türkiye'sinin sosyal, ekonomik ve siyasi olarak değişmesi ve bilim alanında meydana gelen değişiklikler.
- Ortaokul ve lisenin hayatın, üniversitenin ve bizzat gençlerin kabiliyetlerini geliştiremediği gerçeği.
- Anayasamızın istidatlara ve kabiliyetlere farklı eğitime verdiği değerın gerçekleşmesi zarureti.

- Programlar üzerinde ana, baba, öğretmen, idareci ve hatta öğrencilerin şikâyetinde bulunması.

- Programların esnek olmaması.
- Programların bugünün ortaöğretim gerçeğine uymaması.
- Sadece ezberlemeye yönelik bilgilere yer verilmesi.
- Okul kademeleri arasındaki ilişkisizlik.
- Ortaöğretimden akademik hayata gitmeyecekler için doğan zaruret.
- Konuların çeşitli sınıflarda çok tekrarlanması.
- Zorunlu derslere çok yer verirken seçmeli derslere yeterince yer vermemesi.
- Mevcut müfredatın bir uzviyet teşkil etmesi.
- Yönetmeliklerin pek çok açıdan ihtiyaçları karşılamaktan uzak olması.

Araştırmalar dil ve zekâ arasında yakın bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Mehmet Kaplan (1975) dilin en güzel edebi ve fikri eserleri tahlil yoluyla öğrenilebileceğini ifade etmektedir. Kaplan, Türkiye’de öğrencilerin en büyük zaaflarından birisinin ana dilini iyi bir şekilde kullanamamak olduğunu ifade etmektedir. Üniversite aşamasına gelen öğrencilerin bir düşünce düzeni gösteren iki sayfa bile yazı yazamamaları bu konuda önemli bir göstergedir. Ona göre kompozisyon derslerini yazılı düşünce dersleri olarak ele almak ve buna önem vermek gerekmektedir. Kaplan, ayrıca buradan hareketle ortaokul ve liselerde çocuklara derslerde tek kitap okutulmasını eleştirmekte, bu durumun çocukları ezberle yönettığını ifade etmektedir. Çocukların araştırmacı zekâyla yetişmeleri için derslerde birden fazla kaynak kullanılmalıdır. Bunun yanında bizde maarif denildiğinde ilk akla gelenin öğretmen ve kitap olduğunu ifade eden Kaplan, millî, beşeri ve ilmi kültürün kitapla edinileceğini ifade etmektedir. Fakat ona göre bu konuda henüz millî ve ilmi sahada sağlam ve geniş bir bilgi edinilebilecek bir kütüphanenin bulunmadığı görülmektedir.

Dergide ele alınan sorunlardan birisi de kırsal bölge ortaokullarından gelen öğrencilerin devamsızlık sorunlarıdır. Bu sorunların ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir (UNESCO Millî Komisyonu Raporu, 1971).

Ortaöğretimle ilgili sorunlardan birisi de eğitim ve öğretim programlarıdır. Ortaöğretimde eğitim programlarının günün koşullarına cevap veremediği belirtilmiştir. Programlarda millî ve bölgesel konulara da yer verilmesi gerektiğinin vurgulandığı dergide ders araç gereçlerinin yetersiz olduğu liselerde,

sınav yönetmeliği günün koşullarına uygun olmadığı belirtilmiştir. Çünkü öğrencilerin liselerden konuşarak değil yazarak mezun olduğu, hitabet sanatını geliştiremedikleri dile getirilmiştir. Ders kitaplarının sorunlarla iç içe olduğu belirtilen dergide günün ihtiyaçlarına uygun kitapların yazılmasının bir gereklilik olduğu belirtilmektedir (UNESCO Millî Komisyonu, 1971).

Programların öğrenci ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermemesi, okullarda disiplin olaylarının görülme sebepleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında sınıf mevcutlarının kalabalık olması da okulda disiplin sorunlarının görülme nedenlerinden birisi olduğu belirtilmektedir. Dergide, okullarda görülen disiplin sorunlarıyla çevre arasında yakın bir ilişkinin bulunduğunu belirtilmektedir. Özellikle ortaöğretim kurumlarının şehir merkezlerinde olmasının, bu kurumların mekân olarak dar olmasına neden olduğu, öğrencilerin gürültü, kötü kokulu ortamlara mahrum kaldıkları ve öğrencilere mekânlara bağlı olarak yasaklar getirilmeye başlandığı belirtilmektedir. Bu şekilde okulun, öğrencilerin bazı gereksinmelerin karşılanmasına sınırlamaların getirildiği ifade edilmektedir (Yörükoğlu, 1964). Dergide büyük şehirlerde hava kirliliğinin insan sağlığı için bir tehdit oluşturduğu dile getirilmektedir. Bu durumun okullar için de önemli bir tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır. Henüz gelişme çağındaki çocukların okullarda karanlık, rutubetli, tozlu ve havası bozulmuş odalarda en değerli zamanlarını geçirdikleri düşünüldüğünde bu durumun onların sağlıklarını ve psikolojilerini olumsuz etkilediği dile getirilmektedir (Uyanık, 1960). Dergiye göre bunun önüne geçmek için ortaöğretim kurumlarını şehir kenarlarına ya da dışına yapmak gerekmektedir (Yörükoğlu, 1964).

Ortaöğretim kurumlarında öğrencilerin olumsuz davranışları disiplin yönetmeliğine göre cezalandırılmaktadır. Günümüzde davranış notu olarak bilinen notlar, geçmişte hareket notu olarak karnelerde yer almıştır. Dergide hareket notlarının tüm okullarda 10 olduğu ifade edilmiştir. Suç işlemeyen çocukların hareket notları değişmezken, suç işleyen çocukların notları kademe olarak düşürülmektedir. Hareket notları öğretimden ziyade eğitimle yakından ilgili olarak ele alınmıştır. Dergide hareket notlarına öğretim notları kadar önem verilmediği ifade edilmiştir. Örneğin nasıl ki sınıfı geçmek için en az 4,5 ortalamayı tutturmak gerekiyorsa eğitimsel açıdan da sınıfı geçebilmek için hareket notlarına bir ölçüt getirilmelidir. Bu ölçüt getirildiğinde öğretim notları ne olursa olsun sınıf tekrarı yaptırılması gerekli görülmüştür. Ayrıca hareket notlarının okul değiştirilmelerinden etkilenmemesi, eski notun devam ettirilmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Öğrenci daha önce öğrenim gör-

düğü okulda hareket notu 2'ye düşmüşse başka bir okula gittiğinde hareket notu tekrar 10'a çıkmaktadır. Öğrencilerde disiplin sorunların görülmesinin nedenlerinden biriside öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri alanların sınırlı olmasıdır (Toker, 1968). Okullarda verilen eğitime destek olması, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirebilmeleri ve öğrencilerin araştırmacı bir kişilik kazanmaları için okul kütüphaneleri önemli bir yere sahiptir.

Nail Bayraktar (1977), XIII. Kütüphane Haftası nedeniyle ele almış olduğu makalesinde okul kütüphanelerinde görev alan görevlilerin kütüphaneden başka ayniyat, muhasebe gibi değişik görevler için de görevlendirilmelerinin istenen verimi düşürdüğünü ifade edilmektedir. Ayrıca çocuk kitaplıklarında sadece Kız Meslek Liselerinin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümünü mezunlarının görevlendirilmesiyle oluşturulan standardizasyon, okul kütüphanelerinde görevlendirilen memurlar içinde getirilmeli, menşe farklılığının önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında okul ve öğrenci sayısında görülen artış karşısında yeni kütüphanelerin oluşturulması ve bu kütüphanelere atanacak üniversite mezunu kütüphane memurlarının yetiştirilmesi gerektiği dile getirilmektedir. Dergide gelecekte okul kütüphanelerinden başarı sonuçlar alınması için öğretmen yetiştiren okulların programına kütüphanecilik dersi konulması, ortaöğretimde seçmeli dersler arasında kütüphane bilgisinin yaygınlaştırılması, ilkokulların müfredat programlarının içine kütüphane konusunun konulması ve ortaöğretim programlarının öğrenci ve kütüphane arasında sıkı bir işbirliği gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi ve okul kütüphanelerinin zemin katta bulunması gibi konuların dik-kate alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Ortaöğretim ile ilgili sorunlara UNESCO Millî Komisyon Raporu'nda da yer verilmiştir. 1971 yılında toplanan UNESCO Millî Komisyonu Raporu'nda (1971) ortaöğretim kurumlarında davranış bozukluğu olan öğrenciler için yardımcı olabilecek rehberlik servisleri bulunmadığı ifade edilmektedir. Bunun için rehberlik servisleri kurulmalıdır. Raporda ayrıca okul sağlığı için okul sağlığı doktoru ve hemşiresi yetiştirip, okul sağlığı merkezlerinin kurulması, görme ve işitme sorunları ile ruhsal sorunları bulunan öğrencilerin de belirlenip tedavi edilmelerinin sağlanmasının gerekliliği ifade edilmelidir. Bunun yanında raporda okul dış sağlığı hizmetleri için de personel yetiştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Ortaöğretim sistemimi ile ilgili görülen sorunlar, eğitim sorunlarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Hıfızırrahman Raşit Öymen (1970c),

ortaöğretim sorunlarımız üzerine yazmış olduğu makalesinde Millî Eğitim Bakanlığı'nın bunalıma düştüğü konuları iki kategoride ele almıştır. Bunlar; öğrencilerin alt kademelerden üst kademelere doğru ilerledikçe tıkanmaların yaşanması, ihtiyaçlara cevap verilememesi ve üniversiteye gelen öğrencilerin yeterli olgunluğa sahip olarak gelmemeleridir. Öymen, VIII. Millî Eğitim Şurasının bu sorunlara çözüm üretmesi gerektiğini ifade etmiştir.

DERGİDE MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİMİ KONU ALAN MAKALELER

Mesleki ve teknik öğretim gelişmiş ülkelerde üzerinde önemle durulan alanlardandır. Türkiye'de konuya ilişkin özel bir önemin verileceği hükümet programları ve kalkınma planlarında sıkça ifade edilmesine rağmen Eğitim Hareketleri Dergisi'ne göre uygulamada tam bir başarı elde edilememiştir. Bu durumun özellikle üniversite kapısında yığılmalara sebep olduğu belirtilmekte, vasıfsız insanların yetiştirildiği dile getirilmektedir (Üstündağ, 1974; Özalp, 1975). Üniversite kapısında birikmesinin temel nedeni ise ortaöğretim sisteminin yurt ve ekonomik hayatımızın gerçekleriyle uymamasından, ara meslek elemanlarımızın istihdam olanaklarının kısırlığından ileri geldiği bildirilmektedir. Ülkenin kalkınması için ara insan gücü yetiştirmenin önemine işaret edilen dergide, bu ihtiyacın karşılanabilmesi için teknisyen ve mühendis yardımcısı seviyesinde elemanların yetiştirilmesinin gerektiği vurgulanmıştır. (Üstündağ, 1974).

Reşat Özalp (1975), Eğitim Hareketleri Dergisi'nde ele almış olduğu makalesinde liselerden mezun olan öğrenci sayısının tamamının üniversiteye yerleşememesi ve bunun her yıl katlanarak artması sonucu bakanlığın bir arayış içine girdiğini ve bu konuda öğrencilerin ortaöğretim ikinci kademe daha çok mesleki eğitim veren kurumlara yönelmelerini sağlamak için çalışmalar yaptığını ifade etmektedir. İlköğretmen okulları ve diğer bakanlıklara bağlı memur yetiştiren okullar dışında kalan meslek okulları oranının, ortaöğretim kurumları içinde %26,4'ünü teşkil ettiğini ifade eden Özalp, bu oranın gelişmiş batı ülkelerine göre oldukça düşük kaldığını belirtmektedir. Ona göre planlı dönemde endüstrinin değişik kademelerinde ortaya çıkan personel ihtiyacında artış görülmesine karşın bu ihtiyacı karşılamaya yönelik çabalar yetersiz kalmıştır. Örneğin 1972 yılında kalifiye insan gücü açığı 522.000 iken bu rakam III. Beş Yıllık Dönemde 1.200.000'i aşacak durumdadır. Özalp, Türkiye'de mesleki eğitimin iyileştirilmesi, ortaöğretim kademesinde okuyacak olan gençlerin daha çok meslek okullarına yönelmeleri için yurt dışı ve yurt

içinden uzmanlara rapor hazırlanması, bu konuda komisyonlar kurulmasına rağmen gerekli başarının elde edilemediğini dile getirmektedir. Ona göre bu durumun temel nedeni; gerekli finansmanın, ders araç-gerecinin ve kalifiye personelin sağlanamamasıdır.

Dergide bakanlığın mesleki eğitimle ilgili sorunlara çözüm getirmek için eğitim sisteminde reformların yapılmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Yapılacak olan reformların başta gelenleri şöyle ifade edilmiştir: Millî Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatının yeniden organize edilmesi, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması, ortaöğretim sisteminin yeniden düzenlenmesi, mesleki ve teknik öğretim yapan öğretim kurumlarının iş yerleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi ve üniversite kapılarında görülen yığılmaların giderilmesi. Bu sorunların en önde geleninin ortaöğretim sisteminin yeniden ele alınması, öğrencilerin çoğunluğunun mesleki ve teknik öğretim veren okullara yöneltilmesi olduğu belirtilmiştir. Yapılan araştırmalar ilköğretime kaydolan çocukların ancak yüzde yirmi yedisinin üniversite okuyabildiğini göstermektedir. Dergide 1955 ve 1968 yılları arasında liselere kayıt olan öğrenci sayısı bakımından hızlı bir artış yaşanırken, mesleki ve teknik öğretim veren okullara kayıt olan öğrenci sayısı bakımından hızlı bir düşüşün yaşandığı dile getirilmektedir (Özalp, 1976a).

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi sonunda ülkemizdeki insangücü açığının yaklaşık olarak 327.000 olacağını ve bunun mevcut mesleki ve teknik eğitim veren okulların tamamının vermiş olduğu mezunlar dikkate alınsa bile açığın kapatılması için en az 25 yılın geçmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun için yapılması gereken, mevcut eğitim sisteminin reforme edilmesidir. DPT'nin yapmış olduğu araştırma sonucunun aktarıldığı dergide, Anadolu'da küçük sanayi mensuplarının büyük çoğunluğunun çırak, kalfa ve usta bulamadıklarını ve bu nedenle de üretimlerini arttıramadıklarını dile getirilmiştir (Özalp, 1976b).

Türkiye'de mühendis başına düşen teknisyen ve kalifiye işçi sayısının düşük olmasının bir yandan mühendisleri alt nitelikteki işleri yapmaya zorladığı, diğer yandan da insangücü sermayesinin yerinde kullanılmamasına neden olduğu için üretimi olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Ayrıca mühendis başına düşen teknisyen sayısında azalma dikkat çekici bulunmuştur. Örneğin inşaat mühendisi ve mimar başına düşen teknisyen sayısının 1, makine mühendisi başına düşen teknisyen sayısı 2 iken, doktor başına düşen hemşire sayısı daha da azdır. Bu durum, Türkiye'de ara insan gücü eksikliği bulunduğu delili olarak görülmüştür. Dergiye göre bu sorunun, ortaöğretim üstü-ön li-

sans veya 2-3 yıllık yükseköğretim kurumları yoluyla giderilebileceği belirtilmiştir (Üstündağ, 1974).

Mesleki ve teknik eğitimle ilgili ele alınan sorunlardan birisi de 1970'li yıllarda teknik okullarda bulunan kalifiye teknik öğretmen açığıdır. III. Beş Yıllık Plan dönemi içinde teknik liselerde 18000 teorik, teknik ve atölye öğretmenine, ortaokullarda da bu sayıya yakın Fen Bilgisi öğretmene ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Ortaokullarda çeşitli meslek dersleri programlarının uygulanmaya başlamasının da düşünüldüğü bu dönemde, teknik iş bilgisi, ev ekonomisi, tarım ve endüstriyel sanatlar öğretmen açığı daha da büyük boyutlara ulaşacağı görülmüştür. Hedefler arasında pratik sanat okullarının yurt çapına yayılması bulunmaktadır. Dergide bu çerçevede 7 ile 8 bin dolayında teknik atölye öğretmenine daha ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir. Öğretmen açığının teknik öğretmen yetiştiren okulların ve eğitim enstitülerinin kapasitelerinin artırılarak çözülmesi düşünülmüştür (Üstündağ, 1974).

Bilgi, bir toplumun kalkınması için ne kadar gerekliyse ekonomik kalkınma için de teknik bilgi önemlidir. İnsan gücünü ülke hizmetleri için hazırlarken kişiyi ilgisi ve yeteneğinin bulunduğu bir alana yöneltmek önemli bir konudur. Aksi halde işinden memnun olmayan insanlar topluma kazandırılacaktır. Genelde ilkokuldan ortaokula devam edecek öğrenciler için eleme sınavı yapılması ve elenenlerin meslek okullarına devam etmesi uygun görülür. Bu durum yanlış bir düşüncedir. Mesleki eğitim içinde kaliteli öğrenciye ihtiyaç bulunmaktadır (Hızal, 1964; UNESCO Millî Komisyonu Raporu, 1971). Ayrıca mesleki ve teknik eğitimden beklenen verimin elde edilmesi için rehberlik sistemine önem yer verilmelidir (Hızal, 1964). Rehberliğin önemli bir türü de mesleki rehberliktir.

Dergide öğrencilerin alan ve meslek seçimlerinin bilimsel olarak yapıldığı belirtilmektedir. 8. sınıftan sonra liselere devam eden öğrencilerin kabiliyetlerine göre okullara devam etmedikleri vurgulanmaktadır (UNESCO Millî Komisyonu Raporu, 1971). Alan seçimi ile beraber meslek seçiminin de sağlıklı bir şekilde yapılmadığı vurgulanmıştır. Meslek tercihlerinin en az %90 gibi büyük bir kısmı ailelerin tavsiyesiyle gerçekleştiği belirtilmektedir. Meslek seçiminde yetenek ve ilginin dikkate alınmaması başarısızlığın nedenlerinden birisi olarak görülmüştür (Kurt, 1960; Türkdöğün, 1961). Türkdöğün (1961), özellikle şehirlerde yaşayan insanlar arasında çocuğun kabiliyeti hiç dikkate alınmadan avukat, doktor ve mühendis arzusunun adeta bir moda olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ailelerin çocuklarının yeteneklerini dikkate almayarak meslek seçiminde sadece arzularının dediklerini yapmaları

suni bir insan yaratmaktadır. Türkoğan'a göre okullarda genel anlamda bir başarısızlıktan söz ediliyorsa, bunun sebeplerinden bir tanesini de yeteneklere göre meslek tercihinin yapılmamasından kaynaklanmaktadır.

Aynı zamanda bir meslek okulu olan öğretmen yetiştiren kurumların sorunlarına da yer verilmiştir. 1960'lı yılların başlarında öğretmen yetiştiren kurumların muadilleri olan liselerle aynı haklara sahip olmadıkları belirtilmektedir. Örneğin bir lise mezunu öğretmen olabilmek için Genel Öğretim, Özel Öğretim Pedagojisi ve Psikoloji Uygulaması gibi meslek derslerinden sınava tabi tutularak öğretmen olabilmesine rağmen, öğretmenlerin lise mezunu olabilmeleri için her üç sınıfta da okutulan derslerin tamamından yapılan sınavları geçmesi gerekmiştir. Haksızlık olarak değerlendirilen bu uygulama, ülkedeki öğretmen eksikliğinin giderilmesine yönelik bir uygulama olarak görülmüştür. Her meslekte olduğu gibi öğretmenlik mesleğinde de ileri kademelere yükselmek için bir çaba içine girildiği, fakat mesleğinde ilerlemek isteyen öğretmenlerin yıllar önce okuduğu derslerden tekrar sınava tabi tutulması nedeniyle zorluk yaşadıkları dile getirilmektedir (Kurt, 1960).

Öğretmen yetiştiren kurumlar gibi önemli bir meslek okulu da tarım okullarıdır. Tarımın önemli ekonomik alanlardan birisi olarak görüldüğu dergide, bu alandan istenen verimin elde edilmesi için eğitimden yararlanılması gerektiği vurgulanmıştır. Dergide Türkiye'deki tarım eğitimi konusunda gelinen aşamalar Almanya ile kıyaslayarak anlatılmıştır. Türkiye'de veteriner, orman da dâhil orta ve yüksek düzeyde toplam 68 tarım meslek okulu bulunduğu belirtilen dergide. Almanya'da bu okullarının sayısının 850'yi bulduğu dile getirilmektedir. Bir tarım ülkesi olan Türkiye'de 320.000 kişiye bir tarım okulu düşerken Almanya'da 4.134 kişiye bir okul düştüğu vurgulanmaktadır (Çalgüner, 1977).

SONUÇ

Yaklaşık 25 yıl yayın faaliyetine devam eden Eğitim Hareketleri Dergisi'nin uzun süre yayın hayatına devam edebilmesinde belirli ilkelere sadık kalmasının önemi büyüktür. Dergi ülkenin içinde bulunduğu çalkantılı yıllarda eğitimle ilgili yapılan yanlışlıklara cesurca eleştirilerde bulunmuş, hiçbir siyasi görüşün gölgesine sığınmamıştır. Bu nedenle derginin eğitim sorunlarını bilimsel bir şekilde, objektif olarak ortaya koyduğu söylenebilir. Dergide yer alan makaleler ülkenin eğitim sorunlarının çözümü için yetkilileri uyarı görevi de görmüştür. Dergide çok sayıda yer alan konulardan birisi de genel orta-

öğretim ve mesleki teknik eğitim konusudur. Konu ile ilgili yer verilen makale ve yazılar günümüz ortaöğretiminde yaşanan sorunların daha iyi anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu yazı ve makalelerde ele alınan başlıca sorunlar aşağıda verilmiştir.

Dergide ilköğretim ve yükseköğretim alanında görülen sorunlar yanında ortaöğretim alanında da önemli sorunlara yer verilmiştir. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra üniversiteye girme hakkının sadece liselere verilmesi, genel ortaöğretim kademelerine olan talebi arttırırken mesleki ve teknik eğitim veren kurumlara olan ilgiyi azalttığı belirtilmiştir. Bu durum, üniversite kapısında çok sayıda öğrencinin birikmesinin en önemli nedeni olarak görülmüştür.

Ortaöğretim alanında özellikle batı illerinin daha başarılı oldukları görülmüştür. Liselerin; öğretmen, araç gereç vb. imkânlar bakımında her ilde eşit olmaması lise sonunda girilen sınavlar da başarıyı etkilediği, bu durumun eğitimde fırsat eşitliğini zedelediği dile getirilmiştir.

Dergide ortaöğretim kurumlarının sayılarının ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu dile getirilmiştir. Bu durumun ikili ve üçlü öğretimi gündeme getirmesi yanında, aşırı kalabalık olan ortaöğretim kurumlarında öğrencinin takibini zorlaştırdığı, davranış sorunlarını ortaya çıkardığını ileri sürülmüştür. Sınıfların aşırı kalabalık, müfredatın yoğun olması disiplin sorunlarına neden olduğu dile getirilmiştir.

Mesleki ve teknik eğitimin öğrenciler için cazip hale getirilemediği vurgulanmıştır. Özellikle ilköğretim sonunda iyi bir yönlendirmenin olmaması sonucu, genel ortaöğretim kademelerinde görülen yığılmalar nedeniyle ülkenin ihtiyacı olan ara insan gücünün yetiştirilmesi zor olduğuna dikkat çekilmiştir.

Öğrencilerin meslek seçimlerinin bilimsel olarak ele alınmadığı belirtilmiştir. Meslek seçiminin gelişigüzel yapılmasının kişilerin ileri yaşamlarında mesleklerini başarılı bir şekilde yerine getirebilmelerini olumsuz etkilediği, bu kişilerin yaşamlarında mutsuz birer kişi olduklarına vurgu yapılmıştır. Mesleki ve teknik öğretim veren liselerin araç-gereç, bina ve öğretmen bakımından eksiklikleri olduğu belirtilmiştir.

KAYNAKLAR

- ALBAYRAK, M. (1962). Eğitim sistemimizde geniş bir reform gerekli mi?, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 90-91, 29-31.
- ALKAN, C., Doğan, H. ve Sezgin, İ. (2001). Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları, Ankara: Nobel Yayınları.
- BAŞARAN, F. (1973). Üniversiteye giriş sorunu, Eğitim Hareketleri Dergisi, 19(220-221), 7-9.
- BAYRAKTAR, N. (1977). XIII. kütüphane haftasının anlamı, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 262-263, 24-28.
- ÇALGÜNER, C. (1977). Tarımsal eğitim ve öğretime duyulan ihtiyaç, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı:265-266,21-24.
- DEDE, Ş. (1957). Liselerde öğrenci kesafeti ve yetiştirme problemi, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 25, 27-28.
- DEMİRAY, M. G. (1959). Not verme, not alam hastalığı, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 60, 9-10.
- HIZAL, H. (1964). Millî eğitim davamız, Eğitim Hareketleri Dergisi, 10(109-110), 18-21.
- KAPLAN, M. (1975). Dil ve düşüncenin karşılıklı geliştirilmesi, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı:236-237, 8-9.
- KURT, K. (1960). Haklı değimliyiz? Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı:71-72, 22-23.
- ÖZALP, R. (1975). Millî eğitimimizde reform çalışmaları ve sorunları, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 242-243, 9-14.
- ÖZALP, R. (1976a). Eğitim örgütü ile ilgili reform çalışmaları ve geçmişte bu konuda harcanan çabalar, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 248-249, 4-8.
- ÖZALP, R. (1976b). Teknik öğretim ve sanayimiz: Bir sempozyumun hatırlattıkları, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 250-251, 16-20.
- TAŞ, U. ve YENİLMEZ, F. (2008). Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı, Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(1), ss. 155-186.
- TOKER, E. (1968). Hareket notu üstüne, Eğitim Hareketleri Dergisi, 13(144-145), 3-4.
- TURAN, K. (1992). Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel, İstanbul: MEB Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, G. (1961). Çocuğun meslek seçimi ve aile, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 77, 13-15.
- UNESCO Millî Komisyonu (1971). Öğretmen sorunları, Eğitim Hareketleri Dergisi, 17(190-191), 4-7.
- UYANIK, M. (1960). Açık hava eğitimi, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 65-66, 17-18.
- ÜLKÜMEN, O. (1963). Ortaöğretimin meseleleri, Eğitim Hareketleri Dergisi, 9(107-108), 4-6.
- ÜSTÜNDAĞ, M. (1974). Yeni millî eğitim bakanı Mustafa Üstündağ eğitim sorunlarını yeni bir zihniyetle ele alıyor, Eğitim Hareketleri Dergisi, 20(227-228), 1-5.
- YETKİN, S. K. (1962). Üniversitenin yeni yılı, Eğitim Hareketleri Dergisi, Sayı: 94-92, 3-6.
- YÖRÜKOĞLU, K. (1964). Eğitimde çevre, Eğitim Hareketleri Dergisi, 10(158-159), 5-11.
- YURT, İ. (1962). Eğitim araştırmalarımız, Eğitim Hareketleri Dergisi Sayı: 88, 7-11.

YAZARLARA NOTLAR VE YAZIM KURALLARI

► Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilir şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

► Yazım Kuralları

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ndeki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'**ne ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

Yazar(lar) tarafından dergiye ulaştırılan yazının ismi geçen tüm yazarlarca okunduğu, onaylandığı, başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu kabul edilir. Yazı yayımlandığı takdirde tüm yayın haklarının yayıncıya devredildiğini yazar(lar) kabul eder. Yayımlanan yazıların içeriğinde olabilecek çarpıtmalardan alıntıyı yapan sorumludur.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'nde yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne yazı göndermek için, **hakisdergi@gmail.com** e-posta adresini veya Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/ANKARA adresini kullanabilirsiniz.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society
Tunus Caddesi No: 37 06680 Kavaklıdere /ANKARA
W: www.hakis.org.tr E-mail: hakisdergi@gmail.com

GELECEK SAYILAR

Çalışma hayatını temel alarak toplumsal sorunları anlama ve çözüm yolları geliştirmek amacıyla yayın hayatına sürdüren **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** Nisan, Ağustos, Aralık olmak üzere yılda üç sayı çıkmaktadır. Derginin her sayısında aşağıda önerilen konu başlıkları çerçevesinde gelecek bütün makaleler değerlendirmeye alınacaktır. Önerilen konu başlıkları içerisinde olmayan ancak toplumsal sorunları tartışan makalelere de yer vereceğimiz gelecek sayılarımıza katkılarınızı bekliyoruz.

ÖNERİLEN KONU BAŞLIKLARI:

- Emek Kavramı ve Toplum
- Emegin Tarihi
- Emek Teorilerinde Yeni Yaklaşımlar
- Sendikal Mücadelenin Tarihi
- Sendikal Sorunlar ve Çözüm Yolları
- Çalışma İlişkileri ve Çalışma Ekonomisi
- Siyaset ve Çalışma Hayatı İlişkileri
- Çalışma Sosyolojisi
- Çalışma Hukuku
- İşçi ve İşveren İlişkileri
- İstihdam ve Emek Piyasası
- Gelir Dağılımı, Adalet ve Eşitlik Tartışmaları
- Siyaset ve Gelir Dağılımı İlişkisi
- Toplumsal Eşitlik ve Refah Modelleri
- Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri
- Sosyal Politika Yaklaşımları ve Tarihi
- Sosyal Yardım Politikaları
- Yoksullukla Mücadele Stratejileri
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği
- Sosyal Güvenlik Teorileri ve Modelleri
- Sosyal Güvenlik Hukuku
- Çalışma Hayatı, Ücret Politikaları ve Verimlilik